

Сачко Олександр Васильович

Заступник декана юридичного факультету, доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, член-кореспондент академії політичних наук України.

Народився 10 червня 1978 року у місті Дніпропетровську. У 2002 році закінчив Юридичну академію МВС. У 2004 році закінчив магістратуру Юридичної академії МВС. Працював юристом, юрист-консультантом у приватних підприємствах міста Дніпропетровська та області. З 2006 року по 2017 року викладач, старший викладач, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. З 2017 року по теперішній час заступник декана юридичного факультету, доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Викладав дисципліни: «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми кримінального процесу», «Процесуальна форма та процесуальні гарантії правосуддя», «Правові засади ОРД», «Криміналістичні засоби і методи розкриття та розслідування злочинів на сучасному етапі», «Судова експертиза», «Судова адвокатура», «Складання процесуальних документів по кримінальним справам», «Судова експертиза та адвокатура».

Основний напрямок наукових інтересів: становлення та розвиток інституту безпосереднього виявлення та розслідування злочинів, а також забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження.

У 2012 році під науковим керівництвом доктора юридичних наук, професора Тертишника В.М. захистив кандидатську дисертацію «Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного виявлення наркотиків».

Автор більше 100 наукових та навчально-методичних праць. Серед яких один підручник, три монографії, два навчальних посібники, 35 статей у фахових виданнях, 5 статей в іноземних виданнях, 23 статті в журналах які включено до міжнародної науково метричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сачко О. В.

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБЛИВИХ
ФОРМ ТА РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ**

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся
Гончара**

Сачко О. В.

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБЛИВИХ ФОРМ
ТА РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Монографія

За загальною редакцією

доктора юридичних наук, професора В. М. Тертишника

Дніпро
«Середняк Т. К.»
2018

ББК 67.9 (4 УКР) 311 У 35
УДК 343.14

Рецензенти:

Уваров Володимир Геннадійович – Керівник Генеральної інспекції Генеральної прокуратури України, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.

Мінченко Сергій Іванович – проректор Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Юрчишин Василь Миколайович – завідувач кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент.

У35 Сачко О. В.

Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження: монографія. /За заг. ред. доктора юридичних наук, професора, академіка Академії політичних наук України В. М. Тертишника. Дніпро, 2018. 358 с.

ISBN 978-617-7761-29-6

У монографії, на основі аналізу Конституції України, міжнародних правових актів прецедентної практики Європейського суду з прав людини, КПК України та сучасного стану кримінально-процесуального законодавства і юридичної науки, досліджено основні гіпотези та проаналізовано найважливіші наукові концепції щодо забезпечення верховенства права у кримінальному процесі при застосуванні особливих форм та порядків кримінального провадження.

На основі інтегративного аналізу реалізації принципу верховенства права та конкуренції правових норм при застосуванні особливих форм та порядків кримінального провадження запропоновано цілісну систему концептуальних моделей норм щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства, обґрунтовані пропозиції щодо розвитку процесуальної форми та зміцнення процесуальних гарантій правосуддя, удосконалення слідчої та судової практики. Визначено перспективи розвитку кримінально-процесуальної науки на сучасному етапі.

Монографія призначена для вчених-правників, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів учених звань, студентів вищих юридичних навчальних закладів спеціальності «Право», слідчих, адвокатів, суддів, прокурорів, детективів, усіх, хто прагне поглиблено вивчити кримінально-процесуальне право.

ISBN 978-617-7761-29-6

ББК 67.9 (4 УКР) 311

© Сачко О. В.

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБЛИВИХ ФОРМ ТА РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	9
1.1 Доктрина верховенства права в міжнародних правових актах і практиці Європейського суду з прав людини та проблеми процесуальної форми і процесуальних гарантій правосуддя.....	9
1.2 Загальні проблеми забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень.....	45
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА КОМПРОМІСІВ	65
2.1 Забезпечення верховенства права при застосуванні інституту угоди про примирення сторін.....	65
2.2 Конкуренція принципів права й інших законодавчих норм та інституту угоди про визнання винуватості. Становлення процесуальної форми дієвого каяття.....	83
РОЗДІЛ 3. ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА ІНШИХ ОСОБЛИВИХ ФОРМ І РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	103
3.1 Проблеми забезпечення верховенства права в умовах становлення процесуальної форми дізнання щодо кримінальних проступків.....	103
3.2 Проблеми забезпечення верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування.....	139

3.3 Проблеми застосування особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.....	170
3.4 Проблеми кримінального провадження щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту.....	195

РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....247

4.1 Сутність і значення прецедентної практики Європейського Суду з прав людини для забезпечення верховенства права в різних формах і режимах кримінальних проваджень в Україні.....	247
---	-----

4.2 Застосування прецедентної практики Європейського Суду з прав людини для інтегративного удосконалення практики забезпечення верховенства права в кримінальному процесі України.....	265
--	-----

ВИСНОВКИ.....287

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....307

ВСТУП

Цивілізаційний вибір доктрини правової держави та правничі перетворення, що відбуваються в Україні, поглиблення співпраці з країнами Європи у сферах правоохоронної діяльності потребують забезпечення верховенства права у кримінальному процесі взагалі та при застосуванні особливих форм та порядків кримінального провадження, зокрема, гармонізації кримінально-процесуального законодавства з міжнародними правовими актами та рішеннями Європейського суду з прав людини. Приведення вітчизняного законодавства у відповідність до загальноновизнаних міжнародних стандартів прав людини закономірно обумовлює необхідність аналізу провадження на підставі угод, як нового правового інституту, запровадженого Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), а також удосконалення процедури кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, які користуються статусом недоторканності чи іншими імунітетами, кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного та виховного характеру, провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, удосконалення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.

Разом з тим, спроба реалізації приписів правових норм щодо особливостей провадження на підставі угод та в інших особливих формах свідчить про наявність багатьох проблем забезпечення верховенства права, що лежать як у площині недосконалості законодавства, так і в реаліях діяльності слідчих органів, прокуратури та суду.

Проблеми забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі аналізували в різних аспектах вітчизняні та зарубіжні вчені: Ю. Алєнін, О. Бандурка, І. Богатирьов, В. Буткевич, В. Галаган, І. Гловюк, В. Гончаренко, С. Головатий, Ю. Грошевий, Ю. Гурджі, М. Гуренко,

Г. Дідківська, О. Добровольська, О. Дроздов, Т. Дудаш, О. Житний, А. Іщенко, В. Камп, О. Капліна, А. Колодій, Т. Комарова, В. Корж, М. Корнієнко, Т. Корнякова, О. Коровайко, О. Костенко, О. Климович, Е. Курта, О. Кучинська, В. Лисенко, В. Лукашевич, Є. Лук'янчиков, В. Малярєнко, М. Михеєнко, В. Молдован, В. Назаров, В. Нор, Н. Оніщенко, О. Омельченко, Л. Омельчук, М. Орзих, О. Острогляд, О. Петришин, С. Погребняк, О. Рибалко, О. Парфіло, І. Петрухін, В. Погорілко, М. Погорецький, Д. Письменний, П. Прилуцький, П. Пушкар, В. Савицький, А. Савкін, А. Столітній, В. Стратонов, М. Строгович, О. Татаров, В. Тertiшник, В. Топчій, В. Уваров, Л. Удалова, Г. Усатий, С. Фурса, Т. Фулей, М. Хавронюк, П. Цимбал, В. Ченцов, С. Шевчук, С. Шейфер, Ю. Шемшученко, В. Шибіко, М. Шумило, С. Щерба, О. Юхно, О. Яновська та інші. Між тим, існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Проблеми особливих форм провадження на основі чинного КПК України ще не отримали комплексного монографічного дослідження. Залишилися недостатньо дослідженими питання удосконалення юридичного визначення підстав і умов, а також процесуальної форми провадження на підставі угод. У зв'язку з диференціацією процесуальної форми кримінального провадження щодо злочинів і кримінальних проступків, потребує переосмислення існуючих інститутів спрощення судочинства. Актуальним є наукове дослідження угоди про визнання вини, але досі ще недостатньо з'ясовані і оцінені ризики застосування даного інституту. Законодавець, закріпивши у матеріальному праві України норму (ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що формулює передумови для застосування дійового каяття, не визначив необхідних положень щодо порядку її реалізації у процесуальному праві. Аналіз слідчої й судової практики свідчить про необхідність визначення ймовірних шляхів підвищення ефективності застосування особливого порядку кримінального провадження на підставі угод.

Мета даної роботи – визначити інтегративну модель, структуру, зміст та функціональні особливості застосування принципу верховенства права в удосконаленні особливих форм та порядків кримінального провадження, визначити шляхи реформування процесуального законодавства в контексті міжнародних правових актів та прецедентної практики Європейського Суду з прав людини.

Нормативну основу дослідження складає Конституція України, КПК України, інші закони України та міжнародні правові акти.

Головна ідея роботи полягає у збалансуванні приватних і публічних інтересів при застосуванні особливих форм, порядків і режимів у кримінальних провадженнях на основі засади верховенства права через удосконалення загальної процесуальної форми та її особливостей щодо окремих видів проваджень.

Формування доктрини та реалізація засади верховенства права в удосконаленні процесуальної форми має здійснюватися на основі інтегративного аналізу системи усіх процесуальних норм національного законодавства та демократичних європейських стандартів правосуддя.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в науці вітчизняного кримінального процесу, відповідно до положень нового КПК України 2012 р., на інтегративному монографічному рівні здійснено комплексне дослідження правового регулювання забезпечення верховенства права при застосуванні особливих порядків та режимів кримінального провадження, а також запропоновані концептуальні моделі процесуальних норм і інститутів, подана система пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування.

Верховенство права розглядається як інтегративна засада права та державотворення, яка фактично включає в себе якості окремих, менш загальних, але, безумовно, не менш важливих і незаперечних принципів кримінального процесу, таких як: а) законність, б) юридична визначеність, в) дотримання прав людини, г) заборона державного свавілля,

д) недискримінація і рівність перед законом, е) ефективний доступ до правосуддя, ж) пропорційність. Вищезазвані окремі принципи правосуддя, як структурно-функціональні складові фундаментальної загально правової інтегративної засади права і державотворення, мають бути чітко сформульовані на доктринальному рівні та розкриті в нормах КПК України в якості принципів кримінального процесу. Запропоновані моделі відповідних правових норм розкриті і аргументовані в розділах роботи та подані у висновках. Окрім того, надано відповідні рекомендації щодо їх практичного застосування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції, які запропоновані у монографії, можуть бути використані як у науково-дослідницьких цілях – для подальшої розробки доктринальних основ особливих порядків і форм кримінальних проваджень, так і у нормотворчій, навчальній та практичній діяльності для забезпечення єдності в застосуванні законодавства, що регламентує різний порядок кримінальних проваджень.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБЛИВИХ ФОРМ ТА РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1 Доктрина верховенства права в міжнародних правових актах і практиці Європейського суду з прав людини та проблеми процесуальної форми і процесуальних гарантій правосуддя

Ознайомлюючись з системоутворюючими властивими ознаками концептуальних аспектів даної теми, варто наголосити, що важливе значення для формування доктрини верховенства права належить такому правовому акту загально планетарного характеру як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року¹. Не випадково 10 грудня відзначається у всьому світі як День прав людини.

Загальна декларація прав людини стала фундаментальною основою доктрини верховенства, яка згодом знайшла подальший розвиток у Європейській конвенції захисту прав і основних свобод людини від 04.11.96 р.², в інших міжнародних правових актах, у правових позиціях Європейського суду з прав людини та в Конституціях окремих європейських держав.

Як слушна сприймається висловлена в юридичній літературі теза про те, що необхідність відродження в Україні ідеї природного права, зумовлюється тим, що вона має властивість «виліковувати» право від хвороби, яка називається правовим волюнтаризмом і проявляється, зокрема, у законодавчому свавіллі. Ігнорування «природного аспекту» права веде до правового волюнтаризму, а ігнорування «позитивного аспекту» права – до правового безладу (анархії). Найдосконаліше те право, в якому «природний аспект» (тобто природний зміст права) найоптимальніше втілюється в

¹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

² Європейська конвенція захисту прав і основних свобод людини. Офіційний вісник України. 1998. № 13.

«позитивному аспекті» (тобто в соціальній формі права – законодавстві). Право – це заснований на законах природи, яким надана форма нормативно-правових актів, інститут забезпечення соціального порядку, сприятливого для нормального існування людей у суспільстві¹.

Конституція України закріпила важливу засаду правової системи, яка була на концептуальному рівні закріплена як фундаментальна засада правової держави в Загальній декларації прав людини – принцип верховенства права. Стаття 8 Конституції України визначає: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права»².

У широкому розумінні *правнича доктрина* – це зумовлена духовним і інтелектуальним розвитком, станом моральності та політико-правовою культурою суспільства цілісна і гармонічна система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права та його розвитку, які виступають теоретичним стрижнем і концептуальною основою державотворчої, правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності³.

Наразі доктрина верховенства права будується, насамперед, на конституційних засадах і нормах, зокрема на таких приписах Конституції України: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3); «В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і

¹ Костенко О. М. Основне питання правознавства з позицій соціального натуралізму. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 71–88.

² Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).

³ Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук., академіка НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. С. 5.

повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» (ст. 8); «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки», «закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом», «закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними» (ст. 57); «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19); «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21); «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (ст. 22), а також конкретним закріпленням змісту основних прав і свобод людини в розділі другому Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» та в нормах щодо гарантій захисту проголошених прав і свобод.

Важливе значення для формування і розвитку засади верховенства права мають міжнародні правові акти та європейські стандарти правосуддя.

Міжнародні стандарти у галузі прав людини являють собою звід загально визнаних та заохочуваних до виконання та зобов'язуючих засобами впливу міжнародної спільноти правничих концептів, принципів та загальноприйнятих норм.

У системі міжнародних правових актів особливе значення для України мають європейські стандарти в галузі прав людини та правосуддя.

Ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» під назвою «Дія міжнародних договорів України на території України» передбачає, що «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства».

Під поняттям «міжнародні стандарти кримінального судочинства» О. І. Коровайко пропонується розуміти закріплені в міжнародно-правових актах відповідні мінімальні вимоги (правила, норми, настанови тощо) до діяльності чи її результатів у галузі судочинства, ухвалені з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості суспільних відносин у цій галузі, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінальних процесуальних правовідносин¹.

На наш погляд, під поняттям «міжнародні стандарти кримінального правосуддя» варто розуміти закріплені в міжнародно-правових актах відповідні принципи, вимоги, правила, норми, приписи, тощо, а також правові позиції та прецедентна практика Європейського суду з прав людини, які стосуються кримінального судочинства, ухвалені з метою забезпечення належного правосуддя та носять зобов'язуючий характер для держав, учасниць Європейської конвенції з прав людини.

Справедливим видається твердження про те, що європейські стандарти в галузі прав людини являють собою інтегративну систему загальновизнаних європейською спільнотою природних прав і свобод людини та сформульованих на цій основі загальнообов'язкових дефініцій, приписів, принципів, норм, правових позицій і прецедентів, викладених в окремих

¹ Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. ... дис. докт. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 14.

конвенціях, резолюціях, рекомендаціях чи інших правових актах, у правових позиціях та прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини¹.

У правовій системі України взагалі і в контексті гарантій прав і свобод людини в сфері кримінального судочинства та забезпечення верховенства права застосовуються як загальні міжнародні правові акти, так і загальноєвропейські джерела права:

а) загального характеру:

1) Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р.;

2) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.;

3) Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р.;

4) Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або арешту в будь-якій формі, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1988 р.;

5) Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р.;

6) Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя, затверджені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.);

7) Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікована Указом Президії ВР №3484-ХІ (3484-11) від 26.01.87 р. тощо;

б) європейського значення:

1) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами та доповненнями, внесеними протоколами від 11 травня 1994 р., від 13 травня 2004 р. № 14);

¹ Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ, 2016. С. 59–60.

2) Європейська конвенція з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р.;

3) Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або таких, що принижують гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.;

4) Резолюція 78(8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р.;

5) Рекомендація R(81)7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р. та інші конвенції, рекомендації і резолюції;

6) Рекомендація (93)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 р.;

7) Рекомендація (94)12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р.;

8) Рекомендація (2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 694 засіданні заступників міністрів 19 січня 2000 р.;

9) Рекомендація (2004)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 114 засіданні заступників міністрів 12 травня 2004 р.;

10) Рекомендація (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 1098 засіданні заступників міністрів 17 листопада 2010 р.;

11) Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» – Rec (2001)10 тощо.

Прикладом зв'язку між національним і міжнародним правом є також фундаментальна засада міжнародного права «*pacta sunt servanda*» («договорів треба дотримуватися»), яка має два аспекти: 1) зовнішній, чи міжнародний, аспект, який передбачає регулювання міждержавних відносин; 2) внутрішній аспект, який означає, що ця засада виконує роль своєрідного мосту між міжнародним і національним правом, тобто передбачає необхідність змін національного права відповідно до міжнародно-правових зобов'язань. Згідно з цією засадою, держава зобов'язана впроваджувати у своє внутрішнє законодавство зміни, які є необхідними для виконання прийнятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. З чого також випливає, що держава не повинна посилається на норми свого національного права чи прогалини в ньому як на привід для невиконання міжнародно-правових зобов'язань. Ця засада неодноразово підтримувалася у рішеннях міжнародних судів та міжнародних документах¹.

Міжнародні правові акти мають гармонізувати правову систему чинного національного права, узгодити систему, концепти та зміст принципів кримінального судочинства, створювати додаткові елементи юридичної визначеності недосконалих процедур та гарантій забезпечення верховенства права.

У сучасній правовій науці України розрізняють такі види джерел права: *правовий звичай* – санкціоноване (забезпечуване) державою звичаєве правило поведінки загального характеру; *правовий прецедент* – об'єктивоване (виражене зовні) рішення органу держави у конкретній справі, обов'язкове при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ; *нормативно-правовий договір* – об'єктивоване, формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною домовленістю кількох

¹ Мережко О. Співвідношення міжнародного і національного права. Юридичний журнал. 2009. № 2.

суб'єктів і забезпечуване державою; *нормативно-правовий акт* – письмовий документ компетентного органу держави (а також органу місцевого самоврядування), в якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки загального характеру¹.

Актуальними для реалізації в національному законодавстві принципу верховенства права є рішення Європейського суду з прав людини у справах: «Загородній проти України» (рішення від 24 листопада 2011 року); «Волохи проти України»; «Яременко проти України»; «Бортюк проти України»; «Слоєв проти України»; «Шабельник проти України»; «Луценко проти України» (рішення від 19 листопада 2012 року); «Іглін проти України»; «Чанєв проти України» (остаточне рішення від 9 січня 2015 року); «Аніфер проти України» (заява № 48479/13, рішення від 26 липня 2018 року); «Майстренко проти України» (заява № 45811/16, рішення від 28 червня 2018 року); «Бондаренко та інші проти України» (заява № 27052/09 та 11 інших заяв, рішення від 28 червня 2018 року); «Макаренко проти України» (заява № 622/11, остаточне рішення 30 квітня 2018 року) та інші правові позиції і прецедентні рішення.

В умовах становлення правничої доктрини та реформ кримінально-процесуального законодавства, проблеми забезпечення верховенства права, з урахуванням європейських стандартів правосуддя, досліджуються на монографічному рівні², розкриваються у навчальних посібниках¹.

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.2. К.: Укр. енцикл., 1998. С. 171.

² Головатий С. Верховенство права: у 3-х книгах. Книга 2. Верховенство права: від доктрини до прецеденту. Київ: Фенікс, 2006; Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2009; Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у 2-х кн. /за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008; Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія /за заг. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014; Коровайко О. І. Міжнародні стандарти кримінального судочинства в судовому провадженні України: монографія. Х.: Панов, 2016; Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право, 2018; Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія /за заг. ред. Г. К. Кожевнікова. К.: Національна академія прокуратури України. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013; Зеленська М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: монографія. К.: Алерта, 2016; Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав

Проблеми верховенства права займають провідне місце в новітніх підручниках з кримінального процесу та інших юридичних наук². Окремі аспекти означеної проблеми все активніше обговорюються в періодичних юридичних наукових виданнях³.

людини у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Харків: НикаНова, 2011; Смоков С. М., Горелкіна К. Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України: монографія. Одеса: Астроринт, 2012; Уваров В. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія /за заг. ред. В. М. Тertiшника. Дніпропетровськ. 2012; Малярєнко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. К.: Ін Юре, 2004; Погорілко В. Ф., Головченко В. В. Сірій М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997; Гурєнко М. Н. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина: монографія. К.: НАВСУ, 2001; Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Х.: НікаНова, 2014; Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія /пер. з англ. К.: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007; Шумило М. Є., Рудей В. С. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Х.: СПДФО Бровін О. В., 2012.

¹ Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поведженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів /за заг. ред. проф. Малярєнко В. Т. Київ: «К.І.С.», 2011. 320 с.; Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Толочко О. М., Мірошніченко С. С., Власова Г. В. та ін. Актуальні питання кримінального процесу України /за заг. ред. Є. М. Блажівського, 2013. 304 с.; Богатирьов І. Г. та інші Правові засади ОРД: навч. посіб. / І. Г. Богатирьов, К. В. Антонов, С. І. Халимон, В. В. Вишня, О. В. Сачко. Х.: Харків юридичний, 2009. 344 с.; Бущенко А. «Precedent UA – 2015» / А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. К.: КВЦ, 2015. 412 с.; Дудаш Т. І. Практика Європейського Суду з прав людини: навч.-практ. посіб. К.: Алерта, 2013. 368 с.; Исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине /под общ. ред. Е. Е. Захарова. Харьков: Права людини, 2014. 288 с.; Джемі Майкбрайд Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. К.: «К.І.С.», 2010; Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-ге вид., випр., допов. К., 2007; Кейп Е., Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна. К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2012. 516 с.; Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України): навчальний посібник. К., 2013. 376 с.; Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.; Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

² Тertiшник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.; Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.; Тertiшник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с.; Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник. К., 2010. 722 с.; Ченцов В. В., Тertiшник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ: Правова єдність, 2016. 324 с.

³ Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло О. Ю. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. Юридична наука. 2014. № 5. С. 49–56;

В Україні за останні десятиліття захищено декілька дисертаційних робіт, в яких безпосередньо чи опосередковано на дотичному рівні аналізуються проблеми верховенства права в кримінальному процесі¹.

Бринзанська О. Концепція свавілля у практиці Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на свободу. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 38–49; Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України. Право України. 2011. № 7. С. 48–63; Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа Українського конституційного ладу. Право України. 2011. № 5. С. 159–173; Гончаренко С. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини: два виміри однієї проблеми. «Адвокат». 2004. № 3. С. 35–38; Костенко О. М. Концепція прав людини: сучасний стан і перспективи розвитку. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 5–11; Куріс Е. Стаття 18 Європейської конвенції з прав людини: підхід страсбурзького суду. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 22–28; Лукашевич В. Г., Узунова П. П. Використання практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя в Україні. Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. статей. Юридичні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2006. № 3. С. 142–146; Маринів В. Конституційні гарантії забезпечення права людини на свободу й особисту недоторканність та їх реалізація в кримінально-процесуальному законодавстві України. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 1; Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності). Право України. 2013. № 9. С. 176–192; Оніщенко Н. М. Принцип верховенства права та верховенства закону: взаємовиключення чи взаємозумовленість? Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. № 3. 2010. С. 3–7; Петришин О. Верховенство права як принцип дії права. Українське право. 2006. С. 49–57; Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2006. № 1. С. 38; Савонюк Р. О. Загальна декларація прав людини та проблеми забезпечення прав суб'єктів кримінального процесу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 6. С. 51–57; Савчин М. В. Механізм правового захисту конституційних прав і свобод в Україні. Правова держава, 2005. № 16. С. 282–291; Тертишник В. М. Верховенство права в сфері правосуддя: алгебра процесса, или мои права моё богатство. Защита прав человека: научно-практическая конференция (Молдова-Болгария). Комрат. 2018. С. 225–232; Уваров В. Г. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Право України. 2012. № 1-2. С. 307–328; Тертишник В. Верховенство права і закону. Право України. 2010. № 6. С. 87–92; Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1 (16). С. 7–13; Шевчук С. Європейський суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики. Право України. 2011. № 7. С. 88–91; Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право неспівідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2015. № 6-2. С. 196–200; Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 206 с.

¹ Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 474 с.; Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2014. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017; Остапенко В. В. Судові гарантії конституційних прав людини: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2018. 226 с. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у

Між тим, комплексно проблему забезпечення верховенства права при застосуванні спрощених та інших особливих форм і порядків кримінального провадження досліджено недостатньо. Наявні наукові здобутки у сфері питань верховенства права та гармонізації українського і європейського законодавства не вичерпали усю складну проблему, а скоріше мають вагомий фундамент для подальшого поглиблення досліджень у цій сфері.

У європейських стандартах правосуддя домінуючою цінністю виступають права людини.

Права людини відіграють роль таких мінімальних стандартів, які втілюють антропоцентричну тенденцію розвитку сучасного права. Ця концепція виходить з того, що усі дії публічної влади мають бути орієнтовані на благо людини, тобто на забезпечення таких умов її існування, які відповідають принципу гідності людини і пов'язаних з ним принципів автономії та свободи особи як найвищих соціальних цінностей. Держава (публічна влада) існує для людини, а не навпаки¹.

У цьому контексті заслуговує на увагу безперечно вдале висловлювання О. В. Скакун – права людини набули цінності, яка належить усьому міжнародному співтовариству, і отримали обґрунтування в міжнародному праві як правовий стандарт, до якого повинні прагнути всі народи і держави².

В основу міжнародних стандартів з прав людини покладені такі загальновизнані принципи як: верховенство права, юридична визначеність, пропорційність, справедливість, рівноправність всіх людей та заборона дискримінації тощо. В юридичній літературі думки вчених щодо концепту та змісту принципу верховенства права та його місця в системі інших принципів кримінального судочинства дещо різняться.

кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2018. 179 с.

¹ Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської Конвенції з прав людини прецедентного права Європейського Суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах. Право України. 2011. № 7. С. 251–252.

² Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. С. 173.

В основі кожного принципу права, – підкреслює С. Погребняк, – лежить певна ідея: спочатку вона виникає лише спорадично як мрії окремих розумів чи легкий відтінок інших форм духовності; поволі вона втілюється в соціальних практиках, поступово набуваючи визнання і вимагаючи реформ існуючого порядку. Загальні ідеї є рушійною силою, що веде суспільство від одного стану до іншого. Принципи спрямовані на утвердження, забезпечення та захист суспільних цінностей, нерідко ґрунтуються на «природній справедливості, тому традиційно пов'язуються з концепцією природного права і символізують дух права. Вони мають найбільш загальний, абстрактний характер; визначають зміст системи права та її структурних елементів, а також напрямки їх подальшого розвитку, є свого роду стрижнем, родзинками юридичних конструкцій; є ніби розчинені в праві і пронизують його норми і інститути; мають пріоритет над іншими нормами права і більшу стійкість. Отже, принципи права – «це найбільш загальні і стабільні вимоги, які сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права та напрями його подальшого розвитку»¹.

На думку відомого вітчизняного фахівця права В. М. Тертишника, принципи кримінального процесу – це сформовані в процесі розвитку правосвідомості та природного права і закріплені в законі, правових позиціях Європейського суду з прав людини чи інших джерелах процесуального права основоположні правові ідеї, морально-правові засади, найзагальніші положення, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя².

Характеризуючи сучасну, умовно кажучи, нову фазу розвитку правотворчості, характерною рисою якої стає намагання перетворити кримінально-процесуальне законодавство і перманентні зміни до нього ледь

¹ Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. Право України. 2013. № 9. С. 217.

² Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. С. 101.

не на головний засіб подолання існуючих у державі проблем і негараздів у сфері правосуддя, не можна обійти увагою думку Ю. С. Шемшученко, який зазначає, що принцип верховенства права – це принцип, головним чином, природного права як сукупності ідеальних, духовних і найвищою мірою справедливих понять про право. Але в державі реально діє не ідеальне, а позитивне право, виражене в законах та інших його джерелах. Формальна визначеність у законодавстві – обов’язкова властивість позитивного права, оскільки вона дає змогу внести чіткість у суспільний порядок. Отже, якість нормативного регулювання суспільних відносин безпосередньо залежить від якості нашої системи законодавства і взаємоузгодженості її складових елементів. Вершиною цієї системи, як відомо, є закон. Принцип верховенства закону має самостійне й істотне значення для побудови правової держави. Відхід від цього принципу призводить до того, що в реальному житті посадові особи нерідко віддають перевагу відомчим інструкціям, а не закону. Під цим же кутом зору продовжує штучно знецінюватись принцип законності. Його знову дехто намагається підмінити принципом політичної чи іншої доцільності¹.

Відстоюючи концепт правовладдя, С. Головатий зазначає, що «правовладдя» є одним із елементів тріади у цінностях, на яких сформувалася західна цивілізація: це є правдива демократія, це людські права і це правовладдя – «*genuine democracy, human rights, rule of law*». Це є речі, невіддільні одна від одної, які взаємодоповнюють одна одну і переплетені настільки сильно, що їх неможливо відокремити. Отже, є три невідокремлені частини політичної і юридичної культури – людські права, демократія, правовладдя – і в центрі людська гідність. Право, як ідеал справедливості, від якого походять всі людські дії включно з інститутами і рішеннями, – це має

¹ Шемшученко Ю. С. Вибране. К.: Вид-во «Юридична думка», 2005. С. 76.

бути владою, а не влада людини, якій притаманні всі недоліки як людській істоті¹.

Принцип верховенство права, – на думку В. Б. Авер'янова, – «слід доктринально тлумачити як поєднання вимог, що забезпечують: по-перше, підпорядкування діяльності всіх без винятку державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини; по-друге, пріоритетність цих прав перед усіма іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави. Таким чином, даний принцип за своїм змістом аж ніяк не ототожнюється з більш відомим принципом «верховенства закону», котрий за традицією юридичного позитивізму означає пріоритетність законів перед іншими формами нормативно-правового регулювання суспільних відносин»².

Верховенство права або правовладдя розглядається здебільшого як фундаментальна правова засада сучасної правової доктрини демократичної правової держави.

Однак, у руслі ідеології позитивізму, ст. 7 КПК України, називаючи верховенство права в системі двадцяти двох «загальних засад кримінального провадження», у визначеній тут системі принципів не назвав і не розкрив в якості окремих важливих ідей таких принципів положень як юридична визначеність, пропорційність та справедливість, на основі яких часто ґрунтує свої рішення Європейський Суд з прав людини.

Зміст, значення та правова визначеність принципу верховенства права потребує більш глибокого аналізу з урахуванням сучасного стану конституційного права, галузевого національного законодавства, міжнародних правових актів та прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

У розділі 1 Конституції України за назвою «Загальні засади» закріплюються основні правничі ідеї правової держави. Тут, між іншим,

¹ Головатий С. Декомунізувати право. Збруч. 24.11.2017. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/73468>; Головатий С. Верховенство права або ж правовладдя: вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки. Право України. 2010. № 4. С. 206–219.

² Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права в новій адміністративно-правовій доктрині. Часопис Київського університету права. 2006. № 1. С. 3–9.

закріплюючи основоположні ідеї державотворення, стверджується, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» (ст. 6). Водночас, констатується, що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права», а в ст. 19 зазначається, що «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Глава 2 КПК України також під концептом «засади» визначає певну систему основоположних ідей правосуддя, називаючи в переліку таких «верховенство права», але вже в ст. 8 КПК України стверджує, що «кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права...».

Виходячи з таких вживаних законодавством концептів, доречно буде розмежувати поняття «засади» як основоположні ідеї державотворення, які можуть виступати водночас фундаментальними основами певної галузі права, її підвалинами, на яких розбудовують додаткову необхідну і виважену систему несучих конструкцій-принципів, а відтак під принципами доречно вважати суто галузеві, доктринальні ідеї, які забезпечують ефективну діяльність щодо досягнення задач кримінального судочинства.

Аналіз законодавчих актів показує на певні розбіжності в розумінні системи та окремих концептів засад і принципів права. Виникає питання співвідношення засади верховенства права з іншими принциповими положеннями, зокрема, такими як «законність» тощо.

Наприклад, ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що «адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів». Таким чином, верховенство права і

законність розуміються як рівнозначні самостійні принципи права. Аналогічний підхід вбачається і в КПК України, а також Законах України «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 3), «Про Державне бюро розслідувань» (ст. 3), «Про прокуратуру» (ст. 3), «Про Національну поліцію» (ст. 6-8), «Про виконавче провадження» (ст. 2).

У ст. 8 КПК України дається досить стислий концепт засади верховенства права – «Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини». Така лаконічність законодавчого акту не сприяє належному розумінню і застосуванню даного принципу в практичній діяльності слідчих і судових органів.

В сучасній же правовій доктрині верховенство права, будучи загальною правовою засадою правової держави, виступає разом з тим і найбільш загальною, інтегративною засадою правосуддя, яка проявляє свою генетичну дію через свої структурні, гармонізовані один з одним, функціональні засади кримінального права і процесу, як окремих принципів самостійної галузі права.

Інтегративне мислення – креативне мислення здатне і спрямоване на гармонізацію інтелектуального розуміння системності в окремих фрагментах дійсності та процесів реального, досягнення прогностичного розуміння рушійних сил розвитку та його основоположних тенденцій, здобуття синергетичних результатів у пізнанні реальності.

В інтегративному сенсі раціональною видається думка В. М. Тертишника, який зазначає, що «верховенство права – система правового і суспільного устрою, де природні права і свободи людини знайшли законодавче закріплення, визнані найвищою цінністю суспільства, а їх забезпечення стає пріоритетом держави, де сама влада перебуває під

контролем закону, обмежується правом, а саме право створює таку систему правовідносин, за якої максимально усуваються можливості свавілля чиновників»¹.

Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська Комісія) у доповіді про верховенство права указала на такі його необхідні елементи: *законність та прозорість ухвалення законів; правову визначеність*, яка передбачає легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом; *заборону державного свавілля*, зокрема обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень; *ефективний доступ до правосуддя* у незалежних і неупереджених судах, судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної ладі, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів; *дотримання прав людини*, передусім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону; *недискримінацію і рівність перед законом*, що передбачає відсутність законів, що містять дискримінаційні положення або закріплюють правові привілеї, заборону дискримінаційного тлумачення або застосування закону.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 29 червня 2010 року у справі № 1-25/2010 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначив: «Одним із елементів верховенства права є принцип *правової визначеності*, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто, обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

¹ Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. С. 17.

Разом з тим, у рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (справа № 1-11/2012) Конституційний Суд України зазначив, що одним із елементів верховенства права є також принцип пропорційності.

Відтак, можна стверджувати, що в кримінальному судочинстві верховенство права необхідно розглядати як інтегративну засаду права та державотворення, яка фактично включає в себе якості окремих, менш загальних, але, безумовно, не менш важливих і незаперечних принципів кримінального процесу, таких як:

- а) законність;
- б) юридична визначеність;
- в) дотримання прав людини;
- г) заборона державного свавілля;
- д) недискримінація і рівність перед законом;
- е) ефективний доступ до правосуддя;
- ж) пропорційність.

Останні окремі принципи правосуддя, як структурно-функціональні складові фундаментальної загально правової інтегративної засади права і державотворення, мають бути чітко сформульовані та розкриті в нормах КПК України, знайти доктринальний аналіз в науковій літературі.

Розглянемо детальніше кожен з названих складових засади верховенства права.

Принцип законності розкривається у ст. 9 КПК України таким чином:

«1. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

2. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини

кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

3. Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу.

4. У разі, якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України.

5. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

6. У випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 цього Кодексу».

На відміну від стислого викладення засади верховенства права, тут має місце на перший погляд занадто широке розкриття змісту принципу законності, але при цьому його суть, з одного боку не зовсім розкрита, а, з іншого – тут присутні невинуваті багатослів'я і суперечливі положення.

По-перше, ч. 2 даної статті передбачає, що «прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень», у переважній своїй більшості веде мову про принцип всебічного, повного та неупередженого

дослідження обставин кримінального провадження, який потребує окремого закріплення в нормах КПК в якості самостійного принципу. Змістовною частиною принципу законності тут є лише положення щодо необхідності «забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень», що може бути, безумовно, досягнуто при дотриманні усієї системи принципів судочинства взагалі та принципу «всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження», зокрема.

По-друге, положення ч. 3 ст. 8 КПК України про те, що «закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу», є в значній мірі нелогічним, хоча б на наявність норм Конституції, які є нормами найвищої юридичної сили і можуть бути нормами прямої дії.

З одного боку, цими приписами ставиться під сумнів допустимість доказів, отриманих правоохоронними органами в процесі здійснення ними діяльності з виявлення і попередження злочинів, наприклад, у ході відповідних заходів поліції на підставі Закону України «Про Національну поліцію», діяльності державних інституцій відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», здійснення митних оглядів та інших процедур митними органами на підставі Митного кодексу України або в ході правозахисних дій адвокатів відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо. Адже багато положень названих законів регулюють діяльність, яка знаходиться за межами предмету правового регулювання КПК України.

Наприклад, Національне агентство з питань запобігання корупції та його службові особи, згідно Закону України «Про запобігання корупції»¹, мають право: одержувати в установленому законом порядку за письмовими

¹ Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.

запитами необхідну інформацію; проводити за власною ініціативою службові розслідування й дослідчі перевірки; мати доступ до документів та інших матеріалів, необхідних для проведення перевірки; вимагати необхідні документи й іншу інформацію; отримувати письмові пояснення від посадових осіб; здійснювати аналіз, облік, перевірку та оприлюднення декларацій, а також моніторинг способу життя посадовців, брати до розгляду, окрім офіційних заяв, також анонімні повідомлення (запроваджується статус «анонімних інформаторів-викривачів»), які підлягають перевірці у термін не більше п'ятнадцяти днів, у випадках виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення інформувати спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції тощо. При здійсненні такої діяльності можуть отримуватись доказові матеріали, які можуть стати підставами для відкриття кримінальних проваджень та прийняття інших процесуальних рішень. Фактично, в даних законодавчих актах уже формується інститут виявлення злочинів, якого, на жаль, досі не існує в царині кримінально-процесуального права, інститут без якого сам кримінальний процес може і не розпочатись. Але штучно створена конкуренція правових норм приписами норм КПК України звужує можливості активної протидії злочинам, їх попередження та розкриття.

Не доповнює доктрину права позитивом і ч. 1 ст. 84 КПК України, згідно якої «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку». Таке наполегливе нагадування законодавця про пріоритет норм КПК України та інших законодавчих норм вносить деструктивні елементи в доказове право та практику судочинства.

Указані колізійні закладки, які можуть ставати законодавчим інструментом для існування корупції в правоохоронних та судових органах, потребують усунення з правового поля, а відповідні норми законів суттєвого удосконалення.

«Через принцип законності у кримінальному процесі, – зазначає В. М. Тертишник, – реалізується принцип правової держави – обмеження влади правом. Зокрема, якщо громадянину дозволено все, що не заборонено законом, то влада, а в кримінальному процесі – суб'єкти, наділені владно-розпорядчими повноваженнями, – має робити тільки те, що їй продиктовано, і лише у формі, продиктованій законом. Такого принципу обмеження влади правом – основи основ правової держави – потрібно неухильно і точно дотримуватися у кримінальному процесі»¹.

Пропонуємо ст. 9 КПК України «Законність», з урахуванням висловленої позиції, викласти у наступній редакції:

«Під час безпосереднього виявлення злочину, затримання підозрюваної особи на місці злочину та здійснення кримінального провадження, а рівно при виконанні вироку чи іншого судового рішення, слідчий, детектив, суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, інші службові особи органів державної влади зобов'язані, в межах своєї компетенції та у визначений законами спосіб, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання, забезпечити правильне застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний, неухильно додержуватися при цьому вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших законів та рішень Європейського суду з прав людини.

Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності або обмежений в своїх правах і свободах інакше, ніж на підставах і в порядку, встановлених законом.

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. С. 30.

Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати нормам Конституції України та Рішенням Конституційного суду України.

У разі конкуренції правових норм, застосовуються норми Конституції України як норми, які мають вищу юридичну силу та можуть застосовуватись як норми прямої дії.

У разі наявності прогалин в законодавстві, сумніви щодо притаманності приватним особам певних прав і свобод, їх змісту і обсягу, такі сумніви мають тлумачитись і вирішуватись на користь такої особи, а сумніви щодо повноважень посадових осіб органів влади мають тлумачитись обмежувальним характером.

При прийнятті законодавчим органом нових законів недопустимо звуження існуючих прав і свобод та гарантій їх захисту».

«Potestas stricte interpretatur» – «Правомочність має тлумачитись обмежувально».

Юридична визначеність потребує окремого доктринального осмислення та законодавчого закріплення.

Юридична визначеність передбачає формулювання в законі чітких, однозначних та зрозумілих правових приписів, які забезпечують легкість і доступність з'ясування суті права та юридично гарантовану можливість скористатися цим правом, передбачуваність застосування правових норм, а встановлювані законом обмеження будь-якого права мають базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своїх дій¹.

Юридична визначеність передбачає ясність і зрозумілість закону, є легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом, відсутність юридичних фікцій, колізій,

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. С. 24.

суперечливих та неоднозначних приписів, які дозволяють різне його тлумачення і застосування. По суті, це вимога до якості закону.

Окремі елементи принципу юридичної визначеності названі ЄСПЛ у справі «Щокін проти України» (Рішення від 14.10.2010 р. В аспекті розгляду даного питання ЄСПЛ звертає увагу на необхідність забезпеченні достатньої якості закону, формулюючи вимогу, щоб закон був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні.

Пропонуємо ст. 9-1 КПК України «Юридична визначеність» викласти у наступній редакції:

«Кримінально-процесуальне законодавство має передбачити в залежності від обставин участі у справі чіткий процесуальний статус особи, закріпити в правових нормах зрозумілі правові приписи, які забезпечують легкість і доступність з'ясування суті права та покладеного на особу обов'язку, передбачити юридично гарантовану можливість скористатися цим правом, а посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження, зобов'язані роз'яснити зміст таких прав і обов'язків та порядок їх реалізації».

Дотримання прав людини – змістовна частина принципу верховенства права, яка розкривається в його конституційному концепті та конкретизується в системних приписах міжнародних правових актів і нормах кримінально-процесуального права.

У контексті наведених вище міркувань щодо концепту феномена верховенства права слід погодитись із висловленою в юридичній літературі тезою В. М. Тертишника про те, що «*Забезпечення захисту прав і свобод людини* означає здійснення процесуальної діяльності в такому порядку, формі й режимі, за яких втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності, коли іншими засобами вирішити задачу правосуддя неможливо»¹.

¹ Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2002. С. 31.

Заборона державного свавілля включає в себе багатоаспектні вимоги міжнародних правових актів щодо взаємовідносин людини і держави в сфері правосуддя. Перш за все це такі постулати.

Ніхто не може зазнавати безпідставного свавільного арешту, затримання, примусу чи обмеження в своїх правах і свободах. Нікого не може бути лишено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, яку встановлено законом.

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню.

Кожному арештованому повідомляються при арешті причини арешту і повідомляється без зволікань пред'явлене обвинувачення.

Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право на презумпцію невинуватості та поводження з ним як з невинуватим.

Затримані та арештовані мають право на юридичну допомогу адвоката та час на конфіденційне спілкування з ним. *Побачення з адвокатом затриманого чи арештованого можуть мати місце в умовах, які дозволяють посадовій особі правоохоронного органу бачити її, але не чути.*

Варто врахувати також ст. 17 «Заборона зловживання правами» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій визначено: «Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в *більшому* *обсязі*, ніж це передбачено в Конвенції», а також приписи ст. 18: «Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені».

Реалізація такого елемента принципу верховенства права, як *«заборона державного свавілля»* потребує також більш чіткого розкриття в кримінальному процесі принципу, закладеного в ст. 19 Конституції України,

згідно якого «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Зважаючи на те, що внесеними в 2016 році змінами до Конституції України із системи принципів правосуддя був виключений принцип диспозитивності, про недоречність якого зазначали вчені¹, та виникаючою потребою розвитку системи принципів кримінального процесу, пропонуємо нову концептуальну модель даної правової норми.

Вважаємо за необхідне ст. 26 КПК України безпосередньо назвати «Заборона державного свавілля» та, відповідно, викласти її в наступній редакції:

«Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право на презумпцію невинуватості та поводження з ним як з невинуватим.

Ніхто не може зазнавати безпідставного свавільного арешту, затримання, примусу чи обмеження в своїх правах і свободах.

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню. Забороняється домагатись показань шляхом тортур, насилля чи застосування інших незаконних засобів.

Кожному арештованому повідомляються при арешті причини арешту і повідомляється без зволікань пред'явлене обвинувачення.

В кримінальному провадженні ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Приватні особи можуть робити все, що не заборонено законом.

¹ Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. Т. 1. С. 5; Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. С. 57.

Прокурор, обвинувач, слідчий, детектив, слідчий суддя, суд, інші посадові особи правоохоронних органів та органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, дотримуватись процесуальної форми кримінального провадження та вживати необхідних і визначених законом заходів для забезпечення прав і свобод інших учасників процесу; при визначенні прав і свобод людини враховувати міжнародні правові акти та практику Європейського суду з прав людини; усі сумніви щодо змісту і обсягу прав і свобод людини тлумачити на її користь, виходячи з принципу добропорядності людини, застосовувати найбільш сприятливий для осіб підхід при застосуванні в таких випадках норм права; виключати буд-які акти свавілля щодо людини, її прав і свобод.

Обмеження, дозволені законом щодо прав і свобод людини, не можуть застосовуватись для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені».

Принцип недискримінації та рівності перед законом має запроваджуватись в національне законодавство з урахуванням положень ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. В даній нормі зазначено, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім, хто перебуває у межах її території та під її юрисдикцією особам, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні».

Ефективний доступ до правосуддя знаходить розкриття в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини, яка визначає:

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Аналогічні приписи закріплює і ст. 55 Конституції України.

Разом з тим, гарантованість доступу до правосуддя, означає:

– *по-перше*, право кожної людини на звернення до правоохоронних органів за захистом своїх, як природніх так і закріплених в законі, прав, свобод, законних інтересів, честі, гідності і ділової репутації, власності, будь-яких конституційних, матеріальних чи процесуальних прав;

– *по-друге*, отримувати необхідну правничу допомогу та захист, включаючи гарантоване законом право на одержання у передбачених національним законодавством випадках безоплатної правничої допомоги, користуватись захистом чи представництвом своїх інтересів з боку незалежних адвокатів чи інших фахівців у галузі права;

– *по-третьє*, право на своєчасну реєстрацію своїх звернень, заяв, скарг, які подаються до слідчого, прокурора, слідчого суддя, суду та їх невідкладний швидкий і фаховий розгляд протягом розумних строків;

– *по-четверте*, право на всебічний і неупереджений розгляд справи незалежною та процесуально самостійною компетентною правничою інституцією;

– *по-п'яте*, право на оскарження без будь-яких обмежень прийнятих слідчими чи судовими органами рішення;

– *по-шосте*, право на розгляд провадження без затягувань і затримки неупередженим і безстороннім судом на основі рівності, верховенства права і справедливості та з дотримання усіх інших принципів правосуддя в демократичному суспільстві (*Justitia petipe negande est* - у правосудді не можна відмовляти нікому);

- *по-сьоме*, право безпосередньо представляти свої інтереси, відстоювати свої права і свободи та захищатись в суді;
- *по-восьме*, гарантованість апеляційного та касаційного оскарження рішень суду у передбаченому законом порядку;
- *по-дев'яте*, гарантованість звернень до суду рідною мовою та можливості користуватись допомогою перекладача;
- *по-десяте*, обов'язкове і безумовне виконання судового рішення, яке набрало законної сили;
- *по-одинадцять*, гарантованість перегляду справи за заново відкритими обставинами в екстраординарних випадках та забезпечення ефективного поновлення в порушених правах, відшкодування завданої матеріальної та компенсації моральної шкоди, застосування існуючих інститутів реабілітації у разі незаконних дій і рішень.

Принцип пропорційності знаходить певне розкриття в рішеннях ЄСПЛ та в рішеннях КС України.

Так, у рішенні Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (справа № 1-11/2012) зазначається, що одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах держави, мають бути не тільки спрямованими на досягнення легітимної і вагомої мети, а й повинні бути співмірними з нею.

Більш точніше суть даного принципу виразив ЄСПЛ у справі «Яллох проти Німеччини». У своєму рішенні в даній справі ЄСПЛ зазначив, що відносно заявника мало місце порушення ст. 3 ЄКПЛ, оскільки правоохоронні органи застосували непропорційні заходи медичного втручання у внутрішні органи людини проти її волі для отримання доказів (заявника з застосуванням медикаментозних засобів змусили блювати), хоча мету слідчого процесу можна було досягти менш обтяжливим і простішим природнім способом.

Пропорційність закладається в багатьох приписах норм інституту запобіжних заходів. Наприклад, згідно ч. 3 ст. 176 КПК України, «Слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому, найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою». У цьому аспекті є досить актуальними дослідження верховенства права в кримінальному процесі, зокрема, проблем застосування альтернативних взяттю під варту запобіжних заходів – застави та домашнього арешту¹.

Принцип пропорційності в системному викладанні досі не закріплений ні в КПК України, ні в Законі України від 2 липня 2015 року «Про Національну поліцію». Хоча окремі його елементи вбачаються в певних приписах правових норм. Наприклад, окремі його положення викладені в ст. 42-46 Закону України «Про Національну поліцію».

Окремі елементи принципу пропорційності хоча і не в бажаній системності і повноті, але уже знаходять певне розкриття в приписах спеціальних норм чинного КПК України. Звернемо увагу на такі положення закону: «негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб» (ч. 2 ст. 246 КПК України); «обшук житла чи іншого

¹ Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Право України. 2013. № 6. С. 316–322; Безрукава А. Ф. Особливості обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 3. С. 124–129; Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. Юридична наука. 2014. № 10. С. 97–103; Дрозд В. Г. Проблемні питання застосування домашнього арешту як виду запобіжного заходу. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 200–206; Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09; Держ. фіскал. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2015; Хитра А. Я., Ратнова А. В. Домашній арешт у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 108 с.

володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважає, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку» (ч. 2 ст. 236 КПК України); «слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам» (ч. 3 ст. 176 КПК України).

Пропорційність – один із загальних принципів, який був закріплений як загальний принцип в Угодах про утворення ЄС (зокрема, в ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства).

С. Погребняк доречно розглядає принцип пропорційності в контексті складових елементів верховенства права та визначає його як «основоположний принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних і публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються»¹.

Критичне порівняння юридичних ознак, кореспондуючих правових норм, покликаних регулювати систему принципів кримінального процесу взагалі та принципу пропорційності, зокрема, дозволяє погодитись з тим, що в інтегративному вигляді концепт та сутність принципу пропорційності в кримінальному процесі може бути викладена таким чином.

Принцип пропорційності – закріплений у міжнародних нормативних актах, рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, принцип права, згідно концептуального змісту якого мета

¹ Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. Право України. 2013. № 9. С. 217–218.

юридичних дій має бути суспільно вагомою, а засіб її досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах, втручання у сферу прав і свобод людини може допускатись лише у випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення правосуддя чи іншої суспільно корисної мети, якщо цього неможливо досягти іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута¹.

Загально правовий принцип верховенства права та окремі його складові – такі принципи кримінального процесу як законність, юридична визначеність, дотримання прав людини, заборона державного свавілля, недискримінація і рівність перед законом, ефективний доступ до правосуддя, пропорційність в сучасній інтегративній правовій системі України мають бути детально викладені в КПК України та використані для удосконалення процесуальної форми кримінальних проваджень, де вбачаються прогалини та суперечливі положення.

Наприклад, стосовно обшуку варто зазначити, що застосування засобів примусу при обшуку житла чи іншого володіння особи, обмеження при цьому прав і свобод людини, пошкодження сховищ житла чи іншого володіння особи може застосовуватись у випадку крайньої необхідності, якщо відкрити заперті сховища чи досягти мети слідчої дії іншими засобами не представляється можливим, застосовувані засоби мають бути найменш обтяжливими для людини в конкретних умовах, а завдана застосовуваними засобами шкода буде найменша з достатніх для досягнення мети обшуку».

На даному етапі судово-правової реформи в КПК України на основі системного аналізу Конституції України, міжнародних правових актів рішень Європейського Суду з прав людини та Конституційного суду України, необхідно детально викласти інтегративний зміст загально правового принципу верховенства, та в окремих нормах дати дефініцію і розкрити зміст таких окремих процесуальних принципів як пропорційність, законність,

¹ Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. Т. 1. С. 7–11

юридична визначеність, дотримання прав людини, заборона державного свавілля, недискримінація і рівність перед законом, ефективний доступ до правосуддя.

1.2 Загальні проблеми забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень

Приведення вітчизняного законодавства у відповідність із загальноновизнаними міжнародними стандартами прав людини, закономірно обумовлює необхідність аналізу проблем забезпечення верховенства права та удосконалення процесуальної форми при застосуванні новел кримінально-процесуального законодавства таких як провадження на підставі угод, заочного провадження, та інших особливих порядків кримінальних проваджень. Дані інститути в цілому потребують нового доктринального осмислення і законодавчого корегування крізь призму принципу верховенства права.

Кримінальне провадження здійснюється у визначеній в законі процесуальній формі, яка наразі отримує певну диференціацію та представлена в трьох режимах: а) основна традиційна загальна процесуальна форма; б) спрощене досудове провадження щодо кримінальних проступків (дізнання) та інші спрощені процедури розгляду окремих справ, що не є складними (провадження на підставі угод) тощо; в) особливий ускладнений процесуальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх та інших осіб, які потребують підвищеного захисту.

У цілому особливі форми, порядки і режими кримінальних проваджень, які викладені в КПК України, умовно можна поділити на дві групи:

1) *спрощені форми кримінального провадження*: а) провадження на підставі угод; б) здійснення спеціального (заочного) досудового розслідування (*in absentia*); в) особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції; кримінальне провадженням у формі приватного обвинувачення; в) провадження дізнання щодо кримінальних проступків;

2) *ускладнені процедури проваджень*: особливості кримінальних проваджень відносно осіб, щодо яких передбачений статус недоторканності та інший підвищений ступінь захисту; провадження у справах про злочини та інші кримінальні правопорушення неповнолітніх; провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру; провадження у справах, які містять відомості, що становлять державну таємницю; кримінальні провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Треба відзначити, – підкреслює Ю. П. Аленін, – що у діяльності правоохоронних органів України одним з найбільш складних була і є проблема диференційованого підходу до вирішення заяв і повідомлень про злочини¹.

При цьому, законодавець застосовує різні термінологічні засоби індивідуалізації тих чи інших особливостей процесуальної форми окремих видів кримінальних проваджень.

Так, у главі 24¹ КПК України законодавець сформував особливості так званого заочного провадження щодо підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, іменуючи його «спеціальним досудовим розслідуванням» (in absentia). Але спромігся в даній главі викласти в основному лише особливості порядку вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (ст. 297⁵ КПК України).

Положення даної глави КПК України потребують суттєвого удосконалення в аспектах реалізації юридичної визначеності та інших

¹ Аленін Ю. П. Напрями удосконалення законодавства з метою підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер., присвяч. до 70-річчя докт. юрид. наук, професора ЮП Аленіна (21 квітня 2017 року, м. Одеса) /за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк; відп. за вип. І. В. Гловюк; уклад. В. А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. л-ра, 2017. С. 22.

складових принципу верховенства права, а також забезпечення права на захист.

З певними вадами системності уже після норм, регламентуючих загальні правила судового розгляду, у главі 30 КПК України «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» в § 1 (ст. 381-382) закон викладає додаткові елементи спрощеного провадження щодо проступків – інститут «Спрощене провадження щодо кримінальних проступків», регламентуючи тут спрощення процедури судового розгляду кримінальних правопорушень, названих кримінальними проступками. Виникає питання доцільності об'єднання глав 25 та 30 КПК України, системного викладення тут особливої форми кримінального провадження щодо кримінальних проступків.

Разом з тим, зазначимо, що в КК України довгий час відсутнє поняття «кримінальні проступки», хоча на розгляді Верховної ради України є законопроекти щодо реформування як КК України, так і КПК України, де пропонується розслідування кримінальних проступків у спрощеному порядку – у формі дізнання. У даних реформаторських процесах на різних їх етапах особливо гостро стоять питання забезпечення верховенства права та інших принципів судочинства.

Спроба реалізації приписів правових норм щодо особливостей провадження на підставі угод та в інших особливих формах, режимів і порядків спрощеного провадження показує наявність багатьох проблем, що лежать, як в площині недосконалості законодавства, так і в реаліях діяльності слідчих, органів дізнання, прокуратури та суду. Дана проблема потребує більш глибокого аналізу крізь призму забезпечення верховенства права.

Зазначимо, що Законом України № 1631-VII від 12.08.2014 р. КПК України доповнено розділом IX¹, у якому викладено «особливий режим» досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Дані питання залишаються ще малодослідженими в кримінально-процесуальній та криміналістичній

науці. Тобто, концепт «особливий режим» є рівнозначним поняттям «особливих форм» чи «особливих порядків».

Показово, що систематизуючи нормативний та науковий матеріал, у своєму новітньому підручнику з кримінального процесу В. М. Тертишник слушно розмітив окремий блок цих проблем в окремій главі – главі 16 під назвою «Особливі форми, порядки і режими провадження в кримінальному процесі», де послідовно зосередив десять окремих параграфів, спрощених та ускладнених процедур кримінальних проваджень:

- §1. Провадження на підставі угод;
- §2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення;
- §3. Провадження щодо кримінальних проступків;
- §4. Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*);
- §5. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції;
- §6. Особливості кримінального провадження щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту;
- §7. Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх;
- §8. Особливості провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру;
- §9. Особливості розслідування та судового розгляду у провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю;
- §10. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні¹.

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.). С. 694–739.

Таким, нам теж бачиться цілісна система особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень, які, гадаємо, варто зосередити в окремому розділі КПК України («Особливі форми, порядки і режими кримінальних проваджень») та забезпечити їх інтегративний доктринальний розгляд в наукових виданнях.

Питання кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також кримінальних проваджень, які містить відомості, що становлять державну таємницю та проваджень на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, безумовно, є різновидом особливих форм провадження. Між тим вони не є новими інститутами кримінально-процесуального права і уже отримали належний науковий аналіз¹.

З урахуванням сучасного стану законодавства серед питань щодо особливостей провадження у справах про злочини неповнолітніх все гостріше постає питання забезпечення належної правничої допомоги та захисту неповнолітніх учасників кримінального процесу. Тенденції до

¹ Благодир С. М., Смітєнко З. Д. Закриття кримінальних справ щодо неповнолітніх: вирішення проблеми. Право України. 1998. № 2. С. 44–45; Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2014. 422 с.; Галаган А. И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных действий лиц, признанных невменяемыми. Киев, 1986; Дроздов О. М. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. X., 2014. № 2. С. 156–169; Жерж Н. А., Титенко Ю. М. Загальна характеристика кримінального провадження щодо неосудних осіб. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2014. № 7. С. 228–231; Леоненко В. В. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних. Киев, 1987; Лукьянчиков Е. Д., Письменный Д. П. Разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях несовершеннолетних. К., 1987; Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми. Київ: Атіка, 2002; 244 с.; Цимбал П., Діков І. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3(45). С. 109–114; Щерба С. П. Расследование и судебное разбирательство по делам лиц, страдающих физическими и психическими недостатками. М., 1975; Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.

монополізації функції захисту адвокатурою не вирішує цю проблему, а нерідко її ускладнює.

Проблематичною новелою конституційного права стала нова ст. 131-2 Конституції України, в ч.3, 4 якої викладені такі приписи «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена».

З даної норми стає незрозумілим, чи виключно адвокат може здійснювати захист неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) на усіх стадіях процесу, чи таке виключне повноваження для адвоката передбачено лише до судової стадії розгляду, тобто до захисту обвинуваченого (такий статус особа отримує після закінчення слідства з обвинувальним актом). З іншого боку, з огляду на піклування про найбільш професійне розслідування та захист прав потерпілих, нелогічним виглядає твердження про встановлення винятків щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб в суді. Аналіз указаних положень закону приводить до алогічного висновку про те, що захист повнолітніх може здійснювати лише професійний адвокат, а для захисту дітей достатньо буде не тільки такого професіонала, а і «юриста-аматора, початківця» на правозахисній ниві. Хоча має бути навпаки.

Думається що до виконання функції правничої допомоги та захисту неповнолітніх мають бути допущені найбільш кваліфіковані юристи. На нашу думку, на досудовому слідстві до виконання функцій надання правничої допомоги та захисту будь-якого неповнолітнього, незалежно від його процесуального статусу, з моменту залучення його до участі в кримінальному провадженні, мають допускатись як адвокати зі стажем не менше трьох років, так і вчені-юристи, викладачі правничих дисциплін вищих навчальних закладів, а в судовому розгляді справи поряд з такими

захисниками чи представниками варто передбачити долучення до виконання функції захисту також одного з близьких родичів неповнолітнього.

Окремий науковий аналіз отримали і особливості провадження в суді присяжних¹.

У своєму дослідженні ми зосередимо увагу на новелах законодавства та проблемних питаннях забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень.

Проблеми удосконалення законодавчих норм, що регламентують особливі форми, порядки і режими кримінальних проваджень, знаходять розгляд в наукових працях процесуалістів². Але проблеми процесуальних

¹ Гловюк І. В. Вердикт присяжних: *de lege ferenda*. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 358–361; Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального впровадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія; Держ. фіскал. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 215 с.; Конин В. В. Суд с участием присяжных заседателей в прошлом и настоящем. Проблемы теории и практики уголовного процесса: история и современность. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. С. 670–675; Лисюк Ю. В. Суд присяжних в Україні: шлях до відродження. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 1. С. 200–204; Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Інститут присяжних: історичні аспекти й сьогодення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. Випуск 6-2. Т. 4. С. 126–129; Романюк Т. Не зовсім присяжні. Віче. 2013. № 15. С. 20–21; Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування. Право України. 1999. № 7. С. 71–73; Тertiшник В. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. Право України. 2012. № 7. С. 274–278; Тertiшник В. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід та актуальні проблеми сьогодення. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 11. С. 123–126; Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.; Щерба В. М. Суд присяжних в Україні: окремі питання становлення та розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 4. С. 62–65; Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних: монографія /за заг. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 274 с.

² Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія. Ірпінь: видавництво Національного університету ДПС України, 2014. 422 с.; Добровольська О. Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство України. 2013. № 5. С. 150–154; Дроздов О. М. Наукові підходи щодо перспектив перегляду у екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. Форум права. 2015. № 1. С. 92–103; Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2014. № 10-2. С. 104–106; Коваленко Н. В. Правовий режим антитерористичної операції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 2. С. 135–141; Пашковський М. І. Дистанційне кримінальне правосуддя: міф чи реальність? Вісник Верховного Суду України. 2001. № 5. С. 36–40; Прилуцький П. В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України. Бюлетень Міністерства юстиції України: Офіційне видання. 2013. № 4. С. 128–135; Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 5. С. 207–212; Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремих

форми таких проваджень та забезпечення верховенства права залишаються ще дослідженими недостатньо.

З поглибленням судово-правової реформи виникає все більше проблем конкуренції правових норм, які потребують комплексного вирішення на основі європейських стандартів правосуддя.

Більш широке запровадження в слідчу і судову практику особливих спрощених форм, порядків і режимів кримінальних проваджень потребує системного інтегративного аналізу усіх джерел правових норм, включаючи європейські стандарти правосуддя, зміцнення гарантій захисту прав і свобод учасників процесу, розроблення та запровадження з урахуванням принципу верховенства права більш досконалої процедури слідства і судового розгляду відповідних справ, реалізації правових позицій ЄСПЛ у сфері розвитку стандартів правосуддя.

Свого часу Ю. М. Грошевий мудро зауважував, що реформаційні процеси у сфері кримінального судочинства повинні йти шляхом створення такого кримінально-процесуального механізму, при якому належним чином забезпечується баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судочинство здійснюється в інтересах всього суспільства в цілому і окремої людини зокрема¹.

Тобто, в будь-якому кримінальному провадженні мають бути закладені

категорій осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 2-3. Т. 1. С. 205–208; Тертишник В. Компромiс у кримінальному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 107–112; Тертишник В. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118; Чумак К. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим vs. угода про примирення: проблеми розмежування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 135–141; Цимбал П., Діков І. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3(45). С. 109–114; Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: монографія. К.: КНТ, 2010. 192 с.; Федченко В. М., Лучко О. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності: кримінальний процесуальний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 178–180; Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. Наше право. 2017. № 1. С. 114–121.

¹ Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства. Право України. 2009. № 2. С. 6.

такі процедури, приписи, вимоги та заборони, які б ставали надійним механізмом стримувань і противаг від юридичних помилок та безпідставних обмежень, гарантованих правом прав і свобод учасників процесу.

Якщо право, образно кажучи, є математикою свободи, то кримінально-процесуальне право, – як афористично мовить В. М. Тертишник, – алгебра справедливого правосуддя¹.

Кримінально-процесуальне право є по суті закріпленою в законі технологією пізнавальної та правозастосовної діяльності, яка має в найбільшій мірі забезпечувати справедливе правосуддя.

У формуванні важливих чинників забезпечення верховенства права важливе значення має процесуальна форма кримінальних проваджень.

Проблеми розбудови досконалої процесуальної форми кримінального процесу, незважаючи на здійснені реформи процесуального законодавства, залишаються проблемами «пошуку світла в кінці тунелю».

Детальний аналіз регулятивного законодавства, присвяченого нормативній регламентації процедури кримінальних проваджень в Україні, демонструє значну увагу до юридичної визначеності засобів досягнення мети кримінального процесу, але в правовому полі кримінального процесу ще залишається багато простору для довільного розсуду, а інколи і для свавілля.

Можна погодитись, що у доктринально порівняльно-правовому контексті *процесуальна форма* створює детально урегульований, обов'язковий, стабільний та захищений державою правовий режим провадження у кримінальних справах, який покликаний забезпечувати істину, свободу і справедливість. Досягнення цієї триєдиної мети вимагає неабиякої мудрості і виваженості, і поспішати тут маємо не кваплячись, «сім раз відміряючи і один – відрізавши». Процесуальна форма повинна відповідати вимогам: *доцільності* (забезпечувати швидке, безпомилкове й ефективне правосуддя); *простоти* (бути вільною від непотрібної

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. С. 6.

бюрократичної формальності); *надійності* (гарантувати досягнення істини й справедливості); толерантності (забезпечувати повагу до прав і свобод людини), *ясності, моральності та етичності*. Вона повинна бути пронизана духом поваги до честі і гідності особи, захисту прав і свобод людини¹.

В процесуальній формі закладаються вироблені цивілізаційним розвитком науки і практики як оптимальні і достатні гарантії встановлення істини, так і надійні гарантії верховенства права.

Загальна форма кримінального провадження пройшла перевірку слідчою і судовою практикою та включає стабільні процедури і виважені законодавчі приписи, які є основою забезпечення верховенства права та справедливого судочинства.

Регламентуючи провадження із застосуванням особливих форм, порядків і режимів кримінальних проваджень варто уникнути двох можливих недоліків – занадто значного та невинновданого з точки зору досягнення завдань кримінального процесу спрощення процесуальної форми та гарантій правосуддя при застосуванні спрощених процедур; значного ускладнення процесуальної процедури, яку важко виконати в екстремальних та складних умовах кримінальних проваджень.

Якщо процесуальних правил (вимог, гарантій, обмежень, заборон тощо) замало, форма судочинства невинновдано спрощується – є небезпека судових помилок і зловживань; якщо їх забагато – є небезпека судової тяганини, за якої можуть бути забутими та стануть химерними і самі цілі судочинства. Оптимальний варіант – їх розумна достатність. Критерій істини – її величність. Практика віками створювали оптимальну модель правосуддя, і ці здобутки потрібно цінувати і берегти².

Звертаючи увагу на існуючі проблеми судочинства при застосуванні інститутів угод в кримінальному процесі, фахівці зазначають, що

¹ Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2009. С. 23.

² Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. С. 22.

«виникають небезпідставні підозри на той предмет, чи не стануть такі угоди наслідком улюбленої тактики наших правоохоронців типу «слоник», «ластівка» тощо. Крім того, за умови зловживання положеннями цього інституту з боку слідчого, прокурора або судді, він легко може перетворитися на своєрідний шантаж підозрюваного»... «Насправді новий КПК досить неоднозначний. Але головне, що будь-який, навіть ідеально продуманий кодекс, як та ж сокира чи атомна енергія, може, як відомо, застосовуватися з діаметрально протилежними цілями»...; новий КПК містить одночасно цілу низку безперечно прогресивних положень та статей, що надають величезний простір для творчості правоохоронців, суддів, які на будь-який закон дивляться крізь пальці і читаю його «між рядками» у пошуках найзручнішого «обхідного» шляху»; «у підсумку КПК – об'ємний документ, який дає матеріал для невеселих роздумів та багату поживу для небезпідставних недобрих передчуттів щодо того, як на практиці застосовуватимуться деякі новації»¹.

Спрощуючи кримінальні провадження в окремих випадках та залишаючи багато питань судочинства вирішувати на розсуд слідчого, прокурора чи суду, КПК України часто залишає поле для свавілля, знижуючи гарантії забезпечення верховенства права.

Аналіз судової практики між тим показує певну наростаючу динаміку затверджених вироків на підставі угод, що не може не турбувати з огляду на проблематичність даного інституту, механізми застосування якого не забезпечені якісним законодавством, в реаліях судової діяльності ще не напрацьовано належного досвіду, а в наукових роботах ще не створено якісної доктрини правосуддя із застосуванням спрощених процедур судочинства.

Під час проведення узагальнення судової практики застосування інституту угод, підготовленого заступником Голови ВССУ Міщенком С. М., суддею судової палати у кримінальних справах ВССУ Єленіною Ж. М. та

¹ Молдован А. В. Мельник С. М. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. С. 9–10.

начальником відділу забезпечення діяльності заступника Голови Слущкою Т. І., та затвердженого на нараді суддів судової палати 22 січня 2014 року, було встановлено, що більше половини угод про визнання винуватості укладається прокурорами лише з однією умовою для підозрюваного – беззастережно визнати свою провину в суді, і серед них переважну більшість становлять провадження за ст. 309 КК (незаконні дії із наркотичними засобами без мети збуту). При цьому, завдання щодо викриття осіб, які збувають наркотичні засоби, не вирішується, оскільки такі умови в угодах відсутні¹.

Нерідко за угодою визнання винуватості підозрюваним ховається слабка доказова база доведеності самої вини, а разом з тим і ігнорування принципу презумпції невинуватості.

Статистичні дані свідчать про те, що незважаючи на запровадження принципу верховенства права, в Україні ще зберігається обвинувальний ухил в кримінальних провадженнях, суди ще мало виносять виправдувальних вироків.

Хоча, на перший погляд, можна помітити певний прогрес у справі гуманізації покарань, застосування тенденцій до звільнення від покарань, включаючи звільнення від покарань на підставі угоди про примирення обвинуваченого з потерпілим тощо.

Безумовно, що при цьому слід враховувати те, що суди нерідко застосовують гуманні засоби вирішення справи не тільки за рахунок переконань, а й за умови браку доказів обвинувачення, сумнівів щодо їх допустимості, допущених порушень процесуальної форми кримінальних проваджень.

Разом з тим, процесуальна форма не може стати панацеєю від усіх бід, а тим більше її не варто наповнювати помпезними ритуалами і ускладненими бюрократичними формальностями.

¹ Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. Укладачі Міщенко С. М., Єленіна Ж. М., Слущка Т. І. К. 2014.

Не слід ототожнювати кримінальну процесуальну форму з формалізмом. Кримінальна процесуальна форма складається з найбільш доцільних правил судочинства, дотримання яких дозволяє найкоротшим шляхом досягти завдань кримінального провадження та захистити права людини. Формалізм означає штучне ускладнення кримінального провадження такими правилами та процедурами, які не лише не сприяють досягненню завдань кримінального провадження, а навпаки, заважають цьому¹.

Так, наприклад, аналізуючи правові приписи, зазначені у гл. 37 КПК України, автори підручника з кримінального процесу акцентують увагу на необхідності «враховувати, що:

– по-перше, встановлена специфіка кримінального провадження стосується лише випадків, коли особи, зазначені у ст. 480 КПК України, мають процесуальне положення підозрюваного чи обвинуваченого. Процедура їх участі в кримінальному провадженні в якості інших учасників визначається іншими статтями КПК України (наприклад, п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК України) або не встановлюється взагалі;

– по-друге, порядок кримінального провадження щодо осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, відбувається у відповідності із загальними положеннями КПК України, під час якого враховуються особливості, зазначені у гл. 37 КПК України;

– по-третє, особливості провадження, що містяться у гл. 37 КПК України, також диференційовані залежно від статусу особи, який вона має, здійснюючи певні державні або суспільні функції;

– по-четверте, для правильного розуміння специфіки кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, положення гл. 37 КПК України треба розглядати в нерозривному зв'язку з іншими законами, які комплексно визначають правову основу їх діяльності (наприклад, «Про судоустрій та

¹ Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. С. 15–20.

статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ін.). Кожному із цих нормативних актів притаманний свій основний предмет правового регулювання. Питання ж кримінального процесу, що в них включені, мають не основне значення, вони фрагментарні, оскільки окреслені у зв'язку з регламентацією не кримінальних процесуальних, а організаційних і спеціальних питань»¹.

Ускладнюючи процедури притягнення до відповідальності народних депутатів та інших чиновників, КПК України часто створює штучні перепони для забезпечення правосуддя.

Намагання законодавців при здійсненні судово-правової реформи створити неперевершену модель правосуддя заслуговує на повагу, та як мовиться, «хотілось як краще, а вийшло як завжди». Розбалансування новим КПК України перевіреної досвідом сталої процесуальної форми нерідко заводить слідчу і судову практику на тернистий шлях пошуку світла в кінці тунелю. Часто, декларуючи спрощення процесуальної форми, законодавець справді її спрощує, та інколи не там, де це було потрібно, а подекуди занадто формалізує і бюрократизує процес там, де цього можна було уникнути².

Проблеми забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків і режимів кримінальних проваджень здебільшого потребують аналізу як загальних кримінально-процесуальних гарантій, так і гарантій, закладених в особливих формах, порядках і режимах кримінальних проваджень.

Коротке, але достатньо фундаментальне визначення дає М. С. Строгович, який зазначає, що гарантіями кримінального судочинства визнав встановлені законом засоби, за допомогою яких охороняються та забезпечуються права та законні інтереси осіб, які беруть участь у

¹ Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. С. 664–665.

² Тertiшник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. С. 22.

кримінальному процесі¹.

В. М. Тертишник пропонує більш виважений підхід до системи кримінально-процесуальних гарантій, поділяючи її на три групи, до яких відносить «гарантії правосуддя», «гарантії встановлення об'єктивної істини» та «гарантії захисту прав і свобод людини»². Системою гарантій правосуддя, як зауважує В. М. Тертишник, є оптимальне співвідношення гарантій встановлення істини і гарантій захисту прав і свобод особи³.

Проте, як зазначає В. М. Тертишник, неминучим тут буде конкуренція цінностей, конфлікт інтересів. Їх співвідношення характеризується єдністю і боротьбою протилежностей, у якій можуть проглядатися декілька варіантів: а) інтереси встановлення істини, «її гарантії» співпадають з гарантіями захисту прав і свобод особи; б) інтереси встановлення істини вступають у протиріччя з інтересами захисту прав і свобод особи, але домінують інтереси захисту прав і свобод особи в силу їх більшої соціальної цінності; в) інтереси встановлення істини мають більшу цінність, що служить виправданням для встановлення в законі можливості застосування заходів примусу для отримання доказів та забезпечення правосуддя⁴.

Дію будь-якого закону визначають три головні моменти: його зміст (правова якість); умови застосування (політична, правова, соціальна ситуація в державі); механізм застосування (спосіб реалізації, який використовується правозастосовними органами). Два останні моменти можуть як сприяти правильному застосуванню закону, так і перешкоджати цьому... Звести нанівець модернізацію кримінального судочинства може високий рівень корумпованості вітчизняної влади, у т.ч. судової та правоохоронної

¹ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. М.: Наука, 1970. 516 с. С. 56.

² Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Д.: Юрид. акад. МВС України, Арт-Прес, 2002. 432 с. С. 25.

³ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. 4-те вид., доп. і переробл. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 1120 с. С. 26

⁴ Тертышник В. М., Марченко А. В., Тертышник А. И. Защита прав и свобод человека: научно-практическое издание. Харьков: Арсис, 2000. 288 с. С. 146.

систем¹.

Між тим, як доречно зазначає Ю. Грошевий, «невизначеність змісту норми права знижує її інформаційне і ціннісно-орієнтує значення, припускає можливість необмеженого розсуду в процесі правозастосування, що може призвести до свавілля...»².

Розвиток системи процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі передбачає: виконання конституційних вимог щодо недопустимості звуження існуючих прав і свобод та гарантій їх захисту; розширення існуючої системи та обсягу й змісту окремих прав і свобод; чітке законодавче визначення підстав, умов і процедури провадження слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування примусових заходів; створення такої моделі процесуальної форми, за якої примусові заходи, втручання у права, свободи й законні інтереси людини справді виникали б тільки з дотриманням принципу пропорційності та умов крайньої необхідності; дієвість процесуального контролю, судового й прокурорського нагляду за здійсненням процесуальної діяльності; визначення відповідальності за всі прояви безпідставного втручання в гарантовані законом права й свободи людини; створення доступного, простого і надійного юридичного механізму захисту й відновлення прав і свобод, правової реабілітації та відшкодування заподіяної шкоди незаконними діями³.

Розвиток системи забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень передбачає: системний аналіз існуючих спрощених та ускладнених процедур застосування особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень з визначенням якості законодавчих приписів та ефективності їх

¹ Молдован А. В. Мельник С. М. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. С. 13.

² Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства. Право України. 2009. № 2. С. 8.

³ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. С. 28–29.

застосування; розробки доктрини та процесуальної форми дізнання щодо кримінальних проступків; розширення та удосконалення існуючої системи принципів та умов застосування особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень із забезпеченням запровадження надійних гарантій захисту прав і свобод людини; визначення підстав, умов і процедури провадження слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій як у спрощених, так і ускладнених порядках кримінальних проваджень; розкриття підстав, умов та порядку застосування запобіжних та інших примусових заходів при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень; створення такої моделі процесуальної форми при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень, за якої в найбільшій мірі була б забезпечена реалізація засади верховенства права; удосконалення механізмів забезпечення дієвості процесуального контролю, судового й прокурорського нагляду за здійсненням процесуальної діяльності при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень; удосконалення юридичного механізму правничої допомоги та захисту й відновлення прав і свобод, правової реабілітації та відшкодування заподіяної шкоди незаконними діями при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень.

Розділ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ТА КОМПРОМІСІВ

2.1 Забезпечення верховенство права при застосуванні інституту угоди про примирення сторін

Приведення вітчизняного законодавства у відповідність із загальноновизнаними міжнародними стандартами прав людини закономірно обумовлює необхідність аналізу проблем забезпечення верховенства права при застосуванні таких новел кримінально-процесуального законодавства, як інститут провадження на підставі угод, практика застосування якого показує як недосконалість даного інституту, так і недостатній його науковий аналіз з урахуванням практики ЄСПЛ.

Спроба реалізації приписів правових норм щодо особливостей провадження на підставі угод показує наявність суперечливості положень норм кримінального і кримінально-процесуального права, прогалин в законодавстві, неузгодженості національного права з прецедентною практикою ЄСПЛ, існуванням багатьох проблем забезпечення верховенства права, що лежать як у площині недосконалості законодавства, так і в реаліях діяльності слідчих органів, прокуратури та суду, а також недостатнім науковим аналізом існуючих проблем.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про посилення уваги дослідників до проблем відновлювального судочинства та провадження на підставі угод, які отримали певне розкриття як в дисертаційних працях останніх років¹, так і в інших наукових публікаціях¹. Значна частина проблем

¹ Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 254 с.; Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 205 с.; Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про

провадження на підставі угод в названих сучасних та попередніх наукових публікаціях отримала ґрунтовний розгляд. Але питання реалізації принципу верховенства права при застосуванні інституту провадження на підставі угод, конкуренції правових норм та удосконалення якості закону наразі не достатньо досліджені на інтегративному рівні та не отримали всебічного висвітлення.

Спрощений порядок кримінального судочинства у більшості європейських країн і США забезпечує інститут угод, який одночасно сприяє реалізації принципу процесуальної економії, а також у певній мірі при

визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 296 с.

¹ Власова Г. П. Можливість застосування спрощеного провадження на досудовій та судовій стадіях кримінального процесу України. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія: «Економіка, право». 2011. № 4(55). С. 234–239; Дьомін Ю. М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 11–19; Біцай А. В. Участь адвоката в медіації: монографія /за заг. ред. О. Г. Яновської. К.: Алерта, 2017. 260 с.; Добровольська О. Г. Проблеми кримінального провадження на підставі угоди про примирення. Право і суспільство України. 2014. № 6-2. С. 163-167; Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 2. С. 133–138; Добровольська О. Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство України. 2013. № 5. С. 150–154. Кузьмічов В. С., Курта Е. О. Компроміс на досудовому слідстві (криміналістичний аспект): монографія. К.: КНТ, 2007. 136 с.; Дудоров О. П. Кримінально-правовий компроміс у сфері оподаткування: зарубіжний досвід. Право України. 2005. № 3. С. 139–143; Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс. Київ, 2001. 128 с.; Верещак В. М. Судовий компроміс у кримінальному судочинстві. Вісник Верховного Суду України. 2000. № 1. С. 41–43; Тертишник В. Компроміс у кримінальному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 107–112; Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: монографія. Харків, 2004; Кісліцина І. О. Прокурор – гарант дотримання прав людини та основних засад судочинства при укладанні угод про визнання винуватості. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 173–178; Туркота С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві. Право України. 2001. № 12. С. 69–71; Саєнко Г. Ю. Юридичний зміст кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 172–177; Літвінов В. І., Сачко О. В. Угоди в кримінальному судочинстві. Право і суспільство. 2016. № 6. С. 184–190; Хавронюк М. І. Деякі проблеми угоди про визнання винуватості. Юридичний вісник України. 2012. № 29. С. 6–7; Фаринник В. Угоди у кримінальному провадженні. Юридичний вісник України. 2012. № 30 (28 лип.-3 серп.). С. 4; Холодило П. В. Інститут угод як прояв диференціації кримінальної процесуальної форми в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2014. Вип. 5-2. Т. 3. С. 209–211; Чумак К. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим vs. угода про примирення: проблеми розмежування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 135–141; Юркова Г. В. Провадження з примирення сторін у кримінально-процесуальному праві України: порівняльний аналіз. Право і суспільство. 2013. № 6-2. С. 362–365; Юхно О. О. Актуальні проблеми компромісу в досудовому розслідуванні при застосуванні нового Кримінального процесуального кодексу України. Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». 2012. № 8. С. 17–22.

належному його застосуванні сприяє забезпеченню права потерпілого на швидке і повне відшкодування заподіяної йому шкоди.

Подібний спосіб розв'язання кримінальних правовідносин відомий ще з сивої давнини.

Слов'янська лексика вже у VI ст. н.е. містила усі основні поняття, які стосувалися суду й судочинства: *sgdъ* (суд), *zakonъ* (закон), *pravo* (право), *pravъda* (правда) тощо. Саме на даному етапі розвитку права з'явилося нове начало, яке відобразилось в організації соціальних установ і юридичних інститутів. Цим началом є розуміння необхідності досягнення примирення при вирішенні будь-яких конфліктів, які виникали в громад. Процедура примирення відбувалась із обов'язковою участю старших, «добрих», кращих» людей – хранителів дідівських законів, або в ній брав участь весь рід на його радах – вічах». Таким чином, у слов'ян на заміну кровної помсти прийшло примирення¹.

За часів Руської Правди, норми якої наголошували перш за все на відшкодуванні шкоди потерпілому, вимагаючи, поряд з цим, і відшкодування заподіяної йому моральної шкоди. Наприклад, ст. 3-4 Руської Правди встановлювалось правило: якщо хтось кого ударить батоном, або руків'ям меча чи просто рукою, то має заплатити 12 гривень за образу. Передбачалось також можливість вибору потерпілим засобів покарання винуватого: тілесне покарання чи грошове стягнення².

«Устав кримінального судочинства» 1864 р. у п. 3 ст. 16 закріплює досить слушні цивілізовані правила судового компромісу – «судове переслідування, у відношенні до кримінальної відповідальності обвинуваченого, не може бути порушено, а почате повинне бути припинено за примиренням обвинуваченого з ображеним, у випадках, які передбачені законом». У ст. 20 «Уставу кримінального судочинства» зазначається, що

¹ Гайворонська І. Історичний розвиток мирного і компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів на українських землях. Юридична Україна. 2008. № 5. С. 105.

² Тертишник В. М. Кримінальний кодекс України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 420 с. С. 272–274.

«примирення у такій справі, яке за законом може бути припинено миром, звільняє обвинуваченого від особистої відповідальності та відмову від винагородження, якщо не залишили за собою права на позов»¹.

У наш час ідеї судового компромісу та відновлювального правосуддя стали активно втілюватись в правове поле, чому сприяло активне вивчення досвіду в цій сфері зарубіжних країн та європейських стандартів правосуддя².

Відновне правосуддя – це нова доктринальна модель того, як суспільству і державі в особі правоохоронних і судових органів треба швидко і ефективно, без зайвих затрат, відповідати на факт вчинення кримінального правопорушення.

Суть даної доктринальної моделі полягає в тому, що всякий злочин чи інше кримінальне правопорушення мають потягнути за собою зобов'язання правопорушника щодо усунення шкоди і інших негативних наслідків, заподіяних потерпілому, а держава через законодавчі процедури мотивує добровільне відшкодування матеріальної та і компенсацію моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілій особі, сприяє відповідній соціально активній поведінці винної особи, надає їй необхідні преференції та створює необхідні умови забезпечення справедливого розв'язання кримінально-правового конфлікту, запроваджуючи новітню процесуальну форму спрощеного кримінального провадження.

Відновне правосуддя розглядається як рух за справедливість, воно доповнює офіційну доктрину і форму правосуддя, залучає самі сторони та громадськість до рішення наслідків злочину, сприяючи соціальній реінтеграції кримінального правопорушника і зменшуючи кількість кримінальних покарань, і покликане не відмінити офіційне правосуддя, а

¹ Сборник законовъ о волостномъ и мировомъ судъ. С.-Петербургъ: Типографі «Ш.Буссель», 1914. 519 с. С. 354–355.

² Молдован В. В., Молдован А. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 400 с; Пушкар П. В. Угода про визнання вини у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 59. 2004. С. 179–181.

додати йому за рахунок використання певного способу вирішення кримінальних ситуацій дієвий відновлювальний характер.

Ще до прийняття діючого КК України В. М. Тertyшник пропонував передбачити в законі правило про те, що справи про злочини невеликої тяжкості закриваються за примиренням сторін при умові повного відшкодування матеріальної і компенсації моральної шкоди потерпілому¹.

Чинний КПК України (ст. 468) закріплює особливий порядок кримінального провадження на підставі двох видів угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Незважаючи на певну схожість та їх об'єднання на цій основі в одній главі КПК України, а також регламентуванні підстав і порядку їх застосування в окремих єдиних статтях закону, ці дві форми угод в кримінальному провадженні мають суттєві відмінності і отримують різну оцінку науковців.

У цьому аспекті цілком слушно Г. Ю. Саєнко пропонується виокремлювати ознаки кожної угоди в кримінальному провадженні. Зокрема, до ознак угоди про примирення належать: публічно приватний характер договірних зобов'язань, відносно юридична рівність сторін, імперативно-диспозитивні умови угоди за способом конструювання; мета договору – задоволення публічних й приватних інтересів потерпілої особи від кримінального правопорушення. У свою чергу, до ознак угоди про визнання винуватості слід віднести: публічний характер договірних зобов'язань, юридичну нерівність сторін, імперативно визначені умови угоди за способом конструювання; мета договору – задоволення публічних інтересів (домінування державних цілей)².

¹ Тertyшник В. М. Уголовный процесс. Изд. 3-е доп. и перераб. Харьков, 2000. С. 500–501.

² Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. С. 197–198.

Інститут угоди про примирення між обвинуваченим (підозрюваним) і потерпілим, який інколи іменується інститутом примирення сторін, безумовно, є позитивним надбанням процесуальної науки. Застосування такого інституту дозволяє суттєво спростити процедуру розгляду справи, прискорює процес, дозволяє швидше відновити порушені права потерпілого, забезпечує процесуальну економію та затрати на судочинство.

Не можна не зазначити, що до такого роду концептуальних моделей, які дозволяють окрім ресурсної економії, уникнути судового перезавантаження при появі значного обсягу скарг, схвально ставиться і Європейський суд з прав людини. Так, у 2018 році в регламент роботи ЄСПЛ внесені певні корективи і вже з 1 січня 2019 року у Європейському суді з прав людини після отримання заяв та комунікації зі сторонами, на першому етапі провадження Суд зобов'язує сторони проводити переговори щодо можливості «дружнього» врегулювання спору», на здійснення яких відводиться 12 тижнів. У разі невдалого їх завершення (якщо держава-відповідач не запропонує адекватну, на думку ЄСПЛ, компенсацію і інші заходи), почнеться змагальна стадія обміну позиціями, яка скорочується з 16 до 12 тижнів.

Інститут угоди про примирення між обвинуваченим (підозрюваним) і потерпілим в кримінальному процесі широко застосовується в кримінальних провадженнях в зарубіжних країнах.

Наприклад, § 155а КПК ФРН («Угода жертва-злочинець») передбачає, що прокуратура та суд повинні на будь-якому етапі провадження перевірити можливість досягнення угоди між обвинуваченим і потерпілим. У прийнятних випадках вони повинні сприяти цьому. При чіткому небажанні жертви, угода не приймається.

Відповідно до § 155b. («Досягнення угоди»), «Прокуратура і суд можуть, з метою досягнення угоди між злочинцем і жертвою, чи відшкодування шкоди, в силу виконання службових обов'язків за допомогою уповноваженого ними на такі дії органу чи по його клопотанню передавати

йому необхідну інформацію особистого характеру. Документи можуть також пересилатися уповноваженому органу, якщо надання інформації потребувало б неадекватного навантаження. Непублічному органу указується на те, що він може використовувати передану інформацію тільки для цілей досягнення угоди злочинець-жертва чи відшкодування збитків...».

За визначенням Я. Ю. Конюшенко, угоди в кримінальному провадженні – це інститут кримінального процесу, спрямований на скорочення та спрощення процедури розгляду кримінальних проваджень, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження ресурсів та часу, що витрачаються на розгляд кримінального провадження, а також позасудове вирішення конфліктних ситуацій, зменшення навантаження на органи досудового розслідування та суд (суддю)¹.

Принцип пріоритетності інтересів потерпілого, який зараз відроджується в національному законодавстві, відповідає ідеям гуманізму. З огляду на значну кількість щорічно розслідуваних справ та той факт, що значна частина з них є справами про злочини невеликої тяжкості, можна стверджувати, що Україні потрібна процесуально-правова технологія, яка визначала б умови і межі компромісу у кримінальному процесі, критерії й гарантії забезпечення справедливого розв'язання справи та захисту прав і свобод учасників процесу. Кримінальне провадження на підставі угод – інститут кримінального процесу, який передбачає спрощення кримінального провадження на підставі компромісу між представниками різних сторін за умови доведеності вини обвинуваченого та взаємних поступок, забезпечення відновлення порушених кримінальним правопорушенням прав².

При угоді про примирення між потерпілим та підозрюваним чи звинуваченим ініціювати угоду про примирення сторін мають право тільки потерпілий з підозрюваним або обвинуваченим. Домовленості (перемови)

¹ Кримінальний процес: підручник /за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: Центр учбової літератури», 2013. С. 455.

² Тертишник В. М. Кримінальний кодекс України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. С. 270.

стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, так і з захисником і представником (законним представником) або за допомогою іншої особи (медіатора), погодженої сторонами кримінального провадження, крім слідчого, прокурора або судді, оскільки ці учасники провадження можуть бути не зацікавлені у подальшому провадженні на підставі угоди, яка дозволяє ухвалення судового рішення, не чекаючи завершення розслідування в повному об'ємі.

Посередниками при переговорах про угоду про примирення повинні бути професійні спеціалісти (медіатори), які, з метою досягнення домовленості і складання проектів необхідних документів, допомагатимуть обом сторонам консультаціями.

Правові засади та особливості застосування медіації розкриваються в Рекомендації № R (87)18 «Відносно спрощення кримінального судочинства» (прийнятою Комітетом Міністрів Ради Європи від 17 вересня 1987 року); Рекомендації № R (99)19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи, присвяченій медіації в кримінальних справах, яка прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року на 679-й зустрічі представників Комітету. Рамковим рішенням Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року медіація у кримінальних справах визнається як пошук до або під час кримінального процесу взаємоприйнятого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора.

Медіація – це програма примирення потерпілих та правопорушників, визначається як структурована безпосередня зустріч сторін конфлікту, під час якої за допомогою нейтральної третьої сторони (медіатора) потерпілий і правопорушник мають можливість брати активну участь у вирішенні проблем, викликаних злочином.

Медіація запроваджена у Великій Британії, Норвегії, Фінляндії, Австрії, Німеччині, Франції Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії, Італії, а також у багатьох країнах Східної Європи.

Медіація в кримінальних справах дозволяє вирішити конфлікт за рахунок активного залучення обох сторін, забезпечує більш швидке реальне відшкодування шкоди потерпілому, трансформує боротьбу між сторонами в суспільну діяльність з вирішення їх проблем, допомагає правопорушнику усвідомити свою відповідальність за скоєний злочин, зменшує кількість повторних правопорушень.

Досягнуті домовленості між сторонами оформляються договором, в якому фіксується порядок відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної правопорушником, з наступним його долученням до матеріалів кримінальної справи, як документа, що підтверджує факт примирення сторін і добровільного відшкодування шкоди. Зазначені обставини є підставою для припинення кримінальної справи судом або пом'якшення відповідальності правопорушника за скоєне.

Хоча спеціальних нормативно-правових актів, які створювали б умови для здійснення медіації в Україні, на сьогодні не існує, чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України містить норми, які дозволяють судді врахувати наслідки медіації. Суд враховує результати медіації і звільняє підсудного від кримінальної відповідальності, застосовуючи ст. 45 КК України (дійове каяття), ст. 46 КК України (примирення з потерпілим).

Суддя також може врахувати примирення сторін як обставину, що пом'якшує покарання під час винесення вироку (п. 2 ч. 1 та ч. 2 ст. 66 КК України), призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом за вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину (ст. 69 КК України), звільнити від відбування покарання з призначенням іспитового строку на підставі ст.ст. 75, 104 КК України, а також звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності та покарання на підставі ст.ст. 97, 105 КК України.

У чинних постановках Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у

справах про злочини неповнолітніх»; від 2 липня 2004 року № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів»; від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» судам, при здійсненні правосуддя рекомендовано співпрацювати з громадськими організаціями, які проводять процедури примирення у кримінальних справах.

Вперше в Україні відновлені практики стали впроваджуватися Українським Центром «Порозуміння» (УПЦ). УПЦ підготовлені методики проведення медіацій у кримінальних провадженнях, проводяться тренінги медіаторів, підтримуються регіональні центри відновного правосуддя, проводиться нормотворча діяльність.

Медіація, як структурований процес, розпочинає свою історію в США приблизно із 1940-х років, коли було створено Федеральну службу медіації та примирення, яка мала врегулювати трудові спори. Наступні десятиліття ознаменувалися бурхливим розвитком різноманітних схем та процедур позасудового врегулювання спорів та їх апробація. І лише у 2003 році було розроблено та прийнято Модельний закон США про медіацію. Модельний закон закріпив те, що було напрацьовано і вирішено на практиці. Так, закріплено, що медіація – це процес, в якому медіатор скеровує комунікацію та переговори між сторонами, щоб посприяти їм у досягненні добровільної згоди щодо їх спору. Існує точка зору, що Модельний закон про медіацію у США мав, власне, таку головну мету – однаковий захист конфіденційності медіації у різних штатах, аби задовольнити очікування сторін і медіатора щодо конфіденційності посередництва з метою сприяти щирості учасників у процесі медіації незалежно від місця її проведення. Тобто, нормативний акт не вводив, не регламентував детально якийсь новий механізм, а лише вирішував конкретне поставлене перед ним завдання: однакові вимоги до конфіденційності з метою забезпечення щирості у процесі, яка є запорукою ефективності медіації.

Шлях медіації в Україні принципово інший. Близько 20 років тому медіація прийшла в Україну і в більшій мірі, як не дивно, розвивалась у кримінальних справах, адже відповідні статті Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів допускали застосування медіації, хоча вона прямо й не згадана в кодексах.

Україна в рамках міжнародних зобов'язань щодо гармонізації законодавства із законодавством ЄС, має здійснити деякі кроки для створення умов для застосування медіації, зокрема у сімейних, кримінальних, адміністративних та цивільних справах (відповідно, Рекомендації Ради Європи Rec (98)1; Rec (99)19; Rec (2001)9; Rec (2002)10). На рівні вищого керівництва держави вже було прийнято рішення, що держава повинна сприяти розвитку таких державних інституцій як третейські суди, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду (Указ Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів»).

Однак, як кажуть, «віз і нині там», адже обізнаність населення у питанні медіації дуже низька, як наслідок – низький відсоток справ, які передаються на медіацію. Спроби законодавчого врегулювання медіації як механізму позасудового врегулювання спорів розпочалися ще з проекту Закону про медіацію від Мінюсту, що був винесений на громадське обговорення у 2008 році (так і не був зареєстрований у Верховній Раді України). Спроби прийняти закон про медіацію до цього часу не дали результату. Новий проект Закону про медіацію було включено до порядку денного розгляду Верховної Ради України (від 06.02.2014 № 739-VII), але потім проект було знято з розгляду, а 27.11.2014 р. відкликано. Ще декілька законопроектів щодо запровадження в Україні інституту медіації¹ до цього часу очікують своєї долі.

¹ Про медіацію: проект Закону України від 27 березня 2015 року № 2480. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> ; Про медіацію: проект Закону України від

Перш за все, у законодавця виникало багато питань, які потребували відповідей для відображення у законі, проте жодна з відповідей не відображала повною мірою потреби української практики, за браком значної кількості застосувань медіації у різноманітних сферах. Наскільки деталізованим він має бути. Між тим, варіантів медіації, виходячи з міжнародного досвіду, може бути багато.

Впровадження в правове поле інституту медіації, перш за все, вимагає законодавчого визначення статусу самих «медіаторів», повноважень центрального органу, метою якого була б координація роботи таких посередників, а також закріплення кола проваджень, в яких можлива медіація (наприклад, у Франції відсутні обмеження щодо її застосуванні, у Польщі можливість медіації дозволяється лише у справах з нетяжкими злочинами).

Є успішний досвід інших країн у використанні обов'язкової присудової медіації, наприклад, деякі штати в США, Італії, де було прийнято закон з відповідною вимогою щодо обов'язковості присудової медіації. Деякі країни Європи вирішили використати більш м'яку модель – рекомендована судом медіація з чітким обмеженням часу на медіацію (досвід Словенії – рекомендовано взяти участь у двох медіаційних сесіях по 4 години). Однією з основних переваг запровадження обов'язкової присудової медіації автори вбачають гарантовану популяризацію медіації та розвантаження судів.

Як показує досвід країн системи загального права, зокрема Великобританії, перед запровадженням медіації на рівні нормативних актів було проведено тривалу та широкомасштабну популяризаційну кампанію, яка ознайомила всі версти населення із самою медіацією.

Ініціатори законопроекту про медіацію в Україні схиляються до думки, що неможливо наперед достеменно точно сказати, яка модель медіації стане найважливішою та приживеться і дасть найбільшу користь, тому має бути

прийнятий лише рамковий, так званий стартовий закон, який би виконав конкретні дійсно потрібні на цей момент завдання, зокрема:

1) має бути впроваджено в законодавче поле термін медіації та «легалізовано» медіаційні послуги, тобто, відповідні зміни мають бути внесені до державних класифікаторів видів економічної діяльності, професій тощо, з метою забезпечити можливість медіаторам виконувати свою роботу, у тому числі на комерційній основі в рамках правового поля;

2) необхідні процесуальні гарантії можливості проведення медіації у справах, де розпочато те чи інше провадження, а з цим пов'язані й перерви у строках розгляду справ, але в певних визначених межах, і закріплення згоди на участь у добровільній/рекомендованій/обов'язковій медіації на строки позивної давності, і можливості призупинення виконавчого провадження у разі проведення медіації після винесення рішення;

3) конфіденційність медіації і всієї чи певної інформації, що стала відома у процесі медіації, заборона допиту медіатора у якості свідка тощо;

4) необхідні гарантії для виконання рішення, прийнятого за результатами медіації.

По суті, перелічені вище питання – це саме ті питання, на які зараз необхідно отримати позитивну законодавчу відповідь, щоб стимулювати подальший розвиток безпечної практики медіації.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим – це різновид судового компромісу, який є формою відновлюваного правосуддя і спрямований на швидке відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди та відновлення порушених усіх матеріальних прав потерпілого, забезпечення спрощення, скорочення і процесуальну економію процедури розгляду кримінальних справ¹.

Практика застосування інституту примиренням винного з потерпілим показує на його позитивну динаміку. Так, якщо у 2012 р. суди закрили

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. С. 273.

провадження у справах щодо 20,4 тис. осіб, з них звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3,4 тис. осіб, або 16,9 %; у зв'язку з дієвим каяттям – 2 тис., або 9,9%¹, то вже в 2016 р. з 79,4 тис. постановлених вироків – 15,1 тис. на підставі угод, із них 7,8 тис. угоди про примирення та 7,3 тис. угод про визнання винуватості².

Така позитивна динаміка застосування інституту закриття кримінальних проваджень за примиренням винного з потерпілим очікувана і в більшості своїй (за виключенням фактів фальсифікації таких угод) відповідає євроінтеграційним процесам. Між тим, широке застосування угоди про визнання вини з огляду на проблематичність даного інституту викликає багато запитань щодо забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини, виконання завдань кримінального процесу. Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості є різновидами судового компромісу, але мають багато суттєвих відмінностей як за змістом і формою, так і за можливими наслідками, а відтак потребують окремого доктринального і правового аналізу (здійснюється в різних параграфах даної роботи).

Згідно з ч. 2. ст. 469 КПК України, «угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Г. Ю. Саєнко приходять до висновку, що засада пропорційності виражається у кримінальному провадженні на підставі угод наступним чином: 1) правовими нормами, якими регламентовано процесуальний порядок кримінального провадження на підставі угод, законодавець чітко

¹ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) /Рудик Г. І., Апанасенко О. О. [Електронний ресурс]. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).

² Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. [Електронний ресурс]. URL: <http://sc.gov.ua>.

встановив прямий зв'язок між диспозитивним розширенням процесуальних прав сторін (шляхом укладання угоди) та одночасним їх звуженням із метою досягнення публічних (державних) інтересів; 2) можливе обмеження процесуальних прав є мінімальним, виступає в інтересах цієї особи, і застосовується лише за наявності її прямої згоди; 3) обмеження реалізації процесуальних прав сторін кримінального провадження адекватно співвідноситься із переслідуваними цілями, насамперед, до них відносимо: швидке розслідування та судовий розгляд справи, задоволення інтересів потерпілого, врахування правової позиції підозрюваного, обвинуваченого щодо вчиненого кримінального правопорушення¹.

Важливим позитивом застосування інституту угоди про примирення потерпілого з обвинуваченим (підозрюваним) є те, що потерпілий отримує реальну можливість швидкого та ефективного захисту своїх прав на відшкодування завданих йому злочином майнових збитків та компенсації моральної шкоди, а особі, що обвинувачується в здійсненні кримінального правопорушення, надається шанс на виправлення без застосування деструктивних покарань.

На слушну думку О. Добровольської, суттєвою умовою застосування інституту звільнення особи від відповідальності за примиренням сторін слід вважати факт прийняттого для потерпілого відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди. Вона має більшу пріоритетність з огляду на реалізацію принципу верховенства права, підходу, згідно з яким людина, її права, свободи і законні інтереси мають найвищу цінність в державі. Саме права і законні інтереси потерпілого мають у даному випадку бути найбільш захищені – приватний інтерес. При такому підході недоцільно пов'язувати можливість застосування угоди про примирення з фактом вчинення злочину вперше – публічний інтерес. У даному аспекті збалансування приватних і публічних інтересів потребує надання переваги

¹ Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. С. 197–198.

забезпеченню інтересів потерпілого, поступаючись публічному інтересу покарання винного. На її думку, для реалізації провадження на підставі угоди про примирення між обвинуваченим і потерпілим доцільно дозволити укладання мирових угоді в усіх злочинах, вчинених з необережності¹.

Залишається актуальною пропозиція В. М. Тертишника викласти в окремій статті КПК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим» такі положення:

«Провадження у кримінальній справі відносно особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути закрито судом, якщо винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину безсумнівно доведена зібраними доказами, обвинувачений відшкодував потерпілому матеріальну шкоду та компенсував всі інші збитки і моральну шкоду щодо факту примирення сторін, між обвинуваченим і потерпілим укладена мирова угода, обвинувачений і потерпілий не заперечують проти закриття справи за примиренням сторін.

До направлення кримінальної справи до суду обвинуваченому та потерпілому має бути роз'яснено сутність справи та пред'явленого обвинуваченому обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття справи. Юридичною підставою для закриття справи за примиренням сторін виступає складена у відповідності з вимогами закону та фіксуюча добру волю сторін мирова угода.

У мировій угоді мають зазначатись такі обставини: усвідомлення обвинуваченим і потерпілим сутності обвинувачення, змісту статті, за якою кваліфікуються дії обвинуваченого і міри покарання, які може бути призначено судом обвинуваченому; знання потерпілим права на повне відшкодування завданої йому матеріальної і компенсацію моральної шкоди

¹ Добровольська О. Г. Проблеми кримінального провадження на підставі угоди про примирення. Право і суспільство. 2014. № 5. С. 221–241.

та завданих збитків, а також права відмовитися від здійснення належного йому права вимагати відшкодування чи компенсації матеріальної та моральної шкоди, права на ознайомлення зі справою в цілому; факт добровільної відмови потерпілого від своїх попередніх вимог щодо притягнення винуватого до кримінальної відповідальності та клопотання про закриття кримінальної справи; усвідомлення потерпілим, що закриття кримінальної справи позбавляє його можливості користуватись перевагами кримінально-процесуального провадження (розгляду цивільного позову в рамках кримінального процесу) для захисту своїх майнових і інших прав.

Прокурор або слідчий, у разі винесення постанови про направлення справи до суду для звільнення обвинуваченого від відповідальності за примиренням з потерпілим, повинні ознайомити обвинуваченого, його захисника, потерпілого або його представника з названою постановою, а у разі їх вимоги – з усіма матеріалами справи та роз'яснити їх права, передбачені цим Кодексом, які випливають з прийнятого рішення у справі»¹.

Ці пропозиції заслуговують на цілковиту підтримку та втілення в законодавство.

Враховуючи вищевикладене, а також положення міжнародних правових документів щодо медіації, ст. 469 КПК України доцільно присвятити окремо угоді про примирення сторін, з урахуванням принципу юридичної визначеності тут мають бути детально викладені умови та порядок застосування даного інституту та використання механізмів медіації.

Більш широке запровадження в слідчу і судову практику інститутів провадження на підставі угод потребує зміцнення гарантій захисту прав і свобод учасників процесу, розроблення та запровадження, з урахуванням принципу верховенства права, більш досконалої процедури слідства і судового розгляду відповідних справ. Потребують узгодження інститут «дійового каяття» та процесуальні форми провадження на підставі угод.

¹ Тертишник В. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118.

З урахуванням формування інституту кримінальних проступків, такі угоди мають стати беззаперечною підставою закриття провадження органами дізнання на досудових стадіях процесу, а також судом на будь-якій з стадій судового розгляду.

2.2 Конкуренція принципів права й інших законодавчих норм та інституту угоди про визнання винуватості. Становлення процесуальної форми дієвого каяття

Угода про визнання винуватості – абсолютна новела кримінального процесу, яка поспіхом запроваджена в КПК України у 2012 році, має багато доктринальних вад та законодавчих опусів.

Проблеми застосування угоди про визнання винуватості отримали певну увагу в науковій літературі¹. Між тим, законодавчі колізії, наявність конкуренції правових норм і інститутів кримінального права і процесу,

¹ Азаров Ю. І., Климчук М. П. Здійснення провадження на підставі угод про визнання винуватості. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 274–278; Берназ В. Д., Меркулова Ю. В. Нові можливості захисту прав особи у кримінальному провадженні на підставі угод як напрям гуманізації кримінальної юстиції. Юридична психологія та педагогіка. 2013. № 2. С. 165–175; Бояров В. І. Деякі питання застосування угоди про визнання винуватості. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 79–83; Власова Г. П. Укладення угоди між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 2. С. 140–144; Власова Г. П. Укладання угоди про визнання вини у Сполучених Штатах Америки як форма спрощеного кримінального судочинства. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 84–88; Власюк В. В. Роль адвоката в кримінальному провадженні на підставі угод. Наше право. 2013. № 6. С. 144–149; Грошевий Ю., Повзик Є. Визнання вини як одна з умов застосування спрощених процедур (порівняльно-правовий аналіз). Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 3. С. 38–43, 92; Добровольська О. Г. Проблеми кримінального провадження на підставі угод і компромісів. Право і суспільство України. 2014. № 6-2. С. 163–167; Дрозд В. Г. Інститут угод про визнання винуватості: закордонний та вітчизняний досвід. Митна справа. 2014. № 6 (2.2). С. 491–496; Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2014. № 10-2. С. 104–106; Леляк О. О. Підстави та умови укладення угоди про визнання винуватості. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 40–48; Леляк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 228 с.; Леоненко М. І., Коцар А. О. Кримінальне провадження на підставі угод: Україна і зарубіжний досвід. Держава та регіони. Серія: «Право». 2013. № 2. С. 153–156; Наливайко Є. Суддівський розсуд під час застосування угод у кримінальних проступках. Вісник прокуратури. 2015. № 11. С. 99–104; Паславський С. І. Практична доцільність укладення угоди про визнання винуватості для сторони захисту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридична». 2014. Т. 3. Вип. 3. С. 182–187; Співак О., Чередніченко В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості за новим КПК України: перший досвід у справах з економічних злочинів. Юридична газета. 2013. № 8/9. С. 36–37; Тертишник В. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118; Тертышная О. А. Уголовно-процессуальный механизм досудебного соглашения о сотрудничестве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 2014. 206 с.; Холодило П. В. Угода про визнання винуватості. Поняття, зміст та особливості укладання. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Чернівці, 2016. Вип. 2. С. 434–444; Шкелебей В. А. Угоди про примирення й визнання винуватості у кримінальному процесі України та інших країн: порівняльний аналіз. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 6. С. 179–188.

відкритість питання відповідності окремих приписів законодавчих новел конституційному принципу верховенства права та інші нюанси інституту угоди про визнання винуватості, залишають цей інститут найбільш проблематичним в кримінально-процесуальній галузі права, а питання його наукового аналізу – одними з найбільш актуальних проблем процесуальної науки.

Увага науковців колишніх радянських республік до інституту угоди про визнання вини активізувалась з появою більш детального розкриття досвіду судочинства США для широкого загалу в популярних наукових виданнях та інших роботах перш за все російських вчених¹. З тих пір щодо даного інституту не стихають «жваві» дискусії.

Американський дослідник Дж. Дресслер розрізняє в законодавстві США такі окремі види «угоди»: на підставі «домовленості про заявлення клопотання щодо визнання обвинувачення» (plea bargaining) і «домовленості про призначення міри покарання» (sentence bargaining), внаслідок чого справа може бути припинена за обопільною згодою сторін (dismissal agreement) або може бути прийнята угода щодо зменшення обсягу обвинувачення (charge-reduction agreement). Може бути також досягнуто домовленості стосовно міри покарання, яка передбачає укладання угоди з рекомендацією суду призначити конкретне покарання відповідно до умов «угоди» (sentencing-recommendation agreement або sentencing agreement)².

Про гострі кути судочинства при запровадженні даного інституту висловився В. М. Тertiшник у своїх публікаціях³. Зокрема, у своєму академічному виданні він зазначив: «Інститут «угоди про признание провини», іменованій іноді контрактом, застосовується в США вже більш

¹ Махов В. Н., Пешков М. А. Сделка о признании вины. Российская юстиция. 1998. № 7. С. 17–19; Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособие. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.; Махов В. Н., Пешков М. А. Юристы США о сделке о признании вины. Право и политика. 2002. № 7. С. 73–82.

² Dressler, Joshua: Understanding Criminal Procedure. 2 ed., repr. New York: Bender. 1998. 480 p. P. 406–407.

³ Тertiшник В. М. Без суда и следствия: острые углы судебно-правовой реформы. Держава. 2000. № 41. С. 87–95; Тertiшник В. Без суда і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118.

150 років. Біля 88% справ вирішується з використанням цього суґубо американського винаходу «невдалого гаранта правосуддя». В сучасному законодавстві угода про признання провини одержала закріплення у правилі 11 (п. Е) Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах США (1997 р.)... На практиці суть такої угоди зводиться до того, що обвинувачуваний визнає себе винним у менш тяжкому злочині, чим фактично вчинив, а в обмін на це особа, що підтримує обвинувачення, вимагає призначення більш м'якого покарання, чим те, яке могло б бути, що і забезпечує суд. Визнання обвинуваченим своєї провини в цьому випадку, як правило, тягне за собою спрощення процедури подальшого судочинства... Угода попросту заміняє вердикт присяжних про винність і усуває принцип змагальності сторін і пов'язаного з цим ризику непередбачуваності процесу. Проте, такого роду угода не рятує правосуддя від ризику судової помилки. Аналіз показує, що чим слабкіша доказова база обвинувачення, тим вірогіднішою стає угода про визнання провини. Суддя стає все більш схожим на брокера. Незважаючи на численні нагадування про права і гарантії, всі вони можуть виявитись непотрібними через відсутність гарантій істини. Торґ у справі встановлення істини просто недоречний. Істина не може бути досягнута ніякими контрактами»¹.

Водночас, занадто сміливою та вочевидь недостатньо аргументованою видається позиція деяких авторів, які вважають, що запровадження інституту угоди про визнання винуватості в національній правовій системі може мати позитивний ефект.

Зокрема, на їх думку, спрощення процедур кримінального провадження не має вплинути на якість досудового розслідування й не зменшити обсяг процесуальних гарантій прав осіб, які беруть в ньому участь. Якщо раніше положення кримінального процесу відповідали «каральній» ідеології, висуваються на перший план інтерес держави, то введення в

¹ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид., доп. і перероб. Київ: А.С.К., 2003. 1120 с. С. 1078.

законодавство інституту угод насамперед збалансовує права держави та особи, дозволяє їм домовитися на взаємовигідних умовах. Окрім зазначеного, введення інституту угод було зумовлено соціальною напругою, збільшенням кількості злочинів та одночасним зниженням рівня їх розкриття, що, у свою чергу, потребувало більш прагматичного підходу до процедур кримінального провадження. У більшості розвинених країн як романо-германської групи права, так і англосаксонської, такі форми провадження існують упродовж десятиків, сотень років¹. Така позиція підтримується досить значним загальом вчених².

На користь запровадження цього інституту науковцями (і їх думку підтримують респонденти) висувуються наступні аргументи: введення інституту угод відображає розвиток кримінального процесу України у напрямку спрощення (86,7%); такі зміни пов'язані з більшим спрямуванням Кодексу на розвиток процесу у напрямі його гуманізації, забезпечення змагальності та рівності сторін (86,7%)³.

Холодило П. В. стверджує, що угода про визнання винуватості – це нормативно оформлена домовленість між прокурором та підозрюваним (або обвинуваченим) як суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності про беззаперечне визнання винуватості особи та співробітництво у викритті кримінального правопорушення в обмін на узгоджене покарання. Метою угоди про визнання винуватості залишається встановлення «об'єктивної

¹ Леляк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 228 с. С. 5.

² Волощук А. М. Досудова угода про співпрацю – дієвий засіб протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (на основі вивчення світового досвіду). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 71–79; Кравчук В. Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу (іноземний досвід та пропозиції для України). Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 1. С. 115–120. Нескороджена Л. Л. Мирова угода та угода про визнання вини: можливість їх застосування в кримінальному процесі України. Вісник Верховного Суду України. 2001. № 1. С. 58–60; Трекке А. С. Підстави укладення угоди про визнання винуватості. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 189–193.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

істини», а отже, більш широкого та чіткого регулювання потребує обов'язок підозрюваного (обвинуваченого) співробітничати зі слідством¹.

Разом з тим, окремі автори звертають увагу також на те, що зізнання підозрюваного, обвинуваченого може бути неправдивим як внаслідок вимушеності, так і в силу сумлінної помилки, воно має бути завжди підтвержене належними доказами².

Сам термін – «угода про визнання винності» у більшості теоретиків викликав негативний образ обвинувача і захисника, які, не дивлячись на службові бар'єри і етичні принципи, небезкорисливо «торгуються» про сприятливий результат справи, а потім нав'язують своє рішення підсудному і судді, на чому кримінальне провадження закінчується. Вони вбачали, що не зрідка суть такого визнання винності зводиться до того, що обвинувачений визнає себе винним в менш тяжкому злочині, чим скоєне ним насправді. У обмін на це особа, що підтримує звинувачення, вимагає призначення м'якшого покарання, ніж таке, на яке міг розраховувати обвинувачений у разі принципового підходу до розслідування скоєного ним злочину. Таким чином, противники угод про визнання винності, заперечуючи можливість включення цього правового інституту в нове кримінальне процесуальне законодавство пострадянських країн, стверджують, що цей інститут суперечить принципам кримінального процесу, зокрема, принципу об'єктивної істини, збільшує ризик судової помилки³.

Укладення такої «оборудки» в практиці європейських країн, як правило, веде за собою спрощення процедури подальшого судочинства, тобто справа не передається на розгляд суду присяжних, а зібрані на досудовому слідстві докази в суді практично не досліджуються. Дійсно, інститут звільнення від кримінальної відповідальності, наприклад, по

¹ Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 296 с. С. 57-68.

² Лесяк О. О. Підстави та умови укладення угоди про визнання винуватості. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 40–48.

³ Іваненко П. С. Примирення винного з потерпілим. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 8. С. 16–19.

федеральному кримінальному законодавству США, порівняно з кримінальним законодавством України, має свою специфіку. Характерною особливістю досудового провадження в США є те, що в ньому значно скорочена «відстань» від моменту скоєння злочину до ухвалення підсумкового процесуального рішення у справі, причому, укладенням договору про визнання винності в цій країні закінчується, по різних оцінках від 80 до 90 відсотків усіх досудових розслідувань. Подібна угода досить часто застосовується і у тому випадку, коли обвинувачений визнає себе винним у здійсненні менш тяжкого злочину або ж не за всіма пунктами звинувачувального акту, а також коли обвинувач, сумніваючись, що присяжні визнають обвинуваченого винним, пред'являє звинувачення в скоєнні злочину меншої міри тяжкості. Тому, у разі, коли прокурор не впевнений, що зможе довести, наприклад, здійснення особою умисного вбивства, він висуває звинувачення в спричиненні смерті по необережності¹.

Варто зазначити, що угоди про визнання винності відомі практиці не лише в країнах англо-американського типу кримінального процесу. Такі процедури закріплені в КПК Італії, Іспанії, Німеччини, Бельгії, Нідерландів і інших країн. Так, наприклад, аналогічною угодам про визнання винності в Україні є так звана процедура «*patteggiamento*», закріплена в КПК Італії. Згідно з даною нормою, у будь-який час до судового розгляду прокурор, обвинувачений (його захисник) можуть домовитися про кваліфікацію злочину і можливу міру покарання, подавши до суду відповідне клопотання.

Свою роль у становленні інституту угоди про визнання вини відіграв свого часу і Європейський суд з прав людини. Так, зокрема, у справі «Ніколов проти Болгарії» ЄСПЛ зазначив, що застосування спрощеної процедури на підставі угоди про визнання винуватості та загалом спрощення процедур на підставі Рекомендації № R(87)18, безперечно, має переваги для обвинуваченого та правосуддя загалом, оскільки скорочує тривалість

¹ Козочкин И. Д. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: учебное пособие. М: Омега, 1992. С. 18.

кримінального провадження, швидко визначаючи винуватість особи та міру її відповідальності, крім того, спрощує вирішення питань цивільної відповідальності та відшкодування шкоди, заподіяної злочином.

Такі висновки ЄСПЛ робив враховуючи особливості законодавства конкретної країни та рекомендації Європейських інституцій. Але така позиція ЄСПЛ не залишилась сталою і з роками отримала дещо іншу інтерпретацію.

Згідно КПК України (ст. 469), угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена за ініціативою будь-якої із сторін. Укладення угоди про визнання винуватості не допускається у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий (фізична чи юридична особа), а також по особливо тяжких злочинах, незалежно від кола суб'єктів, яким заподіяно шкоду. Процесуальний порядок угоди про визнання винності аналогічний примиренню сторін, хоча і має ряд особливостей. Перш за все, таку угоду можна укласти як в рамках провадження по кримінальних проступках, злочинах невеликої чи середньої тяжкості, так і по тяжких злочинах, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам (ч. 3 ст. 469 КПК України). Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова досягає згоди з прокурором або потерпілим, він може перед останнім словом або навіть під час своєї мови заявити про бажання укласти одну з можливих угод. При цьому, суд, надаючи можливість обвинуваченому закінчити свій виступ, згідно із ч. 3 ст. 474 КПК України, невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди по суті. Укладення угоди з прокурором у результаті передбачає пом'якшення покарання або повне звільнення від кримінальної відповідальності. Тому запропонована в угоді міра покарання заздалегідь узгоджується сторонами з урахуванням характеру звинувачення і обставин, які повинні враховуватися прокурором (ст. 470

КПК України). Наслідком укладення угоди про визнання винуватості є обмеження прав прокурора і звинуваченого (підсудного) на оскарження рішення суду в апеляційному або касаційному порядку (згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК України).

Аналіз практики застосування угод про визнання вини показує на існування ризиків не тільки поліпшення показників у роботі поліції щодо розкриття злочинів шляхом «вішання» «глухарів» на безхатченків чи інших податливих на такі угоди громадян, а й ризиків прояву корупції та зловживань владою чи надмірної гуманності суддів при розв'язанні справ по суті.

Так, наприклад, 3 серпня 2016 року Зіньківський районний суд Полтавської області у справі № 530/1016/16-к (номер провадження 1-кп/530/81/16), розглядаючи факт одержання посадовою особою (прокурором) від місцевого фермера неправомірної вигоди у вигляді грошей в сумі 195 000 грн. за неправомірний вплив на голову Зіньківської районної державної адміністрації Полтавської області щодо прийняття рішення про надання в користування невитребуваних (нерозподілених) земельних часток (паїв) площею 27 гектарів на території Велико-Павлівської сільської ради Зіньківського району Полтавської області, тобто справу про злочин, передбачений ч. 2 ст. 369-2 КК України, від 01 серпня 2016 року по кримінальному провадженню № 42016170000000162 від 31.05.2016 року про визнання винуватості, укладену між прокурором відділу прокуратури Полтавської області і обвинуваченим, та визнаючи обвинуваченого винуватим за ч. 2 ст. 369-2 КК України (зловживання), призначив підсудному узгоджене покарання у виді штрафу 25 500 грн. Тобто, фактично корупціонер, який за 19 тис. \$ обіцяв фермеру забезпечити оренду 27 га та реально отримав за свої зловживання впливом 195 тисяч гривень, відбувся «легким переляком» та за судовим вирокком позбавився дрібних кишенькових грошей на суму 25 тис. грн.

Такі приклади стають непоодинокими в судовій практиці. Так, державний виконавець Замостянського відділу державної виконавчої служби Вінницького міського управління юстиції «взяв хабар» за зняття арешту з рахунків боржника. Вінницький міський суд рішенням від 03 червня 2016 року у справі № 127/10793/16-к¹., незважаючи на те, що дії підсудного унеможливили стягнути з боржника кошти на користь кредитора іншому державному виконавцю і виконати відповідне законне судове рішення, а тим самим створена ситуація залишення потерпілих без шансів на відшкодування шкоди, суд затвердив угоду про визнання винуватості та засудив підсудного до штрафу у сумі 25 500 грн. у дохід держави з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями строком на один рік.

Таке правосуддя з такими тенденціями застосування угод про визнання винуватості підриває довіру не тільки до судової гілки влади, а й до держави в цілому.

В Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи №№2245, прийнятій 12 жовтні 2018 року, відмічається, що швидкий розвиток систем відмови від судового розгляду, зокрема у Центральній та Східній Європі та країнах-наступниках колишнього Радянського Союзу, частково пояснюється зусиллями Сполучених Штатів щодо просування угоди про визнання вини американського типу як частини технічної допомоги, яка надається новоствореним демократіям для реформування своїх судових систем. З урахуванням помітних відмінностей в системах кримінального правосуддя в Європі, а також між Європою і США, така транспозиція сповнена ризиками, яким необхідно протидіяти для мінімізації зловживань. Зокрема, широкі повноваження обвинувачення (прокуратури) в системах кримінального правосуддя деяких східноєвропейських країн повинні бути врівноважені

¹ Справа № 127/10793/16-к, провадження № 1-кп/127/915/16. [Електронний ресурс]. URL: https://protocol.ua/ua/dergavniy_vikonavets.

сильнішим захистом та активнішою роллю суду, якщо угода про визнання провини не погіршується до шантажу.

Асамблея Ради Європи в своїй резолюції №№2245, відмітивши позитивне значення процесуальної економії, указала на такі виявлені системні недоліків при застосуванні угод та відмови від всебічного судового розгляду справи:

1) Застосування угод відкриває можливості для зловживань як обвинуваченням, так і захистом. Прокурор може погрожувати обвинуваченому неналежним суворим вироком, якщо він або вона не визнає провини, навіть за відсутності достатніх доказів; і адвокат захисту може переконати перевантаженого прокурора в складній справі прийняти часткове зізнання і помірну санкцію нехтуючи іншою, більш серйозною злочинною діяльністю. Як правило, перший тип зловживань робить жертвами молодих і бідних злочинців, в той час як другий тип надає переваги багатим злочинцям, які вчинили посадовий злочин;

2) Секретність «укладення угод підриває довіру громадськості до судової системи і справедливого і недискримінаційного застосування закону;

3) Через збільшення обсягу розгляду справ в системі кримінального правосуддя без збільшення ресурсів узгоджене визнання вини збільшує загальну кількість засуджень в кримінальному порядку. Це збільшення («ефект розширення мережі») може бути несумісним з оптимальною карною політикою, а витрати на більшу кількість ув'язнених може звести нанівець судові ресурси, збережені за допомогою відмов від судового розгляду.

Асамблея Ради Європи в своїй резолюції №№2245, підтримала заборону відмови від права на оскарження і можливість скасувати угоду за певних обставин, як це запроваджено в законодавстві Німеччини¹.

Укладення угод *про визнання вини*, за чинних приписів закону, не унеможливають, а, навпаки, збільшують ризик судової помилки та

¹ Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи №№2245, прийнята 12 жовтні 2018 року. URL <https://www.echr.com.ua/document/rezolyuciya-parye-2245-2018/>

неможливості її виправити, ускладнюють захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого, підсудного, засудженого), позбавляють можливості застосування інституту реабілітації та відшкодування завданої незаконними рішеннями шкоди, в разі перегляду в подальшому справи в екстраординарних процесах за нововиявленими обставинами¹.

Критичне порівняння юридичних ознак кореспондуючих правових норм, покликаних регулювати кримінальне провадження на рівні «принципи – інститути», на практиці дає можливість коректним чином виокремити наявні елементи конкуренції правових норм та казуїстичні елементи в цілісній системі процесуальної форми і процесуальних гарантій правосуддя.

Відповідно до ст. 472 КПК України, в угоді про визнання винуватості зазначаються, зокрема, «беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення, узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням».

Ці новели закону доповнюються неоднозначними приписами частини третьої ст. 349 КПК України, якою визначено: «Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому, суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих

¹ Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с. С. 328.

обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку».

З урахуванням сумнівних концептів законодавства варто наголосити, як на забезпеченні беззаперечного дотримання принципу презумпції невинуватості, так і звернути увагу на визначальні ознаки такого концепту, як «доведеність поза розумним сумнівом».

Показовими в цьому аспекті є перші доктринальні тлумачення вказаних питань у рішеннях Верховного суду нашої держави.

Так, 4 липня 2018 року Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 688/788/15-к, переглядаючи її в касаційному порядку, заклав у ній провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України та звільнив обвинуваченого з-під варті у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості та вичерпанням можливості їх отримати. У п. 22-26 своєї постанови Суд дав необхідні тлумачення права та роз'яснення:

«Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Поза розумним сумнівом має бути доведений кожний з елементів, які є важливими для правової кваліфікації діяння: як тих, що утворюють об'єктивну сторону діяння, так і тих, що визначають його суб'єктивну сторону. Зокрема, у справах, в яких наявність та/або характер умислу має значення для правової кваліфікації діяння, суд у своєму рішенні має пояснити, яким чином встановлені ним обставини справи доводять наявність умислу саме такого характеру, який є необхідним елементом складу злочину, і виключають можливу відсутність умислу або інший характер умислу. Це питання має бути вирішено на підставі безстороннього та неупередженого аналізу наданих сторонами обвинувачення і захисту

допустимих доказів, які свідчать за чи проти тієї або іншої версії подій. Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту. Законодавець вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, – є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винною за пред'явленим обвинуваченням»¹.

Незважаючи на певну абстрагованість даних роз'яснень, ці положення є коректним і корисним намаганням знайти логіку в ситуації, коли законодавство її не демонструє.

Досить оригінальне трактування спроб запровадження в чинний КПК України інституту угоди про визнання винуватості здійснює В. М. Тертишник, який піддає його практично нищівній критиці на різних етапах його становлення і розвитку. З цього приводу правознавець зазначає: «Згідно з ч. 5 ст. 364 КПК України, «учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні». Відповідно до приписів ч. 4 ст. 95, «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання». У ч. 3 ст. 370 КПК України визначено, що «обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу». Стаття 17 КПК України визначає: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом». Відповідно до ст. 474 КПК України, суд

¹ Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 4 липня 2018 року у справі № 688/788/15-к. [Електронний ресурс]. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_dlya_dotrimannya.

відмовляє в затвердженні угоди, якщо: умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу, відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. Отже, ч. 3 ст. 349, ст. 302, п. 2 ч. 1 ст. 468, ч. 2 та 4 ст. 469, ст. 470, ст. 472, ч. 2 ст. 473, ч. 4 ст. 474 КПК України, у яких закладено модель спрощеного правосуддя й судочинства на підставі угоди про визнання винуватості, не мають застосовуватись і підлягають скасуванню як норми, які звужують суттєві гарантії встановлення об'єктивної істини та наявні права і свободи людини, суперечать ст.ст. 22 та 62 Конституції України, міжнародним правовим актам, принципам і окремим положенням норм самого КПК України та виходять за межі здорового глузду¹.

За такої моделі у нас і нині можуть з'явитись засуджені «без суду і слідства», а, що ще гірше, – «без вини винуваті»².

Фактично у висловлених аргументах було доведено, що інститут угоди про визнання вини є юридичною фікцією.

Сьогодні все активніше заявляють свою прихильність до даної позиції багато вчених-процесуалістів³.

Ознайомлення з системоутворюючими властивими ознаками інституту угод, що запроваджуються у нашу правову систему, матиме фрагментарний вигляд без доречного звернення до комплексу питань відмежування таких угод від допустимих засобів розв'язання кримінально-правових спорів без врахування не тільки національного права, а й правових позицій та

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 643; Тертишник В. М. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118; Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с. С. 333–335.

² Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с. С. 329.

³ Добровольська О. Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство України. 2013. № 5. С. 150–154; Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2014. № 10-2. С. 104–106; Ямпольський В. «Не винуватий я!», або дещо про угоди про визнання винуватості. [Електронний ресурс]. URL: <http://blog.liga.net/user/vyampolskyu/article/12156.>; Лукьянец Д. Соглашения о признании вины или примирении по УПК противоречат презумпции невиновности. [Електронний ресурс]. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/6/12/66008.>

прецедентної практики ЄСПЛ та сучасних тенденцій їх змістовного наповнення.

Останніми роками намітилась тенденція і до більш чіткої та виваженої позиції з цього питання і в позиціях ЄСПЛ. У доповнення до висловлених аргументів звертаємо увагу на нове цікаве рішення ЄСПЛ, а саме у справі «Mirovni Inštitut v. Slovenia» від 13.03.2018 р., в якому ЄСПЛ установив, що судовий розгляд має гарантувати право на публічне слухання в розумінні § 1 ст. 6 Конвенції, оскільки такий принцип є певним засобом суспільного контролю, одним із способів утвердження довіри до суду. Таким чином, розгляд справ в спрощеному провадженні без виклику сторін суперечить практиці ЄСПЛ. Відповідно, вироки, винесені без всебічного дослідження доказів в суді, можна, без гарантованого права підсудного, задавати питання свідкам, що свідчать проти нього, а також без участі сторони захисту в дослідженні інших доказів можна вважати незаконними.

Зазначимо також, що згідно із ст. 17 КПК України, «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом».

Щодо обмеження права на оскарження вироку в разі укладення угоди про визнання винуватості є певні заперечення. Ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зокрема, зазначає, що кожен, кого засуджено за будь який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті судовою інстанцією вищого порядку згідно з законом.

У справі «Ростовцев проти України» (рішення від 25 липня 2017 року) суд визначає, що будь-які обмеження права на перегляд, що містяться у національному законодавстві, мають за аналогією з правом доступу до суду, закріпленим п. 1 ст. 6 Конвенції, переслідувати законну мету та не порушувати саму суть цього права.

Незважаючи на достатню кількість запобіжників, – зазначає О. М. Капля, – порушення принципу верховенства права, як показує

практика, існує необхідність реформування кримінального процесу з метою доведення його до Європейських стандартів. Основним напрямом реформування кримінального процесу є забезпечення контролю над владою з метою реалізації інтересів громадян, тому запобіжники порушення принципу верховенства права представляють неабиякий інтерес як для суспільства зокрема, так і для держави в цілому. Намагання побудувати ефективну систему запобігання порушення принципу верховенства права мають бути направлені на створення стану захищеності людини у її відносинах з державою¹.

Інститут угод про визнання винуватості, при усіх зазначених вадах, вступає в конкуренцію та протиріччя з нормами КК України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається судом: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності...; 3) досягнуто додатковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України...».

Чинний КПК України так і не визначив підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 285 КПК України, «Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність», а відповідно до ст. 288 КПК України, «Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність».

Під законом України про кримінальну відповідальність законодавець, вочевидь, мав на увазі Кримінальний кодекс України. Звернемось до його змісту.

¹ Капля О. М. Верховенство права в системі засад (принципів) кримінального провадження. Європейські перспективи. 2018. № 3. С. 55-61, 59. [Електронний ресурс]. URL: <http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2018/12/zhurnal-yevropejski-perspektyvy>.

Чинний КК України містить Розділ IX з назвою «Звільнення від кримінальної відповідальності». Серед підстав звільнення від відповідальності в даному розділі викладені норми, якими визначаються умови звільнення від кримінальної відповідальності – «у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» (ст. 46) та «звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» (ст. 45). Серед цих норм немає навіть згадки про запроваджену в КПК України «угоду про визнання вини».

Такі законодавчі опуси ставлять під велике питання застосування як угоди про визнання вини, так і інституту дійового каяття в цілому.

Хоча за своєю суттю те, що КК України відносить до елементів дійового каяття – ст. 45 «особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду», в реальності може відобразитись в угоді про визнання вини, але може і не знайти там місця.

Фактично своїми новелами КПК України підмінив інститут кримінального права – «дійове каяття» більш формальним інститутом кримінально-процесуального права – «угодою про визнання вини», чим заплутав як саме законодавство та юридичну практику, так і правову доктрину.

Реальним виходом із даної ситуації може стати скасування інституту угоди про визнання вини та відновлення в кримінально-процесуальному праві інституту дійового каяття, як підстави звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання.

Дійове каяття – традиційно притаманний національній системі права інститут, який успішно застосовується і в інших європейських країнах.

Наприклад, § 153e КПК Німеччини «Відмова від кримінального переслідування при дійовому каятті» передбачає: «Якщо провадження у

справі в якості свого предмету має злочин, передбачений § 74а абз. 1 п. 2-4 та § 120 абз. 1 п. 2-7 Закону про судоустрій, то Федеральний генеральний прокурор, за згодою компетентного органу, відповідно до § 120 Закону про судоустрій вищого суду землі, має право відмовитись від кримінального переслідування такого діяння, якщо злочинець після скоєного, до того як йому стало відомо про його виявлення, сприяв тому, щоб усунути небезпеку для існування чи безпеці Федеративної Республіки Німеччина чи конституційного строю. Те саме діє, якщо злочинець зробив свій вклад таким чином, що він після скоєння діяння розкрив службовому органу інформацію про спробу державної зради, створення небезпеки для демократичної правової держави чи зради Батьківщині і створення небезпеки для зовнішньої безпеки».

На слушний погляд О. Г. Добровольської, гл. 35 КПК України «Кримінальне провадження на підставі угод» доцільно назвати «Кримінальне провадження на підставі угод і компромісів» та доповнити окремою нормою «Провадження за умови дійового каяття обвинуваченого» наступного змісту: «Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення невеликої або середньої тяжкості чи по необережності, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона самостійно припинила кримінальне правопорушення і вжила заходів для недопущення чи мінімізації настання його негативних наслідків, або після його вчинення явилась з повинною чи щиро покаялася, активно сприяла розкриттю і розслідуванню кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або відшкодувала заподіяну кримінальним правопорушенням матеріальну та компенсувала моральну шкоду.

Обставини дійового каяття з'ясовуються слідчим і прокурором в процесі досудового провадження, а також можуть підтверджуватися матеріалами, наданими захисником підозрюваного (обвинуваченого).

Прокурор, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, зобов'язаний враховувати такі обставини:

1) доведеність вчинення кримінального правопорушення підозрюваним (обвинувачуваним);

2) тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та форму і ступінь вини підозрюваного (обвинувачуваного);

3) дії, що вказують на дійове каяття особи, ступінь і характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

4) розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди та її відшкодування підозрюваним (обвинувачуваним);

5) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Якщо обставини справ дають підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, прокурор, при доведеності вчинення кримінального правопорушення підозрюваним (обвинувачуваним), після повідомлення особі про підозру, отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду.

Перед направленням клопотання до суду, прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого і цивільного позивача та з'ясувати їхню думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної

відповідальності. Розгляд справи проводиться судом під час підготовчого судового засідання»¹.

Ці пропозиції є актуальними, вчасними та доктринально плідними і заслуговують на реалізацію.

Таким чином, підтримуючи пропозицію щодо скасування інституту угоди про визнання вини, концептуальну ідею відновлення в кримінально-процесуальному праві інституту дійового каяття, як підстави звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання, вважаємо за необхідне формування нової редакції глави 35 КПК України за чинної назви «Кримінальне провадження на підставі угод», яку доцільно назвати «Кримінальне провадження на підставі юридичних компромісів».

Юристи визначають поняття компромісу як врегулювання розбіжностей через взаємні поступки, бажання запобігти конфлікту шляхом взаємних поступок².

Поняття «компроміси» більш широке і змістовніше ніж поняття «угоди». І хоча компроміс (лат. *compromissum* – угода, договір) часто розглядається саме як угода між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок³, в основі компромісного способу вирішення правового конфлікту лежить в переважній більшості каяття, відмова від продовження певної шкідливої суспільству діяльності, активне сприяння судочинству, відшкодування завданих збитків, усунення інших негативних загроз та зміна на позитивну поведінку з боку винуватої особи, яка може носити, між іншим, односторонній характер без очікування поблажок з боку обвинувачення, а з іншої сторони – це, звичайно, повернення до більш гуманних, не репресивних засобів вирішення конфлікту зі сторони держави. По суті, це не угода юридичних і фізичних осіб, а компроміс особи і суспільства в особі

¹ Добровольська О. Г. Проблеми кримінального провадження на підставі угод і компромісів. *Право і суспільство України*. 2014. № 6-2. С. 163–167.

² Назаров В. В. Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 18с. С. 8.

³ Осипова Н. П. Компроміс. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. /редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Вид. «Українська енциклопедія» ім. П. М. Бажана, 2001. Т. 3. С. 196–197.

держави, компроміс на основі реального застосування постулатів верховенства права.

Відповідно, у главі «Кримінальне провадження на підставі юридичних компромісів» варто розкрити особливості застосування таких нереабілітуючих компромісних інститутів розв'язання справи як «примирення підозрюваного (обвинуваченого) і потерпілого», «дієве каяття», «взяття обвинуваченого на поруки», «юридичний компроміс сторін», «відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення», «декриміналізація», «амністія».

Кожен з названих інститутів юридичного компромісу має отримати окреме законодавче регламентування в окремих статтях КПК України.

Розділ 3. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА ІНШИХ ОСОБЛИВИХ ФОРМ І РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

3.1 Проблеми забезпечення верховенства права в умовах становлення процесуальної форми дізнання щодо кримінальних проступків

Протягом тривалого періоду у правовій доктрині України під поняттям «дізнання» мали на увазі систему здійснюваних на основі закону процесуальних, оперативно-розшукових, доказових та правозастосовних дій, наділених відповідною компетенцією органів адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції, спрямованих на виявлення, попередження, запобігання та розкриття злочинів, розшук та викриття винних, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства¹.

На думку багатьох правознавців, характерною рисою традиційного розуміння дізнання у правовому полі було поєднання адміністративних повноважень, оперативно-розшукової та слідчої функцій.

«Дізнання, – зазначає А. М. Донцов, – це діяльність деяких адміністративних органів держави, яка впливає із завдань попередження, припинення і забезпечення розкриття злочинів, виконання котрих для одних із цих органів обумовлюється безпосередньо їхнім призначенням, а для інших – особливими умовами, в яких вони знаходяться, і полягає в перевірці наявності в отриманих повідомленнях і заявах ознак події злочину, у виявленні обставин, що перешкоджають виникненню кримінальної справи,

¹ Макаренко Е. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. Дізнання в міліції та митних органах: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. 452 с.; Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання: навчальний посібник. Ірпінь. 2001. 179 с. С. 8.

шляхом проведення кримінально-процесуальних і оперативно-розшукових заходів, а також у забезпеченні успішного ведення по кримінальній справі досудового слідства шляхом здійснення невідкладних слідчих дій»¹.

Процесуальний закон того часу наділив органи оперативно-розшукової юрисдикції повноваженнями органу дізнання саме з метою ефективного використання оперативно-розшукової діяльності в розкритті злочинів. Задум законодавця полягає в тому, щоб на першому етапі розслідування (розслідування «по гарячих слідах») велася активна, наступальна робота з розкриття злочину з використанням усього арсеналу заходів і засобів правоохоронних органів².

Такий підхід втрачав сенс при переході до реалізації європейських стандартів правосуддя, коли пріоритетом стає не виконання завдання з розкриття злочину (публічного інтересу), а в першу чергу забезпечення верховенства права (приватного інтересу).

Процесуальна форма дізнання в сучасному кримінальному процесі України отримала регламентацію в окремій главі – Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків».

Ст. 298 КПК України передбачає, що «досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цієї глави».

Приписи даної глави не менш лаконічно прописують такі особливості дізнання:

а) «Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, окрім негласних слідчих (розшукових) дій ст. 300);

¹ Донцов А. М. Проблемы соотношения дознания и предварительного следствия в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Л., 1971. С. 5.

² Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид, доп. і перероб. Київ: А.С.К, 2003. 1120 с. С. 138.

б) «Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою» (ст. 299).

в) «Слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів, якими закінчується дізнання».

Статтею 302 КПК України запроваджується можливість розгляду судом матеріалів дізнання і обвинувального акта у спрощеному провадженні, що фактично є повторенням положень ст. 349 КПК України, та може призвести до реанімації принципу – «визнання вини цариця доказів». Більше того, тут передбачається не просто спрощений порядок судового розгляду без дослідження доказів, а спрощення усугубляється положеннями ч. 1 даної статті про те, що закон надає можливість розгляду судом справи у відсутності самого обвинуваченого, – «встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оскаржує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду».

За такого спрощення процедури судового розгляду і без того уже спрощених матеріалів дізнання, без дослідження і перевірки доказів у суді, без безпосереднього заслуховування показань обвинуваченого і з'ясування його думки щодо усіх обставин справи, гарантії забезпечення верховенства права стають ілюзорними. Така процедура дізнання не може задовольняти ні людину, ні суспільство, ні державу; не забезпечує ні приватних, ні публічних інтересів, а отже, потребує скасування.

Запровадження у кримінальному процесі інституту дізнання щодо кримінальних проступків, а також існуючі тенденції щодо його реформування (законопроект № 7279-д, прийнятий Верховною Радою

України в 2018 році в другому читанні), потребує глибокого доктринального та системного аналізу щодо відповідності принципу верховенства права та іншим засадам правосуддя.

Аналіз визначеної законом процесуальної форми дізнання відносно кримінальних проступків, показує наявність багатьох правничих проблем, які лежать як в аспектах якості закону, зокрема щодо забезпечення верховенства права, так і в аспектах формування, організації та вад недостатньої професійної підготовки до складної процесуальної діяльності задіяних у здійсненні дізнання підрозділів правоохоронних органів.

Вивчення останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про значну увагу дослідників як до інституту кримінальних проступків¹, так і до процедур спрощеного провадження, в тому числі і в порядку процедури дізнання². Між тим, існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження. Особливе теоретичне і практичне значення набувають проблеми забезпечення верховенства права при досудовому провадженні дізнання щодо кримінальних проступків.

¹ Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 221 с.; Ігнатенко Є. В. Пахомов В. В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 травня 2015 р. /за ред.: А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Резніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 248–251; Мисливий В. А. Кримінальний проступок: новела чи реформація. Юридична Україна. 2017. № 9-10. С. 83–84; Мірошніченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. С. 331–333; Корж В. П. Проблеми усунення юридичних колізій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Т. 11, № 1(29). С. 62–69; Петков С. Кодекс про публічний порядок: необхідність розробки та прийняття. Обозреватель. [Електронний ресурс]. URL: <http://my.obozrevatel.com/life/52083>.

² Макаренко Е. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. Дізнання в міліції та митних органах: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. 452 с.; Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання: навчальний посібник. Ірпінь, 2001. 179 с.; Великодний Д. В. Спрощені форми кримінального провадження: огляд досвіду Франції та України. Митна справа. 2014. № 2(2.1). С. 120–123. [Електронний ресурс]. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms.>; Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика: монографія. К.: Логос, 2004. 324 с.; Фаринник В. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Юридичний вісник України. 2012. № 29 (21-27 лип.). С. 4.

Ідея кримінальних проступків не нова. Вона пройшла «гарячі дебати» і була неодноразово близька до матеріалізації в тексті закону. Зокрема, в одному з проектів КК України (1994 рік) пропонувалось усі кримінально-карні діяння поділити на такі види: кримінальні проступки, провинності, кривда, злочин (ст. 16-19 Проекту). До проступків автори законопроекту відносили найменш малозначні кримінально-карні діяння, за які, як правило, не передбачалось покарання у виду позбавлення волі. В даній системі кожне поняття має свою давню семантику та походження, наприклад, поняття «провинність» застосовувалось в контексті застосовуваних матеріальних санкцій – «пеня за провинність», а терміном «кривда» позначали прояви «несправедливості». На наш погляд, саме до цієї ідеї варто повернутись знову.

Між тим, з прийняттям в Україні у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу, в якому завчасно, випереджаючи зміни кримінального законодавства, законодавець запровадив поняття «кримінальне правопорушення» та поділив його на дві категорії – злочини та кримінальні проступки, слідча і судова практика потребувала невідкладного узгодження інститутів кримінального права і кримінального процесу, юридичної визначеності правових приписів на усунення штучно створеної конкуренції правових норм та юридичних колізій.

Указані новації вступали в протиріччя з іншими нормами кримінального права, залишили багато білих плям щодо юридичної визначеності процесуальної форми дізнання.

У наукових дослідженнях і законопроектних ініціативах пропонувались різні варіанти вирішення проблеми. Зокрема, одним із законопроектів про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків (від 19.05.2015 р.№ 2897), передбачалась радикальна реформа кримінального права та формування окремого блоку норм щодо кримінальних проступків, за вчинення яких передбачались покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Розглядаючи проблеми адміністративної реформи С. В. Петков відстоює концепт адміністративних деліктів, які, на його погляд, поділяються на адміністративні злочини та адміністративні проступки¹. Залишилась поза увагою законодавців цікава пропозиція щодо прийняття запропонованого вченим проекту Кодексу про публічний порядок². Нереалізованими залишились і слухні системні пропозиції О. О. Юхно та очолюваної ним групи дослідників³

В. М. Тertiшник, розмірковуючи в руслі ідеї гуманізації кримінального закону, відстоюючи ідею масштабної декриміналізації малозначних кримінальних правопорушень та розробки на цій основі практично нових КК України та КПК України, зазначає, що кримінальні проступки доцільно виокремити з кримінального кодексу, здійснити декриміналізацію малозначних кримінальних правопорушень, які будуть, на його думку, переведені в адміністративно-карні діяння, а відповідно, і відносно таких не буде здійснюватися громіздке й дороге розслідування... На думку автора, «інститут кримінальних проступків доречно взагалі виділити із кримінального кодексу, а провадження за ним – здійснювати в адміністративному порядку»⁴.

У правових системах загального права цьому поняттю відповідає термін «злочин сумарного провадження» (summary offence), що означає найменш небезпечну категорію злочинів. Залежно від обставин, цей термін також перекладається як «шкода» чи «провина».

¹ Адміністративно-правова реформа в Україні /за заг. ред. С. В. Петкова. К.: КНТ, 2-16. С. 50–51.

² Петков С. В. Кодекс про публічний порядок: необхідність розробки та прийняття. Обозреватель. [Електронний ресурс]. URL: <http://my.obozrevatel.com/life/52083>.

³ Юхно О. О., Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Єдин Р. В., Захарченко О. В., Романюк В. В., Тучак Р. М., Фоміна Т. Г. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України стосовно спрощення порядку проведення досудового розслідування кримінальних проступків. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік /за заг. ред. С. М. Гусарова. Харків: НікаНова, 2014. С. 347–348.

⁴ Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 519, 613.

В окремих країнах континентального права, наприклад в ФРН та у Франції, проводиться розмежування діянь на протиправно шкідливі та протиправно небезпечні, а відповідно запроваджений поділ злочинних діянь на порушення, проступки і злочини.

У США існує класифікація кримінально-караних діянь на фелонію (англ. felony) – тяжкі та середньої тяжкості злочини; зловживання (англ. infraction or violation) – дрібні кримінальні правопорушення; місдіміно́р (англ. misdemeanor) – злочини невеликої тяжкості або власне кримінальні проступки.

На сьогодні, в Україні, у зв'язку з диференціацією процесуальної форми кримінального провадження щодо злочинів і кримінальних проступків, необхідне доктринальне переосмислення існуючих інститутів як кримінального, так і кримінально-процесуального права.

Розмаїття думок вчених-юристів з приводу поспіхом запровадженої в КПК України новели «кримінальні проступки» та запровадження відтермінованої на невизначений час та довгоочікуваної особливої форми досудового провадження щодо кримінальних проступків – дізнання, характеризувались різними концептуальними підходами.

Досить влучно з цього приводу висловила В. Корж, яка безпідставно зазначала, що підміна кримінально-правового терміну «злочин» на «псевдонаукову новацію «кримінальне правопорушення, кримінальний проступок» суперечить положенням Конституції України, чинного кримінального законодавства, фундаментальним теоретичним положенням державно-правової науки, кримінального, кримінально-процесуального права, кримінології, криміналістики та інших юридичних наук», а відтак пропонується повернути в КПК України єдину дефініцію – «злочин»¹.

¹ Корж В. П. Проблеми усунення юридичних колізій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Т. 11, № 1(29). С. 64.

Згідно прийнятого у 2018 році Верховною Радою України законопроекту № 7279 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», врешті-решт реформуються система норм кримінального права, в яких запроваджується інститут «кримінальні проступки», а в КПК України визначається процедура дізнання щодо таких кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України (в запропонованій проектом новій редакції) «кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно-небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Згідно з ч. 1 ст. 12 Кримінального кодексу України (в запропонованій проектом новій редакції) «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини». Злочини ж поділяються на «нетяжкі», «тяжкі» та «особливо тяжкі».

Кримінальним проступком, згідно запропонованої редакції ст. 12 КК України, законодавець визначає «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі».

Фактично, інститут кримінальних проступків формується за рахунок злочинів невеликої тяжкості, а в реальності кримінальними проступками будуть іменуватись здебільшого просто перейменовані злочини невеликої тяжкості.

З точки зору правової визначеності, така дефініція не може претендувати на вдалу.

По-перше, законодавець не сформував суттєвих ознак відмінності злочинів від проступків, а лише формально їх розмежував, зазначаючи, які з раніше названих злочинами кримінально-карних діянь будуть іменуватись відтепер проступками, що не є системним фактором інтегративного аналізу

та доктринального підходу при здійсненні правотворчої діяльності. Можливо, враховуючи досвід зарубіжних країн, доцільно було б до проступків відносити суспільно-шкідливі, а до злочинів – суспільно-небезпечні діяння, чітко розмежувавши їх за даними суттєвими ознаками. Якщо ж залишати єдине розуміння кримінальних правопорушень як суспільно-небезпечних діянь, тоді виглядають досить розмитими межі між поняттям злочинів і проступків. До кримінальних проступків, як кримінально-карних діянь за вчинення яких передбачається основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, потрапляють майже 100 складів кримінальних правопорушень, які відносились до цього до злочинів невеликої та середньої тяжкості, за виключенням тих, щодо яких указаним законом не змінені санкції на більш суворі.

По-друге, законодавець не спромігся чітко провести різницю між поняттям злочинів і проступків. Фактично, зміст понять «кримінальне правопорушення», «злочин» і «кримінальний проступок» залишились, по суті, майже ідентичними, а критерієм розмежування нетяжких злочинів й кримінальних проступків, по суті, виступає лише різниця у розмірі штрафних санкцій за ці діяння, які в умовах економічних процесів, безумовно, не можуть бути достатньо стабільними. Запроваджені вихідні параметри штрафів, які відштовхуються від «неоподатковуваних мінімумів», рік від року стають швидко змінюваними бюджетними процедурами. При спробах посилення чи гуманізації відповідальності у формі штрафів за певні кримінальні правопорушення, виникатиме ситуація, що буде змінюватись і ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а відтак його концепт може «мігрувати» від кримінального проступку до нетяжкого злочину або навпаки. Це значно може ускладнити як логіку самих правових норм, так і практику їх застосування.

По-третє, формування інституту кримінальних проступків відбулось без необхідної для демократичного суспільства масштабної декриміналізації кримінально-карних діянь, що створило б можливість економії кримінальних репресій і правоохоронних затрат суспільства.

По-четверте, формування інституту кримінальних проступків здійснено без належної, доктринальної цілісності та забезпечення гармонізації конституційних норм, норм кримінального та адміністративного права.

По-п'яте, новація законодавства щодо концепту «кримінальні проступки» торкається фундаментальних засад кримінального права, а відтак потребують розробки як інтегративної цілісної новітньої кримінально-правової доктрини (чого, на жаль не відбулося), так і розробки проекту нового Кримінального кодексу України.

Нарешті, як слушно підкреслює Л. М. Демидова, запровадження кримінального проступку повинно відповідати Конституції України. В основному Законі України використовуються терміни «правопорушення» (ч. 2 ст. 58, ч. 1 ст. 61, п. 22 ч. 1 ст. 92), «злочин» (ч. 3 ст. 29, ч. 2 ст. 30, ст. 31, ст. 34, ст. 62, ч. 3 ст. 76, п. 22 ч. 1 ст. 92 та ін.) або «злочинне» (ст. 60), але термін «кримінальне правопорушення» в ній не зустрічається. Навпаки, у п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України визначено, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них, тобто різновидами правопорушень визнаються злочини, адміністративні правопорушення та дисциплінарні правопорушення. Отже, запровадження нового виду правопорушення – кримінального, який має більш широкий зміст, ніж злочин, не відповідає конституційним положенням. Його місце не може бути ніби проміжним між злочинами та адміністративними

правопорушеннями, тому що в такому випадку утворюється новий, не визнаний Конституцією України, вид правопорушення¹.

Формування інституту кримінальних проступків потребує доктринального обґрунтування та чіткої правової визначеності вживаних концептів та процедур.

Сенс запровадження такої особливої форми досудового провадження як дізнання – розвантаження слідства і спрощення процедури розслідування проступків, які не несуть значної суспільної небезпеки, досягнення як процесуальної економії, так і зосередження зусилля професійних слідчих та детективів на протидії тяжким злочинам, забезпечення ефективного їх досудового розслідування.

Проаналізувавши чинний КПК України та підсумовуючи основні висновки проведених досліджень, можна виокремити основні завдання спрощеного провадження: процесуальна економія (скорочення часу, сил і засобів, що використовуються для вирішення частини кримінальних проваджень і вивільнення їх для провадження в найбільш складних провадженнях); наближення моменту покарання винуватого до часу вчинення злочину з метою посилення профілактичного впливу процедури судочинства та кримінального покарання; забезпечення швидкості судочинства з метою найкращого вирішення завдань кримінального провадження, а також необхідність забезпечення для обвинуваченого мінімальної тривалості перебування в цьому невизначеному становищі, для потерпілого – найбільш швидкого відновлення його порушених прав, а для свідків – мінімуму незручностей, пов'язаних з необхідністю виконання відповідних обов'язків перед державою; примирення сторін².

¹ Демидова Л. М. Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна новела і кримінально-правова проблема. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія /за заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1071–1093.

² Сливич І. І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві України: визначення та доцільність застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2015. Вип. 3.(3). С. 97–100. [Електронний ресурс]. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr>.

Ця задача може бути досягнута при вирішенні проблеми якості дізнання та забезпечення верховенства права при його провадженні. В основу реформи має бути покладена добротна доктрина дізнання, а на її основі чітко визначені статус, гарантії та процедура їх діяльності.

Дізнання – це заснована на законі та здійснювана у спрощеному порядку пізнавальна, доказувальна і правозастосовна діяльність наділених процесуальними повноваженнями органів адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції, спрямована на виявлення, запобігання та розкриття злочинів, розшук і викриття винних, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства¹.

Дізнання у багатьох законодавчих концепціях розглядається як діяльність саме оперативних та інших органів та підрозділів поліції, які мали свої інформаційні джерела і можливості швидкого реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення.

Законодавчими новелами схоже ця концепція не сприйнята, а запроваджено дізнання спеціальними суб'єктами правоохоронних органів, які можуть стати замало професійними, і замало долученими до інформаційних можливостей, щоб ефективно виконувати завдання кримінального процесу.

Дізнавач, відповідно до п. 41 нової редакції ст. 3 КПК України (в редакції законопроекту № 7279), – це службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції України, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, встановлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків».

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 518.

Такий концепт потребує внесення змін до низки законів щодо правоохоронних органів, де в їх структурі передбачатимуться підрозділи дізнання. Варто зазначити, що за умови створення таких підрозділів відомчими наказами, це розцінюватиметься як створення незаконних воєнізованих формувань, що вже було констатовано щодо таких підрозділів як «Беркут» тощо.

Розуміння підрозділів дізнання, закріплене у відомчих нормативних актах, було піддано нищівній критиці В. М. Тертишником, який, аналізуючи законодавство того часу, наголошував:

«З огляду на це, спроби створення в органах внутрішніх справ спеціальних підрозділів – відділів дізнання, співробітники яких позбавляються оперативних повноважень, а займаються провадженням слідчих дій у межах повноважень органів дізнання є недоречним. Як, по суті, то це дорівнює створенню в системі МВС ще одного малопрофесійного і в юридичному плані недостатньо підготовленого для здійснення процесуальної діяльності слідчого підрозділу. Співробітники таких відділів дізнання «вже не оперативники та ще не слідчі» – покликані працювати на найбільш відповідальному етапі розслідування. Образно кажучи – в бій на «найбільш гарячу лінію фронту» йдуть новобранці»¹. Схоже сьогодні реформатори наступають на «ті ж самі граблі». Наприклад, важко уявити, для чого мають створюватись окремі підрозділи дізнання в такому спеціалізованому слідчому органі як ДБР та НАБУ.

Виконання функції дізнання доречно буде покласти на Національну поліцію України, до підслідності слідчих органів якої традиційно відносились окрім злочинів середньої тяжкості та інших, визначених в законі злочинів, малозначні кримінально-карні діяння. Адже саме малозначні кримінально-карні діяння пропонується перенести в статус кримінальних проступків. Детективи та слідчі НАБУ, ДБР, СБУ та інших слідчих органів

¹ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид, доп. і перероб. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. 1120 с. С. 140–141.

мають зосереджувати увагу на найбільш тяжких корупційних та інших економічних злочинах і злочинах проти державної безпеки і не відволікатись на здійснення проваджень щодо малозначних кримінально-карних діянь. В іншому разі може складатись ситуація, що свої безпосередні функції вони виконуватимуть неналежним чином, а показники їх «досягнень» будуть в «ажурі» за рахунок кількості закінчених проваджень.

В системі Національної поліції України, на наш погляд, не варто створювати окремі підрозділи дізнання, які будуть займатись виключно процесуальною діяльністю щодо провадження дізнання.

По-перше, таке автономне утворення буде дещо відірваним від інформаційних джерел, з яких черпають інформацію інші співробітники, використовуючи свої адміністративні чи оперативно-розшукові повноваження.

По-друге, як свідчить практика минулих років, у такі підрозділи часто можуть делегуватись найменш професійні співробітники інших підрозділів, яких їх керівники не бажають залишати у своїх підрозділах будь-то на посадах детективів, оперуповноважених, слідчих тощо, а «залюбки» з меркантильних чи інших мотивів можуть «рекомендувати» в новостворені відділи.

По-третє, новоствореним самостійним підрозділам дізнання важко буде налагоджувати взаємодію з іншими службами для забезпечення ефективної своєї діяльності.

Оптимальним варіантом вирішення проблеми буде закріплення повноважень щодо провадження дізнання за підрозділами кримінальної поліції. Кожен офіцер такого підрозділу уже задіяний в діяльності щодо протидії злочинності і має певну компетенцію та професійну підготовку. Діючи в рамках своїх повноважень, він може виявляти, окрім тяжких, особливо тяжких злочинів чи злочинів середньої тяжкості, і незначні кримінально-карні діяння, запропоновані до концепту кримінальних проступків. Відтак, обов'язок провадження дізнання за такими малозначними

кримінально-карними діями варто покладати на того, хто його виявив, чи того, хто отримав щодо таких діянь офіційне повідомлення.

Що це може дати правоохоронній практиці?

Перше. Дізнання щодо таких проступків не буде занадто відволікати таких дізнавачів від виконання інших обов'язків. Більше того, провадження такого дізнання пов'язане з необхідністю спілкування з різними учасниками такого процесу, що дає додаткові можливості для взаємодії з населенням, включаючи і використання таких можливостей для розкриття інших злочинів чи отримання корисної інформації для їх попередження, протидії, розшуку злочинців або здобуття доказових матеріалів і орієнтуючої інформації.

Друге. Дізнання щодо кримінальних проступків, пронизуючись ідеями гуманізму, часто, з об'єктивних причин і умов, закладених в законі, закінчується звільненням осіб від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки, за примиренням підозрюваного за потерпілим, дійовим каяттям тощо. Ці факти є досить привабливими в основному для оперативних підрозділів, для встановлення належного контакту порозуміння та продовження співробітництва з учасниками такого кримінального процесу в подальшій роботі щодо розкриття і розслідування більш тяжких злочинів.

Третє. Дізнання щодо таких проступків може стати для співробітників оперативних служб необхідною «школою» здійснення кримінально-процесуальної діяльності, яка стане в нагоді при виконанні окремих важливих доручень слідчих у більш складних справах, роботі в слідчо-оперативній групі або для подальшого професійного росту.

Таким чином, дізнання є органічною і невід'ємною функцією кримінальної поліції в Національній поліції України і не потребує створення для організації його провадження окремих самостійних структурних підрозділів.

Разом з тим, незалежно від того, кому буде делеговано повноваження щодо провадження дізнання, особа, яка його здійснює, стає суб'єктом кримінального процесу, наділяється статусом дізнавача, а в такому разі – має

отримувати окреме процесуальне визначення, Статус дізнавача має бути чітко прописаний в КПК України в якості статусу особи, яка самостійно здійснює кримінально-процесуальну діяльність.

В. М. Тертишником була запропонована концептуальна модель норми «Статус дізнавача», яка структурно включала положення щодо визначення процесуальної самостійності дізнавача, його компетентностей, обов'язків, прав, гарантії діяльності¹.

Такі пропозиції, з урахуванням їх головного меседжу, скореговані до сучасного правового поля, можуть бути корисні для удосконалення сучасного статусу дізнавача.

В аспектах реалізації принципу верховенства права та пропорційності виникають проблеми і з нормативним визначенням статусу дізнавача у ст. 40-1 КПК України (в редакції законопроекту № 7279). Зокрема, загальна норма прописує, що «дізнавач, при здійсненні дізнання, наділяється повноваженнями слідчого». Якщо так, тоді стає штучною інша конструкція, якою дізнавачу делегуються як традиційні права слідчого «проводити огляд місця події, обшук затриманої особи», так і нові засоби отримання доказів, які слідчому не надані «вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку» тощо.

Проблематичним, з огляду на принцип пропорційності, є закріплення за дізнавачем права проводити «негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом», а також отримувати докази новими засобами і формами, які раніше не були закріплені в законі.

Стаття 298-1 КПК України (в редакції законопроекту № 7279) формує начебто нову систему джерел доказів у справах щодо кримінальних проступків, поповнюючи її «результатами медичного освідування», «висновками спеціаліста», «показаннями технічних приладів і технічних

¹ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид, доп. і перероб. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. 1120 с. С. 142–144.

засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» тощо. Але така спеціальна система джерел доказів не узгоджена із загальним поняттям доказів та правилами визначення їх допустимості, носить штучний і нелогічний характер, який не зовсім відповідає теорії пізнання, теорії інформації, взагалі ігнорує таку науку як логіка.

Важливою умовою якості закону є єдність та виваженість процесуальної форми. Закон має чітко назвати засоби отримання доказів та виважено регламентувати процедуру їх застосування з тим, щоб забезпечувати як отримання достовірних доказів, так і забезпечити принцип пропорційності та захист прав і свобод людини. Законодавцю мало назвати якісь нові форми отримання доказів, які можуть бути і доречними, важливо прописати в законі порядок застосування нових форм.

Відповідно до приписів ч. 2 ст. 84 КПК України, «процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів». Фактично це вичерпний перелік видів доказів закріплених в загальних нормах доказового права кримінального процесу.

Між тим, в указаному законопроекті називаються нові, досі невідомі джерела доказів, такі як «результати медичного освідчування», «висновки спеціаліста», «показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису».

В реальності доказової діяльності, з урахуванням загальних норм доказового права, указані тут матеріали, залежно від безпосереднього чи опосередкованого фіксування події злочину, можуть відноситись або до документів, або до речових доказів. Думається, що тут ми маємо справу з відсутністю чіткої доктрини та формуванням штучних концептів, які не узгоджені з цілісною системою доказового права та теорією доказів. Наявність загальних норм доказового права, уже закріплених в КПК України, свідчить про відсутність потреби в формуванні окремих концепті нових

джерел доказів взагалі, і щодо дізнання, зокрема, тим більше, немає потреби в запровадженні таких нечітких для розуміння новел.

Варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом». Відтак, закріплений нормами КПК України порядок отримання доказів є реальним засобом реалізації принципу законності, як складового елемента засади верховенства права.

Ці фундаментальні положення потребують чіткого визначення порядку отримання доказів, чого, на жаль, ще не досягнуто навіть в процедурах традиційних слідчих дій, а тим більше не вбачається в новелах інституту дізнання.

У новій редакції ст. 300 «Слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші дії під час досудового розслідування кримінальних проступків» (в редакції законопроекту № 7279) визначається:

«Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ч. 2 ст. 264 та ст. 268 цього Кодексу, а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідування, отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта, знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Закріплення права «відбирати пояснення» не скореговане з іншими нормами КПК України.

По-перше, закон не прописав, яким чином можна отримувати пояснення, які права у особи, що згодна давати пояснення тощо.

По-друге, згідно ч. 8 ст. 95 КПК України, «сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб, за їх згодою, пояснення», але чомусь ця норма закінчується фразою «які не є джерелом доказів».

Закріплення у законі права «проводити медичне освідування потребує, з одного боку, визначитись, чим медичне освідування відрізняється від судово-медичного освідування та слідчого освідування (за участю спеціаліста), а з іншого боку – регламентації даного заходу. Вважаємо за доцільне в КПК України окремо регламентувати єдині для слідчого та дізнавача процедури освідування, медичного освідування та судово-медичного освідування.

Судово-медичне освідування може стати ефективною формою отримання доказів як в ході дізнання, так і в ході слідства, а, отже, заслуговує на включення до КПК України в якості окремої самостійної слідчої дії.

До його особливостей можна віднести наступні моменти. *По-перше*, під час його проведення присутність понятих не вимагається. *По-друге*, це надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла людини в залежності від слідчої ситуації. *По-третє*, судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), інколи ними і обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактено-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність обумовлюється об'єктивними факторами, що лежать в площині особливостей самого об'єкта дослідження

(загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Часто-густо такі дослідження можуть носити невідкладний характер. У цьому зв'язку судово-медичне освідчування, поєднуючи в собі різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною та ефективною формою дослідження тіла живої людини¹.

Закріплюючи право дізнавача «знімати показання технічних приладів і технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису», закон має визначити процедуру даних дій, по меншій мірі по прикладу слідчого огляду, визначити права особи, показання приладів якої фіксуються, межу предмету такої дії та передбачити, яким документом має фіксуватись така дія.

Закріплюючи таку новелу як право дізнавача «вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей», законодавець ще раз нагадує про дуже складну проблему можливості провадження слідчих дій до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Дозволяючи такі дії, законопроект не враховує того, що закон чітко не назвав права проваджувати затримання до початку кримінального провадження, а тим самим залишив проблематичним і вилучення при цьому речей і документів у затриманого. Існує ціла складна конкуренція правових норм процесуального права, яка потребує законодавчого розв'язання.

По-перше, згідно ч. 1 ст. 168 КПК України, «тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до

¹ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид, доп. і перероб. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. 1120 с. С. 505–506.

слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом».

По-друге, згідно із ч. 1 ст. 208 КПК України, «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення». Більше того, відповідно до ч. 1 ст. 209 КПК України, «Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою».

Але, за приписами ч. 2-3 ст. 214 КПК України, «Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань», а «здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду».

Безумовно, законодавець піклується про створення умов для збереження усієї доказової інформації, яка існує на найбільш вразливому дослідчому процесі. Але тут накопичився «цілий клубок» старих та доповнених новими опусами проблем. Перш за все, на нашу думку, поряд із слідчим оглядом варто окремо регламентувати в якості дозволеної до початку кримінального провадження слідчої дії таку процесуальну форму отримання доказів як «Витребування та отримання добровільно виданих документів, предметів та інших джерел інформації».

Разом з тим, у рамках досудового слідства варто відновити процедуру отримання доказів, відому раніше як «вїмка».

Нарешті, вкрай необхідно, дотримуючись засади верховенства права та її складових – принципів юридичної визначеності та пропорційності, виважено і детально регламентувати затримання особи на місці злочину.

Передбачена в чинному КПК України та аналізованому законопроекті щодо дізнання фрагментарна регламентація затримання особи на місці злочину не задовольняє ні слідчу практику, ні практику пропонованого до запровадження в законі дізнання. Сумнівним залишається і право органу дізнання затримувати особу за діяння, які віднесені до малозначних, хоча і кримінально-карних діянь. А усі сумніви все ж таки мають тлумачитись, в даному випадку, на користь підозрюваної (затримуваної) особи.

Проблематичною новелою КПК України є ст. 298-2 «Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок» (у редакції законопроекту № 7279).

Згідно даної новели, «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пп. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 цього Кодексу, та лише за умови, що ця особа:

- 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;
- 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;
- 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;
- 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачене ст. 2861 Кримінального кодексу України, з ознаками перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом

лікарських засобів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, здійснюється не більш як на три години з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснити їй право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

Особу може бути затримано:

1) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених пп. 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 цього Кодексу;

2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 цієї статті.

Копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору».

Варто зазначити, що тут закон про кримінально-процесуальне затримання дивним при провадженні дізнання щодо кримінальних проступків чином пов'язує підстави затримання з певними адміністративними деліктами «чинить опір», «відмовляється виконувати законні вимоги», «не виконує законних вимог» тощо, скорочуючи між іншим при таких діях термін затримання.

Європейський суд з прав людини у справі «Сінькова проти України» (заява № 39496/11, остаточне рішення від 2 липня 2018 року), розглядаючи факти затримання заявниці за провокаційні дії, які виразились в тому, що вона на сковорідці посмажила декілька яєць на Вічному вогні на могилі

Невідомого солдата, під музичним супроводом відомої радянської пісні «І знову продовжується бій», зазначив наступне. Заявниця підтвердила, що вона брала участь у акції протесту проти нецільового використання природного газу, та що вона шкодувала про це. Заявниця в рамках кримінального провадження за фактом наруги над могилою та хуліганства була затримана. При обранні запобіжного заходу – взяття під варту, суд зазначив, що було взято до уваги те, що, перебуваючи на волі, вона могла перешкоджати встановленню істини. Захисник стверджував, що суд першої інстанції не розглянув менш суворі запобіжні заходи в якості альтернативи тримання під вартою та залишив без розгляду заяви народних депутатів про особисту поруку. 04 жовтня 2012 року Печерський суд визнав заявницю винною у вчиненні наруги над могилою Невідомого солдата. Підсудна стверджувала, що через труби газопостачання під Вічним вогнем не може знаходитися могила. Того ж дня Печерський суд звільнив Д. від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки трудовому колективу.

Заявниця подала апеляційну скаргу. Посилаючись на визначення наруги над могилою, встановлене Законом України «Про поховання та похоронну справу», вона стверджувала, що за відсутності у неї будь-якого наміру «зневажити родинну чи суспільну пам'ять про померлого, продемонструвати зневажливе ставлення до місця поховання та суспільних, релігійних принципів і традицій» у її діях був відсутній склад злочину. Заявниця ще раз навела свій аргумент, що її виступ був нічим іншим, як протестом. Зрештою вона стверджувала, що кримінальне переслідування щодо неї порушило її право на свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції. Прокурор також подав апеляційну скаргу, вважаючи вирок занадто м'яким. До ЄСПЛ заявниця скаржилася, що її первинне затримання та подальше тримання під вартою порушували пп. 1, 3 та 5 ст. 5 Конвенції. Заявниця стверджувала, що для її затримання не було ані правової підстави, ані практичної потреби. З огляду на нечітке формулювання ст. 297 Кримінального кодексу, її затримання не можна було вважати таким, що

здійснювалось на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею злочину. Заявниця стверджувала, що вона протестувала проти нецільового використання природного газу та намагалася привернути увагу громадськості до цієї проблеми. На її думку, кошти, які використовувалися для підтримання вічних вогнів по всій країні, краще б слугували своїм цілям, якби вони були використані для підвищення рівня життя ветеранів війни.

ЄСПЛ Суд нагадує, що для дотримання п. 1 ст. 5, тримання під вартою, яке розглядається, перш за все, має бути «законним», у тому числі з дотриманням встановленого законом порядку; Конвенція вимагає, щоб будь-яке позбавлення свободи повинно відповідати меті ст. 5 – захисту осіб від свавілля; тримання особи під вартою є таким серйозним заходом, що воно може бути виправдане лише тоді, коли було розглянуто інші, менш суворі заходи, і їх було визнано недостатніми для гарантування інтересів особи або суспільства, які можуть вимагати тримання відповідної особи під вартою. Це означає, що відповідності позбавлення свободи вимогам національного законодавства недостатньо; воно також має бути необхідним за конкретних обставин (див. рішення у справі «Гаджімейліч та інші проти Боснії і Герцеговини»). Норма не може вважатись «законною», якщо тільки вона не сформульована достатньо чітко для того, щоб надати відповідній особі можливість регулювати свою поведінку: в неї має бути можливість, при необхідності, за допомогою відповідної консультації, передбачити тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може тягнути за собою зазначена дія. Суд постановив, що було порушення пп. 3, 5 ст. 5 Конвенції та зобов'язав сплатити заявниці 4 000 (чотири тисячі) євро в якості відшкодування моральної шкоди.

Стосовно застосування інституту затримання, важливо дотримуватись принципу пропорційності, як важливої складової принципу Верховенства права.

Позбавлені логіки приписи указаних законопроектних норм про те, що «особу може бути затримано: 1) до сімдесяти двох годин – за умов,

передбачених пп. 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 цього Кодексу; 2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 цієї статті». Тобто, «п'яницям і тут повезло».

Проте, постає питання і щодо рівності людей перед законом і судом, а відтак, і щодо єдиної процесуальної форми слідчих та процесуальних дій. Ці питання потребують формування виваженої доктрини інституту затримання та особливих порядків його застосування відносно осіб, які перебувають під підвищеними гарантіями захисту. Але зауважимо, що такі новели будуть звужувати існуючі права і свободи людини, чим протирічити вимогам ст. 22 Конституції України.

З огляду на розширення процедур отримання доказів та засобів забезпечення кримінального провадження, включаючи застосування примусових заходів, виникає питання відповідності аналізованих новел конституційним засадам правосуддя та нормам міжнародно-правових актів і європейським стандартам у сфері кримінальних проваджень.

Зазначимо, що, згідно із ст. 29 Конституції України, «у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом». Відтак, запровадження процедури затримання підозрюваного для запобігання чи припинення кримінального проступку стає недопустимою.

Не позбавлений проблем і інститут повідомлення про підозру. За слушним зауваженням Ю. Аленіна та І. Гловюк, аналіз глави 22 КПК України свідчить про те, що письмове повідомлення особи стосується кримінального правопорушення, тобто родового поняття кримінального явища. Як наслідок, виникає питання, як вчиняти у випадках, коли одна й та ж особа вчинила і злочин, і кримінальний проступок. КПК на це питання не дає чіткої відповіді. Вважаємо, що в подібній ситуації слід виходити з того, що кримінальним процесуальним законом передбачено дві форми

досудового розслідування (досудове слідство і дізнання), які в значній мірі відрізняються одна від одної, а тому буде правильним викладати письмові повідомлення особі про підозру окремо, тобто повідомлення про злочин і повідомлення про кримінальний проступок¹.

Безумовно, що це єдино вірний варіант належного практичного застосування чинного законодавства. Але саме законодавство потребує, на наш погляд, удосконалення, в напрямку суттєвої декриміналізації існуючих діянь, перерахованих як справи приватного обвинувачення та проступки, щодо яких має проваджуватись дізнання. Ця проблема має бути ретельно проаналізована фахівцями з кримінального права, і, певним чином, виходить за рамки предмету даного дослідження.

Суттєвим недоліком чинних правових конструкцій та законопроектів щодо дізнання є ігнорування права особи, яка затримується чи притягається до кримінальної відповідальності, на правничу допомогу та захист.

Зазначимо, що згідно із ст. 59 Конституції України, «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Ст. 131-2 Конституції України конкретизує, що «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура»... «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення».

Відтак, Конституція України не передбачає виключень з права на правничу допомогу, різновидом якої є право підозрюваного мати захисника, гарантує кожному користуватись цим правом, без виключення.

Але інститут правничої допомоги більш широке поняття, ніж захист підозрюваного. Право на правничу допомогу, згідно змісту норм Конституції України, має «кожен», тобто в правовому полі кримінального процесу таке право має і підозрюваний, і потерпілий, і свідок, і особа, в якій пропонується

¹ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 164.

отримувати пояснення, тим більше, яка затримується, а більш того, навіть та, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння чи підозрюється в цьому і направляється на медичне освідування.

Як зазначає В. М. Тертишник: «У сучасному кримінальному процесі адвокат може брати участь у кримінальному провадженні в трьох різних статусах:

1) як захисник підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ст. 45 КПК України), а також особи, щодо якої застосовується інститут реабілітації в кримінальному провадженні;

2) як представник: потерпілого (ст. 58 КПК України) цивільного позивача, цивільного відповідача; третьої особи (ст. 63 КПК України), та як представник особи, щодо майна якої розглядається питання про арешт (ст. 64-2 КПК України);

3) як юридичний помічник (консультант) свідка (ст. 66 КПК України) – правничий повірений.

Жодна з окреслених компетенцій в кримінально-процесуальному праві ще не отримала належного системного юридичного визначення. Закон не забезпечив належної регламентації як виконання функції правничої допомоги в цілому, особливо щодо свідка, так і здійснення функції захисту підозрюваного (обвинуваченого), що породжує безліч проблем забезпечення належного правосуддя. Недостатньо чітке унормування виконання функції захисту, засобів і форм надання правничої допомоги усугубляється наявними юридичними фікціями, конкуренцією правових норм, недостатньою логікою та термінологічними вадами закону, що знижує ефективність усієї кримінально-правової діяльності»¹.

¹ Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. С. 5.

Сучасні проблеми забезпечення права підозрюваного на захист є актуальними для досудового слідства в цілому, на що слушно звертають увагу дослідники в правничих виданнях останніх років¹, а стосовно дізнання мають особливу актуальність з огляду на прогалини законодавчого регулювання даної процесуальної форми кримінального провадження.

Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Конгресом ООН 27 серпня – 7 вересня 1990 року, передбачають, що кожна людина має звернутись до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства.

Будь-яка особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, має право на захист і на те, щоб предстати перед судом і захищати себе самому.

Стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, поряд з проголошенням принципу презумпції невинуватості, у ч. 3 закріплює такі суттєві гарантії:

«Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення, як мінімум, на такі гарантії на основі

¹. Вільчик Т. Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. Право України. 2014. № 11. С. 243–250; Дубівка І. В. Правова регламентація участі захисника в кримінальному процесі за законодавством зарубіжних країн. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1(13). С. 350–360; Климчук М. П. Особливості діяльності захисника при проведенні допиту підозрюваного. Часопис Академії адвокатури України. 2015. Т. 8, № 1. С. 95–96.; Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2016. № 1(13). С. 1–43; Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. Правова позиція. 2016. № 2(17). С. 170–175; Ольховська М. М. Застосування стороною захисту правових висновків Європейського суду з прав людини при апеляційному оскарженні ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: ВД Гельветика, 2017. № 25. С. 113–116; Маслюк О. В. Адвокатське розслідування у кримінальному судочинстві: міжнародний досвід та світові стандарти. Право і суспільство. 2017. № 3. С. 97–101; Несінов О. М. Складові успіху у кримінальному процесі. Харків «Права людини». 2018. 292 с.; Пономаренко Д. В. Тактичні питання захисту в кримінальному провадженні. Книга перша: практ. посіб. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 112 с.; Сачко О. В. Проблеми дієвості інституту захисту в кримінальному процесі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 2. С. 142–145; Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 77–83; Тertiшник В. М., Одинцова І. М. Правнича допомога та захист в кримінальному процесі: концепти та колізії правових реформ. Наше право. 2017. № 4. С. 164–171; Яновська О. Г. Окремі питання забезпечення адвокатом ефективного захисту прав людини на стадії досудового розслідування. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 2. [Електронний ресурс]. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.

цілковитої рівності: ... d) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безоплатно для нього у будь-якому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника».

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод названа «Право на справедливий суд» і включає ряд фундаментальних положень. Зокрема, ця норма визначає:

«3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя...».

Спроби спростити процедуру дізнання щодо кримінальних проступків, видаляючи з даної процесуальної форми досудового провадження інститут захисту, заздалегідь є провальними. Позбавити будь-яку особу, якій повідомляється про підозру у вчиненні будь-якого кримінально-карного діяння – неможливо в силу дієвості принципу верховенства права, конституційних та інших принципів і приписів чинного національного законодавства та міжнародних правових актів.

Формування інституту кримінальних проступків потребує чіткої правової визначеності вживаних концептів кримінального права та процесуальних процедур.

Правова визначеність передбачає формулювання в законі чітких, однозначних і зрозумілих правових приписів, за яких забезпечується легкість

та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом, передбачуваність застосування правових норм, а встановлювані законом обмеження будь-якого права повинні базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки¹.

Європейський суд з прав людини (рішення від 11 квітня 2013 року у справі «Веренцов проти України») зазначає, що «закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість регулювати свою поведінку аби бути здатними – за потреби, за відповідної консультації – передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може потягнути за собою його дія».

В доктринальному і правозастосовному аспектах, у разі виведення ряду кримінально-карних діянь з концепту «злочин», але залишення їх в правовому полі кримінального права, залишаються питання щодо забезпечення існуючих гарантій прав і свобод людини при запровадженій процедурі дізнання.

Виникають фундаментальні питання щодо забезпечення правової визначеності та верховенства права при провадженні дізнання щодо кримінальних проступків.

По-перше. Відповідно до ст. 22 Конституції України, при прийнятті нових законів не допускається звуження існуючих прав і свобод людини. Відтак, запроваджені процедури спрощеного дізнання замість розслідування, можуть отримати неоднозначне тлумачення.

По-друге, виникає проблема забезпечення права на презумпцію невинуватості. Адже, згідно із ст. 62 Конституції України, «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено

¹ Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. К.: ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.

обвинувальним вироком суду». Концепт «вважається невинуватою у вчиненню злочину» не може механічно переноситись на особу, яка притягається до відповідальності за кримінальний проступок, що в реаліях судочинства може мати негативні наслідки.

По-третє, згідно із ст. 29 Конституції України, «у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом». За таких приписів конституційних норм стають химерними спроби запровадження процедури затримання підозрюваного для запобігання чи припинення кримінального проступку.

По-четверте, запроваджувана процедура дізнання не узгоджена ні з доктриною, ні з законодавчими приписами існуючого доказового права. Так, у новій ст. 40-1 КПК України пропонується дізнавачу при здійсненні дізнання надати додаткові права, неприйнятні навіть слідчому, а саме «опитувати осіб» та «вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання». Окрім того, що названі засоби збирання доказів не відповідають принципу юридичної визначеності, за певних умов вони стають просто юридичною фікцією. Так, наприклад, згідно п. 8 ст. 95 КПК України, отримувані пояснення «не є джерелом доказів».

По-п'яте, право на захист є абсолютним правом кожної особи в сфері кримінального процесу незалежно від форм і стадій кримінального провадження і має бути гарантоване підозрюваним та іншим приватним особам – учасникам кримінального процесу при формуванні процесуальної форми дізнання.

Більш широке запровадження в слідчу і судову практику інституту кримінальних проступків та дізнання потребує забезпечення їх чіткої юридичної визначеності, узгодження з конституційними принципами правосуддя взагалі, і принципом верховенства права, зокрема, згідно одного з

постулатів якого «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

3.2 Проблеми забезпечення верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування

Інститут спеціального досудового розслідування (*in absentia*), який нерідко іменують інститутом заочного провадження, є практично новим інститутом кримінально-процесуального права.

Його концепт, зміст і основні параметри передбачені у главі 24-1 КПК України з назвою «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», якою КПК України доповнений згідно із Законом від 07.10.2014 № 1689-VII.

Регламентація особливостей спеціального досудового розслідування (*in absentia*) в КПК України носить, певним чином, лаконічний характер, що викликає багато запитань щодо юридичної визначеності передбачуваних процедур та відповідності їх принципу верховенства права.

Інноваційний характер, відсутність досвіду застосування та недоліки законодавчого визначення даного інституту спонукали зміни та доповнення до вже прийнятих норм, наприклад, які вносились згідно із законами від 15.01.2015 р. № 119-VIII, від 10.11.2015 р. № 769-VIII та від 16.03.2017 р. № 1950-VIII.

Запроваджуючи даний інститут, Україна враховувала складні політичні умови всередині країни, неефективність існуючих інститутів екстрадиції та інших форм правової допомоги в міждержавних стосунках, наявність апробованої практики застосування даного інституту в країнах Європи, наявності орієнтирів, визначених в Резолюції 75(11) Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії регламентації розгляду, який проводиться за відсутності обвинуваченого» 1973 року, існуючу прецедентну практику ЄСПЛ.

Інститут досудового розслідування (*in absentia*) отримав законодавче закріплення в законодавстві Великобританії, США, Франції, Швейцарії, Данії, Нідерландів, Естонії, Молдови та в деяких інших країнах.

Наприклад, американське законодавство розглядає фізичну присутність обвинуваченого на суді саме як його право. Зокрема, правилом 43 Федеральних правил кримінального процесу передбачено, що обвинувачуваний повинен бути присутнім на кожній стадії судового розгляду, проте статтею передбачені наступні виключення, що дають можливість розглядати справу заочно, якщо обвинувачений добровільно відмовився від права бути присутнім на судовому засіданні, коли суд дійшов висновку, що відсутність обвинуваченого у суді є добровільною, а він був сповіщений про час розгляду і був попереджений, що розгляд буде проходити в його відсутності, якщо він не з'явиться у судове засідання¹.

Дослідники зазначають, що у кримінальному процесі Данії, якщо підсудний відсутній на судовому засіданні, його захиснику дозволено представляти його інтереси, якщо причини такої відсутності мають суттєві підстави². Схожі положення закріплені в ст. 348 КПК Нідерландів, згідно якої у випадку неявки підсудного, суд, встановивши факт належного повідомлення особи про розгляд щодо нього кримінальної справи, розглядає справу заочно.

Кримінально-процесуальний кодекс Франції передбачає, що заочне провадження можливе щодо кожної особи, яку належним чином викликано до суду та яка не з'явилась у встановлений час, за малозначущими справами, у справах про злочини й правопорушення³.

Відповідно до ч. 2 ст. 269 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Естонія, судовий розгляд кримінальної справи може проводитись, як виняток, без участі обвинуваченого, за таких умов: якщо він видалений із залу судового засідання за порушення порядку судового розгляду; якщо він знаходиться за межами Естонської Республіки та ухиляється від явки до

¹ Федеральні правила кримінального процесу. Federal Rules of Criminal Procedure. Printed for the use of The committee on the Judiciary House of representatives u.s. government printing office. Washington, 2009. 67 p.

² Лебедь Н. Учимся «заочно»: несколько слов об осуждении in absentia. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakonua.com/publications/ukraina/uchimsja-zaочно>.

³ Уголовно-процессуальный кодекс Франции 1958 г. (с изменениями и дополнениями на 1 января 1966 г.) /пер. с фр., предисл. С. Боботова, В. Каминской. М.: Прогресс, 1967. 323 с.

суду, а судовий розгляд за відсутності обвинуваченого є можливим; якщо він привів себе після допиту в судовому засіданні в стан, який виключає його участь у судовому засіданні, і судовий розгляд за його відсутності є можливим; доставка обвинуваченого до суду є ускладненою, і він погоджується на участь у судовому розгляді в аудіовізуальній формі¹.

Найбільш виважена, на наш погляд, процедура заочного провадження, передбачена КПК Німеччини.

Згідно ч. 1 § 232 «Судовий розгляд незважаючи на відсутність», «Судовий розгляд може проводитися без підсудного, якщо він був належним чином викликаним і в повістці було указано, що розгляд може відбутися і без нього, і якщо тільки-но очікується в сукупності чи окремо винесення покарання у вигляді штрафу до ста вісімдесяти денних ставок, умовне незастосування покарання, заборона управляти транспортним засобом, вилучення, позбавлення, знищення чи приведення в негідність. Більш сурове покарання чи міра виправлення та безпеки в такому розгляді не можуть бути встановлені».

У ч. 1 § 233 «Звільнення підсудного від обов'язку присутності» КПК Німеччини зазначається: «За клопотанням підсудного він може бути звільненим від обов'язку присутності в судовому розгляді справи, якщо очікується в сукупності чи окремо винесення покарання у вигляді позбавлення волі до шести місяців, грошовому штрафу до ста вісімдесяти денних ставок, умовне незастосування покарання, заборона управляти транспортним засобом, вилучення, позбавлення, знищення чи приведення в негідність. Більш сурове покарання чи міра виправлення та безпеки в такому розгляді не можуть бути встановлені за його відсутності».

У ч. 2 даної норми зазначено: «Якщо підсудний звільняється від обов'язку присутності на судовому слідстві, то він має бути допитаний відносно обвинувачення уповноваженим судом чи суддею, діючим за

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февраля 2003 года (объявлен постановлением Президента Республики от 3 марта 2003 года № 393). [Электронный ресурс]. URL: <http://hot.ee/estonianlegislation/0301.htm>.

дорученням іншого суду. При цьому, йому роз'яснюються допустимі правові наслідки засідання в його відсутності, а також він запитується, чи продовжує він наполягати на своєму клопотанні про звільнення його від присутності на судовому процесі». Окрім цього, закон встановлює обов'язкову участь у справі захисника обвинувачуваного. Сам підсудний може скористатись правом відновлення попереднього стану і вимагати нового розгляду справи в його присутності, а суд може в залежності від обставин справи приймати рішення про обов'язкову участь підсудного та виносити розпорядження щодо його примусового приводу чи затримання.

Вважаємо, що в такому правовому режимі, коли заочне провадження допускається по малозначних злочинах, суд приписами закону свою діяльність спрямовує на застосування найбільш гуманних покарань, сам закон передбачає при цьому додаткові механізми забезпечення справедливого розв'язання справи, інститут заочного провадження є найбільш виваженим і допустимим.

Європейський суд із прав людини також не виключає можливості проведення заочного провадження, якщо під час нього буде забезпечено права й свободи, що встановлюються нормами ЄКПЛ. Так, наприклад, у Рішенні ЄСПЛ «Да Лус Домингеш Ферейра проти Бельгії» суд зазначив, що той факт, коли судові засідання відбувається за відсутності підсудного, не є само по собі порушенням ст. 6 ЄКПЛ. При цьому, відмова в доступі до правосуддя спостерігається, коли особа, яку засуджено заочно, не може добитися нового судового рішення щодо обґрунтованості обвинувачення з фактичних і юридичних підстав після того, як його було реалізовано, якщо не було встановлено, що ця особа відмовилась від права на захист і на явку в суд.

Схожі рішення ЄСПЛ приймав у справах «Шомоді проти Італії», «Меденіца проти Швейцарії», «Lala v. Netherlands і Pelladoah v. Netherlands»,

«Poitrimol v. France»¹ та деяких інших своїх рішеннях прецедентного характеру. У справі «Колозза проти Італії» Європейський суд з прав людини встановив, що об'єкт і мета ст. 6 Конвенції в цілому демонструють, «що особа, яку обвинувачують у скоєнні злочину, має право брати участь у слуханнях».

Варто зазначити на певний іманентний дисонанс європейських стандартів та новели законодавства України у вигляді досудового розслідування (*in absentia*). В європейських країнах інститут заочного провадження застосовується як спрощена процедура щодо малозначних злочинів і, як правило, за згодою обвинуваченого та за обов'язкової участі захисника. Наприклад, кримінально-процесуальне законодавство Австрії в схожому із законодавством Німеччини порядку та у досить обмеженому вигляді дозволяє заочне провадження, але при цьому закріплюються жорсткі варіанти обмеження покарань, які за такої форми провадження значно гуманніші, ніж у звичайних кримінальних справах. Зокрема, максимальний строк ув'язнення, який можна постановити заочно згідно КПК Австрії, становить три роки, а за законодавством ФРН (ст. 232 КПК Німеччини), позбавлення волі за результатами заочного процесу взагалі неможливе. Згідно із § 233, у разі, коли заочне провадження здійснюється за заявою самого обвинувачуваного – допускається застосування позбавлення волі на термін не більше шести місяців.

В Україні навпаки, з мотивів політичної доцільності та як антипод невідомості інститутів міжнародного співробітництва в сфері правосуддя (ситуація досить релевантна для України), в КПК нашої держави цей інститут запроваджується щодо найбільш тяжких злочинів проти національної безпеки, та за таких умов, в силу необхідності посилення гарантій забезпечення прав обвинуваченого, наповнюється не тільки спрощеними

¹ Песцов Р. Г. Інститут заочного провадження кримінальних справ в рішеннях Європейського Суду з прав людини та Ради Європи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2015. Вип. 29. С. 142–146. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_29_24.

порядками, а й ускладненнями, стає певним «гібридним продуктом сурогатної законотворчості», без достатніх гарантій забезпечення верховенства права.

Цікавим з точки зору юридичної техніки є ст. 297-1 КПК України «Загальні положення спеціального досудового розслідування», з тексту якої фактично важко виокремити суттєві особливості такого провадження.

Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), відповідно до приписів чинної редакції ст. 297-1 КПК України, здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цієї глави.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, частинами другою-п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 255-258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук».

Принагідно зазначимо, що перелік кримінально-карних діянь, щодо яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування, є певним чином умовним, до того ж він не може вважатись сталим, за відсутності чітко визначених критеріїв за якими ті чи інші діяння можна відносити до даної групи злочинів.

Як бачимо, до існуючого переліку віднесені злочини, які можна вважати злочинами, в першу чергу, підвищеного ступеню небезпеки для суспільства, державності. Це такі злочини, які відносяться до злочинів проти

основ національної безпеки України, зокрема, відповідальність за вчинення яких передбачена: ст. 109 – «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»; ст. 110 – «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; ст. 110-2 – «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»; ст. 111 – «Державна зрада»; ст. 112 – «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ст. 113 – «Диверсія»; ст. 114 – «Шпигунство»; ст. 114-1 – «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

На наш погляд, цим переліком варто було і обмежитись. Адже сенс заочного провадження має місце тоді, коли є, з одного боку, загроза зникнення злочинця за кордон, а з іншого, відсутність впевненості у виконанні іншими державами угод про співробітництво у сфері правосуддя, відмова в екстрадиції тощо. Такі факти, в основному, мають місце в кримінальних правопорушеннях названого переліку. Хоча, зважаючи на те, що з деякими державами досі немає угод про екстрадицію, то виникає потреба в заочному провадженні і щодо інших тяжких злочинів.

Навіть фрагментарне ознайомлення з наведеним вище переліком кримінально-карних діянь нашою увагою обумовлений суто прагматичними міркуваннями висновок про те, що законодавець у стилі вільного розсуду передбачив розширену сферу застосування даної особливої форми спеціального досудового розслідування, відносячи в цілому, незалежно від наявності чи відсутності міждержавних угод про співробітництво в сфері правосуддя, до названого переліку частину злочинів проти життя та здоров'я, зокрема, передбачених: ст. 115 – «Умисне вбивство»; ст. 116 – «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання»; ст. 118 – «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця»; злочинів проти власності: ст. 191 (частинами другою – п'ятою) – «Привласнення, розтрата

майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», а також злочинів у сфері господарської діяльності: ст. 209 – «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»; злочинів проти громадської безпеки, зокрема передбачених: ст. 255 – «Створення злочинної організації»; ст. 256 – «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності»; ст. 257 – «Бандитизм»; ст. 258 – «Терористичний акт»; ст. 258-1 – «Втягнення у вчинення терористичного акту»; ст. 258-2 – «Публічні заклики до вчинення терористичного акту»; ст. 258-3 – «Створення терористичної групи чи терористичної організації»; ст. 258-4 – «Сприяння вчиненню терористичного акту»; ст. 258-5 – «Фінансування тероризму», а також окремих тяжких злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, названими у ч. 2 ст. 297-1 КПК України злочинів. Але до цього переліку з незрозумілих міркувань не попали такі злочинні дії, як торгівля людьми, захоплення заручників, тортури та деякі військові злочини.

Введення такої спрощеної процедури заочного провадження стосовно осіб, які ухиляються від правосуддя, переховуючись за межу держави, стало вимушеним кроком законодавця у зв'язку з неефективністю чинних інститутів міжнародної співпраці у сфері судочинства, труднощами міжнародного розшуку та проблемами екстрадиції підозрюваних¹.

Згідно із західноєвропейською правовою доктриною, для позначення заочного судочинства застосовується юридична формула «*in contumaciam*», що з латини перекладається як «у відповідь на впертість». За англосаксонською – «*in absentia*», з латини – «за відсутності». Етимологія цих категорій вказує, що заочне кримінальне провадження здійснюється внаслідок протидії правосуддю шляхом невиконання обвинуваченим обов'язку особисто бути присутнім у суді або через використання ним права

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 515.

на розгляд судом обвинувачення за його відсутності. Зрозуміло, що при цьому зростає загроза судової помилки¹.

Р. Г. Песцов, даючи дефініцію інституту «in absentia», визначає заочний розгляд кримінальних справ як спосіб прискорення судочинства за відсутності підсудного, а також як можливість підвищення ефективності правосуддя з метою ефективного захисту інтересів потерпілого від злочину за зменшення зловживання підсудним своїми процесуальними правами².

Спеціальне досудове розслідування, – як зазначає А. В. Шевчишен, – це екстраординарний порядок здійснення досудового розслідування, який застосовується у передбачених кримінальним процесуальним законом випадках ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду, спрямований на забезпечення доказування на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні з урахуванням стандартів справедливого правосуддя³.

Незважаючи на короткий термін існування інституту спеціального досудового розслідування (in absentia) та того, що він все ще знаходиться в стані практичної апробації, він не обійшов увагою науковців, які вже висловились щодо окремих законодавчих норм та проблем їх застосування.

Перш за все, інститут спеціального досудового розслідування (in absentia) отримав аналіз в новітніх науково-практичних коментарях КПК України⁴, в новітніх підручниках та навчальних посібниках⁵, а також на

1. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 1–7.

2 Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2012. 191 с. С. 161–162.

3 Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 132.

4 Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.; Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні /за заг. ред. Чернея В. В. та Чернявського С.С.К.: «Центр учбової літератури», 2017. 976 с.

5 Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.; Чернявський С. С., Петков С. В., Удалова Л. Д., Стратонов В. М. Зразки

доктринальному та дотичному рівні в аспектах спрощених та інших форм кримінального провадження, в монографічних та дисертаційних роботах¹ та підданий критичному аналізу в окремих спеціальних наукових публікаціях в періодичних наукових виданнях².

процесуальних документів у кримінальному судочинстві. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 92 с.

¹ Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2014. 422 с.; Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 226 с.; Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія /Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. К.: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.; Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія. К.: Скіф, 2012. 448 с.; Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.0.09. Київ, 2012. 191 с.

2. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 1–7; Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) у системі кримінального провадження України. Право України. 2015. № 7. С. 16–25; Дроздов О. Про перспективи перегляду в екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. Право України. 2015. № 7. С. 66–74; Захарченко О. В. Деякі аспекти заочного судового провадження у кримінальному процесі України. Право і суспільство. 2015. № 2. С. 264–268; Нагорнюк-Данилюк О. О. Умови спеціального судового провадження в кримінальному процесі України. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 3(9). 2015. С. 306–309; Кучинська О., Черниченко І. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (*in absentia*) та відео конференція: порівняльний аналіз. Право України. 2015. № 7. С. 43–50; Малярєнко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. Право України. 2004. № 9. С. 3–12; Маринів В. Проблеми оскарження судових рішень, прийнятих у заочному (спеціальному) кримінальному провадженні. Право України. 2015. № 7. С. 75–81; Мудрецька Г. В. Правове регулювання застосування інституту спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 3. С. 103–107; Попелюшко В. Провадження *in absentia* у кримінальному процесі Німеччини. Право України. 2015. С. 34–42; Слободенюк В. Особливості спеціального досудового розслідування (*in absentia*) в кримінальному провадженні. Підприємство, господарство і право. 2017. № 4. С. 171–174; Сливич І. І. Спеціальне провадження як самостійна форма кримінального судочинства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. Part 1. P. 164–170; Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні спрощених та інших особливих форм і режимів кримінального провадження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 6. Т. 1. С. 133–135; Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 125–130; Тертышник В. М. Верховенство права в сфері правосуддя: алгебра процесса, или мои права, моё богатство. Защита прав человека: научно-практическая конференция (Молдова-Болгария). Комрат. 2018. С. 225–232; Трубніков В. М., Слінько С. В. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право». Харків, 2014. № 1137. Вип. 18. С. 177–181; Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. Право України: Юридичний журнал. 2015. № 7. С. 51–57; Шаренко С., Шило О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. Право України. 2015. № 7. С. 58–65; Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у

Варто зазначити, що думки вчених щодо якості даного інституту та можливості його застосування в правовому полі судочинства України розходяться як в принципових питаннях, так і в окремих його аспектах.

Одні автори, підтримуючи саму ідею запровадження інституту заочного кримінального провадження, до його позитивів відносять процесуальну економію, яка пов'язується зі спрощенням і прискоренням кримінального судочинства та те, що здійснення такого провадження за наявності гарантій забезпечення прав особи, закріплених у Конвенції, цілком позитивно сприймається Європейським судом з прав людини¹.

Не варто нехтувати тією обставиною, що застосування цього інституту порушує право обвинуваченого на захист, принцип змагальності сторін та інші гарантії правосуддя².

На думку О. О. Нагорнюк-Данилюк, спеціальне кримінальне провадження не можна розглядати як кримінальне провадження з посиленими процесуальними гарантіями, оскільки воно здійснюється за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого і зумовлює зміни форм діяльності учасників кримінального процесу (відсутність допиту обвинуваченого, оголошення його показань, особливості оскарження заочного вироку тощо), що навряд чи може свідчити про підсилення процесуальних гарантій, а є лише доказом зниження їх рівня³.

За статистикою (станом на 1 вересня 2016 року), спеціальне досудове розслідування здійснювалось у 338 провадженнях стосовно 597 осіб. За його

сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 125–134; Шехавцов Р. М., Банчук О. А. Спеціальне досудове розслідування. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2016. 496 с.

¹ Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 125–130; МакБрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. 2-ге вид. К.: К.І.С, 2013. 576 с. С. 421–430; Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 1–7.

² Попелюшко В. Провадження *in absentia* у кримінальному процесі Німеччини. Право України. 2015. С. 34–42.

³ Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. Право і Безпека. 2015. № 2 (57).

результатами до суду направлено 307 обвинувальних актів щодо 341 особи. Суди розглянуто 16 проваджень стосовно 18 осіб із постановленням обвинувальних вироків¹. Після ухвалення у лютому 2017 змін і доповнень до КПК України щодо інституту заочного провадження суди активізували його застосування.

Наприклад, Бердянський суд Запорізької області засудив до дев'яти років ув'язнення з конфіскацією майна колишнього заступника начальника міськвідділу поліції Тореза Донецької області Вадима Мазіна, який у 2014 році зрадив присягу та залишився на окупованій території.

Дебати в суді розвернулись і у справі колишнього Президента України, яка розглядалась не тільки в заочному провадженні, а і у режимі відео трансляції, що ставить під сумнів достовірність показань свідків, які фактично через телебачення ознайомились з матеріалами справи, до того, як їх допитали в суді.

Неперевершена гласність цього процесу з одного боку яскраво підкреслює перехід кримінального судочинства на демократичні засади, а з іншого боку, може спричинити і небажані колізії, між іншим дозволяє аналізувати його безліч вразливих нюансів з точки зору сучасної доктрини права.

Як відомо з інформаційних джерел засобів масової інформації, 7 лютого Печерський районний суд м. Києва, застосовуючи сучасні положення інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*), дозволив провести заочне досудове розслідування стосовно экс-президента Віктора Януковича та экс-глави СБУ Олександра Якименка, які за рішенням слідчих органів де-юре знаходяться в розшуку. Віктору Януковичу інкримінують скоєння злочинів, передбачених ч. 1 ст. 111 (державна зрада), ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 110 (пособництво в умисних діях, вчинених з метою зміни меж території

1. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 4.

та державного кордону України) та ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 437 (пособництво у веденні агресивної війни) Кримінального кодексу України.

Оболонський райсуд наприкінці червня 2017 року перейшов до заочного розгляду справи за обвинуваченням у державній зраді екс-президента України Віктора Януковича. Саме щодо цих обвинувачень в Оболонському районному суді м. Києва, який розглядає справу, 29 червня 2017 року у судовому провадженні був зачитаний обвинувальний акт, з якого у провину обвинуваченому ставиться звернення з листом 1 березня 2014 року до президента Росії та Ради Федерації про заклик введення російських військ в Україну. Прокуратура стверджує, що загальні збитки, які Україна отримала через дії екс-президента – 1 трильйон 800 мільярдів 352 мільйони гривень.

5 липня 2017 року, оголошений у розшук В. Ф. Янукович заявив суду, що не бажає брати участь в ініційованому Україною судовому процесі у справі про державну зраду і відкликає з суду своїх адвокатів.

11 грудня адвокат Віталій Сердюк почав захищати В. Ф. Януковича у справі, а суд приступив до допиту свідків. Сам Віктор Янукович назвав заочний судовий процес проти нього панічною реакцією нинішньої влади на те, що з кожним днем в Україні та світі дізнаються більше фактів причетності її представників до найтяжчих злочинів.

Начальник Департаменту спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України Сергій Горбатюк заявляє про загрозу скасування рішення у справі колишнього президента України Віктора Януковича через застосування заочної процедури. Заочна процедура, яка регулюється КПК, викликає велику кількість нарікань з точки зору відповідності міжнародним конвенціям і практиці Європейського суду. На практиці це може означати, що навіть пройшовши цю процедуру, можна однозначно отримати скасування вироку міжнародним судом». «Інколи складається враження, що, певне, комусь вигідно, щоб були сумніви у легітимності цих процесів, щоб ті,

хто під ними перебувають, в наступному отримували шанс чисто з процедурних питань скасувати вироки у справах», – пояснив він¹.

Державне обвинувачення вимагає засудити Віктора Януковича до 15 років позбавлення волі за звинуваченнями у державній зраді та посяганні на територіальну цілісність і суверенітет України.

Сам экс-президент і його захисники відхиляють усі звинувачення і вважають процес політичним. Перебуваючи в розшуку, обвинувачений Віктор Янукович не вийшов на відеозв'язок з останнім словом у суді, а його захисники заявили, що він перебуває в хворобливому стані та знаходиться в лікарні. Колишні посадові особи часів Януковича та його адвокати мають переконання, що можливість конфіскації майна стало ключовою причиною ухвалення законів про заочне судочинство та його здійснення в указаному провадженні.

При застосуванні інституту заочного провадження набувають особливої актуальності проблеми використання відеоконференції при проведенні слідчих та судових процесуальних дій.

Проведення слідчих дій на стадії досудового слідства регламентовано ст. 232 КПК України.

Зокрема ст. 232 КПК України «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування», визначає:

1. Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

¹ Горбатюк С. Рішення по справі Януковича можуть скасувати через заочну процедуру УНІАН. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unian.ua/politics/2390282>.

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

2. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а в разі здійснення у режимі відеоконференції допиту, згідно із ст. 225 цього Кодексу – слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує¹.

Останнє положення даної норми про те, що «рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує», вступає в конкуренцію з нормами про заочне провадження.

Далі ще більше протиріч і неузгоджених приписів.

Так, у ч. 5-10 ст. 232 КПК України містяться такі приписи: «Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно, згідно з рішеннями слідчого чи прокурора знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88, зі змінами, внесеними згідно із Законами України / Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії»¹.

«Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно, згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, в якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає, в межах компетенції органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, на території юрисдикції якого перебуває така особа, Національному антикорупційному бюро України або Державному бюро розслідувань, здійснити дії, передбачені частиною п'ятою цієї статті. Копія постанови може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення». «Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису». «Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких їй неможливо було б упізнати»².

Дані приписи закону практично неможливо застосувати на стадії досудового слідства до заочного провадження відносно осіб, які знаходяться в розшуку.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88, зі змінами, внесеними згідно із Законами України / Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

² Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88, зі змінами, внесеними згідно із Законами України / Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

Проведення процесуальних дій на стадії судового розгляду справи регламентовано ст. 336 КПК України. Тут викладені такі положення.

«1. Судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі, яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі:

1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;

5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

2. Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

3. Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші, надані їм

процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені цим Кодексом.

4. Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

5. Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені частиною четвертою цієї статті. Копія ухвали може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Суд, що отримав доручення, за погодженням з судом, що надав доручення, зобов'язаний у визначений в ухвалі строк організувати виконання зазначеного доручення.

6. Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, тримається в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, здійснюються службовою особою такої установи.

7. Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

8. Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати.

9. Дистанційне судове провадження, згідно з правилами цієї статті, може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій під

час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду»¹.

Безумовно, що при такій процедурі захисту та іншій стороні процесу повинна бути забезпечена можливість чути та бачити хід таких судових дій, ставити питання й отримувати відповіді допитуваним особам, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки.

Але як забезпечити таку процедуру до особи, яка знаходиться не тільки на території іншої країни, а ще й в розшуку.

Стаття 567 КПК України, регламентуючи «Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції», дещо деталізує такі процедури в рамках міжнародної правової допомоги в сфері кримінального судочинства. У даній нормі передбачається наступне:

«1. Допит за запитом компетентного органу іноземної держави проводиться у присутності слідчого судді за місцезнаходженням особи за допомогою відео- або телефонної конференції у таких випадках:

1) неможливості прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави;

2) для забезпечення безпеки осіб;

3) з інших підстав, визначених слідчим суддею (судом).

2. Допит шляхом відео- або телефонної конференції здійснюється у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод.

3. Компетентний орган запитуючої сторони повинен забезпечити участь перекладача під час проведення відео- або телефонної конференції.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88, зі змінами, внесеними згідно із Законами України / Верховна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

4. Якщо під час допиту слідчий суддя виявив порушення порядку, передбаченого частиною другою цієї статті, особою, яка здійснює допит, він повідомляє про це учасників процесуальної дії та зупиняє допит з метою вжиття заходів для його усунення. Допит продовжується тільки після узгодження з компетентним органом запитуючої сторони необхідних змін у процедурі.

5. Протокол допиту та носії відео- або аудіоінформації надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

6. За правилами, передбаченими цією статтею, проводяться допити за допомогою відео- або телефонної конференції за запитами компетентного органу України».

Відтак, застосування даного інституту можливе лише за умови чіткого з'ясування місця знаходження розшукуваної особи. Тоді відпадають підстави для заочного провадження і спливає необхідність застосування інституту екстрадиції, в якому може бути і відмовлено. Більш того, допит «знайденого підозрюваного» за такою процедурою може відбутись за його згодою та забезпеченням такої процедури судовими органами сторони його знаходження. При цьому, застосовувана процедура не повинна суперечити засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод людини. Включаючи, безумовно, верховенство права та його складові елементи – юридичну визначеність, законність, пропорційність. Досягти цього без розв'язання конкуренції правових норм та удосконалення законодавства важко.

Окремого дослідження та законодавчого регулювання потребують питання застосування сучасних комп'ютерних технологій для отримання, фіксації і зберігання доказової інформації, реалізації так званої концепції «електронного правосуддя».

У цьому аспекті позитивно сприймаються пропозиції вчених щодо вдосконалення електронного судочинства¹, які в контексті проблем заочного провадження мають отримати інтегративне узагальнення, бути органічно і системно запроваджені для удосконалення даного інституту.

Разом з тим, як показує практика, інститут заочного провадження часто кореспондується, а нерідко вступає в конкуренцію з інститутом екстрадиції, проблеми якого, з урахуванням практики застосування та сучасного стану законодавства, слушно піднімаються дослідниками² та в багатьох аспектах

¹ Цимбал П. В., Омельчук Л. В., Калініченко Л. Л. Напрями вдосконалення електронного судочинства в Україні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 150–155. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 3. С. 52–60; Черниченко І. В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України: теорія і практика: монографія / за заг. ред. О. П. Кучинської. К.: Алерта, 2015. 272 с.

² Антонюк А. Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ун-т державн. фіскальн. служби. Ірпінь, 2016. 16 с.; Ахтирська Н. Європейські стандарти щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 12. С. 134–139; Березняк В. С., Тертишник В. М. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2010. 432 с.; Богуцька А. Видача особи (екстрадиція) в міжнародно-правовому співробітництві Генеральної прокуратури України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 117–121; Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. Адвокат. 1999. № 4. С. 10–15; Грищук Г. М. Кримінально-процесуальний порядок здійснення екстрадиційного провадження. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 83–88; Зуєв В. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 24. Т. 4. С. 91; Лешукова І. Процесуальні особливості міжнародної співпраці слідчих органів внутрішніх справ України при розв'язанні питань про видачу (екстрадицію). Підприємництво, господарство і право. 2009. № 11. С. 175–180; Максимів Л. В. Деякі аспекти видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. № 7. С. 272–277; Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. Київ: УкрДГРІ, 2016. 276 с.; Оніщик Ю. Особливості застосування правових норм щодо екстрадиції осіб під час розслідування фінансових правопорушень транснаціонального характеру. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 2. С. 100–105; Рогатинська Н., Вакіряк В. Діяльність органів прокуратури у забезпеченні процесуального порядку екстрадиції. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 164–168; Тертишник В., Тертишник О. Проблеми міжнародного співробітництва у сфері правосуддя: екстрадиція та конфіскація. Юридична Україна. 2003. № 6. С. 34–39; Толочко О. Гуманізація процедури екстрадиції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 50–55; Філяніна Л. А. Інститут видачі злочинців в угодах держав СНД: проблеми та перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ. 2011. 22 с.; Фрич В. І. Проблемні питання міжнародного співробітництва під час видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції). Наше право. 2015. № 1. С. 80–84; Черноус Ю. М. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. Вісник кримінального судочинства. 2015.

залишаються актуальними для слідчої і судової практики в найбільш резонансних кримінальних провадженнях.

У певній мірі інститут заочного провадження щодо найбільш тяжких злочинів запроваджувався як антипод недотримання зарубіжними державами угод щодо міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства взагалі та вимог екстрадиції, зокрема.

Порівняємо деякі статистичні дані. Україна намагається сумлінно виконувати свої зобов'язання перед міжнародною спільнотою. Так, згідно з даними Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ), до органів ГПУ у 2013 р. від іноземних установ надійшло 1797 звернень про вчинення процесуальних дій, з яких 1673 було виконано; у 2015 р. – 1875 та 1837 відповідно. Виконання іноземними правоохоронними органами вимог правоохоронних органів України щодо екстрадиції, м'яко кажучи, бажають бути кращими. Так, у 2015 р. уповноваженими органами України до іноземних установ було направлено 543 звернень про виконання процесуальних дій з яких виконано лише 316. Найбільше проблем виконання інституту екстрадиції на даний час спостерігається у відносинах з Росією.

Зауважимо, що незважаючи на розірвання Україною договору про дружбу і співробітництво з Росією, екстрадиційну діяльність регулює значна кількість вагомих міжнародно-правових документів і рішень, наприклад, Типовий договір про видачу, прийнятий на 45-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990 р.; Європейська конвенція про видачу 1957 р., Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. Таким чином, проблеми екстрадиції та заочного провадження залишаються актуальними, хоча і ще більш ускладненими.

Питання щодо того, яким чином можуть слідчі і судові органи забезпечувати виконання завдань кримінального процесу за умови невиконання вимоги про екстрадицію підозрюваного (обвинувачуваного)

№ 1. С. 143–150; Шкарупа В. К., Забарний Г. Г. Деякі питання щодо екстрадиції в Україні. Науковий вісник Дніпропетр. юрид. інституту МВС України. 2001. № 1. С. 155–160.

залишається законодавством не врегульованим, а процесуальною наукою не достатньо вивченим.

Не можна не звернути увагу на ряд колізійних моментів. За приписами ст. 297-2, 297-3 та 297-4 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється щодо осіб, оголошених у міждержавний або міжнародний розшук, та за умови, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Колізійна дилема полягає в тому, що оголошених в розшук осіб розшукують на підставі угод про міжнародне співробітництво та вимагають їх екстрадиції. Безумовно, у даній справі у видачі відмовлено. Якщо держава відмовляє у видачі, має діяти інше правило – «або видай, або суди сам». Якщо і цього домогтись не вдається – потрібно витребувати доказові дані зі сторони, на території якої знаходиться підсудний. Якщо нічого не надано, тоді залишається заочне провадження. Але саме за таких умов, а не за умов формального оголошення у розшук обвинуваченого, закон і має дозволити його провадження. Чинний закон породжує комічну і тупикову ситуацію заочного провадження щодо особи, яку оголосили у розшук та яка, нібито, переховується. І це при тому, що засоби масової інформації (далі – ЗМІ) та інші громадяни володіють інформацією, де проживає ця особа, а тим більше, організовуючи з нею прес-конференції та виступи в суді через застосування процесуальної процедури «відео, -конференц, -зв'язку».

На наш погляд, приписи чинних процесуальних норм в цьому аспекті не відповідають принципу верховенства права та підлягають суттєвому удосконаленню.

Разом з тим, варто звернути увагу на дотримання принципу розумних строків провадження в подібних судових процесах, включаючи поширення їх дії на судову стадію. Як відомо, процес щодо В. Януковича триває з травня 2017-го і реально здійснюється вже більше одного року та восьми місяців.

З цього приводу важливо орієнтуватись не тільки на приписи чинного КПК України, а й на положення ЄСПЛ 2015 р. у справі «Чанєв проти

України» (остаточне рішення від 09.01.2015 р.)¹, що більш детально розкрито в новітніх публікаціях вчених².

Нарешті, одним з елементів принципу верховенства права, як це слідує з положень Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська Комісія), є заборона державного свавілля, зокрема обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень, про що наголошувалось у доповіді Комісії про верховенство права.

Між тим, за приписів норм інституту заочного провадження, прокуратура одержує можливості здійснювати необмежені в часі дії щодо розшуку не тільки злочинців, а й усіх опонентів влади, періодично розслідувати та зупиняти провадження, що може мати наслідком не тільки корупційні прояви, а й носити ознаки залякувань, тиску на політичних опонентів, тотальний наступ на права і свободи громадян, які, за існуючих умов, не зможуть ні заперечити, ні законно протидіяти, ні належним чином оскаржити незаконні дії.

Заборона державного свавілля потребує дотримання правила – «кожному арештованому повідомляються при арешті причини арешту і повідомляється без зволікань пред'явлене обвинувачення», а також положення ст. 18 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій визначено, що обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені.

Оцінка застосування даного інституту потребує аналізу, перш за все, стану дотримання принципу верховенства права.

За приписами ст. 297-2 – 297-4 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється за ухвалою слідчого судді за клопотанням прокурора чи слідчого, погодженого з прокурором.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини. [Електронний ресурс]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/19612/>

² Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1(16). С. 7–13.

Відповідно до ст. 297-2 КПК України, у такому клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; 4) відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук; 5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Логічно припустити, що «виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності» має ознаки юридичної фікції.

По-перше, з'ясувати мету особи взагалі, і таку мету як «ухилення від кримінальної відповідальності» можна лише при допиті такої особи чи отримання інших даних від неї (наприклад, шляхом прослуховування її розмов), але при всьому цьому знаючи де така особа знаходиться.

По-друге, якщо особа переховується, то місце її знаходження невідомо, а отже, практично неможливо з'ясувати мету її переховування.

Відтак, є певні підстави того, що відповідно до приписів ч. 2 ст. 297-3 КПК України, «слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ст. 297-2 цього Кодексу, повертає його прокурору, слідчому, про що виносить ухвалу».

Згідно ч. 1 ст. 297-4 КПК України, «слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук».

Аналізуючи окремі тонкощі правових приписів, В. М. Тертишник зазначає, що слідчий суддя, розглядаючи клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, повинен чітко визначитись щодо особи, стосовно якої пропонується здійснити спеціальне досудове розслідування (заочне провадження): винесено законне й обґрунтоване повідомлення про підозру; є наявні дані, які вказують на те, що така особа: по-перше, переховується від органів слідства та суду; по-друге, її належним чином оголошено в державний чи міжнародний розшук; по-третє, така особа переховується саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності і в такій особі немає підстав стверджувати, що вона переховується від політичного переслідування. За потреби, а також у разі, коли сприяють обставини справи, слідчий суддя повинен вжити відповідних заходів щодо здійснення дистанційного допиту такої особи із застосуванням інститутів міжнародної співпраці у сфері судочинства...

«Особливу складність становить забезпечення доведеності того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо підозрюваний залишив територію України. Якщо буде встановлено, що він перебуває поза межами території України, то виникає проблема його розшуку й допиту. Без допиту самого підозрюваного можна тільки діагностувати, а не беззаперечно стверджувати, що така особа переховується від органів слідства та суду саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Вона ж може переховуватися і від політичного переслідування, і від кредиторів чи рекетирів або інших злочинців, та навіть з інтимних міркувань, не знаючи про кримінальне провадження стосовно неї. Тому сам закон бажано б удосконалити, позбавляючи фантастики, а слідчі повинні вжити всі можливі заходи для здійснення дистанційного допиту та задіяти інші інститути міжнародної співпраці»¹.

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 516–517.

Стаття 297-5 КПК України, регламентуючи порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування, визначає:

«1. Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику».

Коментуючи дані положення, В. М. Тертишник слушно зазначає: «Проблема у відповідності цих новел конституційному принципу презумпції невинуватості особи (ст. 62 Конституції України) та положенням щодо таємниці слідства. До того ж, згідно з ч. 4 ст. 296 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, може бути оприлюднене лише у разі набуття законної сили обвинувальним вироком суду стосовно неї. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (заява № 36650/03) від 12 січня 2012 року, Суд констатував факт порушення п. 2 ст. 6 Конвенції у зв'язку з порушенням презумпції невинуватості з огляду на те, що заяви посадових осіб для засобів масової інформації у той час, як остаточного вироку в цій справі ухвалено не було, могли вплинути на оцінювання обставин справи судом та сприяти поширенню серед громадськості впевненості у винуватості заявника. За конкуренції цих

приписів і правових норм слід зважати як на їх юридичну силу, так і на принцип верховенства права»¹.

Мудрецька Г. В. відзначає, що зміни, внесені до гл. 241 КПК України, є необхідними, проте безсистемними. Вони спрямовані не на вдосконалення чинної процедури проведення слідчих розшукових дій, а на усунення штучно створених проблем, які виникли в результаті запровадження відповідного інституту. Тому вищевикладене зумовлює потребу у проведенні подальших доктринальних досліджень інституту заочного кримінального провадження з метою вдосконалення норм КПК України та забезпечення ефективного застосування цього кримінального процесуального інституту у вітчизняному судочинстві².

На думку Є. Наливайко, для забезпечення належного повідомлення особі про підозру у разі, коли підозрюваний переховується від слідства, доцільно буде змінити ч. 1 ст. 278 та викласти її у наступній редакції: «Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення, після виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи, після чого, вважаючи, що особа належним чином повідомлена про підозру та має статус підозрюваної, слідчий, за згодою з прокурором, має право зупинити досудове розслідування та оголосити особу в розшук. Після розшуку особи, слідчий повинен вручити останній повідомлення про підозру протягом 24 годин»³.

Апелюючи до даної концепції, Ю. Аленіна та І. Гловюк слушно зазначають, що, на жаль, такий шлях не гарантує «виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи», оскільки, як зазначалось вище, неможливо її викликати, забезпечити її права, тобто, фактично особа не знає, що щодо

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 518.

² Мудрецька Г. В. Правове регулювання застосування інституту спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 3. С. 106.

³ Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особи про підозру та зупинення досудового розслідування. Публічне право. 2013. № 1(9). С. 377.

неї складено повідомлення про підозру, а тому і стверджувати про належне повідомлення ту неможливо¹.

На думку правознавців, враховуючи необхідність формалізації спрямування кримінально-процесуальної діяльності у разі встановлення достатніх даних для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення на остаточне викриття та доведення винуватості саме цієї особи, особа повинна визнаватись підозрюваним з моменту складення постанови про залучення як підозрюваного².

У 1983 р. Комітет ООН з прав людини у справі «Мбенге проти Заїра» встановив, що невжиття державою в заочному провадженні належних кроків для повідомлення обвинуваченого, і той факт, що він дізнався про судові рішення, винесене проти нього заочно, зі ЗМІ, є порушенням ст. 14(3) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. «Рішення у заочному процесі вимагає, щоб незважаючи на відсутність обвинуваченого, було вжито всіх належних заходів для повідомлення йому дати та місця суду та вимоги про його присутність»³.

«Міжнародне право досить обережно ставиться до заочного судочинства. Фактично, воно зникло зі світової арени з моменту закінчення роботи Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі після Другої світової війни. Заочний судовий розгляд заборонений у сучасних міжнародних трибуналах, таких як міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, а також у МКС. Лише Спеціальний трибунал по Лівану, який розпочав роботу в 2009 році, дозволив

¹ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 167.

² Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 167.

³ Communication No. 16/1977, (Reported at: 78. ILR 18,19, UNHR Comm.1983), п. 14.1.

заочний процес – через що потерпає від значної критики», – ідеться у дослідженні організації Global Rights Compliance¹.

ЄСПЛ у справі «Sejdovic v. Italy», визначив: «інформування особи про кримінальне переслідування є настільки важливим юридичним актом, що його необхідно здійснювати відповідно до вимог матеріального та процесуального права, які можуть гарантувати ефективне здійснення прав обвинуваченого; нечіткого та неофіційного інформування недостатньо». Коли, наприклад, обвинуваченого не проінформували про обвинувачення, висунуті проти нього, тому що неможливо встановити його місцеперебування, то держава не має право припускати, що він уникає правосуддя, і, таким чином, відмовляється від свого права бути присутнім у суді².

У справі «Стоянов проти Болгарії» уряд Болгарії заявив, що органи влади марно намагалися встановити місцезнаходження Стоянова, і він, безсумнівно, переховувався від органів влади, оскільки він одружився на грузинці і змінив своє прізвище. Потім суди, які розглядали справи щодо «фінансових пірамід» (у створенні яких обвинуватили Стоянова), привернули увагу ЗМІ і в той час стали відомими в Болгарії. ЄСПЛ не прийняв жодний із цих аргументів. Він нагадав про своє рішення у справі «Сейдовіч проти Італії», про те, що «сама відсутність обвинуваченого на його звичайному місці проживання та той факт, що його не можна було знайти за звичним місцеперебуванням, не обов'язково означає, що він знає про судовий процес проти нього». Суд встановив, що держава не виконала свій обов'язок довести, що Стоянов дійсно знав про суд і однозначно відмовився від свого права брати у ньому участь.

Названі аргументи показують безліч протиріч закріпленого в КПК України сучасного інституту заочного провадження, названого як здійснення

¹ Дорош С. Суд готує вирок Януковичу. Що означатиме заочне засудження? BBC News Україна. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45005089>

² Application No. 56581/00, ECtHR (First Section), Judgement (Merits and Just Satisfaction) (2004); Stoyanov v. Bulgaria, Application no. 25714/05 (2014).

спеціального досудового розслідування (*in absentia*), міжнародним правовим актам та прецедентній практиці ЄСПЛ, відсутність його чіткої доктрини, концептуальної моделі, та виваженої і дієвої процесуальної форми.

Для більш реального забезпечення прав і свобод осіб при застосуванні заочного провадження необхідно врахувати та запровадити в національну правову систему концепцію такого інституту, викладеного в законодавстві Німеччини, який на даний час в найбільшій мірі відповідає європейським стандартам верховенства права.

Для забезпечення розслідування і судового розгляду найбільш резонансних справ, які пов'язані із забезпеченням державної безпеки, заочне провадження може бути дозволено за таких умов.

Матеріалами справа доведено вчинення підозрюваною особою особливо тяжкого злочину, за який передбачається покарання на понад десять років позбавлення волі.

Підозрюваний (обвинувачений) покинув територію держави.

Підозрюваний (обвинувачений) оголошений у розшук та з дотриманням законодавства сформована вимога щодо його екстрадиції.

Вимога щодо екстрадиції обвинуваченого не виконується чи не може бути виконана державою, де виявлено місцезнаходження підозрюваного (обвинуваченого).

Кримінальний процес здійснюється за обов'язкової участі не менше двох захисників.

За клопотанням сторони захисту здійснення судочинства забезпечується за участю присяжних.

За клопотанням сторони захисту, суд має забезпечити право обвинуваченого давати показання та допитувати інших учасників процесу в режимі «відео, -конференц, -зв'язку».

При бажанні участі обвинуваченого в судовому розгляді та прибутті його до суду, суд має відновити судовий розгляд в загальному порядку.

При цьому, досудове слідство має максимальним чином забезпечувати принцип презумпції невинуватості, дотримання принципу таємниці слідства, виключати елементи тиску на слідчих, передчасних оприлюднень висновків посадових осіб держави, а судовий розгляд має відбуватись з дотриманням усіх демократичних принципів кримінального процесу, положень доказового права, забезпечуючи можливість участі в судовому засіданні Уповноваженого з прав людини чи його уповноважених осіб правозахисних організацій.

3.3 Проблеми застосування особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції

Інститут особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції є відносно новим інститутом кримінально-процесуального права, виникнення якого викликано ускладненням військових конфліктів на східних кордонах України, фактами участі в них найманців та поширенням інших військових злочинів.

Основні параметри даного інституту, який законодавець на відміну від інших особливих порядків провадження іменує «особливим режимом досудового розслідування», лаконічно викладені в останньому розділі КПК України – IX-1 КПК України з назвою «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції», яким КПК України доповнений згідно із Законом України від 12.08.2014 р. № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції».

Використовуючи термін «режим» провадження, на відміну від «порядок провадження», законодавець підкреслює тимчасовий характер запроваджуваних при цьому особливих чи обмежуючих дій певними «територіями» правил – «районом проведення антитерористичної операції».

Такий підхід цілком виправданий і доречний з огляду на предмет регулювання. Між тим, регламентування такого особливого режиму в КПК України носить занадто лаконічний характер, що викликає багато запитань щодо юридичної визначеності передбачуваних процедур та відповідності їх принципу верховенства права.

Запроваджуючи даний інститут, Верховна рада Україна враховувала складні політичні умови всередині країни, неефективність дії існуючих окремих процесуальних інститутів в екстремальних умовах їх застосування, але не мала досвіду і практики реагування на екстраординарні явища, які носять загрозу державності. До того ж, в даному інституті, скоріше з дипломатичних міркувань та враховуючи дію міжнародних механізмів стримувань агресії, не викладені особливості режиму досудового розслідування, який міг би застосовуватись не тільки «в умовах воєнного стану», а й умовах війни. Сподіваємось, що в наш час в цьому і не буде потреби.

Регламентация особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, здійснена в розділі IX-1 КПК України, зведена до однієї статті.

Стаття 615 КПК України «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» визначає: «На місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 163, 164, 234, 235, 247 та 248 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 Кримінального кодексу України, ці повноваження виконує відповідний прокурор.

По суті, приписами даної норми повноваження слідчого судді щодо процесуального контролю за дотриманням прав і свобод людини на відповідних територіях тимчасово делегуються прокурору.

Прокурор у відповідних екстраординарних та екстремальних умовах, безумовно, має більшу оперативність дій. Він може невідкладно, до того ж у

будь-якому місці, не прив'язаному до адреси юридичної особи, образно кажучи «в польових умовах» розглядати клопотання і приймати рішення про тимчасовий доступ до речей і документів згідно з положеннями ст.ст. 163, 164 КПК України, приймати рішення про проведення обшуку відповідно до вимог ст.ст. 234, 235 КПК України, а також приймати рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій згідно з приписами ст.ст. 247, 248 КПК України.

Запровадженням указанного інституту прокурору надається право обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб лише стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні певного переліку злочинів, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки та протидії тероризму. Наприклад, це такі передбачені Кримінальним кодексом України діяння, як «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»; «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; «Державна зрада», «Диверсія», «Шпигунство», «Терористичний акт»; «Фінансування тероризму»; «Порушення законів та звичаїв війни» та інші, перераховані в ст. 615 КПК України діяння.

На слушну думку В. М. Тертишника, який вперше дав коментарі норм даного нового інституту, указані повноваження прокурору було б доцільно давати не стільки щодо таких злочинів, як умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного або посягання на іноземців, стільки відносно особливо тяжких злочинів проти життя, здоров'я, прав та свобод людини (найбільшої цінності в державі за Конституцією України), зокрема, стосовно осіб, які вчинили вбивства, зґвалтування, катування, захоплення заручників тощо. До того ж, при розслідуванні і судовому розгляді даної категорії справ слід мати на увазі, що представники військових формувань та добровольчих батальйонів, виконуючи складну місію захисту держави, діють часто в екстремальних умовах, а це обумовлює приділення особливої уваги застосуванню інституту

крайньої необхідності та необхідної оборони, не допущенню притягнення до відповідальності військових при наявності сумнівів щодо їх вини¹.

Окремих правових аспектів військової справи торкаються дослідники в новому доктринальному виданні, виданому за ред. І. М. Коропатніка та І. М. Шопіної – підручнику «Військове право»².

Кримінально-правові та кримінологічні проблеми протидії злочинності в зоні АТО³, а також окремі аспекти кримінально-процесуальних питань застосування інституту «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції»⁴, отримали хоч і незначний за обсягом, але корисний аналіз в небагатьох сучасних публікаціях.

Якщо в зарубіжних дослідників, незважаючи на те, що вчені не мали достатнього і безпосереднього доступу до фактичного слідчого матеріалу у справах, розслідуваних в умовах воєнного чи надзвичайного стану,

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 827–828.

² Військове право: підручник /за ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. К.: Алерта, 2019. 648 с.

³ Топчій В. В. Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 2. С. 170–174; Богатирьов І. Г., Дідківська Г. В. Злочинність у районі антитерористичної операції. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск, ч. 1, 2017. С. 180–184; Дідківська Г. В. Кримінологічна характеристика злочинів проти людства. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 24 березня 2017 р., м. Київ. Мін-во внутрішніх справ України, Нац. академія внутрішніх справ, Координаційне бюро з проблем кримінології НАПрН України. К., 2017. С. 131–133; Джу́жа О., Гаркуша А. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. К., 2014. № 2. С. 28–29; Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія /за заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон: «Гельветика», 2015. 340 с.; Коваленко Н. В. Правовий режим антитерористичної операції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 2. С. 135–141. Резнікова О. О., Дрьомов С. В. Деякі законодавчі аспекти протидії сепаратизму в Україні. Стратегічні пріоритети. 2016. № 3(40). С. 18–25; Лень В., Олійников Г. Незаконний обіг вогнепальної зброї бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв, пов'язаний із проведенням антитерористичної операції: окремі питання. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 205–206.

⁴ Савельєв І. В. Окремі проблемні питання щодо розслідування злочинів, вчинених в зоні АТО. Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 1. С. 71–73; Хахановський В. Г., Лугіна Н. А., Тупчій В. В. Особливості порядку виклику та повідомлення про підозру осіб, що перебувають у зоні АТО або на тимчасово окупованій території України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 1. С. 87–92; Шандула О. О. Особливості правового статусу прокурорів військових прокуратур. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 173–181.

прикладено певних зусиль і уже з'явилися окремі монографічного характеру напрацювання з указаної проблематики¹, то до недавнього часу в Україні комплексних спеціальних досліджень проблем нормативно-правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії особливих правових режимів практично не існувало. Лише в 2018 році побачила світ монографія О. В. Лазукової «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції»², яка започаткувала узагальнення напрацьованого в складних умовах протидії злочинам практичного досвіду слідчих та інших правоохоронців та існуючі наукові пошуки.

Вчасним і актуальним та вкрай потрібним для слідчих стало видання збірки наукових статей учасників круглого столу 26 липня 2016 року в Національній академії прокуратури України³.

Висловлені думки вчених стали підґрунтям для подальших пошуків шляхів розв'язання окресленої важливої проблеми.

При застосуванні «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» особливе значення має діяльність органів прокуратури, СБУ, національної гвардії та ДБР, організація діяльності яких потребує чіткої взаємодії, а сама їх діяльність потребує чіткої юридичної визначеності. Між тим, в регламентації діяльності указаних органів особливо часто має місце конкуренція правових норм, невідповідність багатьох з них як викликам часу, так і приписам конституційних норм.

Так, у серпні 2014 р. було відновлено українські військові прокуратури, що було зумовлено необхідністю фахового забезпечення прокурорського

¹ Маликов С. В. Расследование преступления в боевой обстановке (правовое обеспечение, организация, методика): дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03. Воен. ун-т. М., 1998.

² Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: монографія /за ред. О. В. Капліна. Харків: Право, 2018. 280 с.

³ Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 175 с.

супроводження правоохоронної діяльності у військових формуваннях воюючої держави.

Новим Законом України «Про прокуратуру»¹ в системі прокуратури України передбачено «військові прокуратури» (ст. 7).

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру», до військових прокуратур належать «Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих)».

Тут же зазначено, що у разі, якщо в силу виключних обставин у певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури. Утворення, реорганізація та ліквідація військових прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатів здійснюються Генеральним прокурором.

Останнє речення досить сумнівне та й суперечить ст. 4 даного ж закону, яким визначено: організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Конституцією України, цим та іншими законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тобто, організація діяльності, а отже, і реорганізація будь-якого структурного підрозділу самої

¹ Закон України «Про прокуратуру». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, Ст.12. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 76-VIII від 28.12.2014 р., ВВР, 2015, № 6, Ст. 40; № 77-VIII від 28.12.2014 р., ВВР, 2015, № 11, Ст. 75; № 198-VIII від 12.02.2015 р., ВВР, 2015, № 17, Ст. 118; № 213-VIII від 02.03.2015 р., ВВР, 2015, № 22, Ст. 145; № 335-VIII від 21.04.2015 р., ВВР, 2015, № 25, Ст. 198; № 578-VIII від 02.07.2015 р., ВВР, 2015, № 34, Ст. 336; № 580-VIII від 02.07.2015 р., ВВР, 2015, № 40-41, Ст. 379; № 889-VIII від 10.12.2015 р., ВВР, 2016, № 4, Ст. 43; № 911-VIII від 24.12.2015 р., ВВР, 2016, № 5, Ст. 50; № 1020-VIII від 18.02.2016 р., ВВР, 2016, № 11, Ст. 128; № 1355-VIII від 12.05.2016 р., ВВР, 2016, № 22, Ст. 453; № 1404-VIII від 02.06.2016 р., ВВР, 2016, № 30, Ст. 542; № 1774-VIII від 06.12.2016 р., ВВР, 2017, № 2, Ст. 25; № 1798-VIII від 21.12.2016 р., ВВР, 2017, № 7-8, Ст. 50; № 2232-VIII від 07.12.2017 р., ВВР, 2018, № 2, Ст. 7; № 2249-VIII від 19.12.2017 р., ВВР, 2018, № 6-7, Ст. 43; № 2469-VIII від 21.06.2018 р., ВВР, 2018, № 31, Ст. 241; № 2475-VIII від 03.07.2018 р., ВВР, 2018, № 36, Ст. 272).

прокуратури має відбуватись виключно законами, а не наказами Генерального прокурора.

У Законі України «Про прокуратуру» викладено, що у Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Головна військова прокуратура, яку очолює заступник Генерального прокурора – Головний військовий прокурор (ч. 4 ст. 8).

Згідно ч. 4 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру», військовими прокурорами «призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту, за умови укладення ними контракту про проходження служби осіб офіцерського складу у військовій прокуратурі».

Тобто, закон зробив спробу закріпити виконання загальних функцій прокуратури в військовій сфері державної діяльності за спеціальним підрозділом – військовою прокуратурою, яка, між іншим, має діяти в межах загальних, визначених в Конституції України функцій прокуратури та виконувати ці функції за екстраординарних обставин – в умовах «особливого режиму досудового розслідування» в районах воєнних дій військових підрозділів, в умовах воєнного стану, або «у районі проведення антитерористичної операції», забезпечувати дотримання законності та дисципліни у сфері діяльності національних військових формувань.

Законодавцю не вдалося чітко забезпечити предмет відання військових прокурорів та юридичну визначеність їх діяльності, а прийняття неякісних підзаконних нормативних актів лише ускладнило цю проблему.

Наказом Генеральної прокуратури України від 20.12.2017 р. № 356¹ було затверджено Положення про Головну військову прокуратуру Генеральної прокуратури України, яке регламентує організацію та діяльність цього органу прокуратури.

¹ Положення про Головну військову прокуратуру Генеральної прокуратури України, затверджене наказом Генеральної прокуратури України від 20.12.2017 р. № 356. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/polstr.html>.

Відповідно до положень п. 3 цього документу, Головна військова прокуратура, в першу чергу «забезпечує швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у військовій сфері, злочинів проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та інших, враховуючи вимоги п. 1 Розділу XI КПК України, а також «захищає інтереси держави у сфері діяльності військових формувань за наявності їх порушень або загрози порушень, організує та реалізує заходи, пов'язані із поновленням порушених законних інтересів держави», «організує діяльність військових прокуратур в цілях забезпечення ефективного представництва інтересів держави у військовій сфері в суді» тощо.

Більш того, Головна військова прокуратура, відповідно до пп. 2.1 указанного Положення складається з: 1) слідчого управління; 2) управління представництва інтересів громадянина або держави, протидії корупції у воєнній сфері; 3) управління процесуального керівництва та нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність; 4) управління з розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 5) управління забезпечення діяльності військових прокуратур; 6) режимно-секретної частини (на правах відділу); 7) відділу роботи з кадрами.

Фактично, наказом Генерального прокурора в Головній військовій прокуратурі створено аж два окремих слідчих підрозділи. І це тоді, коли прокуратура України, як державна інституція за Конституцією України взагалі, позбавлена функції слідства, а за перехідними положеннями виконання таких функцій прокуратурою закінчується з початком роботи Державного бюро розслідувань. Такі опуси відомчих правових актів можуть породити колапс в діяльності не тільки прокуратури, а й військових формувань. На даний час навіть сумнівним чином створені слідчі військових прокуратур втратили можливість розпочинати кримінальні провадження та здійснювати досудове розслідування в силу початку роботи ДБР, яка

офіційно оголошена 27.11.2018 р. – тобто в перший день роботи Державного бюро розслідувань.

Згідно п. 4 Перехідних положень Закону України «Про прокуратуру», «до початку діяльності державного бюро розслідувань, але не пізніше п'яти років після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України, слідчі органів прокуратури здійснюють досудове розслідування у визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України порядку». Зрозуміло, що цей строк сплинув.

Ситуацію не спасає навіть поспіхом прийнятий абз. 2 п. 1 Розділу XI КПК, який зазначає, що після введення в дію положень ч. 4 ст. 216 КПК, кримінальні провадження, розпочаті слідчими органів прокуратури, продовжують здійснюватися слідчими органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначеними КПК, до закінчення досудового розслідування, але не довше двох років. Після закінчення дворічного строку, яке припадає на 20 листопада 2019 р., кримінальні провадження, розпочаті слідчими органів прокуратури, у тримісячний строк передаються слідчим органів Державного бюро розслідувань.

Справа в тому, що такі перехідні положення КПК України не узгоджені з перехідними положеннями Конституції України, де пролонгації слідчих повноважень прокуратури на два роки не передбачено. В п. 9 Перехідних положень Конституції України визначено: «Прокуратура продовжує виконувати, відповідно до чинних законів, функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції...».

Виникає казуїстична ситуація, коли приписами Конституції України прокуратура позбавлена функції розслідування взагалі, але Генеральний прокурор в структурі свого відомства, а саме в Головній військовій прокуратурі створив окремий «спеціалізований» слідчий підрозділ, для розслідування злочинів, вчинених військовими, а до того ж не забезпечив вчасної передачі слідчих компетенцій до ДБР.

На наш погляд, наказ Генеральної прокуратури України від 20.12.2017 р. № 356 має бути скасований, на Головну військову прокуратуру може бути покладена лише функція нагляду за законністю розслідування злочинів в районі АТО та злочинів, вчинених військовими чи в районі розміщення військових частин, до того ж регламентація виконання такої функції має бути здійснена виключно законами України.

Військові злочини, згідно п. 3 ч. 4 ст. 216 КПК України, перебувають у підслідності Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), у структурі якого передбачено функціонування вузькоспеціалізованих підрозділів з досудового розслідування зазначених злочинів.

Тут не тільки виникає конкуренція правових норм, тут система юридичних фікцій і колізій, система розпливчатих положень законодавчих норм, включаючи і норми КПК України, з яких важко чітко сформулювати загальну компетенцію самих прокурорів. Зокрема, якщо прокурори самі «вправі починати розслідування, проводити слідчі дії, повідомляти про підозру» тощо, то чи можуть вони, наприклад, військові прокурори, хоча б для виходу з «тупикової» ситуації, доки не будуть передані усі кримінальні справи до ДБР, здійснювати не тільки керівництво слідством, а й повністю самостійно здійснювати розслідування.

Нагадаємо, що відповідно до ст. 131-1 Конституції України, «в Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом».

Відтак, створення і діяльність слідчих підрозділів має регламентуватись виключно законами України.

Відповідно до засади верховенства права, її основних постулатів взагалі та приписів ст. 19 Конституції України, «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Генеральний прокурор може видавати накази «у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Це непорушний принцип законності і верховенства права, який сьогодні має особливу актуальність при регламентації діяльності військової прокуратури.

Стан справ у сфері компетенцій військової прокуратури потребує її професійної та законної діяльності. Так, опублікований ГПУ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-листопад 2018 р. повідомляє про 2141 українського військовослужбовця, які скоїли кримінальні правопорушення. При чому, варто зазначити, що серед них скоїли тяжкі та особливо тяжкі злочини – 1586 осіб. Розслідування відповідних проваджень, як ніде потребує професійного підходу. Виходом з ситуації може стати передача усіх слідчих військової прокуратури до штатів ДБР. Відповідно, мають бути внесені зміни і доповнення до окремих законодавчих актів.

На наш погляд, для забезпечення оперативності розслідування злочинів, при застосуванні «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції», доречно буде надати повноваження детективів військовій розвідці та контррозвідці, а також повноваження дізнавачів, з правом проведення невідкладних слідчих дій, військовій службі правопорядку, командирам військових частин чи уповноваженим ним особам на провадження службових чи технічних розслідувань. Потрібно закріпити

право надання дозволу на невідкладне проведення усіх негласних слідчих (розшукових) дій строком на три доби – прокурором.

Разом з удосконаленням організації розслідування при застосуванні «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції», важливо також забезпечити дієвість інституту захисту.

Проблеми захисту на досудовому слідстві широко і досить жваво розглядались на різних етапах розвитку кримінально-процесуального законодавства, як в академічних підручниках, так і інших наукових публікаціях¹, особливо активізувались в процесі стрімкої судово-правової реформи та оперативно друкувались в різних наукових статтях², але

¹ Борзих Н. В. Діяльність захисника на досудових стадіях кримінального процесу та при судовому розгляді справи: монографія. Донецьк: «Ноулідж», 2010. 113 с.; Зейкан Я. П., Сафулько С. Ф. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). Київ: Дакор, 2013. 576 с.; Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник /за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с.; Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне. видання. Київ: Алерта, 2014. 440 с.; Кримінальний процес: підручник /Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.; Несінов О. М. Складові успіху у кримінальному процесі. Харків: «Права людини». 2018. 292 с.; Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків. 2018; Пономаренко Д. В. Тактичні питання захисту в кримінальному провадженні. Книга перша: практ. посіб. Одеса: «Гельветика», 2018. 112 с.; Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.; Скрябін О. М. Участь захисника в окремих кримінальних провадженнях: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 380 с.; Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві: монографія. Донецьк, 2005. 244 с.; Шкарупа В. К., Філонов О. В., Титов А. М., Кінаш Ю. Я. Адвокатура України: навч. посіб. /за ред. В. К. Шкарупи. 2-ге вид., випр., К.: Знання, 2008. 398 с.;

² Дубівка І. В. Правова регламентація участі захисника в кримінальному процесі за законодавством зарубіжних країн. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1(13). С. 350–360; Маланчук П. М., Маслак О. В., Воронкова М. Ю. Актуальні проблеми участі захисника у кримінальному провадженні. Правові горизонти. 2017. № 3. С. 82–85; Маслюк О. В. Адвокатське розслідування у кримінальному судочинстві: міжнародний досвід та світові стандарти. Право і суспільство. 2017. № 3. С. 97–101; Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 211–216; Несінов О. Про деякі спірні і суперечливі положення КПК України та їх використання для посилення позиції захисту (частина друга). Вісник НААУ. 2016. № 7-8 (25). С. 32–36; Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2016. № 1(13). С. 1–43; Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. Правова позиція. 2016. № 2(17). С. 170–175; Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 353–358; Рокунь С. В. Проблеми визначення правового статусу особи, яка надає правову допомогу свідку в кримінальному провадженні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 157–158; Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в

проблеми захисту при застосуванні «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції» належного висвітлення ще не отримали.

Забезпечення права на захист, враховуючи і право на безоплатну первинну правову допомогу, при розслідуваннях в зоні АТО стає особливо актуальним з огляду на сучасну політико-правову ситуацію, як на необхідність протидії контрабанді, торгівлі зброєю, захопленню заручників, катувань та інших тяжких злочинів на прилеглих до окупованих територіях, так і забезпечення верховенства права в кримінальних провадженнях в зоні АТО.

Для забезпечення права на правничу допомогу та захист, на наш погляд, при застосуванні інституту особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, важливо було передбачити на законодавчому рівні можливість виконання функції захисту та надання правничої допомоги не тільки адвокатам, а й будь-яким фахівцям у галузі права, які за законом не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні.

Зазначимо, що ЄСПЛ акцентує увагу на забезпеченні вчасного надання правової допомоги, особливо затримуваним підозрюваним, які самим актом їх затримання суттєво обмежені в пересуванні та можливостях захисту.

Так, у справі «Родіонов проти Росії» (заява № 9106/09) Європейський суд, встановивши обставини затримання Ігоря Родіонова під час його поїздки

кримінальній справі. Адвокат. 2011. № 7(130). С. 35–40; Сачко О. В. Проблеми дієвості інституту захисту в кримінальному процесі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 2. С. 142–145; Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 77–83; Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини. Правова позиція. 2018. № 1(10). С. 146–153; Тертишник В. М. Презумпція невинуватості: інтегральна правнича засада та її застосування при виконанні функції захисту. Правова позиція. 2018. № 2(11). С. 146–153; Тертишник В. М., Одинцова І. М. Правнича допомога та захист в кримінальному процесі: концепти та колізії правових реформ. Наше право. 2017. № 4. С. 164–171; Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування. Право України. 2014. № 10. С. 124–132.

на автомобілі, зазначив, що незважаючи на те, що при огляді авто були знайдені докази злочинної діяльності, під час затримання заявника та складанні протоколу огляду його машини він не був належним чином поінформований про право на юридичну допомогу та про право не свідчити проти самого себе. У зв'язку з цим, ЄСПЛ зазначив, що право заявника на юридичну допомогу було обмежено, а обвинувачення у кримінальній справі базувалося переважно на протоколі огляду транспортного засобу, при складанні якого були порушені права заявника.

ЄСПЛ практично наполягає на запровадженні при затриманні підозрюваних застосовувати інститут, аналогічний «Правилам Міранди», принаймні роз'яснювати право мати захисника та основне право підозрюваного – право мовчати і нічого не говорити проти самого себе.

У справі «Родіонов проти Росії» ЄСПЛ, зважаючи на порушення права на захист при затриманні підозрюваного, констатував, що сукупність зазначених фактів привела до порушення ст.ст. 3, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ присудив обвинуваченому у сукупності 12,7 тис. євро компенсації моральної шкоди¹.

При удосконаленні інституту захисту, належна реалізація якого є важливою складовою гарантій забезпечення верховенства права, слід дотримуватись такого міжнародно-правового акту як «Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» (Резолюція Економічного та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.)².

Зокрема, слід взяти до запровадження в КПК України такі положення даного міжнародно-правового акту: «держави використовують різні форми

¹ Справа Родіонов проти Росії. Практика ЄСПЛ. Український аспект. Документ у перекладі президента Спілки адвокатів України Олександра Дроздова та директора АБ «Дроздова та партнери» Олени Дроздової. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava>.

² Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя. Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р. Нью-Йорк: ООН, 2013. [Електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU13168.

надання юридичної допомоги, це можуть бути державні захисники, приватні адвокати, адвокати за угодою, помічники адвокатів *та інші*»; «без шкоди для прав обвинувачених слід надавати юридичну допомогу потерпілим і свідкам на всіх етапах кримінального правосуддя»; «надати поміщикам адвокатів можливість надавати дозволені внутрішнім законодавством чи практикою форми юридичної допомоги особам, арештованим, затриманим, підозрюваним, чи обвинуваченим у скоєнні кримінального правопорушення, зокрема в поліцейських дільницях чи інших місцях тримання під вартою».

Відтак, доцільно погодитись з указаними пропозиціями та враховуючи рішення ЄСПЛ у справі «Загородній проти України» відійти від курсу адвокатської монополії на захист, та, виходячи з об'єктивних обставин справ і умов розслідування, допускати до виконання функції правничої допомоги та захисту в кримінальному процесу не тільки адвокатів, а й інших фахівців у галузі права.

Вважаємо, що в аспекті розглянутих проблем для забезпечення верховенства права в будь-яких особливих чи загальних порядках кримінальних проваджень, поряд з розширенням кола суб'єктів виконання функції захисту, буде корисним реалізація запропонованої В. М. Тертишником доктринальної моделі правничої допомоги в кримінальному процесі, яка вбачається у необхідності доповнити кримінально-процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного (процесуального юрисконсульта) та, відповідно, для його закріплення доповнити КПК України нормою «Юридична допомога правничим повіреним» наступного змісту:

«Юридична допомога свідкам, заявникам, представникам юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, понятим, заставодавцям, перекладачам, експертам, спеціалістам, особам, які з'явилися з повинною або які застигнуті на місці злочину та доставлені до правоохоронного органу чи обмежені в свободі пересування через примус перебувати поряд з посадовою

особою правоохоронного органу, але не отримали статусу підозрюваного, надається обраними ними на власний розсуд правничими повіреними.

Правничим повіреним може виступати як адвокат чи його помічник, так і інший фахівець в галузі права, відносно яких немає передбачених законом підстав для відводу від участі в справі.

Правничий повірений має право:

1) бути повідомленим про те, в якому процесуальному статусі перебуває особа, що потребує правничої допомоги;

2) ознайомлюватись з документом про виклик чи іншими документами, які свідчать про присутність особи в правоохоронному органі;

3) надавати особі, якій надається правнича допомога, консультацію з юридичних питань в обсязі та формах, як вона того потребує, в тому числі й конфіденційно в межах часу, що не обмежує прав інших осіб;

4) заявляти клопотання про зміну процесуального статусу особи, якщо такий не відповідає приписам закону;

5) заявляти, при наявності передбачених законом підстав, відвід детективу, слідчому, прокурору, слідчому судді, судді;

6) подавати клопотання про застосування передбачених законом заходів безпеки до особи, якій надається правнича допомога;

7) бути присутнім при проведенні слідчих та інших процесуальних дій, які проводяться за участю особи, якій надається правнича допомога;

8) роз'яснювати особі, якій надається правнича допомога, право на відмову від дачі показань і відповідей на питання щодо самого себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів;

9) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, що заносяться до протоколу;

10) знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі, та робити письмові зауваження, уточнення і доповнення;

11) застосовувати технічні засоби для фіксації результатів процесуальних дій, в яких бере участь;

12) подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази;

13) заперечувати проти незаконних дій детектива, слідчого, прокурора, слідчого судді, судді;

14) надавати юридичну допомогу особі в складанні письмових заяв, скарг, клопотань чи позовів, або за згодою такої особи складати від її імені письмові документи правового характеру;

15) подавати скарги на рішення, дії, бездіяльність детектива, слідчого, прокурора, що стосуються інтересів особи, якій надається правнича допомога.

Правничий повірений зобов'язаний:

– дотримуватися прав і свобод людини і громадянина;

– не перешкоджати встановленню істини у справі;

– дотримуватись принципу чесного проведення судового розгляду і ні при яких обставинах не повідомляти суду явно неймовірну або недостовірну інформацію;

– не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду дані досудового слідства та інші відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю;

– не допускати розголошення в будь-який спосіб конфіденційної інформації, яку йому було довірено або яка стала відома у зв'язку з виконанням обов'язків;

– уникати вчинення дій, які б могли зашкодити інтересам особи, якій надає допомогу, або правам і свободам інших людей¹.

Дослідники також вважають за необхідне терміново розробити закони про соціальний та правовий захист цивільних полонених (заручників),

¹ Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник / під заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с. С. 98–100.

безвісти зниклих цивільних осіб та членів їх родин, аналогічно існуючому Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також працівників і службовців МВС, та невідкладно прийняти їх¹.

До недоліків розслідування злочинів в зоні АТО відноситься: неврегульованість підслідності між органами досудового розслідування; неефективність механізму здійснення досудового розслідування смерті/загибелі та зникнення безвісти осіб у районах проведення АТО; відсутність контакту між потерпілим та слідчим (фактично, у потерпілих відсутня актуальна інформація щодо здійснення досудового розслідування; потерпілі не інформуються про проведення слідчих дій); у деяких випадках результати проведення молекулярно-генетичної експертизи є неякісними; слідчими закриваються кримінальні провадження за фактами загибелі особи у разі підтвердження співпадання ДНК-профілів на підставі відсутності події кримінального правопорушення. У межах кримінального провадження не проводиться встановлення обставин загибелі особи. Тобто, слідчі, розглянувши матеріали кримінального провадження за фактом безвісного зникнення особи за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України (умисне вбивство), ідентифікувавши особу за ДНК-профілем, виносять постанову про закриття кримінального провадження у зв'язку із відсутністю кримінального правопорушення².

Спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26.08.2014 № 872/88/537 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2014 р. за № 1038/25815), затверджено Інструкцію «Про порядок

¹ Щербак Г. Розслідування злочинів в зоні збройного конфлікту – що треба зробити в першу чергу? Українська Гельсінська спілка з прав людини. [Електронний ресурс]. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/rozsliduvannya-zlochyniv>.

² Експерти назвали 5 проблем, які перешкоджають розслідуванню злочинів у зоні АТО. Українське право. [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/eksperti-nazvali-5-problem-yaki-pereshkodzhayut>.

превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції».

У даній Інструкції викладені положення КПК України щодо затримання підозрюваного та подані такі «інструктивні роз'яснення» щодо застосування інших процесуальних дій.

3.1. Повноваження, передбачені ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання повноважень слідчого судді, передбачених у ст.ст. 163, 164, 234, 235, 247, 248 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109 – 114-1, 258 – 258-5, 260 – 263-1, 294, 348, 349, 377 – 379, 437 – 444 Кримінального кодексу України, виконуються прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні.

3.2. Порядок розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей та документів:

3.2.1. Прокурор, отримавши клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей та документів чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання про надання згоди на тимчасовий доступ до речей та документів у порядку, передбаченому статтями 163, 164 Кримінального процесуального кодексу України.

3.2.2. За результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто, прокурор, у порядку ст.110 Кримінального процесуального кодексу України, виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для відповідних ухвал слідчого судді.

3.3. Порядок розгляду клопотань про обшук:

3.3.1. Прокурор, отримавши клопотання слідчого про обшук чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання, у

встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень, вирішує питання про дозвіл на обшук у порядку, передбаченому ст.ст. 234, 235 Кримінального процесуального кодексу України.

3.3.2. За результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто, прокурор, у порядку ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України, виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

3.4. Порядок розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій:

3.4.1. Прокурор, отримавши клопотання слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання, у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень, вирішує питання щодо негласних слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому ст.ст. 247, 248 Кримінального процесуального кодексу України.

3.4.2. За результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто, прокурор, у порядку ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України, виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

3.5. Порядок розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб:

3.5.1. Прокурор, отримавши клопотання слідчого щодо обрання особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання, у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень, вирішує питання про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109 – 114-1, 258 – 258-5, 260 – 263-1, 294, 348, 349, 377 – 379, 437 – 444

Кримінального кодексу України, з дотриманням вимог ст.ст. 176, 178, 183, 186, 193, 194, 196 Кримінального процесуального кодексу України.

3.5.2. За результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто, прокурор, у порядку ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України, виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» який затверджено Законом України від 26.11.2018 р. № 2630-VIII, в Україні вперше за її незалежність у зв'язку із актом збройної агресії з боку Російської Федерації, що відбувся 25 листопада 2018 року у районі Керченської протоки (з 14 години 00 хвилин 26 листопада 2018 року строком на 30 діб до 14 години 00 хвилин 26 грудня 2018 року), введений воєнний стан.

Згідно приписів ч. 3 названого Указу, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Статтю 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»¹ передбачені такі додаткові обмеження прав і свобод людини:

«4) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка»;

¹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, Ст. 250). (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 766-VIII від 10.11.2015 р., ВВР, 2015, № 52, Ст. 482 № 1420-VIII від 16.06.2016 р., ВВР, 2016, № 31, Ст. 546 № 2268-VIII від 18.01.2018 р., ВВР, 2018, № 10, Ст. 54 № 2396-VIII від 05.04.2018 р.

«7) перевіряти документи у осіб, а в разі потреби, проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України!»;

«12) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також, у разі потреби, інші технічні засоби зв'язку»;

«21) усувати з посад керівників підприємств, установ і організацій за неналежне виконання ними визначених цим Законом обов'язків та призначати виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій».

Згідно ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України, а саме не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Такий інститут права має право на існування, а незначна практика його застосування показує на потребу не стільки удосконалення закону, стільки удосконалення організації його виконання, застосування логістики, криміналістичного забезпечення провадження слідчих дій в екстремальних умовах.

Зважаючи на те, що напрацювання вчених в сфері криміналістики¹ розкривають більшість питань забезпечення професіонального використання

¹ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підруч. /за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.; Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика: курс лекцій. Ч. 1. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. 164 с.; Криміналістика: підруч. для студ.

криміналістичних знань при розслідуваннях різних видів злочинів, коротко окреслимо основні ще не досить висвітлені аспекти криміналістичного забезпечення роботи слідчих та інших правоохоронних органів в зоні АТО.

Для роботи правоохоронних органів в зоні АТО в сучасних умовах практичну користь може мати унікальний прилад EVD-3000, який сьогодні є найбільш визнаним переносним детектором наявності вибухових речовин (зокрема пластикових вибухівок) і їх слідів, забезпечує видачу результату аналізу протягом 15 секунд. Для дослідження матеріальних об'єктів на місці події використовується переносний газоаналізатор парів вибухових речовин «Ехо – М», а також аналізатор «Кіновар» та портативний набір «Молекула».

Для діагностики наявності наркотиків використовуються спеціально виготовлені швидкі хімічні «спрей-тести», наприклад, експрес-аналітичний балончик «HEROSOL» призначений для виявлення героїну, а балончик «СОСА-TEST» призначений для виявлення слідів присутності кокаїну. Для зазначених цілей можуть використовуватись набори хімічних реактивів для експрес-аналізу типу «Narcotics identification kit» виробництва фірми «Бектон і Диккенсон» (США).

У слідчу практику все активніше втілюються розроблені вченими-хіміками тести, засновані на кольорових хімічних реакціях розчинів хімічних реактивів з досліджуваними об'єктами.

Набір тестів для попередньої ідентифікації наркотичних речовин і психотропних субстанцій в польових умовах під назвою «Вертекс», придатний для тестування проб у порошковому вигляді.

Втілений в експертну і слідчу практику портативний набір хімічних реактивів для експрес-аналізу наркотичних речовин «СІГМА» застосовується для виявлення об'єктів, у місткості яких є підозра на вміст наркотичних

вищ. навч. закл. /К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 380 с.; Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.; Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2010. 304 с.; Шепітько В. Ю. Криміналістика. К.: Концерн Видавничий Дім «ІнЮре», 2004. 728 с.

речовин. Вивчення та аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури довели, що найбільш розповсюдженими засобами виявлення наркотичних засобів є тести, засновані на кольорових хімічних реакціях розчинів хімічних реактивів з досліджуваними об'єктами. У результаті виникає характерне фарбування реакційної суміші, яке використовується як показник можливого вмісту окремих наркотиків або груп наркотичних речовин. Даним методом доступний аналіз матеріальних об'єктів на предмет виявлення наявності вмісту наркотиків, виготовлених з коноплі (марихуани, гашишу, гашишного масла), а також наркотичних речовин з маку снодійного (соломка макова, опій – сирець, опій екстрактний). Експрес-аналіз із застосуванням прибору «Сігма», дозволяє діагностувати наявність опійних алкалоїдів (морфін технічний, морфін основа, кодеїн), героїну, синтетичних аналогів опіатів (промедолу, омнопону, трамадолу), кокаїну, ефедриногідрохлориду, барбітуратів, лизергідів (лизергинова кислота, диетиламид лизергінової кислоти); амфетамінів (фенамін, мескалін, первитин), димедролу та бупренорфіну, тощо.

Приналежність досліджуваних об'єктів визначається шляхом співставлення реакційної суміші з кольоровою міткою. В залежності від способу застосування реактиву експрес тести поділяють на крапельні, аерозольні, ампельні.

У цілому набір «СІГМА» перевищує аналогічні тести, що підтверджується висновками проведених досліджень. Центральною митною лабораторією України були проведені дослідження для визначення наркотичних речовин з використанням тестів «СІГМА» та було видано висновок про високі експлуатаційні властивості. Також, отримані позитивні відзиви відділу по боротьбі з контрабандою, співробітники якого безпосередньо працюють з тестами. Набір тестів «СІГМА» відповідає ТУ У 24.6-31062507-001-2001.

У сфері виявлення злочинів в діяльності митниці та оперативних служб для швидкої діагностики наявності дорогоцінних металів застосовується прилад «Проба-М», який дозволяє визначати вміст золота 333, 375, 500, 583,

750 і 900 проби, срібла 800, 875, 925 проби, а також ідентифікувати метали платинової групи. Прилад «Демон» застосовується для диференціації монет, дорогоцінних металів і сплавів.

Портативний рентгенофлуоресцентний експрес-аналізатор сплавів «EXPERT Mobile» дозволяє здійснити неструктивний оперативний аналіз матеріальних об'єктів в польових умовах.

Для розкриття злочинів у правовому полі нашої держави важливою процесуальною формою стає візуальне спостереження за особою та місцем і технічне документування отриманої інформації. Саме встановлені в певних місцях пристрої відео,-спостереження дозволяють зафіксувати самі факти вчинення злочинів та анатомічні дані злочинця. Важливо, щоб за такими матеріалами технічного документування в подальшому можливою була б ідентифікація особи. Між тим, погодні умови, динаміка подій тощо не завжди забезпечують чіткість зображень. Для підвищення ефективності ідентифікаційних досліджень важливим є використання апробованих космічними технологіями приладів, прозваних «окулярами Хаббла», а також розроблене в цьому контексті спеціальне програмне забезпечення для обробки нечітких зображень, яке уже використовується в медичних обстеженнях. Втілення подібних технологій в криміналістичну методологію ідентифікації значно розширить її можливості і ефективність застосування системи негласних слідчих (розшукових) дій.

3.4 Проблеми кримінального провадження щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту

У сучасному кримінальному процесі процесуальна форма кримінального провадження отримала три різновиди: а) основна традиційна загальна процесуальна форма; б) спрощене досудове провадження щодо кримінальних проступків (дізнання) та інші спрощені процедури розгляду окремих кримінальних справ; в) особливий ускладнений процесуальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, народних депутатів та інших осіб, які потребують підвищеного захисту.

Проблеми різних ускладнених процедур кримінальних проваджень привертала увагу науковців, предметом дослідження яких ставали проблеми провадження в суді присяжних¹, застосування традиційних ускладнених форми кримінальних проваджень щодо неповнолітніх та інших осіб², а з набранням обертів судово-правової реформи та прийняттям новітніх законодавчих актів щодо судоустрою та статусу суддів, змін в законодавчих актах щодо правоохоронних, правозахисних та контролюючих органів активізувався розгляд проблем проваджень щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та інших посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту³. Між тим, існуючі публікації не

¹ Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Інститут присяжних: історичні аспекти й сьогодення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2014. Випуск 6-2. Т. 4. С. 126–129; Романюк Т. Не зовсім присяжні. Віче. 2013. № 15. С. 20-21; Тертишник В. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. Право України. 2012. № 7. С. 274–278; Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних: монографія /за заг. ред. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 274 с.

² Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального впровадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія. Держ. фіскал. служба України. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 215 с.; Жерж Н. А., Титенко Ю. М. Загальна характеристика кримінального провадження щодо неосудних осіб. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2014. № 7. С. 228–231; Лукьянчиков Е. Д., Письменний Д. П. Разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях несовершеннолетних. К., 1987; Омельяненко Г. М. Проведення у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми. Київ: Атіка, 2002; 244 с.

³ Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу. Наука і правоохоронна діяльність. 2017. № 4. С. 226–231 ;Арланова Р.

вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Питання неприпустимості різного роду привілеїв та створення гарантій справедливого правопорядку сягає сивої давнини. Цікаво буде нагадати, що ще за часів козацької доби, воно було досить шляхетно зазначене в нормативах Гетьманату. Так, наприклад, у ст. X. зводу правил «Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін», підтверджених 5 квітня 1710 року¹, зазначалось наступне.

Особливості відсторонення від посади осіб, які призначаються Президентом України. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 107–113; Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. Віче. 2015. № 3; Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 5. С. 207–212; Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с.; Татаров О. Реально ли посадить украинского депутата? Факт один – мнения разные. Закон і Бізнес. Вип. № 43 (1237). [Електронний ресурс]. URL: <http://zib.com.ua/ua/pda/119350.html>; Топчій В. В. Публічно-правова протидія корупції: навч. посіб. /В. В. Топчій, В. А. Шкелебей, Т. М. Супрун. Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 208 с.; Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: монографія. К.: КНТ, 2010. 192 с.; Фаринник В. Особливості додержання гарантії недоторканності у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. Юридичний вісник України. 2012. № 43 (27 жовт.-2 листоп.). С. 4; Федченко В. М., Лучко О. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності: кримінальний процесуальний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 178–180; Шаранич С. С. Депутатський імунітет та кримінальна відповідальність: європейський досвід. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 73. С. 462–467; Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. Наше право. 2017. № 1. С. 114–121; Черхавський М. В., Абламський С. Є. Окремі проблемні питання законодавчої регламентації затримання народного депутата України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2018 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 247–252; Юхно О. О., Бондаренко О. О., Глобенко Г. І та інші. Методичні рекомендації щодо особливостей досудового розслідування стосовно окремої категорії осіб. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік /за заг. ред. С.М. Гусарова. Харків: НікаНова, 2014. С. 173–192.

¹ Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін». [Електронний ресурс]. URL: <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/istoriya/1710.html>.

«Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здириства та пригнічують їх тягарями владолобні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції, без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади. Тому остаточно постановляється, щоб Ясновельможний гетьман жодними, хоч би й найбільшими, подарунками та респектами не спокушався, нікому за хабарі в урядах ні полковничих, ні інших військових чи посполитих посад не давав і насильно в уряд нікого не призначав. Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні – владою гетьманською затверджуватись. Однак елекції таких урядників повинні проводитися не без волі гетьманської. Такого ж закону і полковники повинні будуть дотримуватися та не допускати без вільного обрання цілої сотні сотників та інших посадовців за якісь респекти. А через власні образи не повинні також з урядів звільняти».

Проблема встановлення підвищених гарантій захисту прав і свобод людини щодо окремих фізичних осіб - учасників кримінального процесу потребує збалансування приватних і публічних інтересів, логічної узгодженості з принципом рівності, який все більш широко розглядається в науковій літературі¹.

У наш час особливий ускладнений процесуальний прядок логічно застосовується при притягненні до відповідальності осіб, які діють, зазвичай, у стані професійного ризику, що обумовлює необхідність запроваджувати процедуру притягнення їх до відповідальності, яка б створювала додаткові

¹ Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія / передмова акад. НАН України Ю.С. Шемшученка; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.; Мамка Г. М. Рівність перед законом і судом – конституційна засада кримінального провадження, її сутність і зміст. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 9-2(2). С. 108-111; Задорожная В. А. Производство по уголовным делам на началах равенства всех перед законом и судом Челябинск: ЧЮИ, 2008. 197 с. Безруков С. С. Теоретико-правовые проблемы системы и содержания принципов уголовного процесса. Монография. Москва: Издательство "Юрлитинформ. 2016. 560 с.

гарантії захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання ними своїх професійних обов'язків.

У цьому аспекті виникають проблеми, з одного боку забезпечення їх діяльності від можливих провокацій, а, з іншого боку – не переповнити процедуру розслідування і судового розгляду такими механізмами протипаг, які стануть заслоном для відповідальності таких посадових осіб і зроблять недосяжним правосуддя.

Серед проблем особливого процесуального порядку кримінальних проваджень щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та інших посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту, окремої уваги потребують проблеми затримання та взяття під варту таких осіб, а також застосування інституту повідомлення про підозру.

Особливий ускладнений порядок кримінального провадження з застосуванням додаткових гарантій проти можливого безпідставного звинувачення, застосовується відповідно до положень ст. 480 КПК України щодо: 1) народного депутата України; 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голови та інших членів Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

До даного переліку осіб, щодо яких запроваджуються додаткові процесуальні гарантії захисту, віднесені найбільш важливі посадові особи законодавчої та судової влади. Хоча в цих аспектах варто було б звернути увагу і на деякі аспекти захисту представників інституції виконавчої гілки

влади¹. Зокрема, щодо тих, які задіяні у виконанні ревізійних функцій та протидії корупції, а в перспективі при прийнятті можливих законодавчих новел – інституту префектів.

До наведеного переліку осіб, які у кримінальному процесі мають підвищений ступінь захисту, на думку В. М. Тертишника, законодавчо слід було б віднести як слідчих Державного бюро розслідувань, так і слідчих будь-якого відомства, а також не тільки адвокатів, а й інших фахівців у галузі права, які надають правничу допомогу².

Що стосується гарантій адвокатської діяльності, то вони мають бути зміцнені в аспектах створення більших гарантій недоторканності житла та самого адвокатського офісу. Крім того, не можна сприймати позитивну тенденцію до більш широкого застосування таких заходів забезпечення процесуальної діяльності як обшуки і виїмки документів адвокатів. Так, згідно звіту Національної асоціації адвокатів України про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні, у 2013 р. відбулося 9 обшуків в приміщеннях адвокатів, у 2014 р. – 4, у 2015 р. – 5, у 2016 р. – 13, у 2017 р. – 19³.

Європейський суд особливу увагу приділяє втручанням у права адвокатів, враховуючи їх особливий статус та значення в системі правосуддя. ЄСПЛ у справі «Елчі та інші проти Туреччини» зазначив: «Суд наголошує на центральній ролі юридичної професії у сфері правосуддя та підтриманні верховенства права. Свобода адвокатів здійснювати свою професію без зайвих перешкод є важливою складовою демократичного суспільства і необхідною передумовою для ефективного виконання положень Конвенції, зокрема гарантій справедливого судочинства та права на особисту безпеку.

¹ Гошовский В. С. Реформирование системы исполнительной власти в Украине: концептуальные принципы и правовое регулирование: монография. Киев, 2012. «ХАЙ-ТЕК ТРЕСТ», Министерство внутренних дел Украины. 319 с.

² Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 695.

³ Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу. Наука і правоохоронна діяльність. 2017. № 4. С. 226–231.

Таким чином, переслідування і залякування представників юридичної професії зачіпає саме серце конвенційної системи. З цієї причини твердження про такі переслідування в будь-якій формі, а особливо масштабні арешти і затримання адвокатів та обшуки адвокатських бюро, будуть піддаватися особливо суворому контролю Судом» (ECtHR 13 November 2003, *Elci and Others v. Turkey*, Nos. 23145/93, 25091/94, para 669).

Безумовно, суворий контроль з боку ЄСПЛ буде виправданим. Але не менш суворий контроль повинен відбуватись також на основі національного права із застосуванням існуючих державних правових інституцій.

На даних та інших проблемах зміцнення механізмів захисту прав адвоката акцентують увагу сучасні дослідники, зокрема, ретельний і глибокий аналіз широкого пласту багатоаспектної та послідовно накопичуваної виваженим змістом прецедентної практики ЄСПЛ з цих питань здійснив у своїх працях С. В. Оверчук¹, який підкреслює необхідність рівного захисту як житлового приміщення, так і офісу адвоката, доречно обґрунтовуючи наявність та можливість здійснення правозахисної діяльності адвокатом не тільки в своєму офісі, але і інших місцях, де він перебуває, місце ділової активності особи, яким може бути помешкання, де вона проживає або ж окремий офіс чи інше нежитлове (комерційне) приміщення. Проблема здійснення обшуку в адвоката дуже болюче питання і дуже актуальна проблема забезпечення верховенства права в сфері правосуддя.

«Відповідно до тексту обмежувальної клаузули, передбаченої в п. 2 ст. 8 ЄКПЛ, – слушно зазначає М. Ковальські, – та принципами її застосування, розробленими страсбурзькими органами, втручання є допустимим, якщо будуть виконані всі перелічені нижче умови, тобто втручання:

1) передбачено правом;

¹ Оверчук С. В. Обшук житла адвоката та приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2018. № 2(18). [Електронний ресурс]. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18osvzpl.pdf>.

2) реалізує одну з перерахованих цілей: захищає національну безпеку, громадський порядок або економічний добробут країни, служить запобіганню заворушенням чи злочинам, забезпечує захист здоров'я або моралі або права та свободи інших осіб;

3) є необхідним в демократичному суспільстві для досягнення цих цілей з урахуванням принципу пропорційності, процесуальних гарантій, а також з урахуванням меж оціночної свободи держави. Ці три умови допустимості втручання, які визначаються як «тест легальності», «тест доцільності» і «тест необхідності», приймаються в якості модельного прикладу обмежувальної клаузули»¹.

У сенсі необхідних гарантій недоторканності, ЄСПЛ розглядає офіси адвоката в такій же мірі важливими, як і гарантії недоторканності житла людини.

Як зазначає С. Оверчук, справа німецького адвоката Німіца (ECtHR 16 December 1992, Niemietz v. Germany, No. 13710/88), в адвокатській конторі якого було проведено обшук, стала знаковою для всіх послідуєчих справ щодо обшуків житла адвокатів та приміщень, де вони здійснюють адвокатську діяльність. ЄСПЛ у цьому рішенні розширив поняття «житла» та «приватного життя», включивши до сфери дії ст. 8 Конвенції діяльність професійного чи ділового характеру (у цьому випадку адвокатську діяльність)².

У справі «Головань проти України» (ECtHR 5 July 2012, Golovan v. Ukraine, No. 41716/06, paras. 60-61) щодо проведення обшуку в офісі адвоката, ЄСПЛ зазначив, що вираз «передбачено законом» має на увазі, зокрема, що національне законодавство повинно бути достатньо передбачуваним у своєму формулюванні, щоб дати зацікавленим особам

¹ Ковальски М. Уважение личной и семейной жизни, жилища и корреспонденции на основании ст. 8 Европейской конвенции прав человека – основные проблемы. Варшава: Хельсинкский фонд по правам человека, 2007. С. 17–16.

² Оверчук С. В. Обшук житла адвоката та приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2018. № 2(18). [Електронний ресурс]. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18osvzpl.pdf>.

адекватні вказівки на обставини і умови, при яких влада має право вдатися до заходів щодо їх права відповідно до Конвенції. Закон повинен забезпечувати певний ступінь правового захисту від свавільного втручання з боку влади. Наявність спеціальних процесуальних гарантій є істотним в даному контексті. На думку Суду, «національне законодавство не забезпечує належних гарантій зі спостереження за обшуком незалежними спостерігачами, здатними запобігти довільне втручання в роботу адвоката».

На нашу думку, розв'язання даної проблеми можливе за умови вжиття наступних заходів.

По-перше, закріпити в КПК України, що обшук житла чи тимчасового помешкання адвоката, іншого фахівця в галузі права, який виконує функцію правничої допомоги, а також будь-якого нежитлового (комерційного) приміщення (офісу) адвоката, а в рівній мірі і будь-якого приватного володіння адвоката чи іншого фахівця в галузі права, який виконує функцію правничої допомоги, де може відбуватись його ділова правозахисна активність, проводиться виключно на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

По-друге, при обшуку помешкань чи приватних володінь адвоката чи іншого фахівця в галузі права, який виконує функцію правничої допомоги, має бути присутнім представник адвокатського самоврядування, а за клопотанням особи, яка обшукується, обраний нею її захисник.

По-третє, на законодавчому рівні заборонити застосовувати відносно адвоката таку негласну слідчу дію, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).

Проблеми незалежності слідчого особливо актуальні сьогодні. Вони час від часу піднімались і наукових працях процесуалістів¹. Логічно

¹ Аленін Ю. П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого. Актуальні проблеми держави та права. 2008. Вип. 44. С. 149–164; Баулін О. В., Карпов Н. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії. Київ, 2001. 232 с.; Керліц К. В. Проблеми законодавчих гарантій діяльності слідчих. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 324–326; Письменний Д. П. Слідчий органу досудового розслідування: проблеми правової регламентації в проекті Кримінального процесуального кодексу України. Проблеми

пропонувалось забезпечити слідчому статус недоторканності, аналогічно тому, який встановлений до суддів¹. Є необхідність повернутись до ідеї закону «Про статус слідчого»², в якому, безумовно, мають бути зміцнені гарантії діяльності слідчого, включаючи його підвищений ступінь захисту на зразок інституту недоторканності Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України. В окремих роботах слушно аналізуються проблеми зміцнення гарантій адвокатської діяльності³. Зі створенням НАБУ, певним чином були зміцнені гарантії незалежності детективів, які вже отримують аналіз в юридичній літературі⁴. Тобто, виникає потреба підвищеного захисту слідчих ДБР.

реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 жовтня 2011 р.). Х., 2011. С. 182–186; Романюк Б. В. Удосконалення досудового провадження в Україні. К.: МНДЦ, 2011. 228 с.; Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 244 с.; Лобойко Л. М., Банчук О. А. Реформа досудового розслідування і статусу слідчих. Біла книга. Проект для обговорення; Американська асоціація юристів «Ініціатива з верховенства права». Київ, 2010. 41 с.; Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Київ, 2012. 639 с.; Топчій В. В., Татаров О. Ю. Проблеми слідчої діяльності та шляхи їх вирішення. Проблеми законодавства та правоохоронної діяльності. 2010. № 2. С. 309; Тертишник В. Деякі питання створення Національного бюро розслідувань та удосконалення статусу слідчого. Юридичний журнал. 2005. № 10. С. 114–117; Тертишник В. Удосконалення процесуального статусу слідчого, старі та нові проблеми. Вісник прокуратури. 2002. № 1. С. 38–44; Костенко О. Формула декриміналізації держави, або яким бути Національному бюро розслідувань. Урядовий кур'єр. 2005. № 130 (16 липня). С. 7; Корниенко М. В., Тертишник В. М. Острые углы реформирования следственных органов в Украине: семь раз не для нас. Научно-практический журнал «Право.UA». 2017. № 3. С. 86–93; Тертишник В. Розшукується слідчий. Особливі прикмети: незалежний, самостійний та недоторканий. Урядовий кур'єр. 2006. № 115. С. 17; Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: «Родовід», 2013. 307 с.

¹ Тертишник В. М. Проблеми незалежності слідчого. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 5. С. 117–123.

² Про статус слідчих: довідка Верховного Суду України про розгляд проекту Закону України. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba>.

³ Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.

⁴ Юхно О. О. Процесуальний статус детектива: порівняльно-правовий аспект національного і зарубіжного законодавства. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2018 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 225–227; Рокуль С. В. Юридична визначеність повноважень та процедури діяльності детектива в кримінальному провадженні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 2. Т. 2. С. 98–102; Войтюк Р. В. Кримінальна процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України: питання теорії та практики. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1(13). С. 108–119.

Разом з тим, зі створенням Антикорупційного суду України, положення даного інституту варто було б застосовувати і до усіх суддів новоствореного судового органу, а також на детективів запропонованого до створення Бюро фінансових розслідувань.

Аргументи на користь застосування підвищеного ступеню захисту слідчих усіх відомств полягають у тому, що вони працюють в умовах професійного ризику, часто в екстремальних умовах стислого в часі перебігу складних явищ, та пов'язаного з цим ризику помилок, в умовах можливості активної протидії їх законній діяльності з боку як окремих злочинців, так і злочинних угруповань, часто в умовах здійснення діяльності під контролем уже корумпованих чиновників, в умовах можливого тиску, шантажу та дискредитації. Для протидії законній діяльності слідчого нерідко використовуються засоби усунення від його активної роботи щодо розкриття злочинів і встановлення істини, таких як завідомо неправдиві скарги і повідомлення щодо необ'єктивних доносів, фальшування компрометуючих матеріалів, а нерідко і доказів буцім-то вчинення злочину самим слідчим. Для мінімізації втрат від таких акцій саме слідчому має надаватись статус недоторканності, хоча б аналогічно тому, який наданий судді.

Законодавець передбачив підвищений ступінь захисту щодо судді, навіть щодо присяжного та адвоката, але всупереч логічності не бажає цього зробити відносно інших сторін кримінального процесу слідчого та прокурора.

Проблеми функцій прокуратури та забезпечення належного їх виконання час від часу в різних аспектах, в тому числі і з застосуванням методів порівняльно-правового дослідження, розкриваються в роботах вчених-юристів¹.

¹ Бандурка О. М., Литвинов О. М. Системний аналіз щодо механізму протидії злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 6–12; Батраченко Т. С. Визначення чинників протидії політичній корупції як засіб забезпечення економічної безпеки в Україні. Актуальні проблеми розвитку права і держави в умовах міжнародних інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 29 листопада 2013 р., Дніпропетровськ, 2013. С. 284–286; Дворник А. Функції прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим КПК України.

Незважаючи на важливу діяльність прокуратури щодо попередження злочинів та протидії злочинності, забезпечення належного розслідування і представництва інтересів держави в суді, а також на наявність давно накопичених проблем виконання покладених на них функцій, проблеми гарантій діяльності прокурора залишилися без належного розгляду.

Встановлюючи підвищений ступінь процесуальних гарантій для Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, логічно поширити такий підхід на прокурорів місцевого рівня, які виконують покладені на прокуратуру наглядові функції та функції керівництва слідством і підтримання обвинувачення в суді.

Разом з тим, в протидії корупції та злочинності в цілому активну роль відіграють журналісти, які в умовах не меншого професійного ризику здійснюють на законних підставах досить часто унікальні за результатами і суспільним значенням журналістські розслідування.

Законодавець забезпечив слушні доповнення до кримінально-правового захисту журналістів, розглянувши проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення

Вісник прокуратури. 2013. № 3. С. 104–111; Драган О. Оскарження прокурором у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби. Підприємство, господарство і право. 2017. № 1. С. 229–234; Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2011. 35 с.; Корнякова Т. В. та інші. Кримінологічна характеристика злочинності в історії людства: монографія /Т. В. Корнякова, Б. В. Шуба, О. Л. Соколенко, В. В. Фінчук, К. А. Марков, І. Є. Словська. Д.: ЛІРА, 2015; Молдован А. В., Кацавець Р. С. Прокуратура України. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2016. 270 с.; Натрус О. П. Представництво прокурором у суді законних інтересів держави: наук.-практ. посіб. /О. П. Натрус, О. В. Драган, Ю. А. Турлова, О. А. Казак, І. І. Брус. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 261 с.; Однолько І. Проблеми визначення ролі прокурора у координаційних повноваженнях щодо протидії злочинності. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 81–89; Омельчук Л. В., Клітинська А. Р. Європейський досвід організації органів прокуратури. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. Вип. 1. С. 199–204. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_34; Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 1. С. 160–168; Скрипнюк А. В. Світовий досвід функціонування органів прокуратури: порівняльно-правовий аналіз. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 4. С. 290–294; Уваров В. Г. Парадигма функцій та засада юридичної визначеності в розвитку прокуратури як державної інституції. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Спецвипуск. Ч. 2. С. 31–34.

гарантій законної професійної діяльності журналістів». На підставі цього законопроекту, 14 травня 2015 року Верховною Радою України прийняті доповнення до КК України – ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника».

Незважаючи на поширені факти тиску на свободу слова та перешкоджання журналістській діяльності і пов'язані з професійною діяльністю журналістів факти посягання на самих журналістів, існуючі кримінально-правові засоби захисту журналістів застосовуються ще недостатньо.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. було обліковано 52 кримінальних правопорушень за ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (за 10 з них особам вручено повідомлення про підозру), у 2014 р. – 80 (13), у 2015 р. за ст. 171 – 72 (13), за ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» – 9 (2), за ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 4 (1), за ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста» – 0, за ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» – 0; за січень-липень 2016 р. за ст. 171 – 81 (4), за ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» – 29 (3), за ст. 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 1(0), за ст. 348-1 «Посягання на життя журналіста» – 0, за ст. 349-1 «Захоплення журналіста як заручника» – 0. З січня по липень 2017 року вже розпочато 149 кримінальних провадження¹.

В юридичній літературі питання захисту журналістів все частіше отримують науковий розгляд². Але наразі комплексних досліджень щодо

¹ Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія: за заг. ред. Н. С. Юзікової. Дніпро: «Сердюк Т.К.», 2018. С. 4–5.

² Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2014. 210 с.; Заєць І. С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук:

проблем протидії перешкоджанню законній професійній діяльності захисту журналістів, а також проблем правового захисту журналістів практично немає.

Першим монографічне дослідження кримінально-правового аспекту захисту журналістів в Україні здійснено у роботі К. М. Буряк¹. Важливою науковою працею з проблем розслідування посягань на життя і здоров'я журналістів стала фундаментальна монографічна робота А. В. Коваленка². Разом з тим, виникає проблема удосконалення кримінально-процесуальних гарантій журналістської діяльності.

По-перше, необхідно удосконалювати інститут журналістських розслідувань, як професійної суспільно-корисної та законної діяльності спеціального суб'єкта, направленої на забезпечення верховенства права, захист інтересів суспільства і держави, протидію корупції та іншим негативним явищам.

По-друге, в КПК України передбачити та розкрити інститут реалізації матеріалів журналістських розслідувань в якості приводів до відкриття кримінальних проваджень, а також інститут реалізації матеріалів журналістських розслідувань в якості доказів сторонами кримінального процесу, або за ухвалою суду безпосередньо. Зауважимо, що певні

12.00.08. К., 2014. 295 с.; Заєць І. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Тези доповідей II міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листопада 2011 року) / ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джу́жа, Є. М. Бодю́л та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 86–87; Костенко О. О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та прав авторів в Україні. Право України. 2010. № 9. С. 256–262; Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. Юридичний журнал. 2008. № 12. С. 15; Морквін Д. А. Історичний аспект кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. Харків, 2004. Вип. 25. С. 71–77; Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017; Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 351 с.; Юхно А. Проблемные вопросы правового обеспечения досудебного расследования преступлений в сфере деятельности журналистов. *Leges si viata. Закон и Жизнь: междунар. науч.-практ. журн.* 2018. № 1/2 (Januarie). P. 131–136.

¹ Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. / за заг. ред. Н. С. Юзікової. Дніпро: «Сердюк Т.К.», 2018. 250 с.

² Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 268 с.

напрацювання з різних аспектів цього питання частково викладені в роботах зарубіжних дослідників, зокрема в дисертації «Організаційно-правові й тактичні питання використання засобів масової інформації при розслідуванні та профілактиці злочинів» (2000 р.)¹, а також в окремих аспектах у роботах українських вчених-юристів, здійснених на правовій основі старого КПК України, зокрема, «Проблеми координації діяльності засобів масової інформації та правоохоронних органів України (за матеріалами української преси періоду незалежності)» (2000 р.)², «Процесуальна взаємодія правоохоронних органів, суду із засобами масової інформації при розслідуванні та розгляді справ про правопорушення» (2004 р.)³;

По-третє, в КПК України мають бути запроваджені норми, якими удосконалюється механізм забезпечення підвищеного ступеню захисту журналістів на зразок існуючих варіантів обмеженого імунітету та недоторканності, а також особливий порядок їх притягнення до кримінальної відповідальності з урахуванням такого інституту.

Отже, ст. 480 КПК України, якою передбачений підвищений ступінь захисту та особливий порядок кримінального провадження щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інших названих тут осіб, доцільно доповнити пунктами: 11) слідчих, детективів та оперативних працівників усіх підрозділів правоохоронних органів України; 12) фахівців у галузі права, які, у визначених законом випадках, виконують функцію надання правничої допомоги; 13) прокурорів; 14) журналістів.

¹ Тюменцев А. Н. Организационно-правовые и тактические вопросы использования средств массовой информации при расследовании и профилактике преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2000. 238 с.

² Порфімович О. Л. Проблеми координації діяльності засобів масової інформації та правоохоронних органів України (за матеріалами української преси періоду незалежності): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 /О. Л. Порфімович. К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т журналістики, 2000. 201 с.

³ Баконин А. Д. Процессуальное взаимодействие правоохранительных органов, суда со средствами массовой информации при расследовании и рассмотрении дел о правонарушениях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2004. 211 с.

Відповідно, мають бути доповнені і положення ст. 481 та 482 КПК України, з розкриттям додаткових гарантій недоторканності особи, особистого життя, житла та кореспонденції журналіста.

Але постає питання в доктринальному плані більш складне – при моделюванні такого особливого порядку кримінального провадження необхідно забезпечити дотримання конституційних принципів правосуддя та баланс приватних і публічних інтересів, створення гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів інших учасників процесу.

Зазначимо, що згідно ст. 21 Конституції України, «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», а ст. 24 Конституції України передбачає, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Аналогічні приписи містяться у ст. 10 КПК України.

Відтак, закон не дозволяє «привілеїв» в залежності від роду занять чи інших будь-яких ознак. Але заборона привілеїв не виключає можливостей запровадження додаткових гарантій безпеки і гарантії захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання професійних обов'язків особами, які діють в стані підвищених ризиків. Не випадково КПК України передбачає низку заходів безпеки (допит під псевдонімом тощо) щодо свідків та інших учасників процесу.

За твердженням А. В. Шевчишена, системи винятків у режимі правового регулювання здійснення кримінального провадження відносно наведених у главі 37 КПК України осіб обумовлена тим, що зайняття цих посад зумовлює не тільки набуття особами високого соціального положення, але й особливе суспільне значення їх професійної діяльності, однією з постійних рис якої є конфлікти, через що є висока імовірність для них, у порівнянні з пересічними громадянами або іншими особами, які здійснюють службу та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, стати об'єктом протиправних дій з боку інших осіб з метою відсторонення їх

від виконання своїх функцій, а у випадках реального вчинення ними кримінальних правопорушень – може викликати упереджене ставлення до них не тільки з боку пересічних громадян, але й з боку службових осіб правоохоронних органів та прокуратури¹.

Важливим доктринальним питанням розвитку процесуальної форми правосуддя є питання балансу приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб. В цьому аспекті важливо виважено гармонізувати інтереси суспільства та права і свободи людини, визначитись чи дійсно певні особи працюють у стані ризику, які можливі інші форми їх захисту окрім радикального статусу недоторканності тощо.

Так, В. М. Федченко та О. А. Лучко, погоджуючись з тим, що для ефективності здійснення своїх функцій особи, які займають відповідальні посади, в даному випадку судді, присяжні, повинні мати певні гарантії для ефективного, неупередженого здійснення своїх функцій. Однак, це створює можливість для зловживання правом з їхнього боку, безкарності, зростання корупційних проявів і, як наслідок, недовіра суспільства до всієї судової системи².

З цього приводу О. Ю. Татаров слушно підкреслює, що недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості як засіб збереження винного від справедливого покарання, оскільки являє собою винятково особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності та забезпечує захист від незаконного і необґрунтованого обвинувачення у вчиненні злочину³.

¹ Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. Наше право. 2017. № 1. С. 114–121.

² Федченко В. М., Лучко О. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності: кримінальний процесуальний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 178–180.

³ Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремих категорій осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 2-3. Т. 1. С. 205–208.

Аналізуючи існуючі гарантії недоторканності депутатів, не важко помітити, що він не зовсім корегується з необхідними в цивілізованому суспільстві гарантіями їх діяльності, не відповідає європейським стандартам, адже такого необмеженого імунітету немає в жодній демократичній європейській державі. Майже в усіх країнах світу депутат не має імунітету щодо затримання й арешту на місці вчиненого ним злочину. У деяких країн світу член парламенту користується імунітетом лише під час сесійної роботи в Парламенті (Бельгія, Великобританія, Ірландія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, США, Японія). У деяких європейських країнах, таких як Білорусь, Болгарія, Ірландія, Туреччина і Хорватія, депутатський імунітет не поширюється на випадки вчинення будь-якого тяжкого злочину, а у Сербії, Словенії й Чорногорії згода парламенту на арешт депутата і притягнення до кримінальної відповідальності не потрібна, якщо покарання за злочин може становити п'ять років позбавлення волі. У Фінляндії та Швеції арешт депутата без згоди парламенту можливий, якщо його діяння кваліфікують як злочин, за вчинення якого передбачено позбавлення волі строком не менш ніж шість місяців і два роки відповідно.

Підтримуючи позицію щодо необхідності скасування імунітету народних депутатів від кримінального переслідування, В. В. Колюх наголошує на обов'язковому збереженні депутатського індемнітету, який, на його думку, є однією із важливих гарантій існування та розвитку парламентаризму¹. Під індемнітетом розуміється, що депутат не несе ніякої відповідальності за свої рішення і висловлення у парламенті.

Проблеми існуючої депутатської недоторканності, як іронічно зазначає В. М. Тертишник, стають все більш заплутаними. Так, Указом Президента України від 15.01.2000 р. було проголошено проведення у неділю 16.04.2000 р. Всеукраїнського референдуму. На референдум виносилося питання: «Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської

¹ Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. Віче. 2015. № 3.

недоторканності народних депутатів України і вилучення у зв'язку з цим ч. 3 ст. 80 Конституції України, якою передбачено: «Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані?». Референдум проведений відповідно до Конституції України та чинного законодавства. Необхідна більшість голосів на референдумі була подана за скасування названого положення. Судового рішення щодо визнання результатів референдуму недійсними немає. Конституційний Суд 27.06.2000 р. (справа № 1-38/2000 № 1-в/2000) визнав, що виключення ч. 3 ст. 80 Конституції України не суперечить Конституції України. Згідно із Законом України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум»¹, результати народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі є обов'язковими. Результати народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі, за народною ініціативою, є остаточними та не потребують затвердження або схвалення будь-якими органами державної влади і є обов'язковими для виконання громадянами України, органами державної влади України, яких воно стосується та до повноважень яких зараховано. У разі проведення конституційного, законодавчого референдуму, Центральна виборча комісія протягом п'яти днів після оголошення результатів всеукраїнського референдуму оприлюднює в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» акт, схвалений (затверджений) всеукраїнським референдумом, або акт у редакції із врахуванням рішень, схвалених (затверджених) на всеукраїнському референдумі².

Наведені факти свідчать про наявність не стільки ризиків незаконних дій щодо самих депутатів, скільки можливість ними зловживати своїм статусом. Депутатський імунітет перетворився не в механізм гарантій діяльності парламентаріїв, а набув ознак реальної привілеї, тобто стану, який забороняє Конституція України.

¹ Відомості Верховної Ради. 2013. № 44-45. Ст. 634.

² Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с. С. 698.

На думку В. М. Тертишника, указанного рішення Конституційного Суду достатньо для постановки на голосування у Парламенті питання про скасування ч. 3 ст. 80 Конституції України (без будь-яких «підвісок» до цього питання). Якщо рішення буде прийняте, надалі можна виносити питання про внесення змін і доповнень у закон «Про статус народних депутатів», де передбачати підвищений ступінь їх захисту, закріпивши тут такі правила: «Народні депутати України не можуть бути затримані чи заарештовані під час роботи безпосередньо у Верховній Раді України. Кримінальне провадження стосовно народного депутата України може бути розпочата тільки Генеральним прокурором України, його заступниками або прокурорами областей відповідно до правил територіальної підслідності. Затримання чи арешт народного депутата України може здійснюватися тільки за рішенням апеляційного чи Верховного суду України». Такий же рівень правового захисту доцільно установити і відносно суддів та слідчих¹.

Зазначимо, що з усіх зазначених в законі осіб, щодо яких сьогодні встановлюється особливий порядок провадження із закріпленням додаткових гарантій захисту, найменш потрібні такі гарантії щодо депутатів, ризик діяльності яких полягає лише в тому, щоб «дотримуватись законності» та правил голосування.

Дослідивши дану проблему, С. В. Свириденко, дотримуючись думки щодо збереження існуючого депутатського імунітету, тим не менше слушно схиляється до висновків про те, що закон має дозволити затримання народного депутата під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Він також пропонує доповнити КПК України положенням про те, що «у випадку вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого

¹ Тертишник В. М. Конституційна реформа: пошук нової парадигми українського конституціоналізму. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 6. С. 52–59.

злочину, допускається проведення слідчих (розшукових) дій без отримання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою забезпечення збереження доказів вчинення злочину»¹.

Між тим, підвищений ризик існує в діяльності прокурорів, детективів НАБУ, працівників ДБР, слідчих усіх без виключення правоохоронних органів та адвокатів, до того ж незалежно від рівня займаної посади. Саме до таких осіб, перш за все, варто запроваджувати особливий порядок притягнення їх до кримінальної відповідальності, створюючи додаткові механізми стримувань та противаг проти можливих фальсифікацій проти них доказових матеріалів та можливих зловживань владою.

На наш погляд, стосовно слідчих, прокурорів, детективів, суддів, журналістів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання, арешт, притягнення даних осіб до кримінальної відповідальності допускається за згодою Міністра юстиції, виданого на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника або Директора НАБУ (щодо працівників самої прокуратури). Народні депутати мають користуватись захистом інституту індемнітету та не повинні затримуватись чи заарештовуватись в період сесійної роботи у Верховній Раді України.

Окремою проблемою залишається становлення інституту імпічменту Президенту України та можливості притягнення його до відповідальності взагалі та застосування до нього запобіжних заходів у разі вчинення тяжкого злочину, зокрема. Основна проблема – відсутність закону про імпічмент та порядку розслідування його підстав, недосконалість норм самого КПК України, що створює в певній мірі некоректний інститут абсолютної недоторканності.

¹ Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с. С. 213–215.

Так, як слушно зазначає С. В. Свириденко, з аналізу норм Конституції України та положень КПК України вбачається, що в них не передбачено жодної особливості чи окремого порядку застосування таких заходів до Президента. Утім, порушене питання ускладнене тією обставиною, що на законодавчому рівні не розкриваються зміст і обсяг президентської недоторканності. Лише у рішенні КСУ від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003 зазначається, що на час виконання повноважень останній не несе кримінальної відповідальності та проти нього не може бути порушена кримінальна справа. Звідси ми можемо дійти висновку, що до Президента не можуть бути застосовані й заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені КПК України. І тільки у випадку припинення повноважень Президента, до нього, у встановленому законодавством порядку, можуть бути застосовні такі заходи¹.

Розслідування економічних та корупційних злочинів, які вчиняються особами зі статусом недоторканності, має значні складності в силу наявності суттєвих факторів протидії розслідуванню і виконанню завдань кримінального судочинства.

Разом з тим, особливу актуальність мають проблеми відшкодування завданої державі і суспільству шкоди, зокрема пошуку та поверненню до державної казни коштів, здобутих злочинним шляхом, особливо з урахуванням фактору наявності офшорних зон тощо.

Проблеми запобігання та викриття діянь щодо легалізації майна, здобутого злочинним шляхом та «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом, активно досліджуються фахівцями криміналістичної науки².

¹ Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с. С. 96.

² Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія. Одеса: Юридична література, 2010. 376 с.; Волобуєв А. Протидія легалізації майна, здобутого злочинним шляхом. Вісник прокуратури. 2003. № 1. С. 53–56; Корнієнко М. В. Проблеми застосування норм нового Кримінального кодексу України щодо «відмивання» коштів та комп'ютерної злочинності. Держава і право. Вип. 15. К., 2002. С. 394–399; Лисенко В. В. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: особливості початкового етапу

Разом з тим, забезпечення гармонізації процесуальної форми провадження щодо осіб з підвищеним ступенем захисту, які працюють в стані професійного ризику, потребує, з одного боку висвітлення проблем відшкодування завданої школи потерпілим, а, з іншого боку, створення надійних запобіжників від різного роду провокацій щодо них, забезпечення верховенства права.

У цьому аспекті не можна обійти складну проблему застосування сучасних процесуальних форм отримання доказової інформації, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій, а особливо таких, які названі законодавцем «контроль за вчиненням злочину», застосування яких нерідко балансує на межі допустимого. При цьому, якщо особливості традиційних слідчих дій¹ та проблеми негласних слідчих (розшукових) дій у більшості своїй отримали широке висвітлення в науковій літературі², то проблеми

розслідування. Прокуратура, людина, держава. 2005. № 2 (44). С. 62–70; Мудряк Т. О., Омельчук А. А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 4-5. С. 87–92; Соловій Я. І., Дутка В. В. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Івано-Франківськ: Надвірнянський друк, 2008. 231 с.; Щербакова О. Процес відмивання грошей, і як у нього втягнуто Україну. Вісник податкової служби України. 2002. № 30. С. 35–37.

¹ Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса: Центрально-Украинское издательство. 2002. 264 с.

² Теорія доказів: підручник /К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров /за заг. ред. В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.; Бочаров Д. О. Функціонування доказів як семіозис: від фактичних даних – до фактів. Право України. 2012. № 7. С. 127–133; Максимус Д. О., Юхно О. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. Х.: НікаНова, 2013. 102 с.; Молдован А. В., Молдован В. В. Слідчі (розшукові) дії. Навчально-практичний посібник. К.: Алерта, 2018. 310 с.; Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник /С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.; Негласні слідчі (розшукові) дії: навч.-наоч. посіб. /Севрук Ю. Г., Шамара О. В. Столітній А. Н. та ін. К. Національна академія прокуратури України, 2017. 110 с.; Процесуальне керівництво прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями: наук.-практ. посіб. /Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Мухін В. В. та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 304 с.; Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. 135 с.; Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. та ін.; /за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. К. НАВС, 2012. 176 с.; Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 226–231; Варава В. В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». 2015. С. 122–126; Гусаров С. М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних

таких новел законодавства, як контроль за вчиненням злочину, незважаючи на увагу процесуалістів¹, досліджені ще недостатньо.

Регламентация негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється без належної системності і логічності, часто створюючи штучну конкуренцію правових норм, а окремі інститути негласних слідчих (розшукових) дій ще не отримали необхідної та досконалої процесуальної форми, яка б слугувала в якості достатньої гарантії отримання надійних доказів та належного захисту прав і свобод людини, реалізації визнаних (підтримуваних і неухильно забезпечуваних) в практиці ЄСПЛ принципів юридичної визначеності та пропорційності².

Контроль за вчиненням злочину, згідно із ст. 271 КПК України, може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

органів України. Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 35–39; Єськов С. В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 2. С. 264–274; Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2014. № 9-1. С. 1–17; Письменний Д. П. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 143–146; Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 17–18; Стратонов В. М., Стратонова О. В. Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: «Юридична». 2015. № 1. С. 174–186; Татаров О. Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю. Закон і бізнес. [Електронний ресурс]. URL: http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonaliti_pravovu; Фаринник В. Негласні слідчі (розшукові) дії. Юридичний вісник України. 2012. № 26 (30 черв.-6 лип.). С. 4; Юхно О. О. Окремі аспекти законодавства та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві. Вісник ХНУВС. 2013. № 2(61). С. 169–178.

¹ Тертишник В. М., Сачко О. В., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 132–135. Конюшенко Я., Підюков П. П. Агентурні операції як різновид негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених новим КПК України, та їх нормативно-правова регламентація. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 38–43.

² Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101.

Особливу проблематичність з названих заходів представляє контрольована поставка, яка законом регламентована без належного дотримання принципу юридичної визначеності, а на практиці часто здійснюється на межі з провокацією злочину, що спостерігалось в резонансних кримінальних справах, які отримали розголос в ЗМІ, особливо за участь так званого «агента під прикриттям під псевдонімом «Катерина»».

Для викриття корупційних діянь нерідко правоохоронні органи застосовують такі засоби, які носять провокаційні дії, створюють умови для вчинення злочину, без яких самого злочину могло б і не відбутись.

До того ж, закон часто передбачає можливість застосування досить складних комбінацій, не закріплюючи достатніх гарантій від їх переходу у стан провокації.

Так, згідно ч. 3 ст. 273 КПК України, «За рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється».

Між тим, згідно ч. 3 ст. 271 КПК України, «під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні».

Вищезгадана норма уже фактично нівелює саму можливість визнання контрольованої поставки засобом здобуття доказів (слідчою дією), оскільки без поставки певного об'єкта, не було б і його придбання, а отже, самого

злочину. За своїм змістом контрольована поставка мало чим відрізняється від провокування злочину та часто носить елементи співучасті у злочині. З огляду на це виникають проблеми щодо можливості застосування цього заходу в слідчій практиці¹.

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Делькорт проти Бельгії» від 17 січня 1970 року визначив, що «суспільний інтерес не може виправдати використання доказів, отриманих у результаті поліцейського підбурювання».

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй щорічній доповіді 2013 року звертає увагу на те, що найпоширенішим предметом скарг, що надходять до Уповноваженого з прав людини з різних регіонів країни, є провокування співробітниками правоохоронних органів злочинів шляхом оперативних закупок та поставок наркотичних засобів. Однак, нормативно-правова регламентація порядку використання матеріалів оперативної закупки в національному законодавстві недосконала, що призводить до того, що при розслідуванні кримінальних справ та під час судового розгляду справ легітимність матеріалів оперативних закупок не завжди перевіряється, слідчі дії за участю покупців не проводяться. При цьому, питання справедливості обвинувальних вироків у таких справах стоїть дуже гостро, а призначення покарання особі за злочин, який вона, можливо, ніколи б не скоїла, якщо б не відбулося провокації, є фактично жорстоким вирішенням долі людини державою. Вимогами справедливості в такому сенсі є утримання від підбурювання особи до вчинення правопорушення, а також узяття до уваги причин його вчинення².

Такі правові позиції демонструє і Європейський суд з прав людини. Так, у рішенні у справі «Тейксіера де Кастро проти Португалії» від 9 червня 1998 року, яка стосувалась засудження заявника за торгівлю наркотиками в

¹ Тертишник В. М., Сачко О. В., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 132–135.

² Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. К., 2013. С. 89–91.

результаті провокації агентів поліції, Європейський суд відзначив, що «використання агентів під прикриттям повинно бути обмежено, а також повинні бути надані гарантії навіть у справах, що стосуються боротьби із обігом наркотиків. Безсумнівно, що зростання організованої злочинності вимагає відповідних заходів, проте право на справедливе судочинство займає провідне місце (див. рішення у справі «Делькорт проти Бельгії» від 17 січня 1970 року, п. 25) та не може бути принесено у жертву доцільності. Загальні вимоги справедливості, висловлені у ст. 6, застосовуються до проваджень у всіх формах кримінального обвинувачення, від найпростішого до найбільш складного. Суспільний інтерес не може виправдати використання доказів, отриманих у результаті поліцейського підбурювання. Приймаючи рішення у цій справі про порушення Португалією п. 1 ст. 6 Конвенції, суд наголосив, що «...немає підстав вважати, що без їх втручання (агентів) його (злочин) було б скоєно. Таке втручання та його використання у сумнівному кримінальному провадженні означало з самого початку, що заявника було остаточно позбавлено права на справедливий судовий розгляд. Відповідно, мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції».

У рішенні ЄСПЛ у справі «Корнєв та Карпенко проти України» від 21 жовтня 2010 року Європейський суд розглянув одну з таких ситуацій. Суд відзначив, що головний свідок обвинувачення був узятий під програму захисту свідків і не з'являвся до національних судів. Ані заявник, ані адвокат ніколи не мали можливості провести перехресний допит цього свідка, а національні суди ґрунтували свої висновки у справі на їх письмових показаннях.

Інша важлива проблема – провокація злочину – була досліджена у справі «Любченко проти України». У цій справі щодо заявника була проведена операція, після якої він був заарештований. Європейський суд порушив перед сторонами питання щодо провокації злочину з боку міліції.

Таким чином, як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, практика проведення оперативних закупок наркотичних

засобів і використання їх результатів у кримінальному провадженні в Україні на цей час не відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини¹.

Практика ЄСПЛ щодо недопустимості провокацій злочину для викриття підозрюваних у його скоєнні продовжує розкриття і в рішеннях Верховного суду України. Так, у рішенні ВССУ від 28 січня 2016 року у справі № 5-280км16, суд, безпосередньо керуючись принципом презумпції невинуватості, відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК України та правових позицій, викладених у рішеннях Європейського Суду з прав людини у справах: «Веселов та інші проти Росії» від 2 жовтня 2012 року; «Банніков проти Росії» від 4 листопада 2010 року; «Раманаускас проти Литви» від 5 лютого 2008 року, під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати, підбурювати особу на вчинення цього злочину, з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який би вона не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем, виніс оправдальний вирок, зазначаючи, що суспільні інтереси не можуть виправдовувати використання доказів, що отримані внаслідок провокації правоохоронних органів), а також мотивуючи таке рішення тим, що мала місце провокація злочину, зокрема, під час здійснення оперативних заходів органи досудового розслідування не виявляли необхідної пасивності, отже – відносно нього була здійснена провокація правоохоронними органами, оскільки суду не надано жодних доказів, які б свідчили про те, що підсудним було б вчинено злочин без втручання з боку правоохоронних органів.

Юридична визначеність контрольованої поставки і спеціального слідчого експерименту має забезпечити таку регламентацію даних негласних слідчих (розшукових) дій, яка чітко відмежувала б законні дії щодо викриття

¹ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. К., 2013. С. 91-93.

злочину, від незаконних дій, що носять елементи підбурювання та провокації до його вчинення.

Регламентуючи контроль за вчиненням злочину, КПК України розмістив таку загадкову формулу – «Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» (ч. 5 ст. 271 КПК України). Тут ми маємо унікальний посил, коли законодавець, який повинен був би це зробити, приймаючи КПК України, як комплексний законодавчий акт, цього так і не зробив, відтермінувавши цю роботу до віртуальних інших законів майбутнього, а більш того, «замахнувся» на те, щоб навіть «тактика» названих ним дій (яка, зазвичай, обирається залежно від слідчої ситуації за умови конфіденційності), відтепер також регламентувалась законодавством. Що ж таке тактика і як її регламентувати законодавець «змовчав». Як мовиться, «далі усіх піде той, хто не знає куди йти»¹.

У справі «Фуке проти Франції» (рішення від 25 лютого 1993 року № 10828/84) ЄСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «законодавство і практика передбачали достатні і ефективні гарантії проти зловживань». Доповнимо – і проти невиправданих ризиків.

Інтересами правосуддя можуть бути виправдані лише такі пізнавальні заходи, які не носять елементів підбурювання та провокації протиправних дій, здійснюються в умовах крайньої необхідності, без яких досягти захисту більш вагомих благ неможливо, при цьому мета їх застосування має бути суспільно вагомою, а засіб досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах кримінального провадження².

¹ Тертишник В. М., Сачко О. В., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 132–135; Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101.

² Тертишник В. М., Сачко О. В., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 132–135; Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних

Застосування інституту затримання підозрюваних взагалі, а народних депутатів і інших осіб, які користуються статусом недоторканності, зокрема, є одним з найбільш складних і проблематичних інститутів кримінально-процесуального права. Проблеми даного інституту ускладнюються ще й новелами законотворчих ініціатив щодо провадження дізнання відносно кримінальних проступків, а указані особи можуть стати фігурантами як традиційно складних, так і звичайних особливих кримінальних проваджень.

Зауважимо, що дослідники багатьох країн (за винятком Монголії, Угорщини, України) вважають, що у випадках затримання депутата на місці вчинення злочину останній позбавляється імунітету автоматично без санкції парламенту. Наприклад, у Фінляндії арештувати парламентаря і розпочати проти нього кримінальне переслідування без санкції парламенту можливо у випадку, якщо його діяння класифікується як злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на термін не менше 6 місяців; у Швеції – 2 років; у Македонії, Словенії, Хорватії, Югославії – 5 років¹.

У розвитку кримінально-процесуального права України варто врахувати концептуальні підходи досвіду Словенії, але для цього необхідно на основі принципу верховенства права забезпечити комплексне розв'язання існуючих проблем застосування інститутів затримання та особливих порядків кримінальних проваджень.

Правовою основою існування інституту затримання підозрюваного в Україні є ст. 29 Конституції України та ст.ст. 12, 132, 177, 207-213 КПК України. В доповнення до даних норм, у ст. 482 КПК України закріплюються додаткові правила затримання народних депутатів та суддів.

слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101.

¹ Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 205–208.

Проблеми застосування інституту затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів у контексті застосування запобіжних заходів¹, у тому числі і питання затримання осіб, які користуються статусом недоторканності², отримали певний аналіз в науковій літературі. Але практика показує нам багато нюансів таких проблем, які ще недостатньо висвітлені.

Перш за все варто розкрити проблеми інституту затримання підозрюваного в цілому, враховуючи існуючу конкуренцію приватних і публічних інтересів та необхідність забезпечення як встановлення істини у справі, так і верховенства права.

При цьому, в розв'язанні такої дилеми маємо виходити з запропонованого і обґрунтованого в науці принципу «забезпечення прав і

¹ Грицюк І. В. Запобіжні заходи в системі заходів процесуального забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 84–87; Даль А. Л. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні: монографія. /за заг. ред. О. О. Юхна. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 238 с.; Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 191 с.; Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.; Лук'яненко Ю. В., Юхно О. О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: монографія. /за заг. ред. О. О. Юхна. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Панов, 2016. 264 с.; Макаренко Є. І. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 1. С. 123–131; Назаров В. В. Лахманік Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102–106; Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: монографія. Київ. Видавничий центр «Кафедра». 2017. 216 с.; Сербін М. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2008. № 5. С. 89–92; Смоков С., Горелкіна К. Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України. *Одеса «Астропринт»*, 2012; Татаров О. Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 113–122; Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 8. С. 99–103; Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.; Уваров В. Г. Реформування інституту затримання підозрюваного в контексті Європейських стандартів та Конституції України. *Право України*. 2012. № 6. С. 157–161; Чернова А. К. Процесуальні проблеми визначення підстав затримання підозрюваного. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України*. 2002. № 3. С. 178–186; Затримання та взяття під варту в Україні: стан, проблеми удосконалення законодавства та практики його застосування: посібник /за ред. Беци О. В., Мельника М. І. К.: Атіка, 2002. С. 3–16; Чернова А. К. Концептуальні аспекти проекту закону «Про тимчасове затримання особи». *Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні*. Дніпропетровськ, 2008. С. 160–162; Фулей Т. І., Сіроткіна М. В. Затримання та взяття під варту: особливості застосування: навч.-метод. посіб. К.: АДЕФ-Україна, 2011.

² Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с.

свобод людини», а саме: «забезпечення захисту прав і свобод людини означає здійснення процесуальної діяльності в такому порядку, формі й режимі, за яких втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця, або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності, коли іншими засобами вирішити задачі правосуддя неможливо»¹.

Варто звернути увагу на існуючі інститути затримання підозрюваних осіб в європейських країнах. Зокрема, у кримінальному процесі Німеччини передбачається «право кожного» на затримання як для виконання публічних завдань держави, так і право на затримання прокуратурою та поліцією.

Зокрема, в § 127 п. 1 КПК Німеччини – Die Strafprozessordnung (StPO) зазначено: «Якщо кого-небудь застали на місці злочину чи переслідують по гарячих слідах, чи мають підозру відносно його втечі, чи неможливо негайно установити особистість, кожен має право тимчасово затримувати без постанови суду. Прокуратура і співробітники поліції мають право затримання у зв'язку з небезпекою зволікання, а також, що особливо важливо підкреслити, – за наявності передумов для утримання під вартою. Тобто, підставами затримання в КПК Німеччини виступають фактичні дані, які дають підстави для арешту особи. § 127b. визначає, що постанова про арешт може бути видана по відношенню до підозрюваного не більше ніж на один тиждень з дня затримання.

Підставою застосування запобіжного заходу, відповідно до ст. 117 КПК України, є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, які зроблять неможливим досягнення мети їх застосування. Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього

¹ Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС України, 2002. С. 31.

процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Відтак, перш за все, абсолютно необхідною підставою застосування запобіжних заходів взагалі та інституту затримання, зокрема є, як її визначає законодавець – «обґрунтована підозра» у вчиненні особою кримінального правопорушення. У визначенні цього поняття необхідно орієнтуватися на принципову правову позицію Європейського суду з прав людини, відображену, зокрема, і у справі «Нечипорук і Йойкало проти України» від 21 квітня 2011 року. Згідно з п. 175 цього рішення, термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йде мова, могла вчинити правопорушення.

Уповноважена службова особа, відповідно до ст. 208 КПК України, має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні

тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

З цього приводу висловлена така думка: «У кримінально-процесуальному законі фактично названі два види процесуальних дій, що йменуються затриманням. Це затримання як слідча дія, що проводиться для запобігання, злочину та закріплення його слідів, і затримання як засіб процесуального примусу – запобіжний захід, який полягає у взятті підозрюваного під варту на строк до сімдесяти двох годин. Названі дії не завжди створюють нерозривну єдність і можуть мати самостійний характер. Теоретично вони повинні виконуватися кожна окремо. На практиці не в усіх випадках, наприклад таких, як поміщення особи в ізолятор для затриманих, передує їй захоплення та примусове доставлення в орган дізнання. Слідчий може викликати таку особу на допит і після його закінчення провести затримання. В інших випадках особа, захоплена під час вчинення злочину та доставлена до міліції, може бути після з'ясування обставин справи відпущена, їй може бути надане право покинути приміщення правоохоронного органу у зв'язку з обранням запобіжного заходу, не пов'язаного з ув'язненням під варту, або у зв'язку з визнанням недоцільності її затримання на даній стадії розслідування»¹.

Парадокс, – як зазначає В. Г. Уваров, – полягає у тому, що протягом певного історичного етапу законодавець регламентував затримання підозрюваного як невідкладну слідчу дію, відповідним чином визначаючи і підстави даного заходу, а уже в наш час став розглядати затримання як тимчасовий запобіжний захід, залишаючи в незмінному вигляді підстави його застосування, фактично надаючи підставам проведення невідкладної слідчої дії силу (затримання на місці злочину) значення підстав застосування запобіжного заходу. Тут ми маємо складну проблему діалектичної єдності і

¹ Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 8. С. 99–103.

боротьби протилежностей таких категорій як «ефективні юридичні форми протидії злочинності» і «верховенство права»¹.

По-перше, затримання особи може здійснюватися при наявності «обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» (ст. 117 КПК України), що з урахуванням практики ЄСПЛ та інтегративного аналізу інституту реабілітації та інших нормативних актів означає «при наявності доказів, які «поза розумним сумнівом» підтверджують вчинення підозрюваною особою злочину».

Так, наприклад, у справі «Влох проти Польщі» (2000) суд зазначає, що «обґрунтованої підозри», безперечно, не може бути, якщо дії або факти, які ставлять за провину утримуваній під вартою особі, не містили складу злочину.

У справі «Степуляк проти Молдови» (2007) суд зазначив, що єдиною підставою, на яку посилався слідчий орган, беручи під варту заявника та прохаючи суд видати постанову про його досудове ув'язнення, було те, що потерпіла особа прямо вказала на нього, як на виконавця злочину. ЄСПЛ зробив з цього висновок, що інформація, яка є в його розпорядженні, не може «переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити це правопорушення». Суд не виявив у матеріалах справи яких-небудь доказів на підтвердження обґрунтованості підозри в тому, що заявник скоїв злочин, а отже, і не може вважати затримання підозрюваного законним.

Фактичні підстави застосування запобіжних заходів взагалі і затримання, зокрема – це наявність системи незаперечних, неспростовних, допустимих та достовірних і достатніх доказів вчинення відповідною особою злочину.

По-друге, усі слідчі і процесуальні дії, за виключенням огляду місця події, закон дозволяє проводити після внесення заяв і повідомлень про

¹ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2009. 442 с. С. 380–383.

злочин до ЄРДР. Відтак, заставши злочинця на місці події, слідчі і детективи опиняються фактично «застигнутими за межами можливостей» юридично визначених дій, бо у них не відкрито ще кримінальне провадження, а закон не просто дозволяє, а й вимагає таку особу затримувати. Між тим, за приписами ст. 309 КПК України, «особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою». Тобто, окремі елементи затримання на місці події, як комплексного інституту затримання, де-факто можуть здійснюватися до реєстрації провадження в ЄРДР, а де-юре, вони не дозволені як повноцінні кримінально-процесуальні дії, хоча мають бути зафіксовані в протоколі затримання.

У рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Новік проти України» (974_442) Європейський суд з прав людини зазначив, що «коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (п. 19) (974_442).

Можливості затримувати підозрюваних на місці злочину до початку кримінального провадження мають бути чітко прописані в законі.

У цьому аспекті на рівні наукової доктрини В. М. Тертишник слушно розмежовує затримання на місці події та затримання – взяття під варту. Він подав інтегративну модель багатопланового інституту затримання та пропонує, відповідно, дві різні процесуальні складові, які охоплені даним інститутом, регламентувати таким чином:

I. «З метою запобігання злочину та з'ясування причетності підозрюваного до вчиненого злочину, орган дізнання, слідчий або прокурор мають право провести його затримання, тобто затримання та доставлення до

місця свого розташування. Затримані можуть перебувати у приміщенні правоохоронного органу не більше чотирьох годин. Протягом чотирьох годин з моменту доставлення в орган дізнання або в орган досудового слідства та прокуратури, підозрюваний має бути звільнений або взятий під варту.

Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, може бути проведене за наявності однієї з таких підстав:

1) коли ця особа затримана під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу як на таку, що вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його помешканні будуть знайдені явні сліди злочину;

4) коли в процесі огляду місця події, безпосереднього спостереження або виконання інших слідчих дій органом дізнання, слідчим або прокурором, отримані інші фактичні дані, які вказують на дану особу як на таку, що вчинила злочин.

У здійсненні затримання можуть брати участь представники громадськості, а також особи, які мають необхідні спеціальні знання. Під час проведення затримання органи дізнання зобов'язані вжити необхідних заходів щодо фіксації обстановки та обставин затримання, охорони місця події, здійснити невідкладні дії щодо виявлення, закріплення та вилучення слідів злочину та інших фактичних даних.

Для виявлення і закріплення фактичних даних, які мають доказове значення, під час затримання можуть застосовуватися кінозйомка, відеозапис та інші науково-технічні засоби. Дії затриманого й обстановка затримання можуть бути зафіксовані за допомогою фотозйомки та інших засобів технічного документування.

Про проведене затримання орган дізнання, слідчий або прокурор зобов'язані скласти протокол з додержанням установлених вимог. У

протоколі затримання мають бути відображені дії підозрюваного, обставини, які є підставою затримання, фактичні дані, які мають значення у справі, отримані під час затримання, а також обставини їх знайдення та закріплення»¹.

II. У главі «Запобіжні заходи» КПК України, на думку В. М. Тертишника, належить зазначити:

«З метою припинення злочинної діяльності та запобігання спробам переховуватися від слідства, а також вчинення дій, спрямованих на перешкоджання встановленню об'єктивної істини у справі, особа, підозрювана у вчиненні злочину, до обрання щодо неї запобіжного заходу – арешту – може бути тимчасово взята під варту на строк не більше сімдесяти двох годин.

Підозрюваний може бути взятий під варту лише за наявності достатніх доказів вчинення ним злочину, за який за законом може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі.

Про тимчасове взяття під варту орган дізнання або слідчий виносить мотивовану постанову і протягом двадцяти чотирьох годин повідомляють прокурора та місцевий суд. Підозрюваному мають бути роз'яснені його процесуальні права, про що складається декларація прав затриманого, копія якої вручається особі, яку взяли під варту. Протягом сорока восьми годин з моменту отримання повідомлення про ув'язнення підозрюваного, суд зобов'язаний дати санкцію на арешт підозрюваного або звільнити його»².

Ці слушні пропозиції могли б оптимізувати загальні правила інституту затримання підозрюваних з урахуванням забезпечення верховенства права та створили б необхідну правову основу для удосконалення спеціальних норм щодо затримання осіб, які користуються статусом недоторканності.

¹ Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 474 с. С. 311–312.

² Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 474 с. С. 313.

Між тим, при застосуванні особливого порядку кримінальних проваджень щодо суддів, народних депутатів та інших категорій осіб, названих у ст. 480 КПК України, проблеми затримання стають ще більш гострими.

Так, за приписами ч. 2 ст. 482 КПК України, «притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України».

Ця норма, фактично, перетворює в фікцію весь інститут затримання, адже неодмінно стає зрозумілим, що затримання такої особи на місці злочину є нереальним. А затримання таких осіб на підставі ухвали слідчого судді та ще й з дозволу Верховної Ради України стає майже юридичною фікцією, з огляду на обмежені строки такого запобіжного заходу та строки розгляду подання щодо отримання дозволу на затримання, після чого треба буде невідкладно таким же бюрократичним шляхом отримувати дозвіл на арешт.

В реаліях слідчої практики при розслідуванні злочинів, вчинених народними депутатами, на сьогодні, фактично, створюється замкнуте коло – «для отримання дозволу на затримання народного депутата має бути система доказів», яка поза розумним сумнівом підтверджує наявність в його діях складу злочинну», а для здобуття доказів із застосуванням передбачених законом заходів кримінального забезпечення «потрібна згода Верховної Ради України на притягнення народного депутата до відповідальності».

Адже ч. 3 ст. 482 КПК України зазначає: «обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано

згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо».

Відтак, сьогоденний статус недоторканності депутата не відповідає європейським стандартам, є штучним нагромадженням бюрократичних і сумнівних з токи зору забезпечення верховенства права та досягнення мети кримінальних проваджень процедур. Статус недоторканності депутата, за скасування якого уже було прийнято рішення на всенародному референдумі 16.04.2000 р., законність якого достатньо обґрунтована в рішеннях Конституційного суду України та в наукових працях¹, потребує негайного і беззаперечного скасування.

На наш погляд, стосовно народних депутатів, слідчих, прокурорів, детективів, суддів, журналістів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання, арешт, притягнення даних осіб до кримінальної відповідальності допускається на підставі ухвали слідчого судді за згодою Міністра юстиції, виданого на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника, керівника регіональної прокуратури або Директора НАБУ чи його заступника (щодо працівників самої прокуратури).

Народні депутати, слідчі, прокурори, детективи, судді, журналісти, адвокати та інші фахівці права, які надають правничу допомогу, не повинні затримуватись чи заарештовуватись за вчинення малозначних злочинів, а депутати також у період сесійної роботи в приміщеннях Верховної Ради України.

Затримання на місці вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину народних депутатів та інших осіб, щодо яких встановлені додаткові гарантії недоторканності, здійснюється на загальних підставах, з обов'язковим повідомленням про факт затримання таких осіб протягом 3 годин уповноважених на перевірку таких фактів посадових Міністерства юстиції

¹ Тертишник В. М. Конституційна реформа: пошук нової парадигми українського конституціоналізму. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 6. С. 52–59. [Електронний ресурс]. URL: http://file:///C:/Users/User/Downloads/apvu_2015_6_9.pdf.

України, Уповноваженого Верховної ради України, Генерального прокурора та за місцем роботи затриманих. На Генерального прокурора та Уповноваженого Верховної ради України покладається обов'язок невідкладної перевірки законності затримання таких осіб.

Повідомлення про підозру особам, які користуються імунітетом чи підвищеним ступенем захисту, має теж певні особливості та свої особливі проблеми, які в різних аспектах, як у загальних, так і в особливих формах провадження привертають увагу дослідників сучасного стану процесуальної теорії і практики кримінального процесу¹.

Повідомлення про підозру є багатоаспектним інститутом кримінально-процесуального права, який передбачає: 1) винесення і юридичне оформлення рішення про повідомлення про підозру; 2) вручення повідомлення про підозру; 3) роз'яснення підозрюваному його прав; 4) забезпечення

¹ Андрейчук А. В. Правова природа повідомлення про підозру. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (3). 2013. С. 259–270; Іващенко О. В. Правова природа повідомлення про підозру за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Наше право. 2012. № 4. Ч. 2. С. 89–94; Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1(5). С. 238–242; Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування. Публічне право. 2013. № 1(9). С. 375–380; Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с.; Свириденко С. В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 6. С. 151–159; Сербулов В. А. Проблемні питання повідомлення про підозру в КПК України. Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах: матеріали круглого столу (Київ, 4 квітня 2014 року). К.: ФОП Ліпкан О. С., 2014. С. 77–82; Черкова В. Ю. Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: «Юридична». 2012. Вип. 4. С. 457–468; Шаранич С. С. Депутатський імунітет та кримінальна відповідальність: європейський досвід. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 73. С. 462–467; Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. Наше право. 2017. № 1. С. 114–121; Щербак І. Види підозри за новим Кримінальним процесуальним кодексом. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 3. С. 132–134; Цуцкірідзе М. Практичні проблеми застосування норм чинного КПК України. Право України. 2013. № 11. С. 88–94; Юрченко Л. В. Повідомлення про підозру: новела кримінального процесуального законодавства. Актуальні проблеми публічного та приватного права: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 03 жовтня 2012 року). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. С. 355–357.

підозрюваному права користуватись юридичною допомогою захисника;
5) допит підозрюваного¹.

Письмове повідомлення про підозру, відповідно до приписів ст. 481 КПК України (на території фактично підконтрольній Україні), здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, прокурором, області, або міста Києва в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

4) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Безумовно, що дана норма закону не є сталою і з формуванням ДБР, Бюро фінансових розслідувань та Антикорупційного суду виникне потреба змін і доповнень до даної норми. Але закладені тут концептуальні підходи скоріш за все в основному будуть зберігатись.

Хоча викликає певну критику занадто ускладнена за суб'єктами повноважень процедура повідомлення про підозру народним депутатам України – виключно Генеральним прокурором (або виконувачем обов'язків Генерального прокурора). Коли зважити на ситуацію з обмеженими строками

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с. С. 551.

повідомлень про підозру після затримання особи, а також на те, що Генеральному прокурору буде потреба в повідомленні про підозру протягом певного проміжку часу не одному і не декільком, а більш значному числу депутатів, то можна змодельовати ситуацію, коли Генеральний прокурор фізично не в змозі буде цього зробити.

Приклади слідчої практики показують на певні колізії таких «вимогливих» приписів цього закону. Так, у справі народного депутата України Надії Савченко, всупереч вимогам указаної норми повідомлення про підозру, було вручене прямо в стінах Верховної ради України, до того ж, не Генеральним прокурором, як того вимагає вищеназвана норма, а слідчим Генеральної прокуратури. З точки зору сторони захисту, зважаючи що не мало місця затримання особи, можна стверджувати що законного повідомлення про підозру не відбулось, а відтак Надія Савченко, на момент розгляду в суді подання щодо її арешту, не мала статусу підозрюваного. Таким чином, одне порушення потягло інше – незаконний арешт. І хоча сторона захисту не скористалась в повній мірі даними колізіями, більше того – не заявила цивільного позову до Генерального прокурора з приводу порушення ним презумпції невинуватості висловлюваннями у Верховній раді, а тим самим створила усі підстави для відводу Генерального прокурора від участі в справі, чим фактично можна було поставити стороні обвинувачення «мат в три ходи», не факт, що «подібні граблі» не знайдуть «своїх прихильників» в майбутньому. Думається, що прив'язувати повноваження щодо повідомлення про підозру до однієї найвищої посадової особи невиправдано і необачливо, навіть з огляду на те, що вона одна і може опинитись в ситуації зацікавленої в справі особи, а юридично є незамінною.

Варто погодитися із думкою В. М. Тертишника, який вважає, що для повідомлення особі про підозру у слідчого, прокурора має бути система доказів, яка виключала б будь-які сумніви щодо того, що: 1) кримінальне правопорушення справді відбулося; 2) кримінальне правопорушення вчинене підозрюваною особою; 3) діяння підозрюваної особи містить склад

конкретного злочину; 4) відсутні обставини, які виключають її відповідальність¹.

Разом з тим, повідомлення про підозру є фактичним актом притягнення особи до відповідальності, а стосовно народного депутата закон вимагає отримання на це згоди Верховної Ради України, а сам порядок надання такої згоди визначається Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». Відповідно до ст. 218 цього Закону, подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата ініціюється прокурором та внесено на розгляд Верховної Ради України Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора).

Як зазначає С. В. Свириденко, постає цілком логічне питання про реальну можливість отримання достатніх доказів для одержання згоди парламенту на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності, враховуючи їх суттєву обмеженість щодо можливості проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата, з якого не знято недоторканність. Крім того, не слід забувати, що подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата повинно бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України².

Фактично створюється замкнуте коло – «для притягнення до відповідальності народного депутата має бути система доказів», яка поза розумним сумнівом підтверджує наявність в його діях складу злочину», а для здобуття доказів із застосуванням передбачених законом заходів

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с. С. 549.

² Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с. С. 136.

кримінального забезпечення – «потрібна згода Верховної Ради України на притягнення народного депутата до відповідальності».

Зокрема, ч. 3 ст. 482 КПК України зазначає: «обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо».

Ще більш радикальні заходи захисту закон встановлює щодо Голови Рахункової палати та інших членів Рахункової палати, Так, Законом України «Про Рахункову палату» встановлюються такі правила. Голова Рахункової палати та інші члени Рахункової палати не можуть бути затримані, притягнуті до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України. Повідомлення про підозру даним особам може бути здійснено лише Генеральним прокурором України.

Проблематичність ситуації ускладнюється також тим, що Генеральний прокурор може не бути учасником конкретного кримінального провадження, якщо не здійснював процесуального керівництва слідством, а відтак і наділення його повноваженнями щодо внесення подання до Верховної Ради України та доведення його обґрунтованості викликає багато критичних зауважень.

Слід мати на увазі, зазначає С. В. Свириденко, що Генеральний прокурор (виконуючий обов'язки Генерального прокурора), його заступник та керівник регіональної прокуратури – це відповідна посада особа, передбачена Законом України «Про прокуратуру», але не процесуальний її статус. Таке питання виникає з огляду на те, що не маючи жодного відношення до кримінального провадження, зокрема не будучи

процесуальним керівником або включеним до групи прокурорів, останні не уповноважені здійснювати жодних процесуальних дій. Тому вбачається цілком логічним, щоб у разі проведення досудового розслідування щодо окремої категорії осіб, за необхідності до складу групи прокурорів слід включати Генерального прокурора (виконуючий обов'язки Генерального прокурора), його заступника та керівника регіональної прокуратури, із винесенням про це відповідної постанови¹.

Безумовно це може стати одним з виходів зі створеної законом «безвихідної ситуації». На наш погляд, варто відмовитись від покладання обов'язків вносити подання до Верховної Ради України на Генерального прокурора, делегувавши ці повноваження керівникам регіональних прокуратур за принципом рівності з іншими суб'єктам процесу, названими в даній главі КПК України.

Важливим доктринальним питанням розвитку процесуальної форми правосуддя є питання балансу приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб. Сьогоднішній статус недоторканності депутата не відповідає європейським стандартам, є штучним нагромадженням бюрократичних і сумнівних з точки зору забезпечення верховенства права та досягнення мети кримінальних проваджень процедур, а відтак – потребує скасування.

На сьогодні інститут повідомлення про підозру народним депутатам та іншим особам, які користуються імунітетом чи підвищеним ступенем захисту, потребує чіткої юридичної визначеності, яка відповідає б засадам правової держави та завданням забезпечення справедливого правосуддя.

На наш погляд, стосовно народних депутатів, слідчих, прокурорів, детективів, суддів, журналістів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання, арешт, притягнення даних осіб до кримінальної

¹ Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с. С. 146.

відповідальності допускається за згодою Міністра юстиції, виданого на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника, керівника регіональної прокуратури або Директора НАБУ чи його заступника (щодо працівників самої прокуратури). Народні депутати не повинні затримуватись чи заарештовуватись у період сесійної роботи у Верховній Раді України.

Доцільно встановити додаткові гарантії захисту названих осіб щодо яких здійснюється кримінальне провадження, обмеженням застосування слідчих дій, які можуть в найбільшій мірі носити елементи ризику спотворення об'єктивної істини. Зокрема, в законі варто записати, що при здійсненні кримінального провадження щодо названих осіб можуть проваджуватись усі, передбачені КПК України, слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, окрім передбачених ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», та ст. 271 «Контроль за вчиненням злочину».

Розслідування злочинів щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту, потребує дотримання принципів об'єктивності та неупередженості, що, у свою чергу, потребує забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчих.

Для розслідування корупційних та інших посадових злочинів в Україні створені нові слідчі органи – Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ)¹ та Державне бюро розслідувань (далі – ДБР)².

Разом з тим, продовжують розслідування розпочатих раніше резонансних кримінальних справ слідчі Генеральної прокуратури України та її підрозділів. На черзі стоїть питання створення Бюро фінансових розслідувань.

¹ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 47. Ст. 2051 (зі змінами, внесеними згідно із законами від 28.12.2014 р. № 77-VIII, ВВР. 2015. № 11. Ст. 75; від 12.02.2015 р. № 198-VIII).

² Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 6. Ст. 55. (зі змінами, внесеними згідно із Законами від 10.12.2015 р. № 889-VIII, ВВР. 2016. № 4. Ст. 43; від 12.05.2016 р. № 1355-VIII, ВВР. 2016. № 22. Ст. 453).

Проблема попередження корупційних злочинів залишається стабільно актуальною та потребує активного залучення населення та громадян до заходів боротьби з корупційними діяннями, розробка та ефективне запровадження антикорупційного законодавства¹, а разом з тим і забезпечення належного розслідування корупційних злочинів.

З становленням нових слідчих органів певним чином зміцнилися гарантії незалежності слідчих. Разом з тим, регламентуючи компетенцію різних слідчих органів, законодавець не уникнув недоліків юридичної визначеності, на які звертали увагу вчені², а також небажаної конкуренції правових норм, яка може негативно позначитись як на результатах слідства в цілому, так і на забезпеченні верховенства права, зокрема.

Перша проблема – це проблема чіткого визначення компетенції прокуратури та часових меж виконання нею функції розслідування при становленні Державного бюро розслідувань та організації його діяльності.

Згідно ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», до завдань Державного бюро розслідувань відноситься запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування: злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої-третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, та інших, віднесених до їх підслідності злочинів.

¹ Цимбал П. В., Кимлик Н. В., Ляшенко М. М. Попередження корупційних злочинів. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2012. № 4(59). С. 211–216.

² Бандурка О. М., Юхно О. О., Степанюк Р. Л. та інші Пропозиції до проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань України» (реєстраційний номер 3042 від 01.08.2013). / Бандурка О.М., Юхно О.О., Степанюк Р.Л., Безпалова, О.І., Бондаренко О.О., Бугайчук К.Л., Глобенко Г.І., Даниленко А.В., Лешукова І.В., Романюк В.В., Рось, Г.В., Святокум І.О., Сичов С.О., Фоміна Т.Г. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 р. Харків: НікаНова, 2014. С. 417-425.

Відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України, слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування злочинів:

1) вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, постійним представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 цієї статті;

2) вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 цієї статті;

3) проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України.

До цього часу більшість з таких злочинів розслідувались слідчими прокуратури, з тими обмеженнями, що згідно Конституції України прокуратура позбавлена функції розслідування, але тимчасово продовжує її виконувати на перехідний період.

Так, від початку діяльності ДБР, кримінальні провадження, відкриті слідчими органів прокуратури, продовжують здійснювати слідчі органів прокуратури, які мають повноваження слідчих до закінчення досудового розслідування, але не довше ніж два роки, що зазначено в розділі X «Прикінцеві положення» та розділі XI «Перехідні положення» КПК України.

У п. 9 «Перехідних положень» Конституції визначено, що прокуратура, відповідно чинного законодавства, продовжує виконувати функцію досудового розслідування до початку діяльності органів, яким будуть передані відповідні повноваження.

Як бачимо, приписи перехідних положень КПК України не відповідають приписам перехідних положень Конституції України, які мають вищу юридичну силу і в даному разі мають застосовуватись як норми прямої дії.

Відповідно до п. 2 рішення Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.96 р. № 9, оскільки Конституція, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Основному Закону і в усіх випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

Безумовно, що за такої конкуренції правових норм перевага надається нормам Конституції України.

Але ситуація розвивається так, що матеріали, здобуті слідчими прокуратури, можуть втратити відповідність допустимих доказів, якщо не вжити заходів виправлення ситуації.

Найпростішим і найефективнішим засобом вирішення проблеми було б негайне переведення усіх слідчих Генеральної прокуратури України та прокуратур обласного рівня до кадрового складу ДБР, невідкладне призначення їх там на посади слідчих ДБР та прийняттям ними раніше розслідуваних кримінальних справ до свого провадження і продовження їх розслідування.

Але процедура призначення на посади працівників ДБР занадто ускладнена конкурсним відбором, щоб зробити реальним такий варіант вирішення проблеми.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону України «Про державне бюро розслідувань», на службу до Державного бюро розслідувань приймаються на конкурсній основі в добровільному порядку (за контрактом) громадяни України, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посад у цих підрозділах затверджуються директором Державного бюро розслідувань. Призначення на посади осіб, зокрема слідчих органу Державного бюро розслідувань, здійснюється *за результатами відкритого конкурсу*, що проводиться в порядку, визначеному директором Державного бюро розслідувань на основі Типового порядку проведення відкритого конкурсу, затвердженого Кабінетом Міністрів України. До того ж, гранична чисельність центрального апарату та територіальних управлінь Державного бюро розслідувань за законом становить 1 тисяча 500 осіб, а більшість з них уже укомплектована новообраними за конкурсом працівниками.

Реальних варіантів розв'язання проблеми могло бути декілька:

а) вчасно передати усі кримінальні провадження слідчими прокуратури до ДБР (з початку діяльності ДБР), що ускладнено зволіканнями становлення самої структури ДБР та іншими організаційними негараздами формування кадрового складу ДБР;

б) внести зміни до приписів перехідних положень Конституції України (що досить складно і уже запізно);

в) застосувати інститут повноважень прокурора, включаючи його керівництво слідством для забезпечення належного розслідування.

Так, згідно ст. 35 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4) особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

11) повідомляти особі про підозру, тощо.

Фактично, прокурор (а отже і слідчий прокуратури, який може бути за посадою в статусі прокурора) може здійснювати самостійно розслідування справи.

Відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України, «Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в

межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування».

Згідно ч. 5 ст. 216 КПК України, «Детективи Національного антикорупційного бюро України з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені цією статтею до його підслідності, за рішенням директора Національного антикорупційного бюро України та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів».

До того ж, за приписами даної норми, прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Застосування вказаних положень законодавства в комплексі може дозволити розв'язати фактично створений колапс в роботі слідчих прокуратури та ДБР у перехідний період.

РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

4.1 Сутність і значення прецедентної практики Європейського Суду з прав людини для забезпечення верховенства права в різних формах і режимах кримінальних проваджень в Україні

У ч. 4 ст. 55 Конституції України проголошується: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Слід наголосити на тому, що серед важливих нормативних джерел правотворчості є прийнятий в Україні 23 лютого 2006 року важливий для розвитку демократичних засад кримінального судочинства України Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹. У даному законодавчому акті визначені нові доктринальні начала, які при їх інтегративному застосуванні здатні суттєво перебудувати кримінальне судочинство на системних засадах правової держави, зміцнити реалізацію принципу верховенства права в усіх процесуальних формах, порядках і режимах кримінальних проваджень.

Кожний учасник кримінального провадження має право звернутись до Європейського суду з прав людини (м. Страсбург – Франція), який може прийняти справу до розгляду тільки після того, як були використані всі національні засоби захисту, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, тобто при вичерпанні можливостей оскаржень незаконних відносно нього дій і рішень в правовому полі чинного КПК

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. Офіційний вісник України. 2006. № 12.

України. Для обвинувачуваних таким вичерпним використанням національних засобів захисту своїх прав і законних інтересів може вважатись своєчасне оскарження рішень суду в апеляційній, а в подальшому і в касаційній інстанції та отримання відповідних рішень, з якими він не згоден. Враховуючи наявність спрощеного порядку провадження при застосуванні угоди про визнання вини, та проблематичних, з точки наукової доктрини позбавлення обвинуваченого оскарження при цьому, право на звернення до ЄСПЛ, як на нашу думку, настає з моменту набрання вироку суду першої інстанції законної сили.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначає, що національні суди мають застосовувати при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст. 17). Більше того, відповідно до приписів ст. 19 названого закону, законодавчий орган держави (орган представництва) має здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини.

Прийнятий у 2012 році КПК України, уже з перших своїх норм визначив пріоритетною за своїм змістом саме такого роду прецедентну практику – різновид досить фахових за змістом європейських стандартів удосконалення правосуддя. Незважаючи на проблематичну ст. 1 КПК України, у якій законодавець так чітко і не визначив систему кримінально-процесуального права, зазначивши, що «порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України», та уточнивши, що «кримінально-процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України», уже в наступних статтях закріплює такі орієнтири: ст. 8 – «Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини»; ст. 9 –

«кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини»; «у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч.1 ст. 7 цього Кодексу», першою і основною з засад кримінального провадження називаючи «верховенство права».

Ознайомлення з фаховою юридичною літературою свідчить про те, що із закріпленням на законодавчому рівні даних ідей, прецедентна практика Європейського суду з прав людини, з одного боку, стає органічною частиною кримінально-процесуального права України, а з іншого, – є важливою передумовою вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України на основі втілення європейських стандартів правосуддя.

Правові позиції та прецедентна практика Європейського суду з прав людини, – зазначає В. М. Тертишник, – стають не тільки європейськими правовими стандартами, а й наповнюють правову систему України цілісними й важливими принципами, дефініціями, гарантіями, нормами, які мають гармонізувати національне право і правосвідомість, унормувати наявні прогалини законодавчого регулювання, сприяти їх більш чіткій юридичній визначеності та системності¹.

Виходячи з комплексного аналізу функцій, юрисдикції та інституційних ознак, можна погодитись з концептом, що Європейський суд з прав людини – загальноєвропейський судовий орган, до компетенції якого, відповідно до Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини та протоколів до неї, належить розгляд спорів у правовідносинах між громадянами і державами з метою забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод людини; міждержавний, загальноєвропейський судовий орган, в юрисдикції якого є встановлення справедливих компенсацій; суд,

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. С. 16.

рішення якого отримують обов'язковий та прецедентний характер для держав-учасниць Конвенції, виступають джерелом права на території держави Україна та виконують важливу роль для врегулювання юридичних прогалин, тлумачення та вдосконалення національного законодавства¹.

Окреслена діяльність Суду ґрунтується на самій Конвенції, розробленому, доопрацьованому, прийнятому для внутрішнього користування Регламенті Суду та судових прецедентах – рішеннях, постановлених раніше Судом та Комісією з прав людини. Конвенція та Протоколи до неї – це 14 міжнародних договорів, розроблених у межах Ради Європи, підписаних та ратифікованих державами-учасницями Ради Європи.

Європейський суд з прав людини діє у складі 45 суддів, тобто такої самої кількості суддів, що і держав-учасниць Конвенції. Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи з трьох кандидатів, представлених державами-учасницями на цю посаду, строком на шість років. Судді обираються таким чином, щоб кожні три роки склад Суду оновлювався на одну третину.

Відповідно до Конвенції та регламенту Суду (п 1 правила 8), Суд на пленарному засіданні обирає голову, двох заступників голови Суду, які також є головами двох секцій Суду, та голів двох інших секцій Суду. Судді розподіляються на чотири секції, що утворюються строком на три роки та склад яких має бути збалансованим географічно і за ознакою статі та відображати різні правові системи Договірних Сторін. У кожній секції обирається заступник її голови (п. 2 правила 8). Палати з 7 суддів компонуються в кожній секції за принципом ротації, з головою палати та суддею, обраним від держави, проти якої спрямована заява², у складі такої палати. Якщо справа розглядається в іншій секції, суддя, обраний від держави, бере участь у розгляді справи *ex officio* (за посадою). Інші члени

¹ Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1(16). С. 7–13.

² Гончаренко С. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини: два виміри однієї проблеми. «Адвокат». 2004 № 3. С. 36.

палати беруть участь у розгляді як судді, що можуть замінити інших суддів у випадку їх відсутності чи іншої практичної необхідності¹.

Мовами судового провадження у Європейському суді є англійська або французька (правило 53 Регламенту). Судді під час розгляду справ користуються цими мовами. Слухання та наради, зазвичай, перекладаються другою офіційною мовою суду. У будь-якому випадку матеріали справи – проекти рішень тощо – готуються лише однією офіційною мовою (англійською або французькою). Заявник має право подати заяву мовою однієї із держав-учасниць Конвенції. Ця мова використовуватиметься до моменту доведення заяви до відома Уряду.

Протокол № 14 Конвенції, прийнятий у травні 2004 року, вносить певні зміни до Конвенції, які вирішують питання перенавантаження Суду та реформування його діяльності, це: *по-перше*, Суд розглядатиме питання щодо прийнятності та суті заяв одночасно. Однак, Суд залишає за собою право виносити рішення стосовно прийнятності окремо; *по-друге*, Протокол надає можливість Комітетові Міністрів вирішити, за умови прийняття рішення двома третинами його голосів передати справу на розгляд Великої палати Суду, у випадку відмови будь-якої з держав-учасників Ради Європи від виконання рішення, що вступило в законну силу, після того як держава була поінформована про необхідність виконання та дотримання рішення Європейського Суду; *по-третє*, Комітет Міністрів матиме право звернутися до Суду із запитом стосовно тлумачення рішення Суду, зокрема, у випадках ускладнення його виконання; *по-четверте*, Протокол № 14 надає більше можливостей Урядові та заявникові використовувати можливості дружнього врегулювання спорів та запроваджує нагляд з боку Комітету Міністрів за процедурою дружнього врегулювання (а не лише нагляд за виконанням

¹ Гончаренко С. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини: два виміри однієї проблеми. «Адвокат». 2004 № 3. С. 36.

рішення Суду стосовно вилучення справи з реєстру справ на підставі дружнього врегулювання відповідно до ст. 39 Конвенції)¹.

Створення і функціонування такого важливого органу як Європейський суд є важливим надбанням загальноєвропейської правової системи захисту прав людини. Побудований на системі прецедентного права, яке вже давно діє, наприклад у Канаді, США й ряді інших країн, Суд став однією із найважливіших міжнародних інституцій судового захисту прав людини на території майже усіх європейських країн: як тих, що мають систему прецедентного права (Великобританія), так і країн континентального права (Німеччина, Франція, Італія тощо), у тому числі України. При цьому, слід зазначити, що Суд з кожним роком стає дедалі авторитетнішим у Європі, про що яскраво свідчать відсутність за всі роки існування Суду жодної відмови з боку держав із приводу винесених ним рішень і необхідності їх виконання, а також постійно зростаюча кількість заяв. Адже, використавши усі національні засоби захисту своїх прав, кожна фізична особа може звернутися саме до цієї міжнародної установи і в разі прийняття Судом позитивного рішення на користь заявника держава-відповідач зобов'язана це рішення виконувати².

Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для судових органів держав-учасниць. При цьому, якщо Європейський Суд встановить, що окремі норми внутрішнього права держави-учасниці не відповідають Конвенції, протоколам та правовим позиціям самого Суду, то відповідна держава несе зобов'язання відповідним чином удосконалити своє законодавство, привести його у відповідність до Конвенції, інших міжнародно-правових актів та правових позицій і рішень ЄСПЛ. Проте, Європейський Суд з повагою відноситься до принципу державного суверенітету, а відтак не має

¹ Леонова О. В. Держава і право. Спецвипуск № 4: Застосування прецедентної практики. К. 2005. С. 494

² Лутковська В. Вісник «Адвокатура»: Європейський Суд з прав людини: аналіз справ. К. 2007 № 1. С. 4.

повноважень указувати, що і як треба змінювати в системі національного права.

У жорстких і водночас тяжіючих до фундаменталізму реаліях застосування вітчизняного законодавства, діяльність Європейського суду з прав людини розвивається у напрямку створення інтегративної системи ефективного прецедентного права, заснованого на забезпеченні принципу верховенства права та спрощенні процедур розгляду заяв та скорочення строків їх вирішення, що має, у свою чергу, на меті посилення ефективності та своєчасності здійснення правосуддя у справах, що стосуються порушення прав людини.

З 1 січня 2019 року затверджені нові правила розгляду заяв у ЄСПЛ. Зокрема, запроваджений новий формуляр Заяви до Суду (нотатки до її заповнення додаються)¹ та бланк довіреності, з якими можна ознайомитись на сайті Суду², а на попередніх слуханнях вводиться процедура «дружнього врегулювання», на які відводиться 12 тижнів, скорочується термін розгляду справ (з 16 до 12 тижнів).

Спрощення процедури та прискорення розгляду справ в ЄСПЛ може бути позитивним фактором в аспектах забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини.

Разом з тим, не можна не зазначити про надмірну завантаженість ЄСПЛ позовами громадян України.

У період 2006-2012 років кількість заяв проти України до ЄСПЛ у відсотковому показнику коливалася на рівні 6,8-8,5% від загальної кількості поданих заяв до цього суду. З 2013 року спостерігається зростання – 13,3%. У 2014 році Україна «вийшла в лідери» і зайняла перше сумне місце в цій номінації – 19,5%. На кінець 2015 р. на розгляді у Європейському суді було 64 850 справ, із них 13 850 (21,4 %) – заяви проти держави України. 2016 рік стає «рекордним» – 24,4%. У 2016 році за рішеннями ЄСПЛ держава вже

¹ Нотатка для заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_UKR.

² ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home>.

виплатила 612 млн грн¹. Протягом 2017 року Європейський суд з прав людини отримав 18 150 заяв від українців.

Станом на 1 січня 2018 року на розгляді ЄСПЛ перебувало приблизно 7 100 скарг від громадян України, що є четвертим показником серед країн-членів Ради Європи – Туреччина (7500), Росія (7750) та Румунія (9900). За результатами розгляду справ у ЄСПЛ, Україна отримала 73 негативні ухвали. Варто зазначити, що зниження рівня порушень прав людини, в певних аспектах пов'язане із безпрецедентним рішенням «Бурмич та інші проти України», за яким ЄСПЛ викреслив зі свого реєстру понад 12 тисяч скарг на Україну про системне невиконання рішень національних судів, передавши їх розгляд у Комітет міністрів. У 2017 році Україна виплатила за рішеннями ЄСПЛ майже 1,5 млрд грн².

Така сумна для України статистика в роботі поважної європейської правничої інституції показує наявність багатьох поважних проблем забезпечення верховенства права в кримінальному судочинстві та реалізації в цій сфері європейських стандартів правосуддя.

Незважаючи на вказані явища, прецедентна практика Європейського суду з прав людини, поряд з національними законодавчими актами, стає все більш важливим джерелом кримінально-процесуального права України, сприяє його, хоча і не такими темпами як було б бажано, але поступовій цілеспрямованій гармонізації вітчизняного права з європейськими правовими стандартами правосуддя.

Тут варто підтримати висловлене в юридичній літературі зауваження на адресу того, що нормативно-правова складова права, – як зазначає О. Петришин, – є його «несучою конструкцією», а саме право має

¹ Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015 році.

² Україна вже не лідер за кількістю скарг проти неї у ЄСПЛ. Актуальна статистика від Євросуду та Мін'юсту. URL https://humanrights.org.ua/material/ukrajina_vzhe_ne_lider_za_kilkistju_skarg_proti_neji_u_jespl_aktualna_statistika_vid_jevrosudu_ta_minjiustu

розглядатись не просто як належне, а як вкорінене у практику, що перебуває в процесі становлення, стає частиною соціальної реальності¹.

На противагу позитивістському трактуванню права, що панувало в радянській науці, природна (Г. Гроцій, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Дж. Локк та ін.), історична (Г. Гуго, К. Савін'ї, Г. Пухта та ін.) і більше пізня соціологічна (Дж. Дюї, Р. Паунд, Д. Френк та ін.) школи права, визнавали те, що право створюється не державними владними органами, а «знизу» – у суспільстві, у процесі спільної життєдіяльності людей. Зокрема, природно-правова концепція виходить із того, що окрім позитивного права, офіційно визнаного державою, існує загальне для всіх людей природне право, що стоїть над ним. Обґрунтовуючи ідею підпорядкування держави праву, позитивне право розглядається в цьому випадку не як продукт діяльності спеціально уповноважених на правотворення державних органів, а як сукупність норм, вироблених у процесі суспільного розвитку, що виражають природжені й невід'ємні права людини, захист яких – основне призначення держави. Ця теорія визначає визнання множинності джерел позитивного права, покладає на державу обов'язок охороняти ті суспільні відносини, які об'єктивно складаються в суспільстві, тим самим, поважаючи закономірне існування права у формі звичайних норм і судової практики².

Згадуючи Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, автори зазначають, що «названий закон України вперше офіційно визнав рішення Європейського суду з прав людини в конкретних справах (судовий прецедент) джерелом права в Україні³.

Навіть фрагментарне ознайомлення з наведеним вище судженнями показує, що проблема застосування практики Європейського суду з прав людини у сфері правосуддя є однією з найбільш актуальних, доктринально

¹ Петришин О. Соціально-юридична природа права. Право України. 2012. № 1-2. С. 23–24.

² Узунова О. В. Міжнародно-правові договори України як джерела кримінально-процесуального права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2008. С. 33.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. С. 45.

безцінних, практично важливих, а разом з тим складних, і найбільш багатогранних проблем, яка знаходиться на стику окремих юридичних наук. Вона, будучи традиційно в центрі уваги дослідників сучасних проблем правової держави і конституціоналізму¹, сьогодні, особливо після введення в дію КПК України 2012 року та прийняття нових законів щодо судочинства та діяльності слідчих й інших правоохоронних та правозахисних органів, все більше привертає увагу вчених-процесуалістів². Але існуючі публікації не

1. Шемшученко Ю. С. Вибране. Теоретичні проблеми формування правової держави. К.: Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 75–76; Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд /О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.; Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України): навчальний посібник /за заг. ред. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. К., 2013. 376 с.; Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: монографія /О. М. Ващук, І. О. Мазурок, В. В. Навроцький, М. В. Савчин, П. А. Трачук. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. 347 с.; Бущенко А. «Precedent UA – 2015» / А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. К.: КВІЦ, 2015. 412 с.; Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.; Коровайко О. І. Міжнародні стандарти кримінального судочинства в судовому провадженні України: монографія. Х.: Панов, 2016. 492 с.; Тертишник В. Верховенство права і закону. Право України. 2010. № 6. С. 87–92; Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18; Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. Право України. 2010. № 3. С. 52–61; Селиванов В. О. Верховенство права в конституційному правосудді. Аналіз конституційної юрисдикції. К.-Х.: Парну, 2006; Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 27; Ставнійчук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Право України. 2012. № 8. С. 146–153; Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на формування положень нового КПК України. Новації кримінально-процесуального законодавства. Дніпропетровськ: Асоціація адвокатів України. 2012. С. 9–23; Стандарти справедливого правосуддя: міжнародные и национальные практики /Воскобитова М. Р., Диков Г. В., Насонов С. А. и др.; под ред. Т. Г. Морщаковой. Москва: Мысль, 2012. 583 с.; Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». К., 2007.

2. Слущка Т. І. Окремі істотні порушення, констатовані Європейським судом з прав людини у кримінальному провадженні. Протокол. 24.07.2017 р.. [Електронний ресурс]. URL: http://protokol.com.ua/ru/slutska_tetyana_ivaniwna_okremi_istotni_porushennya; Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. К.: ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.; Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Харків: НикаНова, 2011; Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду прав людини щодо права на захист у кримінальне процесуальне законодавство України. Митна справа. 2013. № 3 С. 70–76; Капліна О. В. Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Вісник академії правових наук України. 2007. № 2(49). С. 187–197; Кононенко В. П. Доказування в Міжнародному Суді ООН. Правова держава. 2018. № 32. С. 176–182; Куріс Е. Стаття 18 Європейської конвенції з прав людини: підхід страсбурзького суду. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 22–28; Бринзанська О. Концепція свавілля у практиці Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на свободу. Слово Національної школи суддів

вичерпують усю складну проблему, а є важливою відправною основою подальших доктринальних пошуків удосконалення гарантій верховенства права у сфері правосуддя.

Найбільш складною, передусім із точки зору сучасних вітчизняних реалій правозастосування, є забезпечення системного та виваженого використання прецедентів ЄСПЛ в кримінальному процесі взагалі, та в особливих формах, порядках і режимах кримінальних проваджень, зокрема.

Як слушна сприймається висловлена в юридичній літературі теза про те, що особливими ознаками судового прецеденту, як джерела кримінально-процесуального права, необхідно вважати наступні: 1) є результатом діяльності судової гілки влади та формується в процесі здійснення правосуддя; 2) формується вищим судом (апеляційним, касаційним тощо), проте вважається прецедентом з моменту посилення нижчестоящим судом на правило, сформульоване в ньому; 3) формується при вирішенні конкретного процесуального питання в процесі розгляду певної кримінальної справи; 4) будучи засобом об'єктивізації кримінально-процесуальних норм, може як встановлювати абсолютно нову правову норму, так і декларувати або тлумачити вже існуючі норми; 5) поєднує індивідуально-правові та нормативно правові риси, оскільки містить в собі припис, який спрямований на регулювання, в першу чергу, правовідносин, що є предметом конкретної судової справи, і водночас є правилом для вирішення інших подібних справ; 6) обов'язковість певного рішення для судді виникає тільки за умови

України. 2017. № 2. С. 38–49; Дроздов О., Дроздова О. Огляд справ щодо іноземних країн, розглянутих ЄСПЛ протягом квітня травня 2016 року. Вісник НААУ. 2016. № 7-8(25). С. 61–72; Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1(16). С. 7–13; Уваров В. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Право України. 2012. № 1-2. С. 307–312; Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія; за заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпропетровськ. 2012. 268 с.; Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доп. К., 2015. 208 с.; Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К., 2006; Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини. Бюлетень Міністерства Юстиції України. 2007. № 5. С. 110–112.

схожості або подібності справи, що є на розгляді, зі справою, в якій існує рішення вищого суду або його власне; 7) динамізм та високий ступінь конкретизації кримінально-процесуальної норми, яка об'єктивується в судовому прецеденті¹.

Розкриваючи класифікацію рішень ЄСПЛ, В. В. Рожнова та інші автори зазначають, що природа рішень Європейського суду з прав людини обумовлена певними факторами: а) правові позиції, що містяться в них, мають нормативний характер; б) у рішеннях дається тлумачення Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї; в) самі рішення мають правозастосовний характер, оскільки в них міститься рішення з конкретної справи. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику, правосвідомість, науку виявляється в їх функціях. При цьому, поряд із загальними функціями джерела кримінального процесуального права рішення Європейського суду з прав людини виконують ряд своїх специфічних функцій: тлумачну, формування досвіду застосування Конвенції та Протоколів до неї щодо захисту прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства, удосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, удосконалення правосуддя у кримінальних справах, інформаційну, взаємодії з наукою кримінального процесу та розвитку правової доктрини².

На думку фахівців міжнародного права «страсбурзький прецедент» можна розглядати як «винесене Європейським судом з прав людини рішення по конкретній справі, обґрунтування якого стає правилом, обов'язковим для застосування національними судами усіх інстанцій країн-членів Ради Європи при розгляді і прийнятті рішення по аналогічній справі». У такому разі

1 Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. С. 50.

2 Курс лекцій з кримінального процесу за новим КПК України. /В. В. Рожнова та інші. К., 2012. Ч. 1. С. 80.

«страсбурзьке прецедентне право» можна розглядати як правову систему, в якій основним джерелом права є «страсбурзький судовий прецедент», тобто рішення, винесене Європейським судом з прав людини по конкретній справі, яке є «обов'язковим для застосування національними судами усіх інстанцій країн-членів Ради Європи при розгляді і прийнятті рішення по аналогічній справі»¹.

Викладене дає підстави для висновку, що під прецедентами ЄСПЛ потрібно розуміти сформовані в рішеннях суду концепти, принципи, приписи, правила, якими пропонується керуватись при розгляді недостатньо врегульованих національним законодавством правовідносин, або наявності суперечливих норм та прогалін чи при розв'язанні проблеми конкуренції правових норм, що містяться в різних джерелах права, а також позиції Суду щодо розуміння та тлумачення норм Конвенції та норм інших правових актів.

В узагальненому вигляді прецедентні норми та правові принципи, сформульовані в прецедентах Страсбурзького суду, можна назвати «правовими позиціями»². Саме вони є надійним компасом, що визначає вектор законодавчих євроінтеграційних процесів України, а в конкретиці правничої реальності може виступати формою конкретизації принципів права³, зокрема засади верховенства права взагалі та її складових елементів, зокрема.

Створене ЄСПЛ прецедентне право знаходить, з одного боку, широке застосування національними судами, а з другого, робить Конвенцію потужним *living instrument*, що дає можливість тлумачити зафіксовані ще у 1950 р. норми у світлі нових подій. Окрім того, рішення ЄСПЛ здійснюють

¹ Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2006. 219 с. С. 155–160.

² Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навчальний посібник /авт. кол.: М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький /за заг. ред. В. М. Карпунов. Луганськ: РВВ ЛУВС, 2006. С. 255–256.

³ Бочаров Д. О. Правові позиції як засіб зближення правових систем. «Polska i Ukraina W dobie transformacji», 11-12 września 2014 r. w murach państwowej Wyższej szkoły Wschodnioeuropejskiej (pWsW) w Przemyślu.; Бочаров Д. О. Правова позиція як форма конкретизації принципів права («візуальна» інтерпретація). Право України. 2017. № 7. С. 20–29.

безпосередній вплив на реформування національного законодавства держав-членів Ради Європи, завдяки чому відбувається впровадження в українську правову систему європейських стандартів¹.

Виникає необхідність інтегративної імплементації напрацьованих роками унікальних, до того ж винесених у провадженнях за заявами громадян різних країн, різноманітних за предметом розгляду рішень ЄСПЛ до існуючої системи кримінально-процесуального права України. Окрім цього, масштабною проблемою є забезпечення невідкладного корегування національного кримінально-процесуального законодавства з урахуванням правотворчих рішень Європейського Суду з прав людини, які самі не є сталими і часто знаходяться в ситуації динамічних процесів розвитку.

Імплементація (від лат. *implere* – наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати) в міжнародному праві – організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань².

Імплементація, – на думку Л. Р. Наливайко та М. В. Беляєвої, – фактична реалізація міжнародних зобов'язань держави на національному рівні, що здійснюється через трансформацію міжнародно-правових норм у національне законодавство³.

Згідно Юридичної енциклопедії, «інкорпорація» (лат. *incorporatio* – включення до складу) – об'єднання нормативно-правових актів у збірники чи зібрання, розташування їх у певному порядку без зміни змісту⁴.

Трансформація ж, безумовно, означає зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь⁵.

1 Точицький М. Європейський правовий простір: сучасні функціональні та інституційні. Право України. 2012. № 3-4. С. 301.

2 Юридична енциклопедія: в 6 т. /Ю. С. Шемшученко. К.: «Укр. енцикл.», 1999. Т. 2. С. 667.

3 Тлумачний термінологічний словник з конституційного права /укладачі: Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва, К.: «Хай-Тек Пресс», 2013. С. 146.

4 Юридична енциклопедія: в 6 т. /Ю. С. Шемшученко К.: «Укр. енцикл.», 1999. Т. 2. С. 690.

5 Новий тлумачний словник української мови: у 4 томах. /укладачі Я. Я. Яременко, О. М. Сліпущко. Т. 4. Київ: Видавництво «Аконіт», 2009. С. 561.

Загальновідомо, що «реалізація» означає здійснення дій щодо виконання певних завдань, втілення в реальність, виконання завдань¹, а під використанням розуміється застосування, вживання чогось з користю².

Рішення Європейського Суду з прав людини, – на думку О. М. Дроздова, – мають подвійний нормативний характер. У випадках, коли Європейський Суд з прав людини при вирішенні справи доходить висновку, що певні положення кримінально-процесуального законодавства України суперечать нормам Конвенції про захист прав та основних свобод людини – суди до внесення відповідних змін до кримінально-процесуального законодавства України в аналогічних ситуаціях повинні керуватися даним рішенням Європейського Суду з прав людини. Такі рішення є джерелом кримінально-процесуального права України. Стосовно ж інших рішень Європейського Суду з прав людини, то викладена в них позиція щодо інтерпретації тих або інших положень наведеної Конвенції по конкретній справі за своєю правовою природою є судовими прецедентами і повинні бути враховані судом при мотивуванні того або іншого процесуального рішення³.

Разом з тим, потрібно систематично здійснювати узагальнення практики ЄСПЛ та на основі інтегративного аналізу здійснювати їх кодифікацію, трансформацію та забезпечувати реалізацію в аспекті удосконалення існуючих національних інститутів кримінально-процесуального права.

Позитивно сприймається теза про те, що ситуації, які обумовлюють необхідність імплементації норм міжнародних правових актів та правотворчих рішень Європейського Суду з прав людини, можуть бути різних видів.

1 Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. /укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 3. Київ: «Аконіт», 2000. С. 881.

2 Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. /укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 2. Київ: «Аконіт», 2000. С. 297.

3 Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С. 82–83.

1. Норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини повністю відповідають нормам національного законодавства. В даному випадку перші використовуються як еталон, від якого не варто відступати при прийнятті нових законів чи змін до чинних.

2. Норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини торкаються певних прогалів, «білих плям» правової системи суверенної держави і фактично доповнюють чинне національне законодавство. У такому разі норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають бути без зволікань включені до правової системи держави її законодавчим органом шляхом прийняття окремого закону чи внесення доповнень до чинних законів, а поки цього не відбулося, ратифіковані Україною норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають безпосередньо застосовуватись як норми прямої дії при розгляді відповідних правовідносин.

3. Чинні національні правові інститути знаходяться у протиріччі з нормами ратифікованих Україною міжнародних правових актів та правотворчими рішення Європейського Суду з прав людини.

У такому випадку норми міжнародних правових актів та правотворчі рішення Європейського Суду з прав людини мають вищу юридичну силу, ніж закони України (якщо вони не суперечать Конституції України), а отже, саме вони і мають безпосередньо застосовуватись. Норми законодавчих актів України, які суперечать нормам ратифікованих Україною міжнародних правових актів та правотворчим рішенням Європейського Суду з прав людини, не підлягають застосуванню. Законодавчий орган України має без зволікань привести національне законодавство у відповідність до легітимних

норм міжнародних правових актів та правотворчих рішень Європейського Суду з прав людини¹.

Для усунення можливих колізій автором у ст. 1 КПК України слушно пропонується визначити:

«Порядок провадження у кримінальних справах на території України визначається Конституцією України, міжнародними договорами України, рішеннями Конституційного Суду України, цим Кодексом, законами України та прецедентною практикою Європейського Суду з прав людини.

Норми Конституції України мають найвищу юридичну силу. У разі, якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору, який не суперечить Конституції України.

У разі, якщо норми цього Кодексу суперечать рішенням Європейського Суду з прав людини, застосовуються положення відповідного рішення, які не суперечать Конституції України.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод»².

Реалізація такого підходу буде в більшій мірі сприяти правильному розумінню системи законодавства. Європейський Суд з прав людини час від часу звертає увагу на недосконалість чинного законодавства України і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності. Так, у рішенні від 6 листопада 2008 року у справі «Єлоєв проти України» (974_433) зазначено: «Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового

¹ Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія. /за заг. ред. В. М. Тertiшника. Дніпропетровськ. 2012. 268 с. С. 35.

² Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія /В. Г. Уваров; за заг. ред. В. М. Тertiшника. Дніпропетровськ. 2012. 268 с. С. 35.

слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції (995_004). Суд також нагадує, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією (995_004) і становить один із основних елементів верховенства права».

У справі «Чанєв проти України» (остаточне рішення – заява від 9 січня 2015 року) ЄСПЛ зазначив, що хоча Суд не зобов'язаний визначати, які саме заходи для виправлення ситуації доцільно вжити державі-відповідачу, завдання Суду полягає у сприянні швидкому та ефективному усуненню недоліку, виявленого в національній системі захисту прав людини.

4.2 Застосування прецедентної практики Європейського Суду з прав людини для інтегративного удосконалення практики забезпечення верховенства права в кримінальному процесі України

Прецедентна практика ЄСПЛ виконує надзвичайно важливу функцію удосконалення національного законодавства та практики його застосування.

Вступивши 9 листопада 1995 року до Ради Європи і ратифікувавши Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Україна визнала її чинність у національній правовій системі та обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. З цього часу для громадян України та інших осіб відкрито доступ до європейської системи захисту прав і свобод¹.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначено, що практика Європейського суду становить, з одного боку – джерело права при розгляді справ вітчизняними судами: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» (ст. 17), а з іншого боку, є інструментом удосконалення національного законодавства «законодавчий орган держави (орган представництва) має здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини (ст. 19).

Проблеми забезпечення верховенства права взагалі і в контексті прецедентної практики ЄСПЛ, наряду з загальними проблемами системи

¹ Луспенік Д. Д. Інститут дифамації і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Право України. 2006. № 2. С. 62–65.

принципів кримінального провадження, все частіш стають в центрі уваги науковців України та інших країн¹.

Верховенство права в кримінальному судочинстві потребує інтегративного осмислення та комплексного застосування з урахуванням доктринальних положень, напрацьованих в рішеннях ЄСПЛ та міжнародною правовою думкою. Як відомо, Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська Комісія) у доповіді про верховенство права вказала на такі його необхідні елементи: законність та прозорість ухвалення законів; правову визначеність, яка передбачає легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом; заборону державного свавілля, зокрема обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень; ефективний доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, судовий контроль за

¹ Аленін Ю. П., Волошина К. В. Поняття та система принципів кримінального провадження. Наукові праці НУ ОЮА. 2014. Т. XIV. С. 78–89; Безруков С. С. Теоретико-правовые проблемы системы и содержания принципов уголовного процесса. Монография. Москва: Издательство "Юрлитинформ. 2016. 560 с.; Бринзанська О. Концепція свавілля у практиці Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на свободу. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 38–49; Дикарев И. С. Принцип правовой определенности и законная сила судебного решения в уголовном процессе. Волгоград: Издательство ВГУ, 2015. 173 с.; Принцип верховенства права: проблемы теории та практики: монографія. У 2-х кн. /за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. Кн. 1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. 344 с.; Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності у практиці судів загальної юрисдикції. Право і суспільство. 2015. № 4. С. 9–14; Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд /О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.; Климкевич Р. А.. Луцик В. В. Гармонізація кримінального процесуального законодавства ЄС щодо презумпції невинуватості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2018. Випуск 50. Т. 2. С. 103–106; Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 288 с.; Мамка Г. М. Генезис та сучасний стан доктрини засад (принципів) у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. 29(2). С. 113-116; Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія /за заг. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.; Принцип *non bis in idem* (не двічі за одно и то же) и проблемы его реализации в России и зарубежных странах / [Щерба С. П., Смирнов П. А., Четвертакова Е. Ю., Чащина И. В.] ; под ред. С. П. Щербы. Москва: Юрлитинформ, 2017. 210 с.; Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 440 с.; Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. Право України. 2013. № 9. С. 217–218; Погребняк С. П. Принцип пропорційності у судовій діяльності. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 49–55; Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ: Правова єдність, 2016. 324 с.; Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доп. К., 2015. 208 с.

законністю та конституційністю актів державної влади, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів; дотримання прав людини, передусім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону; недискримінацію і рівність перед законом, що передбачає відсутність законів, що містять дискримінаційні положення або закріплюють правові привілеї, заборону дискримінаційного тлумачення або застосування закону.

В кримінальному судочинстві верховенство права необхідно розглядати як інтегративну засаду права та державотворення, яка фактично включає в себе якості окремих принципів кримінального процесу, таких як: а) законність, б) юридична визначеність, в) дотримання прав людини, г) заборона державного свавілля, д) недискримінація і рівність перед законом, е) ефективний доступ до правосуддя, ж) пропорційність.

У цьому контексті заслуговує на увагу безперечно вдале висловлювання Фулей Т. І., яка зазначає, що уніфікація правових ідеалів, котрі стають загальнолюдськими, призвела до оформлення на універсальному (світовому) рівні певної системи принципів права – нормативних засад позитивного права, що окреслилися в процесі розвитку правової культури усєї людської цивілізації та втілюють її найкращі здобутки в правовій сфері. Такі принципи права можна охарактеризувати як загальнолюдські або загальноцивілізаційні, оскільки вони зумовлені світовим, наднаціональним, загальноцивілізаційним рівнем розвитку¹.

Розглянемо питання застосування даних принципів та головної засади верховенства права крізь призму практики ЄСПЛ.

Законність.

Характеризуючи співвідношення верховенства права і законності ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого королівства» (рішення від 21

¹ Фулей Т. І. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. Право України. 2003 № 7. С. 24–29.

лютого 1975 року), Суд визначив, що право людини має більш широкий сенс, аніж право, надане їй державою», а в справі «Амур проти Франції» (рішення від 25 червня 1996 року) закріпив: «якість закону вимагає того, щоб він був сумісний з верховенством права, положення, яке властиве і поширюється на всі статті Конвенції».

Порушення принципу законності в діяльності слідчих органів, прокуратури та суду нерідко має місце при невиправданому застосуванні запобіжних та інших заходів забезпечення кримінального провадження, при застосуванні яких здійснюється втручання держави, в особі її судових чи правоохоронних органів, в гарантовані законом права і свободи людини.

За визначенням ЄСПЛ, втручання повинно бути здійснене «відповідно до закону», переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (рішення у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» від 25 березня 1993 р., рішення у справі «Петра проти Румунії» від 23 вересня 1998 р.). Втручання «згідно із законом» вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (рішення від 10 грудня 2009 року у справі «Михайлюк та Петров проти України», «Ювіг проти Франції» від 24 квітня 1990 року). Тобто, регулятивна норма не є нормою закону, доки вона не сформульована настільки чітко, щоб громадянин міг відповідно регулювати свою поведінку, а також у разі надання йому кваліфікованої консультації, – розумно передбачити наслідки, до яких призведе його певна дія.

При цьому, в судових процесах в ЄСПЛ державі необхідно довести, що цей закон належним чином прийнятий, не є свавільним і що він відповідає принципам юридичної визначеності, пропорційності та засаді верховенства права, не суперечить нормам більшої юридичної сили.

У контексті наведених вище міркувань у справі «Чанєв проти України» (остаточне рішення – заява від 9 січня 2015 року) Суд повторює, що слово «законний» і словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом» у п. 1 ст. 5 Конвенції за своєю суттю передбачені національним законодавством та встановлюють зобов'язання забезпечувати дотримання його матеріально-правових і процесуальних норм. І хоча саме національні органи, в першу чергу суди, повинні тлумачити і застосовувати національне законодавство, Суд може перевірити, чи було дотримано національного закону у розумінні цих положень Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Ассанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*), заява № 71503/01, п. 171, ECHR 2004-II). Однак, «законність» тримання під вартою за національним законом є важливим, але не завжди вирішальним чинником. Окрім цього, Суд повинен переконатись, що тримання під вартою упродовж періоду, який розглядається, відповідає меті п. 1 ст. 5 Конвенції, яка полягає у недопущенні позбавлення особи свободи у свавільний спосіб. Більше того, Суд також має з'ясувати, чи відповідає Конвенції національне законодавство і, зокрема, його загальні принципи, які сформульовані в законодавстві чи впливають з нього (див. рішення від 24 жовтня 1979 року у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» (*Winterwerp v. the Netherlands*), п. 45, Series A № 33).

Законність вимагає, щоб слідчий, детектив, суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, інші службові особи органів державної влади зобов'язані діяли лише в межах своєї компетенції та у визначений законами спосіб.

Практика Європейського суду з прав людини виявила недосконалість українського кримінально-процесуального законодавства, та практики застосування інституту затримання підозрюваного в різних формах і режимах кримінальних проваджень. До того ж, слід зазначити, що переважна частина позовів громадян України до Європейського суду з прав людини пов'язана з фактами незаконних затримань, порушення прав затриманих,

тортур, нелюдських умов тримання під вартою, недотримання принципу розумних строків провадження та тримання під вартою, порушення права підозрюваних на захист.

Тут варто зробити наголос на тому, що у справі «Кац та інші проти України» (*Kats and Others v. Ukraine*, заява № 29971/04), рішення від 18 грудня 2008 року, ЄСПЛ зазначив, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом», по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак, «законність» тримання під вартою, з точки зору національного закону, не завжди є вирішальним фактором. Словосполучення «згідно із законом» не просто відсилає до національного законодавства, а й пов'язане з вимогою якості «закону», тобто вимогою дотримання принципу «верховенства права», про що прямо говориться у преамбулі Конвенції. В національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у гарантовані права (рішення у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (*Malone v. United Kingdom*), від 2 серпня 1984 року, п. 67, рішення у справі «Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*), заява № 27798/95, п. 56).

Досить цікавою є і справа «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*, заява № 1291/03) рішення від 12 березня 2009 року. В даному рішенні ЄСПЛ виклав вимоги до «законності» відповідно до п. 4 ст. 5 Конвенції, зазначивши, що згідно з п. 4 ст. 5 Конвенції, затримана чи взята під варту особа має право ініціювати провадження з метою перевірки судом процесуальних і матеріально-правових умов, які є неодмінними для забезпечення «законності» – у значенні п. 1 ст. 5 Конвенції – позбавлення її свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка послужила підставою для затримання, та легітимність мети, з якою здійснювалися це затримання і подальше тримання

під вартою. Процедура вирішення питань стосовно тримання під вартою має здійснюватися з дотриманням принципу змагальності і завжди має забезпечувати рівність процесуальних засобів сторін у справі. Забезпечення затриманому права бути заслуханим – особисто або за допомогою певного представництва – є однією з основоположних гарантій процедури, що застосовується при вирішенні питань позбавлення свободи.

Забезпечення законності при провадженні слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій потребує особливої уваги. І хоча ця проблема не оминула уваги дослідників¹, проблеми юридичної визначеності та інших складових верховенства права ще потребують більш широкого і поглибленого аналізу з урахуванням практики ЄСПЛ.

У справі «X та Y проти Нідерландів» ЄСПЛ зазначив, що фізична недоторканість особи охоплюється поняттям «приватне життя», яке охороняється ст. 8 Конвенції, а отримання біологічних зразків можна

¹ Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 226–231; Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 147–152; Галаган В. І. Використання у доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матер. круглого столу (м. Київ 7 жовтня 2011 року). 2011. С. 33–36; Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101; Левендаренко О. О., Івашенко Д. В. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Форум права. 2012. № 4. С. 567–571. [Електронний ресурс]. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/ejournals>; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2014. № 9-1. С. 1–17; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Удосконалення системи негласних слідчих (розшукових) дій. Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах: матер. круглого столу (м. Київ, 4 квітня 2014 року). К.: ФОП Ліпкан О. С., 2014. С. 29–33; Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. /С. С. Кудівнов, Р. М. Шеховцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х.: Оберіг, 2013. 344 с.; Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15–23; Татаров О. Ю. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми протидії злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 25–32; Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 205–208; Тертишник В. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процессуального института и нового следственного действия). Право и политика. 2004. № 5. С. 113–118; Юхно О. О. Окремі аспекти законодавства та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві. Вісник ХНУВС. 2013. № 2(61). С. 169–178.

проводити тільки за розпорядженням уповноваженої на це посадової особи, і їх може робити тільки акредитований лікар, що володіє спеціальними медичними знаннями¹.

У рішенні в справі «Делькорт проти Бельгії» від 17 січня 1970 року, ЄСПЛ констатує, що доказ отриманий внаслідок здійсненої контрольованої закупки є недопустимим, вказав, що «загальні вимоги справедливості, висловлені у ст. 6, застосовуються до проваджень у всіх формах кримінального обвинувачення, від самого простого до найбільш складного. Суспільний інтерес не може виправдати використання доказів, отриманих в результаті поліцейського підбурювання. Відсутні підстави вважати, що без втручання агентів злочин було б скоєно. Таке втручання та його використання у сумнівному кримінальному провадженні означало з самого початку, що заявника було остаточно позбавлено права на справедливий судовий розгляд. Відповідно, мало місце порушення ст. 6 § 1 Конвенції»².

У справі «Веселов, Золотухін М. Б. та Дружинін І. В. проти Російської Федерації» ЄСПЛ встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо заявників у зв'язку з визнанням їх винними у вчиненні злочинів, які були спровоковані самими правоохоронцями.

Наведений підхід вкотре підтверджує всю комплексність, багатоманітність вихідної категорії у справі «Раманаускас проти Литви», де ЄСПЛ дав визначення підбурювання: «Підбурювання з боку поліції є там, де залучені посадові особи – співробітники служб безпеки або особи, що діють за їхнім розпорядженням – не обмежувані фактично необхідною пасивною слідчою діяльністю, а такі, що здійснюють такий вплив на особу, як підбурювання до вчинення злочину, що в іншому випадку не був би

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Х та Y проти Нідерландів» від 26 березня 1985 року. URL: http://www.rpqi.narod.ru/echr/translation/translation/x_y_nd.htm.

² Слуцька Т. І. Деякі правові позиції ЄСПЛ у кримінальному провадженні. URL: https://protocol.ua/ua/deyaki_pravovi_pozitsii_espl_u_kriminalnomu_provadzenni/

вчинений, з метою забезпечити докази й почати кримінальне переслідування...».

У справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine, заява № 12451/04, рішення від 30 вересня 2010 року) ЄСПЛ констатував очевидність незаконності самого факту обшуку житлового приміщення та порушення процедури його провадження, визнав порушення ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ та зазначив, зокрема, що обшук, про який ідеться, становив втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя та її житла.

Юридична визначеність.

Венеціанською комісією наголошується, що правова визначеність вимагає, щоб правові норми були зрозумілими і точними та мали на меті суспільно-корисні цілі і гарантування того, що ситуації і правовідносини будуть передбачуваними.

Юридичну визначеність, як елемент змісту принципу верховенства права, ЄСПЛ назвав у справі «Христов проти України» (Khristov v. Ukraine, заява № 24465/04, рішення від 19 лютого 2009 року), де зазначив, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності.

У рішенні від 6 листопада 2008 р. у справі «Слоєв проти України» ЄСПЛ зазначив: «Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції. Суд також нагадує, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання

особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама собою суперечить принципу юридичної визначеності, який є одним із основних елементів верховенства права».

У справі «Швець та інші проти України» (рішення від 12 січня 2017 року), заявники скаржилися, зокрема, на те, що тривалість кримінальних проваджень була несумісною із вимогою «розумного строку» та на відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. Суд повторює, що розумність тривалості судового розгляду повинна оцінюватися в світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв: складність справи, поведінка заявників та відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявників (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Пелісьє та Сассі проти Франції» (*Pelissier and Sassi v. France*, № 25444/94, п. 67, ECHR 1999-II), та «Фрідлендер проти Франції» (*Frydlender v. France*, № 30979/96, п. 43, ECHR 2000-VII). ЄСПЛ постановляє, що ці заяви свідчать про порушення п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінальних проваджень.

У справі «Чанєв проти України» (остаточне рішення – заява 9 січня 2015 року) заявник скаржився, що перебував під вартою з 28 лютого по 15 квітня 2013 року без жодного рішення суду, що органи державної пенітенціарної служби не звільнили його, а органи прокуратури та суд не відреагували на його незаконне тримання під вартою. Суд із занепокоєнням зазначає, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України, на відміну від звіту Уряду Комітетові міністрів (див. п. 19), чітко та точно не врегульовує питання щодо тримання особи під вартою у період після закінчення досудового розслідування та до початку судового розгляду. Отже, ч. 3 ст. 331 КПК України передбачено, що суд першої інстанції має двомісячний строк для вирішення питання щодо продовження тримання обвинуваченого під вартою, навіть якщо вже закінчився строк дії

попередньої ухвали про тримання під вартою, постановленої слідчим суддею, як це мало місце у цій справі. Суд констатував порушення ст. 5 Конвенції, яке відповідно до практики Суду у справах щодо України можна вважати системним. У справі «Харченко проти України» (Kharcsenko v. Ukraine), Суд зазначив, що постійно констатує «порушення підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснювалося без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду» (див. вищенаведене рішення у справі «Харченко проти України» (Kharcsenko v. Ukraine), п. 98). Таким чином, проблема – наслідок прогалини законодавства, і державі-відповідачу було запропоновано вжити невідкладних заходів для приведення її законодавства та практики у відповідність до висновків Суду щодо ст. 5 Конвенції (там же, п. 101).

Отже, як показує ця справа, нове українське законодавство містить деякі аналогічні недоліки. З огляду на вищенаведене ЄСПЛ вважає, що найбільш доцільним способом вирішення вищенаведеного порушення є невідкладне внесення змін до відповідного законодавства з метою забезпечення відповідності національного кримінального процесу вимогам ст. 5 Конвенції.

Дотримання прав людини.

У справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ установив, що заявник Шабельник у процесі досудового провадження на Україні був допитаний в якості свідка, зізнався в процесі такого допиту у відсутності адвоката у вчиненому злочині; брав участь у відтворенні обстановки і обставин злочину в якості свідка і без захисника, де підтвердив свої зізнання. Європейський Суд з прав людини установив у справі «Шабельник проти України» порушення п. 1 та п. 3 ст. 6 Конвенції, а також у своєму рішенні зазначив, що засудження обвинуваченого ґрунтується на показаннях, здобутих із порушенням права особи «на мовчання та права несвідчити проти самого себе» та з перешкодами для здійснення права на захист.

У рішенні ЄСПЛ за скаргою № 40852/05 «Шличков проти Російської Федерації» від 09.02.16 р. (набрало чинності 09.05.16 р.) Суд зазначив, що «право не давати показання та право не свідчити проти себе є загально визнаними міжнародними стандартами, які лежать в основі поняття справедливого розгляду, передбаченого ст. 6 Конвенції. Сенс цих прав полягає в тому числі в забезпеченні захисту підозрюваних від будь-яких проявів незаконного примусу з боку влади; таким чином, їх дотримання допомагає уникнути судових помилок і сприяє реалізації цілей ст. 6 Конвенції. Право не свідчити проти самого себе, зокрема, передбачає, що сторона звинувачення в кримінальній справі прагне довести свою версію по справі проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих шляхом примусу або придушення волі обвинуваченого» (п. 81 постанови). «Свідчення, отримані у порушення ст. 3, за визначенням вважаються недостовірними. Крім того, в кримінальному провадженні вони часто стають безпосереднім приводом для жорсткого поводження. Використання таких показань для визнання людини винною несумісне з гарантіями, передбаченими ст. 6 Конвенції» (п. 82 постанови).

Проблеми забезпечення прав і свобод людини в кримінальних провадженнях колоритно були висвітлені ЄСПЛ у справі «Каверзін проти України»¹. Взятий під варту заявник піддавався тортурам, позбавлявся вчасної медичної допомоги. 23 вересня 2002 року медична комісія встановила, що заявник став повністю сліпим та, відповідно, належав до найвищої офіційно встановленої в Україні групи інвалідності. Адміністрація Дніпропетровської колонії не дозволила матері заявника передати йому ліки, перелік яких не вказувався, однак яких він, як стверджувалося, потребував. Суд повторює, що надання необхідної медичної допомоги особам у місцях тримання під вартою є обов'язком держави. Суд вважає за необхідне наголосити на тому, що Україна має терміново реформувати правову

¹ Європейський суд з прав людини. Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) Страсбург. 15 травня 2012 року. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_851.

систему, щоб забезпечити викорінення практики катування осіб, які тримаються під вартою, та забезпечити проведення ефективного розслідування відповідно до ст. 3 Конвенції у кожній конкретній справі, в якій заявляється небезпідставна скарга на жорстоке поводження та ефективно виправлення на національному рівні будь-яких недоліків такого розслідування. ЄСПЛ особливу увагу приділяє дотриманню принципу поваги до гідності людини як соціальної істоти, незважаючи на характеристику у минулому, репутацію чи злочинну діяльність і підкреслює обов'язок держави, за потреби, надання вчасної і кваліфікованої медичної допомоги затриманим чи заарештованим, а невиконання даної вимоги кваліфікує як жорстоке поводження, що може оцінюватись як катування з огляду на тяжкість тілесних ушкоджень.

Заборона державного свавілля.

Державне свавілля нерідко проявляється на ґрунті недостатньої юридичної визначеності окремих процесуальних дій. Це потребує системного аналізу як недоліків законодавства, так і можливі індивідуальні акти зловживання посадовим становищем чи перевищення владних повноважень.

У справі «Соловей і Зозуля проти України» (рішення від 27 листопада 2008 року) ЄСПЛ зазначив, що тривале тримання під вартою без визначення в рішенні суду відповідних підстав визнається несумісним з *принципом захисту від свавілля, закріпленим у п. 1 ст. 5 цієї Конвенції*.

З огляду на правові позиції ЄСПЛ, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, не повинно регламентуватись як слідча дія і засіб отримання доказів у кримінальному провадженні, адже не передбачає достатніх і ефективних гарантій проти зловживань, у зв'язку з чим не відповідає рішенням Європейського суду з прав людини (див. справа «Імакаєв проти Росії», рішення від 09 листопада

2006 року № 7615/02), а також суттєво обмежує права людини на недоторканність житла, чим суперечить ст. 22 Конституції України¹.

Європейський суд з прав людини, розглянувши справу «Ірландія проти Сполученого Королівства» (1978 р.), визнав такими, що суперечать ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. п'яти методів сенсорної депривації (дезорієнтації або втрати чутливості), що застосовувалися поліцейськими органами Великобританії під час допитів підозрюваних в Північній Ірландії: стояння біля стіни в дуже незручному положенні, покриття голови непрозорим капішоном, шумовий вплив на підозрюваних, позбавлення підозрюваних сну, позбавлення підозрюваних їжі та води. По даній справі суд провів розрізнення між трьома групами забороненої поведінки з особами:

а) катування: нелюдське поводження, що здійснюється навмисно і призводить до дуже серйозних та тяжких страждань;

б) нелюдське поводження чи покарання: спричинення сильних фізичних та душевних страждань;

в) таке, що принижує гідність поводження: знуцання, які мають викликати у жертви почуття страху, страждання і почуття власної неповноцінності, а також принизити її гідність, та, по можливості, зламати її фізичний і моральний опір².

Недискримінація і рівність перед законом.

Принцип рівності сторін у процесі – у розумінні «справедливого балансу» між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невідгідне становище відносно другої сторони³.

¹ Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1(16). С. 7–13.

² Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. /Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. Львів: Кальварія, 2002. 180 с. С. 18.

³ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доп. К., 2015. 208 с. С. 25.

У справі «Жук проти України» (остаточне рішення від 21 жовтня 2010 року) заявник скаржився за п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на порушення принципу рівності сторін, оскільки Верховний Суд України розглянув його касаційну скаргу за його відсутності. Європейський суд встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що під час розгляду Верховним Судом України касаційної скарги заявника не було дотримано принципу рівності сторін, оскільки судовий розгляд скарги заявника відбувався лише за участі прокурора, який усно представив свою позицію та міг вплинути таким чином на висновки суду, а заявник був позбавлений можливості надати свої аргументи у відповідь.

ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» (*Nadtochiy v. Ukraine*, заява № 7460/03, рішення від 15 травня 2008 року) у п. 26 зазначив, що принцип рівності сторін – один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище у порівнянні з опонентом.

Ефективний доступ до правосуддя.

ЄСПЛ у § 60 справи «Роу (Rowe) і Девіс (Davis) проти Сполученого Королівства» зазначив, що основним аспектом права на справедливий судовий розгляд є те, що розгляд у кримінальній справі, в тому числі процесуальні моменти такого розгляду, має бути змагальним і що обвинуваченню і захисту повинні бути надані рівні можливості. При розгляді кримінальної справи право на змагальний процес означає, що і обвинувачення, і захист повинні мати можливість знати і коментувати аргументи та докази, представлені протилежною стороною (див. рішення у справі «Брандштеттер проти Австрії» (*Brandstetter v. Austria*) від 28 серпня 1991 року¹. Додатково п. 1 ст. 6 Конвенції вимагає, як і англійське право, щоб звинувачення розкрило захисту всі докази на користь обвинуваченого або

¹ Рішення у справі «Брандштеттер проти Австрії» (*Brandstetter v. Austria*) від 28 серпня 1991 року¹. § 66-67. Series A. № 211. P. 27–28.

проти нього, які в неї є (див. рішення суду у справі «Едвардс проти Сполученого Королівства», § 36. р. 35.).

У справі «Мащенко проти України» (рішення від 11 червня 2015 року) заявниця стверджувала, що розслідування обставин смерті її чоловіка було поверховим і тривалим. Зібрані докази були суперечливими, а твердження заявниці стосовно можливості насильницької смерті її чоловіка не були належним чином розслідувані. Вона також не могла брати ефективну участь у розслідуванні, зокрема, внаслідок систематичного ненадання органами влади чітких відповідей на її запити та неповідомлення її вчасно про ухвалені рішення. Суд повторює, що у випадках настання смерті за підозрілих обставин держава має забезпечити певну форму ефективного офіційного розслідування. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком вжиття заходів. Органи влади повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для забезпечення збирання доказів, які стосуються події. Будь-який недолік у розслідуванні, який підриває його здатність встановити причину смерті або винних осіб, може суперечити такому стандарту. Суд зазначає, що ефективне розслідування вимагає, щоб дії органів влади були предметом громадського контролю, і щоб найближчі родичі померлих мали можливість брати активну участь у розслідуванні, зокрема шляхом оперативного доступу до відповідних документів та рішень (див., наприклад, рішення у справі «Сергій Шевченко проти України»). Суд зазначає, що суттєва затримка при встановленні причин смерті, якщо вона не виправдана об'єктивними обставинами, може сама по собі підірвати довіру суспільства до забезпечення верховенства права. ЄСПЛ у даній справі постановляє, що було порушення ст. 2 Конвенції.

У справі «Риженко проти України» (заява № 55902/11, рішення від 30 липня 2015 року) ЄСПЛ зазначає, що розслідування обставин смерті сина заявниці тривало понад п'ять з половиною років і не принесло реальних результатів. Більше того, факти наводять на думку, що протягом цього значного періоду часу органами досудового слідства не було докладено

розумних зусиль для встановлення істини. ЄСПЛ постановляє, що було порушення процесуального аспекту ст. 2 Конвенції, а відповідно – держава-відповідач повинна сплатити пані Поцілуйко та пану Риженку спільно 6000 (шість тисяч) євро відшкодування моральної шкоди.

У справі «Воловік проти України» (Volovik v. Ukraine, рішення від 6 грудня 2007 року) ЄСПЛ зазначає, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Однак, право доступу до суду не може бути обмежене таким чином або у такій мірі, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та дотримуватися пропорційності між використаними засобами та досягнутими цілями. У той же час, такі правила в цілому або їх застосування, не повинні перешкоджати сторонам використовувати доступні засоби захисту. Суд підкреслює, що оскільки питання стосується принципу юридичної визначеності, це піднімає не лише проблему трактування правових норм у звичайному сенсі, а також і проблему недоцільного формулювання процесуальних вимог, яке може перешкоджати розгляду позову щодо суті, тим самим спричиняючи порушення права на ефективний судовий захист.

Дана правова позиція обумовлює необхідність спрощення процедур подачі апеляційної та касаційної скарги, перегляду заборон оскарження судових рішень обвинуваченим, який уклав угоду про визнання винуватості та не наполягав на дослідженні доказів, а суд на основі цього здійснив спрощений судовий розгляд (ст. 349 КПК України).

Пропорційність.

Концепт принципу пропорційності отримує все більш змістовне наповнення в контексті формування доктринальної системи загальних засад прав в сьогоднішній практиці Європейського суду з прав людини (наприклад, справа «Волохи проти України» (заява № 23543/02, рішення від 2 листопада

2006 року, «Яллох проти Німеччини», «Класс та інші проти Німеччини»¹, «Аманн проти Швейцарії»², рішення від 16 лютого 2000 року, «Ча'ар Шалом Ве Цедек проти Франції»³, «Гласс проти Сполученого Королівства»⁴.

Венеціанська Комісія у Висновку щодо Конституції України акцентувала на необхідності дотримання Конституційним Судом України принципу пропорційності при тлумаченні обмежень прав і свобод людини, оскільки останній не відтворений Конституцією України, статті якої допускають багато обмежень фундаментальних прав і свобод та визначають такі обмеження у загальних рисах.

У справі «Яллох проти Німеччини» ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення ст. 3 ЄСПЛ через вжиття непропорційних заходів медичного втручання для отримання доказів. Зокрема, Суд зазначив, що «компетентні органи завдали заявнику тяжкого втручання у його фізичну і психічну цілісність проти його волі. Заявника змусили блювати не з лікувальною метою, а для отримання доказів. Натомість мети можна було досягти простішим природним способом».

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що обмеження прав і свобод людини і громадянина визнаються допустимими, якщо вони здійснені згідно з чинним законодавством і відповідають правилу «збереження основного змісту прав і свобод» (рішення від 20 травня 1999 року у справі «Реквенї проти Угорщини», рішення Великої палати від 13 лютого 2003 року у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини»).

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 6 вересня 1978 року. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2002. № 4.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аманн проти Швейцарії» від 16 лютого 2000 року. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2000. № 4.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ча'ар Шалом Ве Цедек проти Франції» від 27 червня 2000 року. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2000. № 3.

⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гласс проти Сполученого Королівства» від 9 березня 2004 року. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2004. № 3.

У справі «Ляшко проти України» (Lyashko v. Ukraine, рішення від 10 серпня 2006 року), ЄСПЛ зазначив, що суд повинен перевірити, чи було втручання виправданим та необхідним у демократичному суспільстві, та, зокрема, чи було воно пропорційним, і чи були причини, надані національними органами влади на його виправдання, важливими та достатніми.

Вимоги принципу пропорційності у правотворчості, зазначає Ю. Євтошук, доцільно систематизувати на основі ключових критеріїв: законодавцю слід використовувати лише так звані нехибні засоби правового регулювання, що сприяють досягненню публічної легітимної мети, в основі якої лежать правомірні інтереси, за умови обережного впливу на питання морально-етичного значення, врахування змін у суспільно-правовому житті, дотримання принципів законності і правової визначеності (вимога придатності); серед цих засобів він повинен орієнтуватися на ті, які найменше втручаються у права і свободи, ефективно сприяють досягненню мети, задля якої введені, що потребує їх диференціювання залежно від правових обставин, обґрунтованості, виправданості, недопущення дискримінації та надмірного формалізму при реалізації прав (вимога необхідності); введені законодавцем засоби правового впливу мають оптимально забезпечити баланс конкуруючих цінностей, що означає, зокрема, заборону посягання на сутність прав, залишення мінімальних гарантій як для них, так і для публічних інтересів, а також виконання державою свого позитивного обов'язку щодо захисту цих прав – передбачення адекватних механізмів їх судового захисту, належних та справедливих механізмів компенсації збитків та шкоди, що можуть бути завдані їм у випадках обмежень тощо (вимога сумірності у вузькому сенсі). Це свідчить про тісний зв'язок принципу пропорційності з іншими правовими принципами (справедливості, рівності, законності, правової визначеності, балансування приватних та публічних інтересів тощо), які хоча

і є самостійними, однак перевірка їх дотримання у тій чи іншій правовій ситуації може стати обов'язковим етапом аналізу тесту на пропорційність¹.

Послідовне і добросовісне застосування судами принципу пропорційності, судова перевірка актів на їх доречність та необхідність і, як наслідок, встановлення справедливого балансу, є важливою передумовою для забезпечення прав людини, утвердження верховенства права².

Вищезазначене дозволяє сформулювати наступні узагальнюючі висновки та пропозиції.

Враховуючи викладені прецедентні рішення ЄСПЛ, на основі інтегративного їх аналізу і узагальнення, пропонуємо внести такі корективи у норми КПК України.

Зокрема, вважаємо за доцільне ст. 3. КПК України викласти у наступній редакції: «Завданнями кримінального провадження є: 1) встановлення об'єктивної істини; 2) відновлення порушених злочином чи кримінальним проступком прав і свобод людини, законних інтересів суспільства, держави, окремих фізичних і юридичних осіб; 3) забезпечення верховенства права та справедливого судочинства.

Статтю 7 КПК України доцільно назвати «Засади та принципи кримінального провадження» та викласти у двох частинах. У частині першій зазначити, що засадами кримінального провадження є: 1) забезпечення встановлення істини та справедливості; 2) верховенство права; 3) змагальність сторін. У частині другій визначити такі принципи кримінального провадження як: 1) законність; 2) юридична визначеність; 3) дотримання прав людини; 4) всебічність, повнота і об'єктивність досліджень обставин справи; 5) презумпція невинуватості; 6) повага до людської гідності; 7) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 8) недоторканність житла чи іншого приватного володіння

¹ Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2015. 20 с.

² Погребняк С. П. Принцип пропорційності у судовій діяльності. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 49-55. С. 54.

особи; 9) таємниця спілкування; 10) невтручання у приватне життя; 11) недоторканність права власності; 12) свобода від самовикриття та право неспівідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 13) забезпечення права на захист; 14) недискримінація та рівність перед законом і судом; 15) пропорційність; 16) ефективний доступ до правосуддя; 17) безпосередність дослідження доказів; 18) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 19) гласність і відкритість судового провадження; 20) обов'язковість судових рішень; 21) документованість провадження у справі; 22) розумність строків; 23) заборона державного свавілля та обмеження дискреційних повноважень.

КПК України доцільно доповнити ст. 19-1 під назвою «Принцип пропорційності» та викласти її у наступній редакції:

«1. Обмеження прав і свобод людини при кримінальному провадженні буде вважатись допустимим і виправданим, коли таке обмеження є необхідним у демократичному суспільстві та коли були достатньо вагомі причини, надані правовими нормами на його виправдання.

2. Обмеження прав і свобод людини при кримінальному провадженні може допускатись лише у передбачених законом випадках та лише для досягнення передбаченої законом цілі, якщо іншими засобами її досягти неможливо.

3. Обмеження прав учасників процесу для досягнення мети кримінального судочинства має бути мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються, в конкретних умовах провадження».

Окрім того, вважаємо за доцільне *скасувати*, як невідповідні засаді верховенства права та принципам юридичної визначеності й пропорційності, такі правові норми КПК України: ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи»; п. 1 ч. 1 «контрольована поставка» та ч. 5 ст. 271 «Контроль за вчиненням злочину»; ст. 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної ...»; ст. 275 «Використання конфіденційного»; ч. 3 ст. 349

«Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження»; п. 2 «угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості» ст. 468 «Угоди в кримінальному провадженні» та ч. 2, 4 ст. 469 і ст. 472 «Зміст угоди про визнання винуватості».

Для забезпечення реалізації права кожної особи на правничу допомогу, виходячи з принципу рівності, передбачити право потерпілих в кримінальних провадженнях на безоплатну правничу допомогу в кримінальному процесі на тих же підставах, за яких даний інститут застосовується до підозрюваного.

Для реального забезпечення доступу до правосуддя передбачити право потерпілого в усіх формах і режимах кримінальних проваджень на безоплатне отримання копій таких процесуальних документів як обвинувальний висновок, ухвала суду про призначення судового розгляду та вирок суду. Разом з тим, в аспектах забезпечення права на оскарження процесуальних рішень має бути гарантоване право потерпілого і обвинуваченого на апеляційне оскарження будь-якого вироку суду при провадженні на підставі угод чи застосуванні будь-яких інших особливих форм, порядків і режимів провадження.

ВИСНОВКИ

У розбудові правової держави важливе значення має забезпечення верховенства права в сфері судочинства, в усіх без винятку, в тому числі і в особливих формах, режимах і порядках кримінальних проваджень.

Головна ідея роботи полягає у збалансуванні приватних і публічних інтересів при застосуванні особливих форм, порядків і режимів у кримінальних провадженнях на основі засади верховенства права через удосконалення загальної процесуальної форми та її особливостей щодо окремих видів проваджень.

Оптимізація процесуальної форми кримінального судочинства має забезпечувати процесуальну економію та усувати надлишкові бюрократичні процедури, але не повинна приводити до усунення існуючих гарантій встановлення істини та забезпечення верховенства права, а навпаки.

Формування доктрини та реалізація засади верховенства права в удосконаленні процесуальної форми має здійснюватися на основі інтегративного аналізу системи усіх процесуальних норм національного законодавства та демократичних європейських стандартів правосуддя.

Під поняттям «європейські стандарти кримінального правосуддя» варто розуміти закріплені в міжнародно-правових актах принципи, вимоги, правила, норми, приписи, а також правові позиції та прецеденти Європейського суду з прав людини, які стосуються кримінального судочинства, носять зобов'язуючий характер для держав, учасниць Європейської конвенції з прав людини, гармонізують правову систему національного права, створюють додаткові елементи юридичної визначеності недосконалих процедур, сприяють реалізації засад верховенства в кримінальних провадженнях.

Доцільно ст. 3. КПК України викласти у наступній редакції: «Завданнями кримінального провадження є: 1) встановлення об'єктивної істини; 2) відновлення порушених злочином чи кримінальним проступком

прав і свобод людини, законних інтересів суспільства, держави, окремих фізичних і юридичних осіб; 3) забезпечення верховенства права та справедливого судочинства.

Концепт засади верховенства права знаходиться на стадії доктринального становлення та має враховувати орієнтири Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська Комісія), яка у доповіді про верховенство права указала на такі його необхідні елементи: законність та прозорість ухвалення законів; правову визначеність, яка передбачає легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом; заборону державного свавілля, зокрема обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень; ефективний доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної влади, функціонування незалежної адвокатури, виконання рішень судів; дотримання прав людини, передусім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону; недискримінацію і рівність перед законом, що передбачає відсутність законів, що містять дискримінаційні положення або закріплюють правові привілеї, заборону дискримінаційного тлумачення або застосування закону. Разом з тим, у Рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (справа № 1-11/2012) Конституційний Суд України зазначив, що одним із елементів верховенства права є також принцип пропорційності.

У кримінальному судочинстві верховенство права слід розглядати як інтегративну засаду права та державотворення, яка фактично включає в себе в якості окремих, менш загальних, але, безумовно, не менш важливих і незаперечних принципів кримінального процесу наступні: а) законність, б) юридична визначеність, в) дотримання прав людини, г) заборона державного свавілля, д) недискримінація і рівність перед законом, е) ефективний доступ до правосуддя, ж) пропорційність.

Вищеназвані окремі принципи правосуддя, як структурно-функціональні складові фундаментальної загальноправової інтегративної засади права і державотворення, мають бути чітко сформульовані на доктринальному рівні та розкриті в нормах КПК України в якості принципів кримінального процесу.

Статтю 7 КПК України доцільно назвати «Засади та принципи кримінального провадження», та викласти у двох частинах.

У частині першій зазначити, що засадами кримінального провадження є: 1) забезпечення встановлення істини та справедливості; 2) верховенство права; 3) змагальність сторін.

У частині другій визначити такі принципи кримінального провадження як: 1) законність; 2) юридична визначеність; 3) дотримання прав людини; 4) всебічність, повнота і об'єктивність досліджень обставин справи; 5) презумпція невинуватості; 6) повага до людської гідності; 7) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 8) недоторканність житла чи іншого приватного володіння особи; 9) таємниця спілкування; 10) невтручання у приватне життя; 11) недоторканність права власності; 12) свобода від самовикриття та право несвідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 13) забезпечення права на захист; 14) недискримінація та рівність перед законом і судом; 15) пропорційність; 16) ефективний доступ до правосуддя; 17) безпосередність дослідження доказів; 18) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 19) гласність і відкритість судового провадження; 20) обов'язковість судових рішень; 21) документованість провадження у справі; 22) розумність строків; 23) заборона державного свавілля та обмеження дискреційних повноважень.

Пропонуємо ст. 9 КПК України «Законність», з урахуванням висловленої позиції, викласти у наступній редакції:

«Під час безпосереднього виявлення злочину, затримання підозрюваної особи на місці злочину та здійснення кримінального провадження, а рівно при виконанні вироку чи іншого судового рішення, слідчий, детектив, суд,

слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, інші службові особи органів державної влади зобов'язані, в межах своєї компетенції та у визначений законами спосіб, вжити всіх передбачених законом заходів щодо встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, їх покарання, забезпечити правильне застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний, неухильно додержуватися при цьому вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших законів та рішень Європейського суду з прав людини.

Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності або обмежений у своїх правах і свободах інакше, ніж на підставах і в порядку, встановлених законом.

Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати нормам Конституції України та Рішенням Конституційного Суду України.

У разі конкуренції правових норм, застосовуються норми Конституції України, як норми, які мають вищу юридичну силу та можуть застосовуватись як норми прямої дії.

У разі наявності прогалин в законодавстві, сумніви щодо притаманності приватним особам певних прав і свобод, їх змісту і обсягу, такі сумніви мають тлумачитись і вирішуватись на користь такої особи, а сумніви щодо повноважень посадових осіб органів влади мають тлумачитись обмежувальним характером.

При прийнятті законодавчим органом нових законів недопустимо звуження існуючих прав і свобод та гарантій їх захисту».

Юридична визначеність передбачає ясність і зрозумілість закону, є легкість та доступність з'ясування змісту права і юридично забезпечену можливість скористатись цим правом, відсутність юридичних фікцій, колізій,

суперечливих та неоднозначних приписів, які дозволяють різне його тлумачення і застосування. По суті, це вимога до якості закону.

Пропонуємо ст. 9-1 КПК України «Юридична визначеність» викласти у наступній редакції:

«Кримінально-процесуальне законодавство має передбачити, залежно від обставин участі у справі, чіткий процесуальний статус особи, закріпити в правових нормах зрозумілі правові приписи, які забезпечують легкість і доступність з'ясування суті права та покладеного на особу обов'язку, передбачити юридично гарантовану можливість скористатися цим правом, а посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження зобов'язані роз'яснити зміст таких прав і обов'язків та порядок їх реалізації».

Реалізація такого елемента принципу верховенства права як «заборона державного свавілля» потребує більш чіткого розкриття в кримінальному процесі принципу, закладеного у ст. 19 Конституції України, згідно якого «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Пропонуємо ст. 26 КПК України назвати «Заборона державного свавілля» та, відповідно, викласти її у наступній редакції:

«Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право на презумпцію невинуватості та поводження з ним як з невинуватим.

Ніхто не може зазнавати безпідставного свавільного арешту, затримання, примусу чи обмеження в своїх правах і свободах.

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню. Забороняється домагатись показань шляхом тортур, насилля чи застосування інших незаконних засобів.

Кожному арештованому повідомляються при арешті причини арешту і повідомляється без зволікань пред'явлене обвинувачення.

У кримінальному провадженні ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Приватні особи можуть робити все, що не заборонено законом.

Прокурор, обвинувач, слідчий, детектив, слідчий суддя, суд, інші посадові особи правоохоронних органів та органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, дотримуватись процесуальної форми кримінального провадження та вживати необхідних і визначених законом заходів для забезпечення прав і свобод інших учасників процесу; при визначенні прав і свобод людини враховувати міжнародні правові акти та практику Європейського суду з прав людини; усі сумніви щодо змісту і обсягу прав і свобод людини тлумачити на її користь, виходячи з принципу добропорядності людини, використовувати найбільш сприятливий для осіб підхід при застосуванні в таких випадках норм права; виключати буд-які акти свавілля щодо людини, її прав і свобод.

Обмеження, дозволені законом щодо прав і свобод людини, не можуть застосовуватися для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені».

При визначенні принципу недискримінації та рівності перед законом доцільно застосувати положення ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, згідно якої: «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім, хто перебуває у межах її території та під її юрисдикцією особам, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні».

В інтегративному вигляді принцип пропорційності в кримінальному процесі може бути запроваджений згідно з доктринальним концептом,

розкритим у працях В. М. Тertiшника «Принцип пропорційності – закріплений у міжнародних нормативних актах, рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, принцип права, згідно концептуального змісту якого мета юридичних дій має бути суспільно-вагомою, а засіб її досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах, втручання у сферу прав і свобод людини може допускатись лише у випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення правосуддя чи іншої суспільно-корисної мети, якщо цього неможливо досягти іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута».

КПК України доцільно доповнити ст. 19-1 під назвою «Принцип пропорційності» та викласти її у наступній редакції:

«1. Обмеження прав і свобод людини при кримінальному провадженні буде вважатись допустимим і виправданим, коли таке обмеження є необхідним у демократичному суспільстві та коли були достатньо вагомі причини, надані правовими нормами на його виправдання.

2. Обмеження прав і свобод людини при кримінальному провадженні може допускатись лише у передбачених законом випадках та лише для досягнення передбаченої законом цілі, якщо іншими засобами її досягти неможливо.

3. Обмеження прав учасників процесу для досягнення мети кримінального судочинства має бути мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються, в конкретних умовах провадження».

Особливі форми, порядки і режими кримінальних проваджень, які викладені в КПК України, умовно можна поділити на дві групи:

1) спрощені форми кримінального провадження: а) провадження на підставі угод; б) здійсненні спеціального (заочного) досудового розслідування (*in absentia*); в) особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції; г) кримінальне провадженням у формі

приватного обвинувачення; д) провадження дізнання щодо кримінальних проступків;

2) ускладнені процедури проваджень: а) особливості кримінальних проваджень відносно осіб, щодо яких передбачений статус недоторканності та інший підвищений ступінь захисту; б) провадження у справах про злочини та інші кримінальні правопорушення неповнолітніх; в) провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру; г) провадження у справах, які містять відомості, що становлять державну таємницю; д) кримінальні провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Ознайомлення з інтегруючими властивими ознаками конституційних норм що стосуються засад правничої допомоги та захисту, варто зазначити, що наразі чинна редакція ст. 131-2 Конституції України потребує більш чіткого юридичного визначення. Зокрема ч.3, 4 даної норми, в якій викладені такі приписи «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена», потребує корегування в сторону зміцнення професійного захисту неповнолітніх та малолітніх осіб.

За відсутності чіткого і виваженого врегулювання даних питань в галузевому законодавстві, пропонується до запровадження концепція, за якої для виконання функції правничої допомоги та захисту неповнолітніх мають бути допущені найбільш кваліфіковані юристи, а саме, на досудовому слідстві мають допускатись як адвокати зі стажом не менше трьох років, так і

вчені-юристи, викладачі правничих дисциплін вищих навчальних закладів, а в судовому розгляді справи поряд з такими захисниками чи представниками варто передбачити долучення до виконання функції захисту також одного з близьких родичів неповнолітнього.

З поглибленням судово-правової реформи виникає все більше проблем конкуренції правових норм, які потребують комплексного вирішення на основі європейських стандартів правосуддя.

Удосконалення процесуальної форми особливих спрощених форм, порядків і режимів кримінальних проваджень потребує системного інтегративного аналізу усіх джерел правових норм, включаючи європейські стандарти правосуддя, зміцнення гарантій захисту прав і свобод учасників процесу, розроблення та запровадження, з урахуванням принципу верховенства права, більш досконалої процедури слідства і судового розгляду відповідних справ, реалізації правових позицій ЄСПЛ у сфері розвитку стандартів правосуддя.

Регламентуючи провадження із застосуванням особливих форм, порядків і режимів кримінальних проваджень, варто уникнути двох можливих недоліків – занадто значного та невиправданого, з точки зору досягнення завдань кримінального процесу, спрощення процесуальної форми та гарантій правосуддя при застосуванні спрощених процедур; значного ускладнення процесуальної процедури, яку важко виконати в екстремальних та складних умовах кримінальних проваджень.

Необхідно скасувати як невідповідні засаді верховенства права та принципам юридичної визначеності й пропорційності такі правові норми КПК України як: ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи»; п. 1 ч. 1 «контрольована поставка» та ч. 5 ст. 271 «Контроль за вчиненням злочину»; ст. 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної»; ст. 275 «Використання конфіденційного співробітництва».

Розвиток системи забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень передбачає: системний аналіз існуючих спрощених та ускладнених процедур застосування особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень з визначенням якості законодавчих приписів та ефективності їх застосування; розробки доктрини та процесуальної форми дізнання щодо кримінальних проступків; розширення та удосконалення існуючої системи принципів та умов застосування особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень з забезпеченням запровадження надійних гарантій захисту прав і свобод людини; визначення підстав, умов і процедури провадження слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій як у спрощених, так і ускладнених порядках кримінальних проваджень; розкриття підстав, умов та порядку застосування запобіжних та інших примусових заходів при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень; створення такої моделі процесуальної форми при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень, за якої в найбільшій мірі була б забезпечена реалізація засади верховенства права; удосконалення механізмів забезпечення дієвості процесуального контролю, судового й прокурорського нагляду за здійсненням процесуальної діяльності при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень; удосконалення юридичного механізму правничої допомоги та захисту й відновлення прав і свобод, правової реабілітації та відшкодування заподіяної шкоди незаконними діями при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень.

Чинний КПК України (ст. 468) закріплює особливий порядок кримінального провадження на підставі двох видів угод:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Незважаючи на певну схожість та їх об'єднання на цій основі в одній главі КПК України, а також регламентуванні підстав і порядку їх застосування в окремих єдиних статтях закону, ці дві форми угод в кримінальному провадженні мають суттєві відмінності.

Україна, в рамках міжнародних зобов'язань щодо гармонізації законодавства із законодавством ЄС, має здійснити деякі кроки для створення умов для застосування медіації, зокрема у сімейних, кримінальних, адміністративних та цивільних справах (відповідно Рекомендації Ради Європи Rec (98)1; Rec (99)19; Rec (2001)9; Rec (2002)10).

Важливим позитивом застосування інституту угоди про примирення потерпілого з обвинуваченим (підозрюваним) є те, що потерпілий отримує реальну можливість швидкого та ефективного захисту своїх прав на відшкодування завданих йому злочином майнових збитків та компенсації моральної шкоди, а особі, що обвинувачується в здійсненні кримінального правопорушення, надається шанс на виправлення без застосування деструктивних покарань.

Виходячи з цього та положень міжнародних правових документів щодо медіації, ст. 469 КПК України доцільно присвятити окремо угоді про примирення сторін, у якій мають бути детально викладені умови та порядок застосування даного інституту та використання механізмів медіації, з урахуванням принципу юридичної визначеності.

Потребують узгодження інститут «дійового каяття» та процесуальні форми провадження на підставі угод.

Аналіз практики застосування угод про визнання винуватості показує на існування ризиків не тільки поліпшення показників у роботі поліції за рахунок фіктивних угод, а й ризиків прояву корупції та зловживань владою суддів при розв'язанні справ по суті.

Доведено, що існуючий в чинному кримінально-процесуальному законодавстві інститут угоди про визнання вини є юридичною фікцією,

вступає в конкуренцію та протиріччя з нормами КК України, суперечить конституційним нормам та міжнародним правовим актам.

Чинний КК України містить Розділ IX під назвою «Звільнення від кримінальної відповідальності». Серед підстав звільнення від відповідальності в даному розділі викладені норми, якими визначаються умови звільнення від кримінальної відповідальності: «у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» (ст. 46), «звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» (ст. 45). Серед цих норм немає запровадженої в КПК України «угоди про визнання вини».

КПК України підмінив інститут кримінального права – «дійове каяття» більш формальним інститутом кримінально-процесуального права – «угодою про визнання вини».

Реальним виходом із даної ситуації може стати скасування інституту угоди про визнання вини та відновлення в кримінально-процесуальному праві інституту дійового каяття, як підстави звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання. Необхідно здійснити нову редакцію глави 35 КПК України, яку доцільно назвати «Кримінальне провадження на підставі юридичних компромісів».

У главі «Кримінальне провадження на підставі юридичних компромісів» варто розкрити особливості застосування таких nereабілітуючих компромісних інститутів розв'язання справи як «примирення підозрюваного (обвинуваченого) і потерпілого», «дійове каяття», «взяття обвинуваченого на поруки», «юридичний компроміс сторін», «відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення», «декриміналізація», «амністія».

Пропонуємо скасувати як невідповідні засаді верховенства права та принципам юридичної визначеності й пропорційності такі правові норми КПК України – ч. 3 ст. 349 «Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження»; п. 2 «угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості» ст. 468 «Угоди в

кримінальному провадженні» та ч. 2, 4 ст. 469 і ст. 472 «Зміст угоди про визнання винуватості».

Процесуальна форма дізнання в сучасному кримінальному процесі України отримала регламентацію в окремій главі – Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків». Закон потребує термінового визначення концепту та системи кримінальних проступків.

Формування інституту кримінальних проступків має відбуватись із застосуванням необхідної для демократичного суспільства масштабної декриміналізації кримінально-карних діянь, що створило б можливість економії кримінальних репресій і правоохоронних затрат суспільства.

Виконання функції дізнання доречно буде покласти на Національну поліцію України, до підслідності слідчих органів якої традиційно відносились, окрім злочинів середньої тяжкості та інших визначених в законі злочинів, малозначні кримінально-карні діяння.

Оптимальним варіантом вирішення проблеми є закріплення повноважень щодо провадження дізнання за підрозділами кримінальної поліції. Кожен офіцер такого підрозділу уже задіяний в діяльності щодо протидії злочинності і має певну компетенцію та професійну підготовку. Діючи в рамках своїх повноважень, він може виявляти окрім тяжких, особливо тяжких злочинів чи злочинів середньої тяжкості і незначні кримінально-карні діяння, запропоновані до концепту кримінальних проступків. Відтак, обов'язок провадження дізнання за такими малозначними кримінально-карними діяннями варто покладати на того, хто його виявив, чи того, хто отримав щодо таких діянь офіційне повідомлення.

Згідно ст. 29 Конституції України, «у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом». Відтак, запровадження процедури затримання

підозрюваного для запобігання чи припинення кримінального проступку стає недопустимою.

Формування інституту кримінальних проступків потребує чіткої правової визначеності вживаних концептів кримінального права та процесуальних процедур.

Особа, яка притягається до відповідальності за кримінальний проступок, має отримати як право на захисника, так і право на презумпцію невинуватості.

Інститут спеціального досудового розслідування (*in absentia*), який нерідко іменують інститутом заочного провадження, а основні параметри якого передбачені в Главі 24-1 КПК України під назвою «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», потребує суттєвого удосконалення.

Аналіз інституту заочного провадження показує на певний іманентний дисонанс європейських стандартів та новели законодавства України у вигляді досудового розслідування (*in absentia*). В європейських країнах інститут заочного провадження застосовується як спрощена процедура щодо малозначних злочинів і, як правило, за згодою обвинуваченого та за обов'язкової участі захисника. Європейський суд із прав людини не виключає можливості проведення заочного провадження, якщо під час нього буде забезпечено права й свободи, що встановлюються нормами ЄСПЛ. В Україні, з мотивів політичної доцільності та як антипод недієвості інститутів міжнародного співробітництва в сфері правосуддя (ситуація досить релевантна для України), цей інститут запроваджується щодо найбільш тяжких злочинів проти національної безпеки, та за таких умов в силу необхідності посилення гарантій забезпечення прав обвинуваченого, наповнюється не тільки спрощеними порядками, а й ускладненнями, стає певним «гібридним продуктом сурогатної законотворчості», без достатніх гарантій забезпечення верховенства права. Інститут заочного провадження часто кореспондується, а нерідко вступає в конкуренцію з інститутом

екстрадиції, запроваджувався як антипод недотримання зарубіжними державами угод щодо міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства взагалі та вимог екстрадиції, зокрема.

За приписами ст.ст. 297-2, 297-3 та 297-4 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється щодо осіб, оголошених у міждержавний або міжнародний розшук, та за умови що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Заочному провадженню має передувати застосування інституту розшуку та екстрадиції. Якщо держава відмовляє у видачі, має діяти інше правило: «або видай, або суди сам». Якщо і цього домогтись не вдається – потрібно витребувати доказові дані зі сторони, на території якої знаходиться підсудний. Якщо нічого не надано, тоді залишається заочне провадження. Чинний закон породжує ситуацію заочного провадження щодо особи, яку оголосили в розшук та яка нібито переховується, але при цьому слідчі органи в заочному провадженні можуть застосувати допит такої розшукуваної особи через застосування процесуальної процедури «відео, -конференц, -зв'язку».

Для забезпечення розслідування і судового розгляду найбільш резонансних справ, які пов'язані із забезпеченням державної безпеки, заочне провадження може бути дозволеним за наступних умов.

Матеріалами справа доведено вчинення підозрюваною особою особливо тяжкого злочину, за який передбачається покарання понад десять років позбавлення волі.

Підозрюваний (обвинувачений) залишив територію держави.

Підозрюваний (обвинувачений) оголошений в розшук та з дотриманням законодавства сформована вимога щодо його екстрадиції.

Вимога щодо екстрадиції обвинуваченого не виконується чи не може бути виконана державою, де виявлено місцезнаходження підозрюваного (обвинуваченого).

Кримінальний процес здійснюється за обов'язкової участі не менше двох захисників.

За клопотанням сторони захисту, здійснення судочинства забезпечується за участю присяжних.

За клопотанням сторони захисту суд має забезпечити право обвинуваченого давати показання та допитувати інших учасників процесу в режимі «відео, -конференц, -зв'язку».

При бажанні участі обвинуваченого в судовому розгляді та прибутті його до суду, суд має відновити судовий розгляд в загальному порядку.

При цьому, досудове слідство має максимальним чином забезпечувати принцип презумпції невинуватості, дотримання принципу таємниці слідства, виключати елементи тиску на слідчих, передчасних оприлюднень висновків посадових осіб держави, а судовий розгляд має відбуватись з дотриманням усіх демократичних принципів кримінального процесу, положень доказового права, забезпечуючи можливість участі в судовому засіданні Уповноваженого з прав людини чи його уповноважених осіб правозахисних організацій.

Інститут особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції є відносно новим інститутом кримінально-процесуального права, апробація якого свідчить про необхідність удосконалення процесуальної форми його застосування.

Для забезпечення оперативності розслідування злочинів, при застосуванні «особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану, або у районі проведення антитерористичної операції», доречно буде надати повноваження детективів військовій розвідці та контррозвідці, а також повноваження дізнавачів з правом проведення невідкладних слідчих дій, командирам військових частин чи уповноваженим ним особам на провадження службових чи технічних розслідувань. Закріпити

право надання дозволу на невідкладне проведення усіх негласних слідчих (розшукових) дій строком на три доби – прокурором.

Для забезпечення права на правничу допомогу та захист при застосуванні інституту особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, важливо було б передбачити на законодавчому рівні можливість виконання функції захисту та надання правничої допомоги не тільки адвокатам, а й будь-яким фахівцям у галузі права, які за законом не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні. Для забезпечення вчасного і фахового надання правничої допомоги потерпілим та іншим учасникам процесу, доцільно доповнити КПК України нормою «Юридична допомога правничим повіреним».

Особливий процесуальний прядок логічно застосовується при притягненні до відповідальності осіб, які діють, зазвичай, у стані професійного ризику, що обумовлює необхідність запроваджувати процедуру притягнення їх до відповідальності, яка б створювала додаткові гарантії захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання ними своїх професійних обов'язків. Виникають проблеми балансу приватних і публічних інтересів: з одного боку необхідно забезпечення діяльності осіб, які працюють у стані професійного правового ризику від можливих провокацій, а, з іншого – не переповнити процедуру розслідування і судового розгляду такими механізмами противаг, які стануть заслоном для відповідальності таких посадових осіб і зроблять недосяжним правосуддя.

До наведеного у ст. 480 КПК України переліку осіб, які у кримінальному процесі мають підвищений ступінь захисту, а, відповідно, розслідування щодо них здійснюється в особливому ускладненому порядку, слід віднести усіх суддів новоствореного Антикорупційного суду, а також усіх слідчих, детективів та оперативних працівників усіх підрозділів правоохоронних органів України; фахівців у галузі права, які у визначених

законом випадках виконують функцію надання правничої допомоги та захисту; прокурорів; журналістів.

Для забезпечення використання в кримінальних провадженнях матеріалів журналістських розслідувань необхідно: удосконалювати правові основи інституту журналістських розслідувань як професійної суспільно-корисної та законної діяльності спеціального суб'єкта, направленої на забезпечення верховенства права, захист інтересів суспільства і держави, протидію корупції та іншим негативним явищам; передбачити та розкрити інститут реалізації матеріалів журналістських розслідувань в якості приводів до відкриття кримінальних проваджень, а також інститут реалізації матеріалів журналістських розслідувань в якості доказів сторонами кримінального процесу або за ухвалою суду безпосередньо; в КПК України мають бути запроваджені норми, якими забезпечують підвищений ступінь захисту журналістів на зразок існуючих варіантів обмеженого імунітету та недоторканності, а також особливий порядок їх притягнення до кримінальної відповідальності.

Стосовно слідчих, прокурорів, детективів, суддів, журналістів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання, арешт, притягнення даних осіб до кримінальної відповідальності допускається за згодою Міністра юстиції, виданого на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника або директора НАБУ (щодо працівників самої прокуратури). Народні депутати мають користуватись захистом інституту індемнітету та не повинні бути затримані чи арештовані у період сесійної роботи у Верховній Раді України.

Для забезпечення ефективного виконання функції правничої допомоги та захисту в кримінальних провадженнях варто реалізувати такі законодавчі пропозиції.

По-перше, закріпити в КПК України, що обшук житла чи тимчасового помешкання адвоката, так як і іншого фахівця у галузі права, який виконує

функцію правничої допомоги, а також будь-якого нежитлового (комерційного) приміщення (офісу) адвоката, так як і будь-якого приватного володіння адвоката чи іншого фахівця у галузі права, який виконує функцію правничої допомоги де може відбуватись його ділова правозахисна активність, проводиться виключно на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

По-друге, при обшуку помешкань чи приватних володінь адвоката чи іншого фахівця у галузі права, який виконує функцію правничої допомоги, має бути присутнім представник адвокатського самоврядування, а за клопотанням обшукуваної особи, обраний нею її захисник.

По-третє, на законодавчому рівні заборонити застосовувати відносно адвоката таку негласну слідчу дію як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).

На основі інтегративної засади верховенства права потребує удосконалення процесуальна форма негласних слідчих (розшукових) дій. Юридична визначеність контрольованої поставки і спеціального слідчого експерименту має забезпечити таку регламентацію даних негласних слідчих (розшукових) дій, яка чітко відмежувала б законні дії щодо викриття злочину, від незаконних дій, що носять елементи підбурювання та провокації до його вчинення.

При удосконаленні інституту затримання підозрюваного необхідно виходити з таких доктринальних положень: по-перше, затримання особи може здійснюватися при наявності «обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» (ст. 117 КПК України), що, з урахуванням практики ЄСПЛ та інтегративного аналізу інституту реабілітації та інших нормативних актів, означає: «при наявності доказів, які «поза розумним сумнівом» підтверджують вчинення підозрюваною особою злочину»; по-друге, можливості затримувати підозрюваних на місці злочину до початку кримінального провадження мають бути чітко прописані в законі.

Стосовно народних депутатів, слідчих, прокурорів, детективів, суддів, журналістів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання, арешт, притягнення даних осіб до кримінальної відповідальності допускається на підставі ухвали слідчого судді за згодою Міністра юстиції, виданою на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника, керівника регіональної прокуратури або директора НАБУ чи його заступника (щодо працівників самої прокуратури).

Народні депутати, слідчі, прокурори, детективи, судді, журналісти, адвокати та інші фахівці права, які надають правничу допомогу, не повинні затримуватись чи заарештовуватись за вчинення малозначних злочинів, а депутати також в період сесійної роботи в приміщеннях Верховної Ради України. Про факт затримання таких осіб протягом 3 годин необхідно повідомити уповноважених на перевірку таких фактів посадових осіб Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради України, Генерального прокурора та за місцем роботи. На Генерального прокурора та Уповноваженого Верховної Ради України покладається обов'язок невідкладної перевірки законності затримання таких осіб.

Виходячи з принципу рівності, для забезпечення реалізації права кожної особи на правничу допомогу, доцільно передбачити право потерпілих у кримінальних провадженнях на безоплатну правничу допомогу в кримінальному процесі на тих же підставах, за яких даний інститут застосовується до підозрюваного.

Для реального забезпечення доступу до правосуддя необхідно передбачити право потерпілого в усіх формах і режимах кримінальних проваджень на безоплатне отримання копій таких процесуальних документів як обвинувальний висновок, ухвала суду про призначення судового розгляду та вирок суду.

В аспектах забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, має бути гарантоване право потерпілого і обвинуваченого на апеляційне

оскарження будь-якого вироку суду при провадженні на підставі угод чи застосуванні будь-яких інших особливих форм, порядків і режимів кримінальних проваджень.

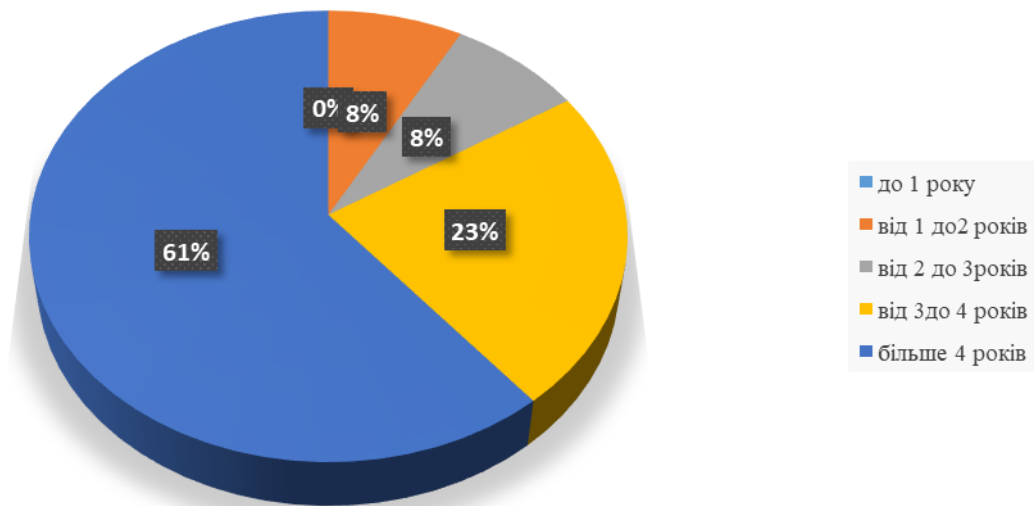
АНАЛІТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ АНКЕТУВАННЯ ПРОКУРОРІВ, СЛІДЧИХ ТА СУДДІВ ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

1. Чи маєте Ви, досвід практичної діяльності в сфері реалізації верховенства права в Україні?

Табл.1 Досвід практичної діяльності в сфері реалізації верховенства права в Україні

Досвід практичної діяльності в сфері реалізації верховенства права в Україні	Результати опитування(у абсолютній величині- кількості)	Результати опитування(у відносній величині %)
1.Так	260	100
2.Ні	0	0

Стаж практичної діяльності в сфері реалізації верховенства права в Україні

2. Оцініть, будь – ласка, за п’ятибальною шкалою значимість міжнародно – правових актів та європейських стандартів щодо формування і розвитку засад верховенства права в Україні?

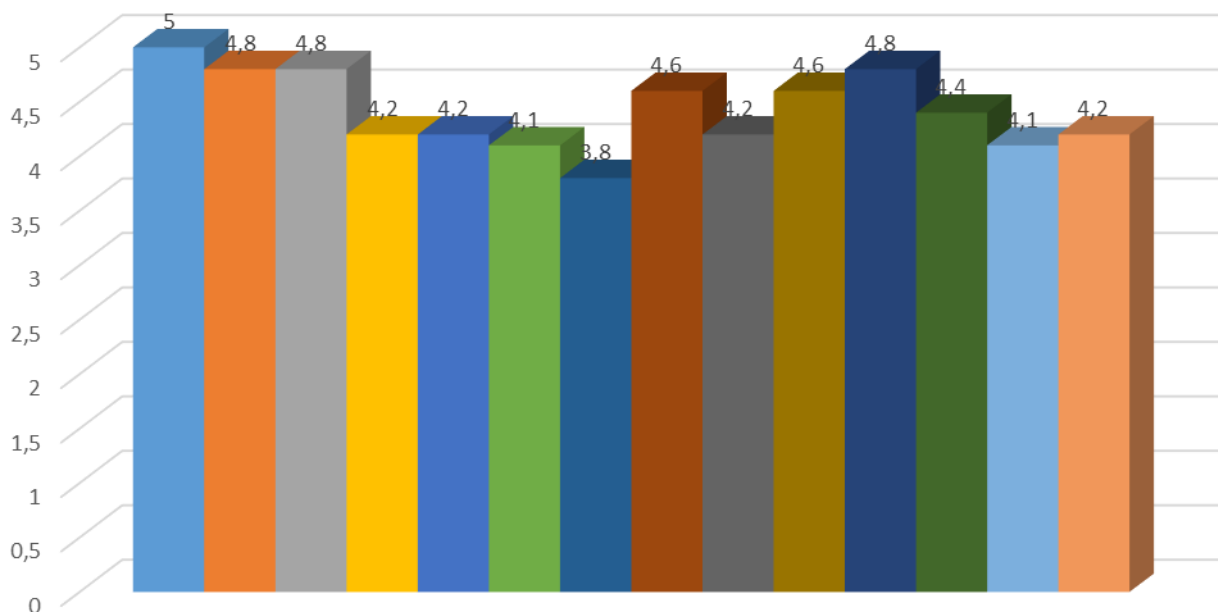
Табл.3 Значимість міжнародно – правових актів та європейських стандартів щодо формування і розвитку засад верховенства права в Україні

Актуальні проблеми	Оцінка
--------------------	--------

	(середній бал)
Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р	5,0
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права" від 16 грудня 1966 р. ;	4,8
Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою.4,8Прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р.	4,8
Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або арешту в будь-якій формі, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1988 р.	4,2
Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р.;	4,2
Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя // резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.);	4,1
Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Ратифікована Указом Президії ВР N 3484-XI (3484-11) від 26.01.87	3,8
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р., Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р.)	4,6
Європейська конвенція з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р	4,2
Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або таких, що принижують гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.;	4,6
Резолюція 78 (8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р	4,8
Рекомендація R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р. та інші конвенції, рекомендації і резолюції;	4,4
Рекомендація (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 р.)	4,1
Рекомендація (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р.)	4,2
Рекомендація (2000) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 694 засіданні заступників міністрів 19 січня 2000 р.);	4,6
Рекомендація (2004) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини (ухвалена Комітетом Міністрів	4,4

Ради Європи на 114 засіданні заступників міністрів 12 травня 2004 р.);	
Рекомендація (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 1098 засіданні заступників міністрів 17 листопада 2010 р.);	4,2
Рекомендація Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» – Res (2001) 10;	3,8
Інше	0

Значимість міжнародно – правових актів та європейських стандартів щодо формування і розвитку засад верховенства права в Україні

- Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права" від 16 грудня 1966 р. ;
- Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою.4,8Прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р.
- Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або арешту в будь-якій формі, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1988 р.
- Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р.;
- Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя// резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р.);
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Ратифікована Указом Президії ВР N 3484-XI (3484-11) від 26.01.87
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р., Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р.)
- Європейська конвенція з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р
- Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або таких, що принижують гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.;
- Резолюція 78 (8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р
- Рекомендація R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р. та інші конвенції, рекомендації і резолюції;
- Рекомендація (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 р.)
- Рекомендація (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р.)

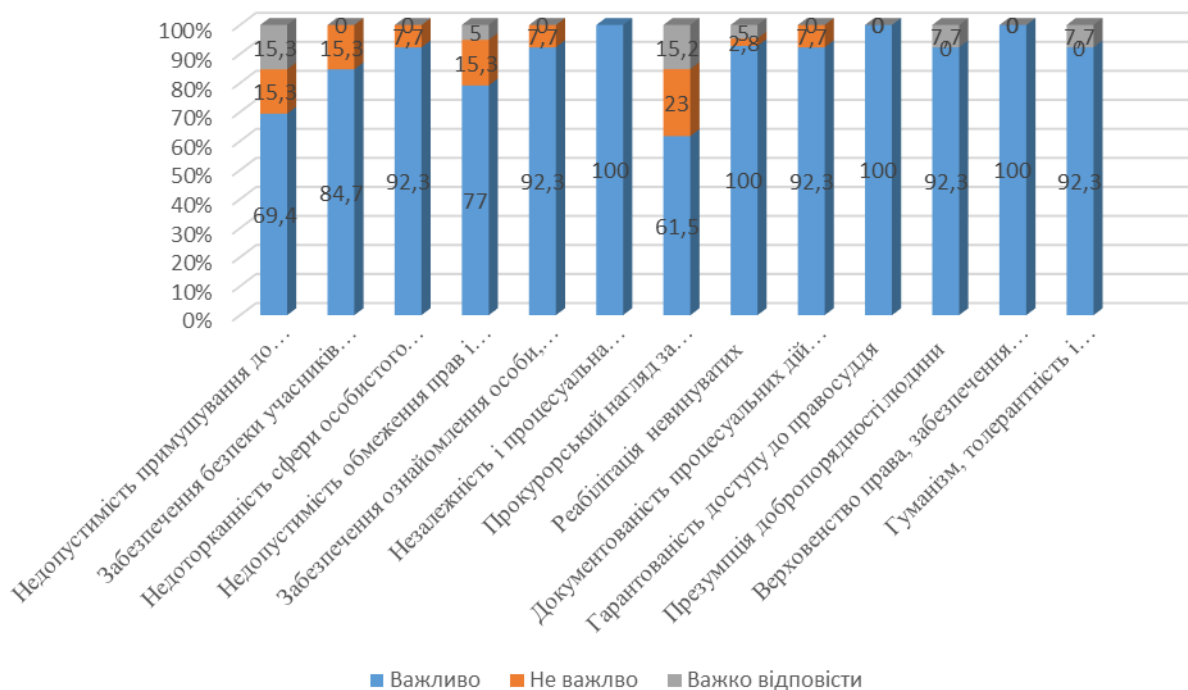
3. Визначте, в якій мірі з наведених нижче принципів кримінального процесу сприяють утвердженню верховенства права?

Табл.4 Приписи кримінально-процесуального права що сприяють утвердженню верховенства права

Принципи кримінального процесу	Оцінка діяльності					
	Важливо		Не важливо		Важко відповісти	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Недопустимість примушування до свідчень проти самого себе, членів своєї сім'ї і своїх близьких родичів (свобода самовикриття та викриття близьких)	18	69,4	4	15,3	4	15,3
Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу	22	84,7	4	15,3	0	0
Недоторканність сфери особистого життя людини, допустимість притягнення до кримінальної відповідальності лише за умови доведеності вини	24	92,3	2		0	
Недопустимість обмеження прав і свобод людини та застосування примусових і запобіжних заходів лише в разі крайньої необхідності	20	77,0	4	15,3	2	7,7
Забезпечення ознайомлення особи, що притягується до відповідальності, з обвинуваченням і допустимість судового розгляду справи тільки в рамках пред'явленого обвинувачення	24	92,3	2	7,7	0	0
Незалежність і процесуальна самостійність слідчого	26	100,0	0	0	0	0
Прокурорський нагляд за забезпеченням законності на досудових стадіях та підтримання державного обвинувачення прокурором у суді	16	61,5	6	23,0	4	15,2
Реабілітація невинуватих	26	100,0	0	0	0	0
Документованість процесуальних дій і рішень	24	92,3	2	7,7	0	0
Гарантованість доступу до правосуддя	26	100,0	0	0	0	0
Презумпція добропорядності людини	24	92,3	0	0	2	7,7
Верховенство права, забезпечення захисту прав і свобод людини, недопустимість звуження існуючих прав і свобод людини при прийнятті	26	100,0	0	0	0	0

нових чи зміні існуючих законів						
Гуманізм, толерантність і справедливість	24	92,3	0	0	2	7,7

**Міра кримінального процесу що сприяють утвердженню
верховенства права**

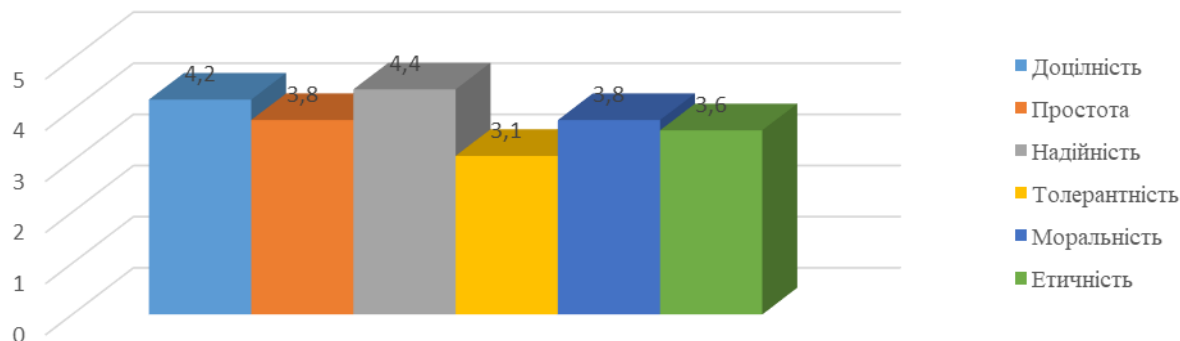

**4. Оцініть, будь – ласка, за п'ятибальною шкалою в якій мірі форма доктрини
верховенства права, що існує сьогодні в Україні відповідає таким вимогам?**

Табл.5. Вимоги до доктрини верховенства права, що існує сьогодні в Україні

Вимоги	Оцінка (середній бал)
Доцільність	4,2
Простота	3,8
Надійність	4,4
Толерантність	3,2
Моральність	3,8
Етичність	3,6

Міра форми доктрини верховенства права, що існує сьогодні в Україні

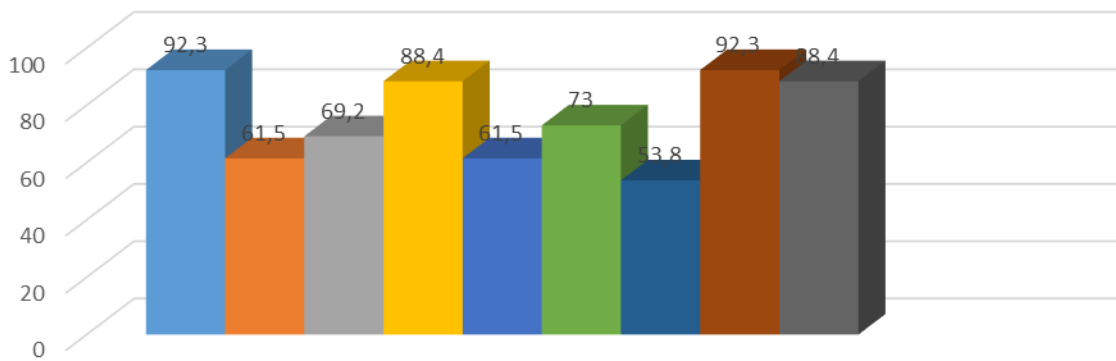
5. Які актуальні проблеми загального характеру, на Вашу думку, сьогодні існують в Україні в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.6 Актуальні проблеми загального характеру, в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (к-ть опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
в діяльності правоохоронних органів України ігнорується диференційований підхід до вирішення заяв повідомлень про злочини	24	92,3
застосування законодавцем різних термінологічних засобів індивідуалізації тих чи інших особливостей процесуальної форми окремих видів кримінальних проваджень	16	61,5
відсутність визначеності в законодавстві щодо уповноваженого із здійснення досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання)	18	69,2
відсутність в Кримінальному Кодексі України поняття «кримінальні проступки», що утруднює реалізацію верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження	23	88,4
малокваліфікований кадровий склад судових органів, які реалізують верховенство права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження	16	61,5
відсутність наукового та інформаційного забезпечення реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів	19	73,0

кримінального провадження		
відсутність ефективного механізму боротьби з корупцією у галузі реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження	14	53,8
незабезпеченість суб'єктів реалізації верховенства права новітніми науковими розробками при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження	24	92,3
відсутність міжгалузевої взаємодії (комунікації) суб'єктів реалізації верховенства права для найефективнішого використання особливих форм та режимів кримінального провадження	23	88,4
інше (вказіть проблему)		

Актуальні проблеми загального характеру, в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінальних проваджень

■ Ігнорування диференційованого підходу до вирішення заяв повідомлень про злочини

■ застосування законодавцем різних термінологічних засобів індивідуалізації тих чи інших особливостей процесуальної форми окремих видів кримінальних проваджень

■ відсутність визначеності в законодавстві щодо уповноваженого із здійснення досудового розслідування кримінальних проступків

■ відсутність в ККУ поняття «кримінальні проступки», що утруднює реалізацію верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження

■ малокваліфікований кадровий склад судових органів, які реалізують верховенство права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження

■ відсутність наукового та інформаційного забезпечення реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження

■ відсутність ефективного механізму боротьби з корупцією у галузі реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження

■ незабезпеченість суб'єктів реалізації верховенства права новітніми науковими розробками при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження

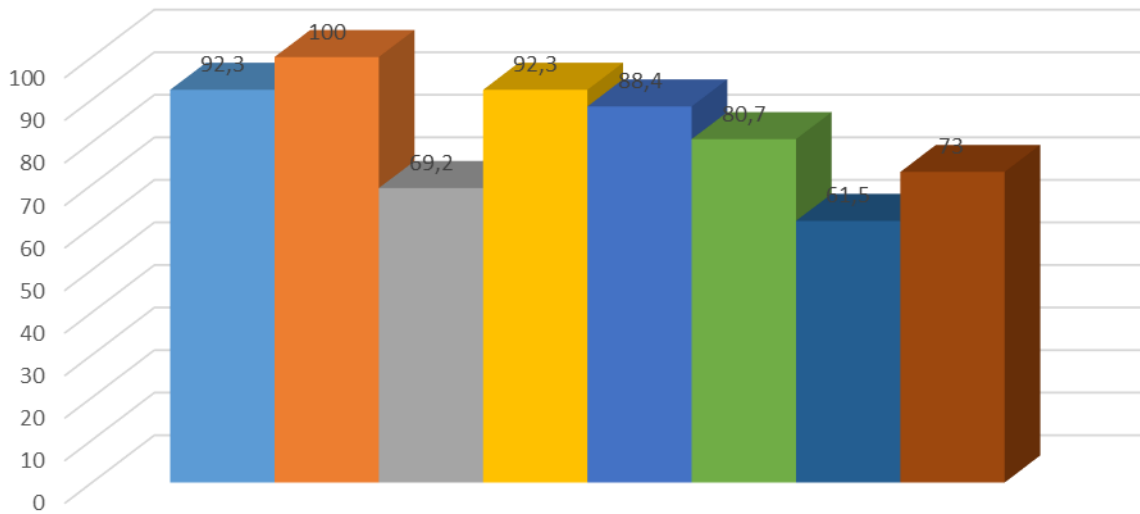
■ відсутність міжгалузевої взаємодії (комунікації) суб'єктів реалізації верховенства права для найефективнішого використання особливих форм та режимів кримінального провадження

6. Які актуальні проблеми, на Вашу думку, сьогодні існують в Україні в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих спрощених форм, порядків та режимів кримінальних проваджень? (вказіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.7 Актуальні проблеми, в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих спрощених форм, порядків та режимів кримінальних проваджень

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (к-ть опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
необхідність підвищення ефективності (раціоналізації) та прискорення кримінальних проваджень	240	92,3
необхідність встановлення додаткових процесуальних гарантій для окремих категорій осіб, що характеризуються певними специфічними юридично значущими властивостями	260	100,0
занадто спрощена процесуальна форма та гарантії правосуддя	180	69,2
відсутність якісної доктрини правосуддя із застосуванням спрощених процедур судочинства	240	92,3
ігнорування принципу презумпції невинуватості, що ховається за угодою визнання винуватості	230	88,4
застосування судами гуманних засобів вирішення справи не тільки з гуманних переконань, але й в умовах браку доказів обвинувачення	210	80,7
занадто бюрократична заформалізованість процесуальної форми	160	61,5
невизначеність загальних кримінально – процесуальних гарантій, а також гарантій закладених в особливих формах, порядках і режимах кримінальних проваджень	190	73,0
інше (вказіть проблему)	0	0

Актуальні проблеми, в галузі забезпечення верховенства права при застосуванні особливих спрощених форм, порядків та режимів кримінальних проваджень

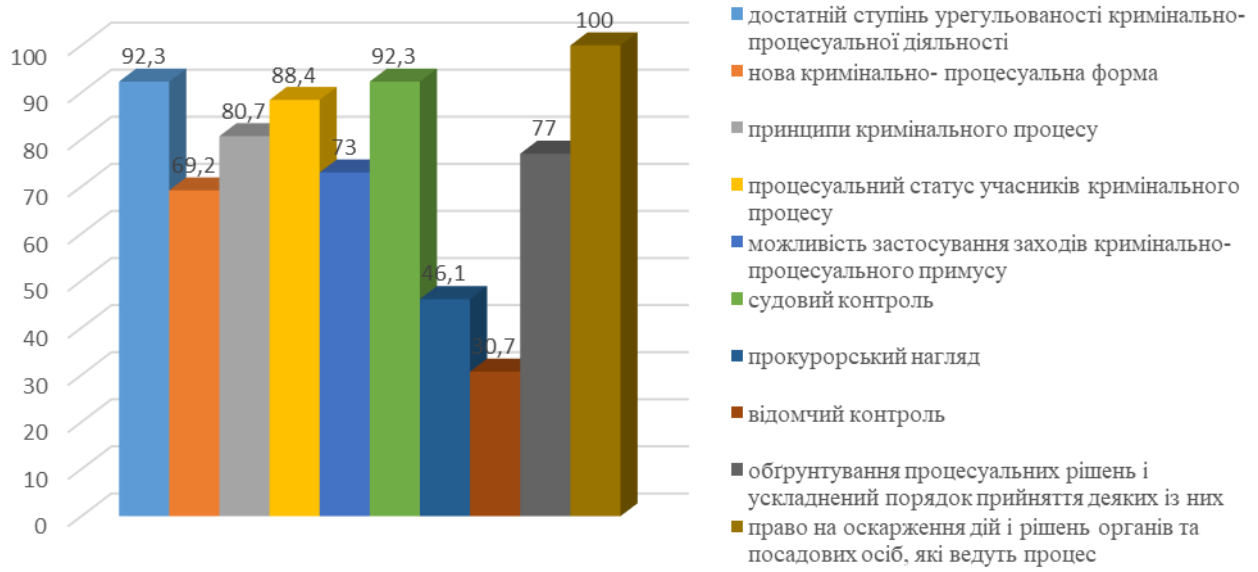
- необхідність підвищення ефективності (раціоналізації) та прискорення кримінальних проваджень
- необхідність встановлення додаткових процесуальних гарантій для окремих категорій осіб, що характеризуються певними специфічними юридично значущими властивостями
- занадто спрощена процесуальна форма та гарантії правосуддя
- відсутність якісної доктрини правосуддя із застосуванням спрощених процедур судочинства
- ігнорування принципу презумпції невинуватості, що ховається за угодою визнання винуватості
- застосування судами гуманних засобів вирішення справи не тільки з гуманних переконань, але й в умовах браку доказів обвинувачення
- занадто бюрократична заформалізованість процесуальної форми
- невизначеність загальних кримінально – процесуальних гарантій, а також гарантій закладених в особливих формах, порядках і режимах кримінальних проваджень

7. На Вашу думку, що може підвищити можливість забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.8 Забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу

Чинники	Результати опитування в абсолютній величині (кількість опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
достатній ступінь урегульованості кримінально-процесуальної діяльності	240	92,3
нова кримінально- процесуальна форма	180	69,2
принципи кримінального процесу	210	80,7
процесуальний статус учасників кримінального процесу	230	88,4
можливість застосування заходів кримінально-процесуального примусу (запобіжних та інших заходів)	190	73,0
судовий контроль	240	92,3
прокурорський нагляд	120	46,1
відомчий контроль	80	30,7
обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них (про обшук в житлі особи, про взяття особи під варту тощо)	200	77,0
право на оскарження дій і рішень органів та посадових осіб, які ведуть процес	260	100,0
юридична відповідальність	240	92,3
інше (вкажіть)	0	0

Забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу

8. Які заходи, на Вашу думку, сприяли б розвитку системи процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.9 Заходи, що сприяють розвитку системи процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі

Заходи	Результати опитування в абсолютній величині (кількість опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
виконання конституційних вимог щодо недопустимості звуження існуючих прав і свобод та гарантій їх захисту	260	100,0
розширення існуючої системи та обсягу й змісту окремих прав і свобод	210	80,7
чітке законодавче визначення підстав, умов і процедури провадження слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування примусових заходів	250	96,1
створення такої моделі процесуальної форми, за якої примусові заходи, втручання у права, свободи й законні інтереси людини справді виникали б тільки з дотриманням принципу пропорційності та умов крайньої необхідності	260	100,0
дієвість процесуального контролю, судового й прокурорського нагляду за здійсненням процесуальної діяльності	210	80,7
визначення відповідальності за всі прояви безпідставного втручання в гарантовані законом права й свободи людини	200	77,0
створення доступного, простого і надійного юридичного механізму захисту й відновлення прав і свобод, правової реабілітації та відшкодування заподіяної шкоди незаконними діями	240	92,3
інше (вкажіть)	0	0

Заходи, що сприяють розвитку системи процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі

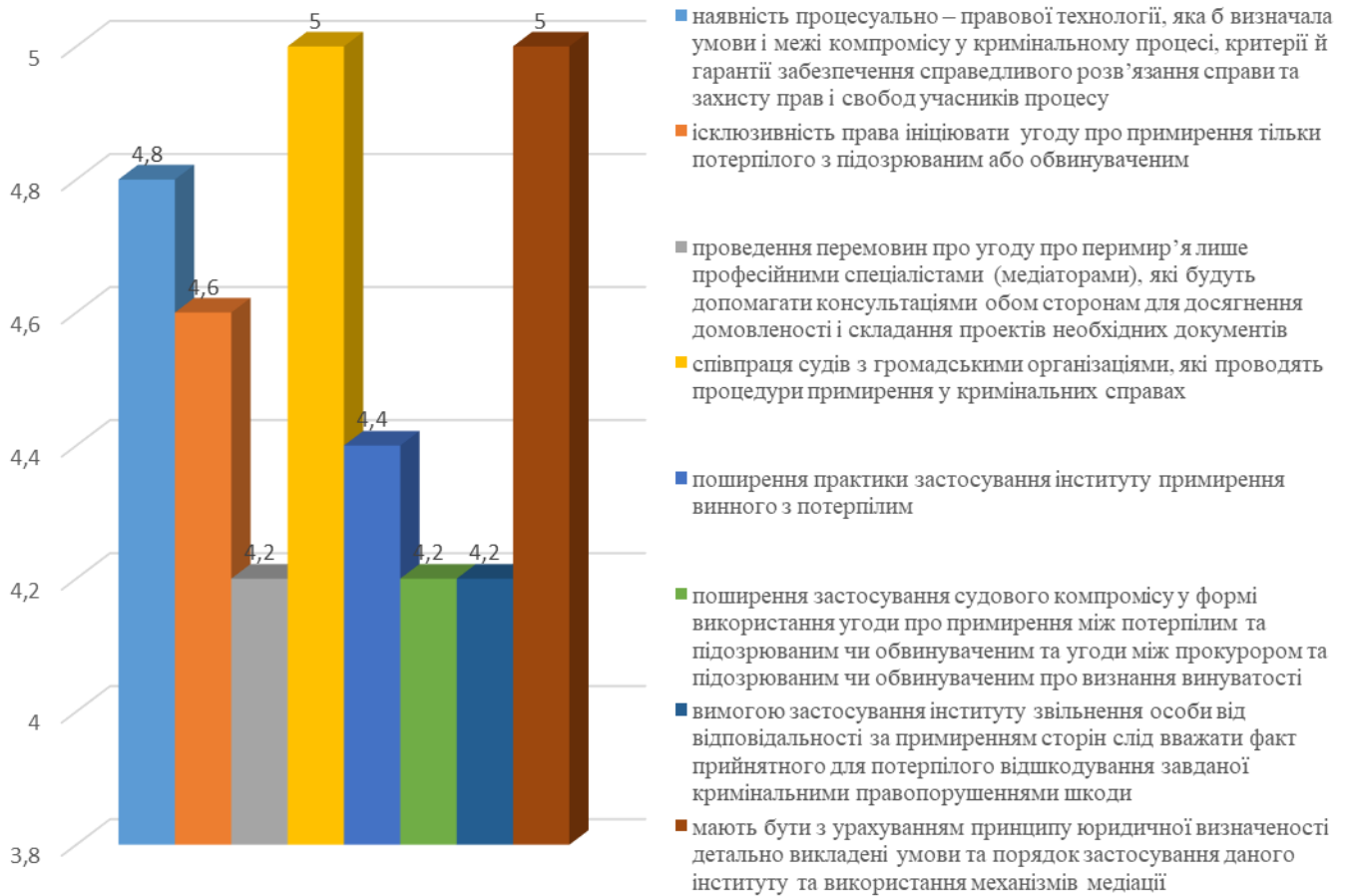

9. Оцініть важливість умов забезпечення верховенства права при застосуванні інституту угоди про примирення сторін за п'яти бальною шкалою? (вказіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.10. Умови забезпечення верховенства права при застосуванні інституту угоди про примирення сторін

Умови	Оцінка (середній бал)
наявність процесуально – правової технології, яка б визначала умови і межі компромісу у кримінальному процесі, критерії й гарантії забезпечення справедливого розв'язання справи та захисту прав і свобод учасників процесу	4,8
ісключивність права ініціювати угоду про примирення тільки потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим	4,6
проведення перемовин про угоду про примирення лише професійними спеціалістами (медіаторами), які будуть допомагати консультаціями обом сторонам для досягнення домовленості і складання проектів необхідних документів	4,2
співпраця судів з громадськими організаціями, які проводять процедури примирення у кримінальних справах	5,0
поширення практики застосування інституту примирення винного з потерпілим	4,4
поширення застосування судового компромісу у формі використання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості	4,2
вимогою застосування інституту звільнення особи від відповідальності за примиренням сторін слід вважати факт прийнятного для потерпілого відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди	4,2
мають бути з урахуванням принципу юридичної визначеності детально викладені умови та порядок застосування даного інституту та використання механізмів медіації	5,0

Умови забезпечення верховенства права при застосуванні інституту угоди про примирення сторін

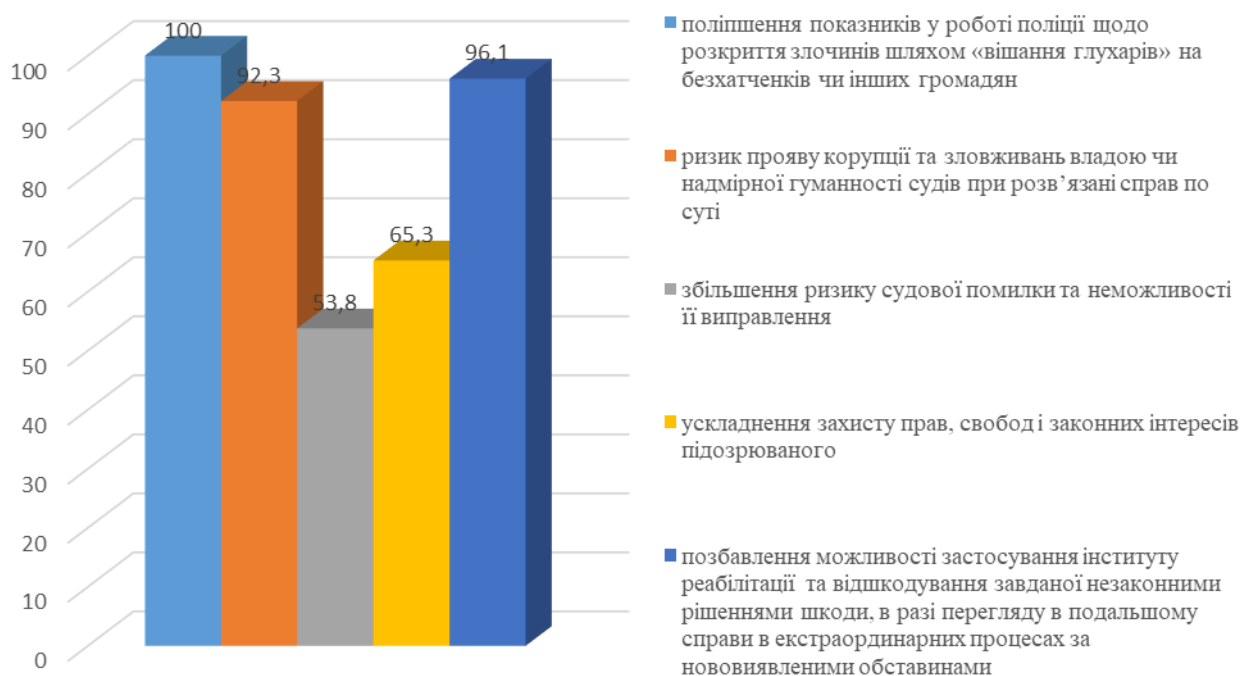
10. Які проблеми, на Вашу думку, можуть виникнути при застосуванні угод про визнання вини? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.11 Проблеми, що можуть виникнути при застосуванні угод про визнання вини

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (кількість опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
поліпшення показників у роботі поліції щодо розкриття злочинів шляхом «вішання глухарів» на безхатченків чи інших громадян	260	100,0
ризик прояву корупції та зловживань владою чи надмірної гуманності судів при розв’язанні справ по суті	240	92,3
збільшення ризику судової помилки та	140	53,8

неможливості її виправлення		
ускладнення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого, підсудного, засудженого)	170	65,3
позбавлення можливості застосування інституту реабілітації та відшкодування завданої незаконними рішеннями шкоди, в разі перегляду в подальшому справи в екстраординарних процесах за нововиявленими обставинами	250	96,1
інше (вказіть проблему)	0	0

Проблеми, що можуть виникнути при застосуванні угод про визнання вини

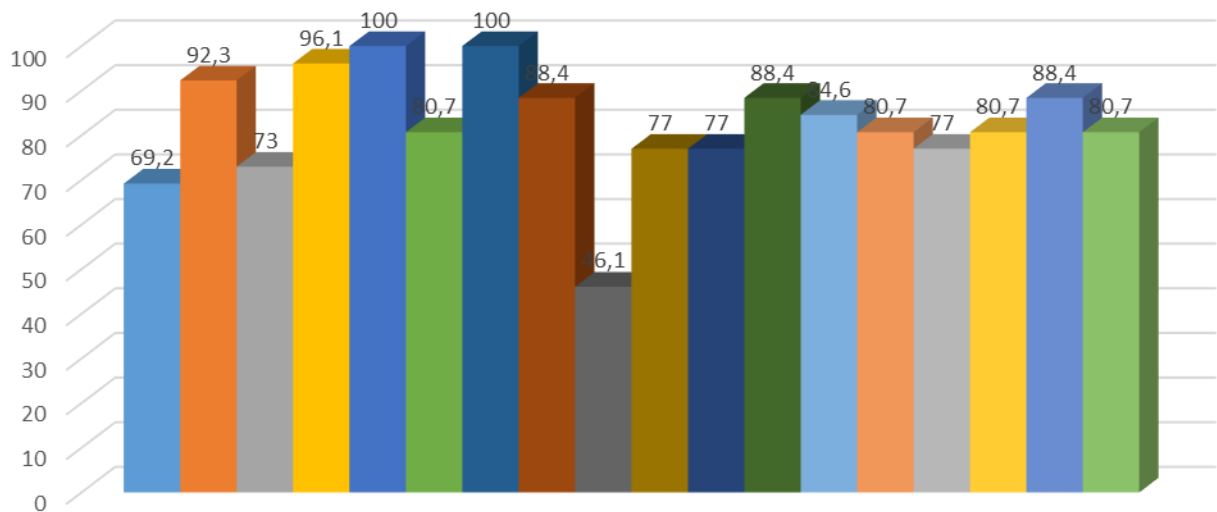
11. Які проблеми, на Вашу думку, можуть виникнути при забезпеченні верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл.12 Проблеми, що можуть виникнути при забезпеченні верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (к-ть опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
стає «гібридним продуктом» сурогатної законотворчості, без достатніх гарантій забезпечення верховенства права	180	69,2
порушує право обвинуваченого на захист, принцип змагальності сторін та інші гарантії правосуддя	240	92,3
спричинює небажані колізії	190	73,0
приписи закону неможливо застосувати на стадії досудового слідства до заочного провадження відносно осіб, які знаходяться в розшуку	250	96,1
всім сторонам процесу повинна бути забезпечена можливість чути та бачити хід таких судових дій, ставити питання й отримувати відповіді допитуваним особам, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки	260	100,0
застосування даного інституту можливе лише за умови чіткого з'ясування місця знаходження розшукуваної особи, тоді відпадають підстави для заочного провадження і спливає необхідність в застосуванні інституту екстрадиції, в якому може бути і відмовлено	210	80,7
потребують законодавчого регулювання питання застосування сучасних комп'ютерних технологій для отримання, фіксації і зберігання доказової інформації, реалізації так званої концепції «електронного правосуддя»	260	100,0
інститут заочного провадження вступає в конкуренцію з інститутом екстрадиції	230	88,4
інститут заочного провадження виступає антиподом недотримання зарубіжними державами угод щодо міжнародного співробітництва в сфері кримінального	120	46,1

судочинства взагалі та вимог екстрадиції		
законодавчо не врегульованими та процесуальною наукою не достатньо вивченими яким чином слідчі і судові органи можуть забезпечувати виконання завдань кримінального процесу за умови невиконання вимоги про екстрадицію підозрюваного (обвинуваченого)	200	77,0
наявність колізійної дилеми щодо оголошених в розшук осіб, які організують розшук на підставі угод про міжнародне співробітництво та вимагають їх екстрадиції	200	77,0
приписи процесуальних норм в аспекті проведення спеціального досудового розслідування не відповідають принципу верховенства права та підлягають суттєвому удосконаленню	230	88,4
обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень	220	84,6
необхідність чіткого визначення щодо особи, стосовно якої пропонується здійснити спеціальне досудове розслідування, винесено законне й обґрунтоване повідомлення про підозру	210	80,7
складність становить забезпечення доведеності того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо підозрюваний залишив територію України	200	77,0
необхідність визнання особи підозрюваного з моменту складення постанови про залучення як підозрюваного	210	80,7
наявність протиріч закріпленого в Кримінально – Процесуальному Кодексі України сучасного інституту заочного провадження, названого як здійснення спеціального досудового розслідування, міжнародним правовим актам та прецедентній практиці ЄСПЛ, відсутність його чіткої доктрини, концептуальної моделі, та вираженої і дійової процесуальної форми	230	88,4
при бажанні участі обвинуваченого в судовому розгляді та прибутті його до суду, суд має відновити судовий розгляд в загальному порядку	210	80,7
інше (вказіть проблему)	0	0

Проблеми, що можуть виникнути при забезпеченні верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування

- стає «гібридним продуктом» сурогатної законотворчості, без достатніх гарантій забезпечення верховенства права
- порушує право обвинуваченого на захист, принцип змагальності сторін та інші гарантії правосуддя
- спричинює небажані колізії
- приписи закону неможливо застосувати на стадії досудового слідства до заочного провадження відносно осіб, які знаходяться в розшуку
- всім сторонам процесу повинна бути забезпечена можливість чути та бачити хід таких судових дій, ставити питання й отримувати відповіді допитуваним особам, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки
- застосування даного інституту можливе лише за умови чіткого з'ясування місця знаходження розшукуваної особи, тоді відпадають підстави для заочного провадження і спливає необхідність в застосуванні інституту екстрадиції, в якому може бути і відмовлено
- потребують законодавчого регулювання питання застосування сучасних комп'ютерних технологій для отримання, фіксації і зберігання доказової інформації, реалізації так званої концепції «електронного правосуддя»
- інститут заочного провадження вступає в конкуренцію з інститутом екстрадиції
- інститут заочного провадження виступає антиподом недотримання зарубіжними державами угод щодо міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства взагалі та вимог екстрадиції
- законодавчо не врегульованими та процесуальною наукою не достатньо вивченими яким чином слідчі і судові органи можуть забезпечувати виконання завдань кримінального процесу за умови невиконання вимоги про екстрадицію підозрюваного
- наявність колізійної дилеми щодо оголошених в розшук осіб, які організують розшук на підставі угод про міжнародне співробітництво та вимагають їх екстрадиції
- приписи процесуальних норм в аспекті проведення спеціального досудового розслідування не відповідають принципу верховенства права та підлягають суттєвому удосконаленню
- обмеження дискреційних повноважень органів держави, обґрунтованість їх рішень
- необхідність чіткого визначення щодо особи, стосовно якої пропонується здійснити спеціальне досудове розслідування, винесено законне й обґрунтоване повідомлення про підозру
- складність становить забезпечення доведеності того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо підозрюваний залишив територію України
- необхідність визнання особи підозрюваного з моменту складення постанови про залучення як підозрюваного
- наявність протиріч закріпленого в Кримінально – Процесуальному Кодексі України сучасного інституту заочного провадження, названого як здійснення спеціального досудового розслідування, міжнародним правовим актам та прецедентній практиці ЄСПЛ, відсутність
- при бажанні участі обвинуваченого в судовому розгляді та прибутті його до суду, суд має відновити судовий розгляд в загальному порядку

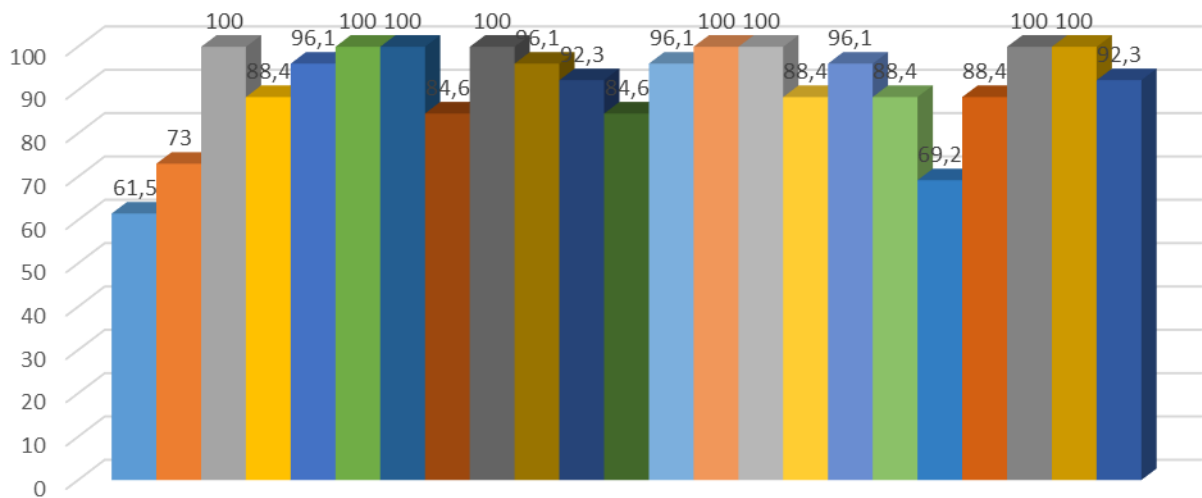
12. Які проблеми, на Вашу думку, можуть виникнути при забезпеченні верховенства права в умовах становлення процесуальної форми дізнання? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл. 13. Проблеми при забезпеченні верховенства права в умовах становлення процесуальної форми дізнання

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (кількість опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
наявність протиріч між новаціями та іншими нормами кримінального права, що ставить питання щодо юридичної визначеності процесуальної форми дізнання	160	61,5
доктринальне переосмислення існуючих інститутів як кримінального так і кримінально – процесуального права	190	73,0
невдале визначення юридичних дефініцій з точки зору правової визначеності	260	100,0
не сформовано суттєвих ознак відмінності злочинів від проступків, а лише формально їх розмежовано	230	88,4
не встановлено понятійних меж між значеннями категорій «злочин» і «проступок»	250	96,1
формування інституту кримінальних проступків відбулось без необхідної для демократичного суспільства масштабної дискримінації кримінально – карних діянь, що створило б можливість економії кримінальних репресій і правоохоронних затрат суспільства	260	100,0
формування інституту кримінальних проступків здійснено без належної доктринальної цілісності та забезпечення гармонізації конституційних норм, норм кримінального та адміністративного права	260	100,0
новація законодавства щодо концепту «кримінальні проступки» торкаються фундаментальних засад кримінального права, а відтак потребують розробки як інтегративної цілісності новітньої кримінально – правової доктрини, так і розробки проекту нового Кримінального Кодексу України	220	84,6
запровадження кримінального проступку	260	100,0

повинно відповідати Конституції України		
формування інституту кримінальних проступків потребує доктринального обґрунтування та чіткої правової визначеності вживаних концептів та процедур	250	96,1
забезпечення якості дізнання та забезпечення верховенства права при його впровадженні	240	92,3
делегування повноважень щодо провадження дізнання	220	84,6
нормативне визначення статусу дізнавача	250	96,1
проблема закріплення за дізнавачем права проводити «негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених Кримінально – Процесуальним Кодексом	260	100,0
закріплення права «відбирати пояснення» не скореговане з іншими нормами Кримінально – Процесуального Кодексу України	260	100,0
необхідність відновлення процедури отримання доказів	230	88,4
необхідність дотримання засад верховенства права та його складових – принципів юридичної визначеності та пропорційності, виважено і детально регламентувати затримання особи на місці злочину	250	96,1
питання щодо рівності людей перед законом і судом, а відтак і щодо єдиної процесуальної форми слідчих та процесуальних дій	230	88,4
проблеми повідомлення про підозру	180	69,2
ігнорування права особи, яка затримується чи притягується до кримінальної відповідальності на правничу допомогу та захист	230	88,4
прогалини законодавчого регулювання забезпечення права підозрюваного на захист в процесі досудового слідства в цілому	260	100,0
не чітка правова визначеність вживаних концептів кримінального права та процесуальних процедур при формуванні інституту кримінальних проступків	260	100,0
відсутність забезпечення правової визначеності та верховенства права при проведенні дізнання щодо кримінальних проступків	240	92,3
інше (вказіть проблему)	0	0

Проблеми при забезпеченні верховенства права в умовах становлення процесуальної форми дізнання

- наявність протиріч між новаціями та іншими нормами кримінального права, що ставить питання щодо юридичної визначеності процесуальної форми дізнання
- доктринальне переосмислення існуючих інститутів як кримінального так і кримінально – процесуального права
- невдале визначення юридичних дефініцій з точки зору правової визначеності
- не сформовано суттєвих ознак відмінності злочинів від проступків, а лише формально їх розмежовано
- не встановлено понятійних меж між значеннями категорій «злочин» і «проступок»
- формування інституту кримінальних проступків відбулось без необхідної для демократичного суспільства масштабної дискримінації кримінально – карних діянь, що створило б можливість економії кримінальних репресій і правоохоронних затрат суспільства
- формування інституту кримінальних проступків здійснено без належної доктринальної цілісності та забезпечення гармонізації конституційних норм, норм кримінального та адміністративного права
- новація законодавства щодо концепту «кримінальні проступки» торкаються фундаментальних засад кримінального права, а відтак потребують розробки як інтегративної цілісності новітньої кримінально – правової доктрини, так і розробки проекту нового Кримінально
- запровадження кримінального проступку повинно відповідати Конституції України
- формування інституту кримінальних проступків потребує доктринального обґрунтування та чіткої правової визначеності вживаних концептів та процедур
- забезпечення якості дізнання та забезпечення верховенства права при його впровадженні
- делегування повноважень щодо провадження дізнання
- нормативне визначення статусу дізнавача
- проблема закріплення за дізнавачем права проводити «негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК
- закріплення права «відбирати пояснення» не скореговане з іншими нормами КПКУ
- необхідність відновлення процедури отримання доказів
- необхідність дотримання засад верховенства права та його складових – принципів юридичної визначеності та пропорційності, виважено і детально регламентувати затримання особи на місці злочину
- питання щодо рівності людей перед законом і судом, а відтак і щодо єдиної процесуальної форми слідчих та процесуальних дій

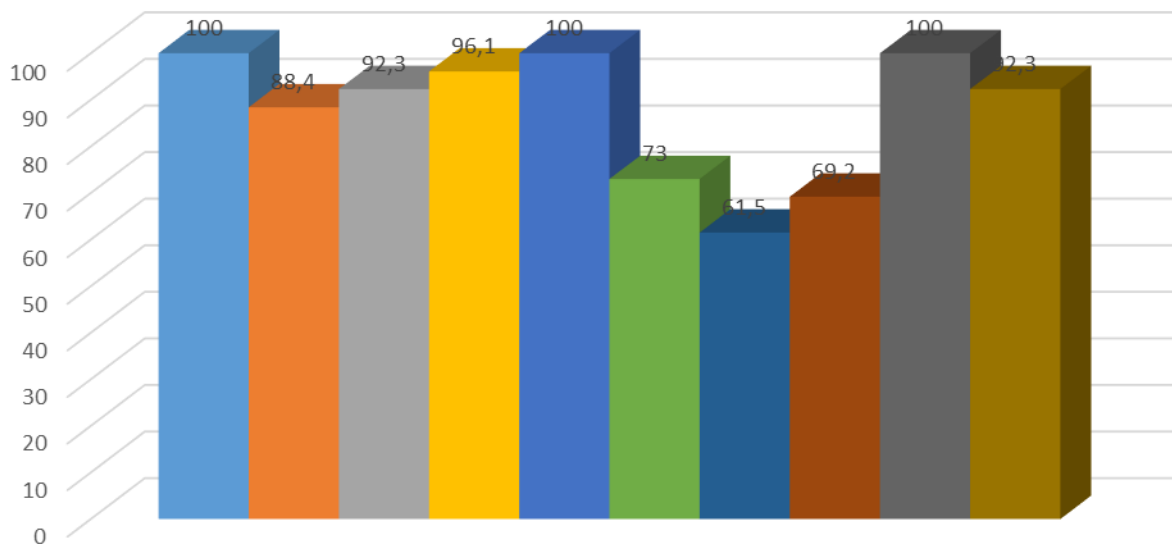
13. Які проблеми, на Вашу думку, існують при застосуванні особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл. 14 проблеми, при застосуванні особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (к-ть опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
законодавцю не вдалося чітко забезпечити предмет відання військових прокурорів та юридичну визначеність їх діяльності, а прийняття неякісних підзаконних нормативних актів лише ускладнило цю проблему	260	100,0
казуїстична ситуація, що виникає коли приписами Конституції України прокуратура позбавлена функції розслідування взагалі, але Генеральний прокурор в структурі свого відомства створив окремий «спеціалізований» слідчий підрозділ для розслідування злочинів вчинених військовими, а до того ж не забезпечив вчасної передачі слідчих компетенцій до ДБР	230	88,4
необхідно забезпечити дієвість інституту захисту	240	92,3
необхідність забезпечення верховенства права в кримінальних провадженнях в зоні АТО	250	96,1
необхідність передбачити на законодавчому рівні можливість виконання функції захисту та надання правничої допомоги будь – яким фахівцям у галузі права, які за законом не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні	260	100,0
необхідність дотримання міжнародного правового акту «Принципи і первинні положення ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя»	190	73,0
необхідність відійти від курсу адвокатської монополії на захист	160	61,5
необхідність доповнити кримінально – процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного (процесуального юрисконсульта)	180	69,2

відсутність законів про соціальний та правовий захист цивільних полонених (заручників)	260	100,0
необхідність впровадження візуального спостереження за особою та місцем і технічне документування отриманої інформації	240	92,3
інше (вказіть проблему)	0	0

Проблеми, при застосуванні особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції

- законодавцю не вдалося чітко забезпечити предмет відання військових прокурорів та юридичну визначеність їх діяльності, а прийняття неякісних підзаконних нормативних актів лише ускладнило цю проблему
- казуїстична ситуація, що виникає коли приписами Конституції України прокуратура позбавлена функції розслідування взагалі, але Генеральний прокурор в структурі свого відомства створив окремий «спеціалізований» слідчий підрозділ для розслідування злочинів
- необхідно забезпечити дієвість інституту захисту
- необхідність забезпечення верховенства права в кримінальних провадженнях в зоні АТО
- необхідність передбачити на законодавчому рівні можливість виконання функції захисту та надання правничої допомоги будь – яким фахівцям у галузі права, які за законом не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні
- необхідність дотримання міжнародного правового акту «Принципи і первинні положення ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя»
- необхідність відійти від курсу адвокатської монополії на захист
- необхідність доповнити кримінально – процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного
- відсутність законів про соціальний та правовий захист цивільних полонених
- необхідність впровадження візуального спостереження за особою та місцем і технічне документування отриманої інформації

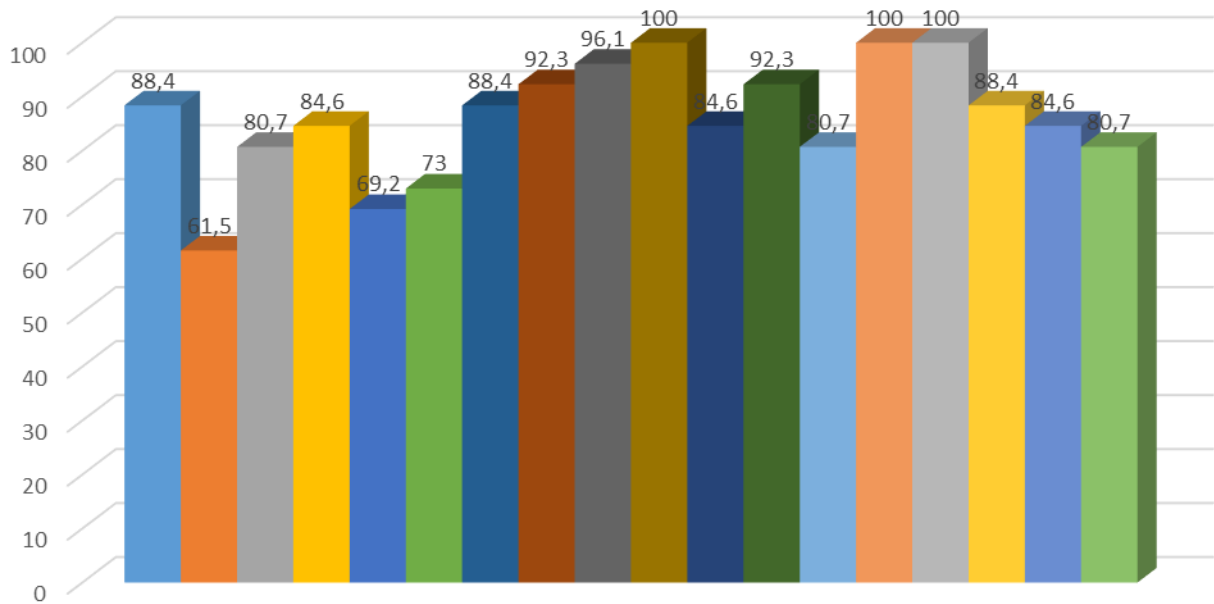
14. Які проблеми, на Вашу думку, кримінального провадження можуть виникати або існують щодо осіб зі статусом недоторканості, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту? (вкажіть всі позиції, з якими Ви згодні)

Табл. 15. Проблеми кримінального провадження можуть виникати або існують щодо осіб зі статусом недоторканості, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту

Проблеми	Результати опитування в абсолютній величині (кількість опитаних)	Результати опитування у відносній величині (% - опитаних)
створення привілеїв та створення гарантій справедливого правопорядку	230	88,4
проблема затримання та взяття під варту	160	61,5
застосування інституту повідомлення про підозру	210	80,7
проблема незалежності слідчого	220	84,6
протидія перешкоджанню законній професійній діяльності захисту журналістів, а також проблем правового захисту	180	69,2
удосконалення кримінально – правових гарантій журналістської діяльності	190	73,0
необхідність доповнення положень ст. 481 та 482 КПК України, з розкриттям додаткових гарантій недоторканості особи, особистого життя, житла та кореспонденції журналіста	230	88,4
необхідність забезпечення дотримання конституційних принципів правосуддя та баланс приватних і публічних інтересів, створення гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів інших учасників процесу	240	92,3
проблема балансу приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб	250	96,1
проблема дотримання депутатами «законності» та правил голосування	260	100,0
становлення інституту імпічменту	220	84,6
проблеми відшкодування завданої державі і суспільству шкоди, зокрема пошуку та поверненню до державної казни коштів, здобутих злочинним шляхом	240	92,3
проблема застосування сучасних процесуальних форм отримання доказової інформації, зокрема	210	80,7

негласних слідчих (розшукових) дій		
проблема контрольованої поставки, яка здійснюється на межі з провокацією злочину	260	100,0
проблема провокації злочину	260	100,0
проблема застосування інституту затримання осіб, які запідозрені у вчиненні злочинів в контексті застосування запобіжних заходів, зокрема і затримання осіб, які користуються статусом недоторканості	230	88,4
питання розвитку процесуальної форми правосуддя є баланс приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб	220	84,6
проблема чіткого визначення компетенції прокуратури та часових меж виконання нею функції розслідування при становленні Державного бюро розслідувань та організації його діяльності	210	80,7
інше (вказіть проблему)	0	0

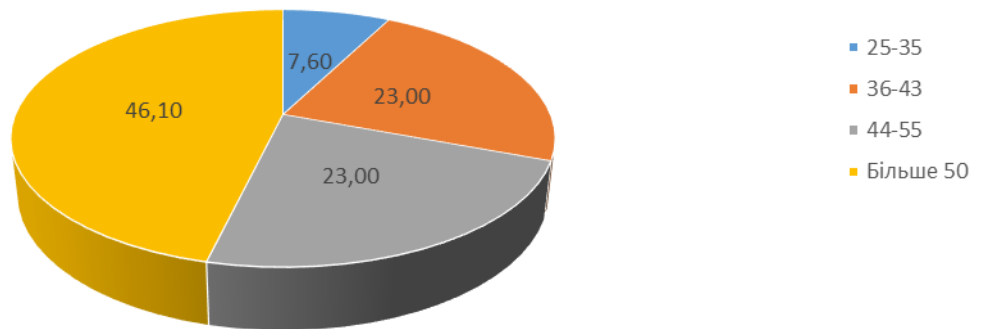
Проблеми кримінального провадження можуть виникати або існують щодо осіб зі статусом недоторканості, адвокатів та посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту

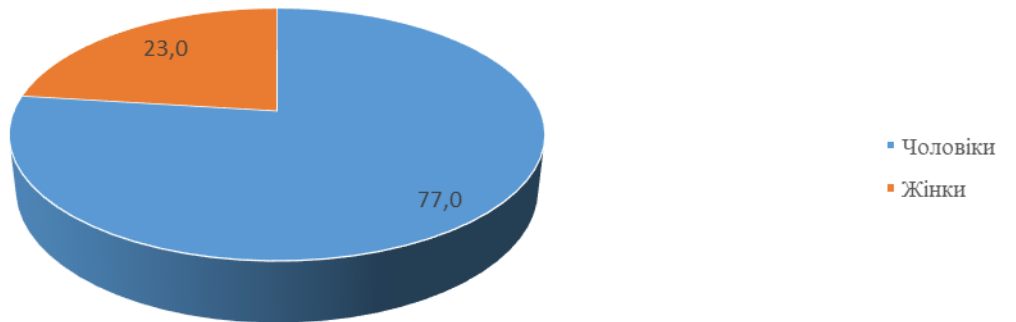
- створення привілеїв та створення гарантій справедливого правопорядку
- проблема затримання та взяття під варту
- застосування інституту повідомлення про підозру
- проблема незалежності слідчого
- протидія перешкоджанню законній професійній діяльності захисту журналістів, а також проблем правового захисту
- удосконалення кримінально – правових гарантій журналістської діяльності
- необхідність доповнення положень ст. 481 та 482 КПК України, з розкриттям додаткових гарантій недоторканості особи, особистого життя, житла та кореспонденції журналіста
- необхідність забезпечення дотримання конституційних принципів правосуддя та баланс приватних і публічних інтересів, створення гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів інших учасників процесу
- проблема балансу приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб
- проблема дотримання депутатами «законності» та правил голосування
- становлення інституту імпичменту
- проблеми відшкодування завданої державі і суспільству шкоди, зокрема пошуку та поверненню до державної казни коштів, здобутих злочинним шляхом
- проблема застосування сучасних процесуальних форм отримання доказової інформації, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій
- проблема контрольованої поставки, яка здійснюється на межі з провокацією злочину
- проблема провокації злочину
- проблема застосування інституту затримання осіб, які запідозрені у вчиненні злочинів в контексті застосування запобіжних заходів, зокрема і затримання осіб, які користуються статусом недоторканості
- питання розвитку процесуальної форми правосуддя є баланс приватних і публічних інтересів при встановленні певних імунітетів щодо депутатів та інших посадових осіб
- проблема чіткого визначення компетенції прокуратури та часових меж виконання нею функцій розслідування при становленні Державного бюро розслідувань та організації його діяльності

15. Вік та стать респондентів

Вік респондентів

Стать респондента

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу. Наука і правоохоронна діяльність. 2017. № 4. С. 226–231.
2. Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права в новій адміністративно-правовій доктрині. Часопис Київського університету права. 2006. № 1. С. 3–9.
3. Адвокатура України: підручник у двох книгах /за заг. ред. С. Я. Фурси та Н. М. Бакаянової. 2-ге вид. доп. і перер. К.: Алерта, 2016. 864 с.
4. Адміністративно-правова реформа в Україні. /За заг. ред. С. В. Петкова. К.: КНТ, 2016.
5. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Здійснення провадження на підставі угод про визнання винуватості. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 274–278.
6. Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло О. Ю. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. Юридична наука. 2014. № 5. С. 49–56.
7. Аленін Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса: Центрально-Украинское издательство. 2002. 264 с.
8. Аленін Ю. П. Напрями удосконалення законодавства з метою підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер., присвяч. до 70-річчя д.ю.н., професора Ю. П. Аленіна (21 квітня 2017 року, м. Одеса) /за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Юрид. л-ра, 2017. С. 22–26.
9. Аленін Ю. П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого. Актуальні проблеми держави та права. 2008. Вип. 44. С. 149–164.
10. Аленін Ю. П., Волошина В. К. Поняття та система принципів кримінального провадження. Наукові праці НУ ОЮА. 2014. Т. XIV. С. 78–89.
11. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 161–169.

12. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) /Рудик Г. І., Апанасенко О. О. [Електронний ресурс]. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).

13. Андрейчук А. В. Правова природа повідомлення про підозру. Прикарпатський юридичний вісник. 2013. Випуск 1(3). С. 259–270.

14. Антонюк А. Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ун-т державн. фіскальн. служби. Ірпінь, 2016. 16 с.

15. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія. Одеса: Юридична література, 2010. 376 с.

16. Арланова Р. Особливості відсторонення від посади осіб, які призначаються Президентом України. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 107–113.

17. Ахтирська Н. Європейські стандарти щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 12. С. 134–139.

18. Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поведженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів. /За заг. ред. проф. Маляренка В. Т. Київ: «К.І.С», 2011. 320 с.

19. Баконин А. Д. Процессуальное взаимодействие правоохранительных органов, суда со средствами массовой информации при расследовании и рассмотрении дел о правонарушениях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2004. 211 с.

20. Балита Р. І., Блажівський Є. М., Вернидубов І. В., Власова Г. П., Гаєвий В. Ф. Підтримання прокурором публічного обвинувачення: підручник. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. 629 с.

21. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Системний аналіз щодо механізму протидії злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 6–12.

22. Бандурка О. М., Юхно О. О., Степанюк Р. Л. та інші. Пропозиції до проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань України» (реєстраційний номер 3042 від 01.08.2013 р.). /Бандурка О. М., Юхно О. О., Степанюк Р. Л., Безпалова О. І., Бондаренко О. О., Бугайчук К. Л., Глобенко Г. І., Даниленко А. В., Лешукова І. В., Романюк В. В., Рось Г. В., Святокум І. О., Сичов С. О., Фоміна Т. Г. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 р. Харків: НікаНова, 2014. С. 417–425.

23. Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. К.: ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.
24. Басиста І. В. Прийняття і використання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Івано-Франківськ, 2013. 600 с.
25. Батраченко Т. С. Визначення чинників протидії політичній корупції як засіб забезпечення економічної безпеки в Україні. Актуальні проблеми розвитку права і держави в умовах міжнародних інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (29 листопада 2013 року). Дніпропетровськ, 2013. С. 284–286.
26. Баулін О. В., Карпов Н. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії. Київ, 2001. 232 с.
27. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 1–7.
28. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика: курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. Ч. 1. 164 с.
29. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2014. 210 с.
30. Безрукава А. Ф. Особливості обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 3. С. 124–129.
31. Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Право України. 2013. № 6. С. 316–322.
32. Безруков С. С. Теоретико-правовые проблемы системы и содержания принципов уголовного процесса. Монография. Москва: Издательство "Юрлитинформ. 2016. 560 с.
33. Березняк В. С. Функції та принципи інституту екстрадиції: поняття і ознаки. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: «ПРАВО». 2014. Випуск 2. С. 320–325.
34. Березняк В. С., Тертишник В. М. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2010. 432 с.
35. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Випуск 5. С. 226–231.

36. Берназ В. Д., Меркулова Ю. В. Нові можливості захисту прав особи у кримінальному провадженні на підставі угод як напрям гуманізації кримінальної юстиції. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 165–175.
37. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: монографія. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2017. 430 с.
38. Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 97–103.
39. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації: монографія. /За заг. ред. О. Г. Яновської. К.: Алерта, 2017. 260 с.
40. Благодир С. М., Смітєнко З. Д. Закриття кримінальних справ щодо неповнолітніх: вирішення проблеми. *Право України*. 1998. № 2. С. 44–45.
41. Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 147–152.
42. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Толочко О. М., Мірошніченко С. С., Власова Г. В. та ін. Актуальні питання кримінального процесу України. /За заг. ред. Є. М. Блажівського, 2013. 304 с.
43. Богатирьов І. Г. та інші. Правові засади ОРД: навч. посіб. /І. Г. Богатирьов, К. В. Антонов, С. І. Халимон, В. В. Вишня, О. В. Сачко. Х.: Харків юридичний, 2009. 344 с.
44. Богатирьов І. Г., Дідківська Г. В. Злочинність у районі антитерористичної операції. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск. 2017. Ч. 1. С. 180–184.
45. Богуцька А. Видача особи (екстрадиція) в міжнародно-правовому співробітництві Генеральної прокуратури України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 117–121.
46. Борзих Н. В. Діяльність захисника на досудових стадіях кримінального процесу та при судовому розгляді справи: монографія. Донецьк: «Ноулідж», 2010. 113 с.
47. Бочаров Д. О. Правові позиції як засіб зближення правових систем. «Polska i Ukraina W dobre transformacji», (11-12 września 2014 r.) w murach państwowej Wyższej szkoły Wschodnioeuropejskiej (pWsW) w Przemyślu.
48. Бочаров Д. О. Правова позиція як форма конкретизації принципів права («візуальна» інтерпретація). *Право України*. 2017. № 7. С. 20–29.
49. Бочаров Д. О. Функціонування доказів як семіозис: від фактичних даних – до фактів. *Право України*. 2012. № 7. С. 127–133.

50. Бояров В. І. Деякі питання застосування угоди про визнання винуватості. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 79–83.
51. Бринзанська О. Концепція свавілля у практиці Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на свободу. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 38–49.
52. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. /За заг. ред. Н. С. Юзікової. Дніпро: «Сердюк Т. К.», 2018. С. 4–5.
53. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. /За заг. ред. Н. С. Юзікової. Дніпро: «Сердюк Т. К.», 2018. 250 с.
54. Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду прав людини щодо права на захист у кримінальне процесуальне законодавство України. Митна справа. 2013. № 3. С. 70–76.
55. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України. Право України. 2011. № 7. С. 48–63.
56. Бущенко А. «Precedent UA – 2015». /А. Бущенко, О. Сапожнікова, О. Шинкаренко. К.: КВІЦ, 2015. 412 с.
57. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.
58. Варава В. В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». 2015. С. 122–126.
59. Великодний Д. В. Спрощені форми кримінального провадження: огляд досвіду Франції та України. Митна справа. 2014. № 2(2.1). С. 120–123.
60. Верещак В. М. Судовий компроміс у кримінальному судочинстві. Вісник Верховного Суду України. 2000. № 1. С. 41–43.
61. Вершинина С. И. К вопросу о легализации фактического (полицейского) задержания лиц, застигнутых на месте совершения преступления. Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. 2015. Т. 9. № 4. С. 755-765.
62. Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. Адвокат. 1999. № 4. С. 10–15.
63. Військове право: підручник. /За ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. К.: Алерта, 2018. 648 с.

64. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика: колективна монографія. /За заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. 340 с.

65. Вільчик Т. Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. Право України. 2014. № 11. С. 243–250.

66. Власова Г. П. Можливість застосування спрощеного провадження на досудовій та судовій стадіях кримінального процесу України. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія: «Економіка, право». 2011. № 4 (55). С. 234–239.

67. Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2014. 422 с.

68. Власова Г. П. Укладення угоди між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 2. С. 140–144.

69. Власова Г. Укладання угоди про визнання вини у Сполучених Штатах Америки як форма спрощеного кримінального судочинства. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 84–88.

70. Власюк В. В. Роль адвоката в кримінальному провадженні на підставі угод. Наше право. 2013. № 6. С. 144–149.

71. Войтюк Р. В. Кримінальна процесуальна діяльність детектива Національного антикорупційного бюро України: питання теорії та практики. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1(13). С. 108–119.

72. Волобуєв А. Протидія легалізації майна, здобутого злочинним шляхом. Вісник прокуратури. 2003. № 1. С. 53–56.

73. Волощук А. М. Досудова угода про співпрацю – дієвий засіб протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (на основі вивчення світового досвіду). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 71–79.

74. Гайворонська І. Історичний розвиток мирного і компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів на українських землях. Юридична Україна. 2008. № 5. С. 105.

75. Галаган А. И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных действий лиц, признанных невменяемыми. Киев, 1986.

76. Галаган В. І. Використання у доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матер. круглого столу (м. Київ 7 жовтня 2011 року). 2011. С. 33–36.

77. Галаган В. І., Козак О. В. Процесуальний порядок і тактика одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України: монографія. Донецьк: ТОВ ВПП «Промінь», 2012. 240 с.

78. Галаган О. І., Письменний Д. П. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 167–172.

79. Гевко В. Кримінально-процесуальна форма: структура та елементи. Право України. 2002. № 6. С. 138–139.

80. Гиляка О. С. Основні вимоги до юридичного документа. Право і суспільство. 2017. № 4. С. 3–8.

81. Гловюк І. В. Вердикт присяжних: *de lege ferenda*. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 358–361.

82. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) у системі кримінального провадження України. Право України. 2015. № 7. С. 16–25.

83. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

84. Головатий С. Верховенство права, або ж правовладдя: вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки. Право України. 2010. № 4. С. 206–219.

85. Головатий С. Верховенство права: у 3-х книгах. Книга 2. Верховенство права: від доктрини до прецеденту. Київ: Фенікс, 2006. 1286 с.

86. Головатий С. Декомунізувати право. Збруч. 24.11.2017. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/73468>.

87. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа Українського конституційного ладу. Право України. 2011. № 5. С. 159–173.

88. Головненков П. Судові угоди в німецькому кримінальному процесі. Право України. 2012. № 1-2. С. 369–374.

89. Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини /Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. Львів: Кальварія, 2002. 180 с.

90. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. К.: Прецедент, 2014. 42 с.
91. Гончаренко С. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини: два виміри однієї проблеми. «Адвокат». 2004. № 3. С. 35–38.
92. Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської Конвенції з прав людини прецедентного права Європейського Суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах. Право України. 2011. № 7. С. 251–268.
93. Горбатюк С. Рішення по справі Януковича можуть скасувати через заочну процедуру УНІАН. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unian.ua/politics/2390282-rishennya-po-spravi-yanukovicha-mojut-skasuvati>.
94. Гошовский В. С. Реформирование системы исполнительной власти в Украине: концептуальные принципы и правовое регулирование: монография. Киев, 2012. «ХАЙ-ТЕК ТРЕСТ», Министерство внутренних дел Украины. 319 с.
95. Грицюк І. В. Запобіжні заходи в системі заходів процесуального забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні. Право. ua. 2015. № 3. С. 84–87.
96. Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 2. С. 133–138.
97. Грищенко І. М. Підходи до визначення понять честі, гідності та ділової репутації. Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 221–227.
98. Грищук Г. М. Кримінально-процесуальний порядок здійснення екстрадиційного провадження. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2015. № 2. С. 83–88.
99. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства. Право України. 2009. № 2. С. 4–10.
100. Грошевий Ю., Повзик Є. Визнання вини як одна з умов застосування спрощених процедур (порівняльно-правовий аналіз). Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 3. С. 38–43.
101. Гуренко М. Н. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина: монографія. К.: НАВСУ, 2001.
102. Гусаров С. М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів України. Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 35–39.

103. Даль А. Л. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні: монографія. /За заг. ред. О. О. Юхна. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС. Панов, 2017. 238 с.

104. Дворник А. Функції прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим КПК України. Вісник прокуратури. 2013. № 3. С. 104–111.

105. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 року. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114.

106. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, прийнята на сороковій сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 року. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам-Київ, 1996. 342 с.

107. Демидова Л. М. Кримінальний проступок як кримінально-процесуальна новела і кримінально-правова проблема. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія. /За заг. ред. Ю. П. Аленіна, відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1071–1093.

108. Дикарев И. С. Принцип правовой определенности и законная сила судебного решения в уголовном процессе. Волгоград: Издательство ВГУ, 2015. 173 с.

109. Джемі Майкбрайд Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. К.: «К.І.С.», 2010. 576 с.

110. Джужа О., Гаркуша А. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. К., 2014. № 2. С. 28–29.

111. Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального впровадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія. Держ. фіскал. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 215 с.

112. Дідківська Г. В. Кримінологічна характеристика злочинів проти людства. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (24 березня 2017 року), Київ. Мін-во внутрішніх справ України, Нац. академія внутрішніх справ, Координаційне бюро з проблем кримінології НАПрН України. К., 2017. С. 131–133.

113. Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 221 с.
114. Добровольська О. Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство України. 2013. № 5. С. 150–154.
115. Добровольська О. Г. Проблеми кримінального провадження на підставі угоди про примирення. Право і суспільство України. 2014. № 6-2. С. 163–167.
116. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін». [Електронний ресурс]. URL: <http://static.rada.gov.ua>.
117. Донцов А. М. Проблемы соотношения дознания и предварительного следствия в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Л., 1971.
118. Дорош С. Суд готує вирок Януковичу. Що означатиме заочне засудження? BBC News Україна. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45005089>.
119. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 191 с.
120. Драган О. Оскарження прокурором у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності посадових осіб державної виконавчої служби. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 229–234.
121. Дрозд В. Г. Інститут угод про визнання винуватості: закордонний та вітчизняний досвід. Митна справа. 2014. № 6(2.2). С. 491–496.
122. Дрозд В. Г. Проблемні питання застосування домашнього арешту як виду запобіжного заходу. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 200–206.
123. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С. 82–83.
124. Дроздов О. М. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. X., 2014. № 2. С. 156–169.
125. Дроздов О. М. Наукові підходи щодо перспектив перегляду у екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. Форум права. 2015. № 1. С. 92–103.

126. Дроздов О. Про перспективи перегляду в екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. *Право України*. 2015. № 7. С. 66–74.

127. Дроздов О., Дроздова О. Огляд справ щодо іноземних країн, розглянутих ЄСПЛ протягом квітня травня 2016 року. *Вісник НААУ*. 2016. № 7-8(25). С. 61-72.

128. Дубівка І. В. Правова регламентація участі захисника в кримінальному процесі за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1(13). С. 350–360.

129. Дудаш Т. І. *Практика Європейського Суду з прав людини: навч.-практ. посіб.* К.: Алерта, 2013. 368 с.

130. Дудоров О. П. Кримінально-правовий компроміс у сфері оподаткування: зарубіжний досвід. *Право України*. 2005. № 3. С. 139–143.

131. Дудоров О. О., Мазур М. В. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми, міжнародний і зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 129–140.

132. Дьомін Ю. М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19.

133. Експерти назвали 5 проблем, які перешкоджають розслідуванню злочинів у зоні АТО. *Українське право*. 05.09.2017. [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/eksperti-nazvali-5-problem>.

134. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 26 листопада 1987 р. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068.

135. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04 листопада 1996 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.

136. Європейський суд з прав людини. Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03, Страсбург 15 травня 2012 року). [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_851.

137. Єськов С. В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: «Юридична». 2013. Випуск 2. С. 264–274.

138. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності у практиці судів загальної юрисдикції. *Право і суспільство*. № 4. 2015. С. 9–14.

139. Євтошук Ю. О. Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2015. 20 с.
140. Жерж Н. А., Титенко Ю. М. Загальна характеристика кримінального провадження щодо неосудних осіб. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2014. № 7. С. 228–231.
141. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: монографія. Харків, 2004.
142. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
143. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. У кн.: Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992. С. 18–24.
144. Задорожная В. А. Производство по уголовным делам на началах равенства всех перед законом и судом Челябинск: ЧЮИ, 2008. 197 с.
145. Заєць І. С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2014. 295 с.
146. Заєць І. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Тези доповідей II міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листопада 2011 року). /За ред. В. В. Коваленко, О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 86–87.
147. Затримання та взяття під варту в Україні: стан, проблеми удосконалення законодавства та практики його застосування: посібник /За ред. Беци О. В., Мельника М. І. К.: Атіка, 2002. 96 с.
148. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
149. Захарченко О. В. Деякі аспекти заочного судового провадження у кримінальному процесі України. Право і суспільство. 2015. № 2. С. 264–268.
150. Зейкан Я. П., Сафулько С. Ф. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). Київ: Дакор, 2013. 576 с.
151. Зеленська М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: монографія. К.: Алерта, 2016. 2012 с.
152. Зуєв В. Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), як гарантія забезпечення прав особи. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 24. Т. 4. С. 91. [Електронний ресурс]. URL: http://www.visnykjuris.uzhnu.uz.ua/file/visnuk_24%20t.%204.

153. Исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине. /Под общ. ред. Е. Е. Захарова. Харьков: Права людини, 2014. 288 с.

154. Іваненко П. С. Примирення винного з потерпілим. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 8. С. 16–19.

155. Іващенко О. В. Правова природа повідомлення про підозру за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Наше право. 2012. № 4. Ч. 2. С. 89–94.

156. Ігнатенко Є. В. Пахомов В. В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21-22 травня 2015 року). /За ред. А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Рєзніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 248–251.

157. Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 16.02.2018 № 111. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

158. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

159. Іщенко А. В., Гуренко М. Н. Непорушення прав і свобод людини – основа їх реального забезпечення. Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. 2001. № 1. С. 62–70.

160. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 3. С. 52–60.

161. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1(5). С. 238–242.

162. Капліна О. В. Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Вісник академії правових наук України. 2007. № 2(49). С. 187–197.

163. Капля О. М. Верховенство права в системі засад (принципів) кримінального провадження. Європейські перспективи. 2018. № 3. С. 55–61. [Електронний ресурс]. URL: <http://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2018/12/zhurnal>.

164. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2006. 219 с.

165. Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2014. № 10-2. С. 104–106.

166. Карпов Н. С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2014. № 10-2. С. 104–106.

167. Кейп Е., Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна. К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2012. 516 с.

168. Керліц К. В. Проблеми законодавчих гарантій діяльності слідчих. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 324–326.

169. Кісліцина І. О. Прокурор – гарант дотримання прав людини та основних засад судочинства при укладанні угод про визнання винуватості. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 173–178.

170. Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 205 с.

171. Климкевич Р. А., Луцик В. В. Гармонізація кримінального процесуального законодавства ЄС щодо презумпції невинуватості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2018. Випуск 50. Т. 2. С. 103–106.

172. Климчук М. П. Особливості діяльності захисника при проведенні допиту підозрюваного. Часопис Академії адвокатури України. 2015. Т. 8. № 1. С. 95–96.

173. Коваленко Н. В. Правовий режим антитерористичної операції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Випуск 2. Т. 2. С. 135–141.

174. Коваленко Н. В. Правовий режим антитерористичної операції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Випуск 2. Т. 2. С. 135–141.

175. Коваль О. М. Процесуальні гарантії права особи на виправдання в кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 6. С. 199–202.

176. Ковальски М. Уважение личной и семейной жизни, жилища и корреспонденции на основании ст. 8 Европейской конвенции прав человека – основные проблемы. Варшава: Хельсинкский фонд по правам человека, 2007. 68 с.
177. Кожевников Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. Вісник національної академії прокуратури України. 2012. № 3. С. 68–70.
178. Козочкин И. Д. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: учебное пособие. М: Омега, 1992.
179. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
180. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. 135 с.
181. Колодій А. М. Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
182. Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. Віче. 2015. № 3.
183. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.
184. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року). Офіційний вісник України. 1998. № 13.
185. Конин В. В. Суд с участием присяжных заседателей в прошлом и настоящем. Проблемы теории и практики уголовного процесса: история и современность. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. С. 670–675.
186. Кононенко В. П. Доказування в Міжнародному Суді ООН. Правова держава. 2018. № 32. С. 176–182.
187. Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: монографія /О. М. Ващук, І. О. Мазурок, В. В. Навроцький, М. В. Савчин, П. А. Трачук. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. 347 с.
188. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004. ВВР. 2005. № 2. Ст. 44; № 2952-VI від 01.02.2011. ВВР. 2011. № 10. Ст. 68; № 586-VII від 19.09.2013. ВВР. 2014. № 11. Ст. 142; № 742-VII від 21.02.2014. ВВР. 2014. № 11. Ст. 143; № 1401-VIII від 02.06.2016. ВВР. 2016. № 28. Ст. 532).

189. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні /Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М., Стоєцький С. В. та ін. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 112 с.

190. Конюшенко Я., Підюков П. П. Агентурні операції як різновид негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених новим КПК України, та їх нормативно-правова регламентація. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 38–43.

191. Корж В. П. Запобігання катуванню на досудовому слідстві процесуальними і криміналістичними засобами. Роль та місце ОВС в розбудові демократичної правової держави: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). Т. 2. Одеса, 2012. 280 с.

192. Корж В.П. Проблеми усунення юридичних колізій в окремих положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Т. 11, № 1(29). С. 62–69.

193. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. К.: Атіка-Академія-Ельга-Н, 2001. 656 с.

194. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія. /За ред. Г. К. Кожевнікова. К.: Національна академія прокуратури України. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. 196 с.

195. Корниенко М. В., Тертышник В. М. Острые углы реформирования следственных органов в Украине: семь раз не для нас. Научно-практический журнал «Право. UA». 2017. № 3. С. 86–93.

196. Корнієнко М. В. Проблеми застосування норм нового Кримінального кодексу України щодо «відмивання» коштів та комп'ютерної злочинності. Держава і право. Випуск 15. К., 2002. С. 394–399.

197. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. № 1. С. 95–101.

198. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Принципи права в розв'язанні проблем конкуренції правових норм, юридичних фікцій і колізій. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. Т. 1. С. 5–11.

199. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довілля: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2011. 35 с.

200. Корнякова Т. В. та інші. Кримінологічна характеристика злочинності в історії людства: монографія /Т. В. Корнякова, Б. В. Шуба, О. Л. Соколенко, В. В. Фінчук, К. А. Марков, І. Є. Словська. Д.: ЛІРА, 2015.
201. Коровайко О. І. Міжнародні стандарти кримінального судочинства в судовому провадженні України: монографія. Х.: Панов, 2016. 492 с.
202. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 40 с.
203. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 400 с.
204. Костенко О. М. Концепція прав людини: сучасний стан і перспективи розвитку. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11 С. 5–11.
205. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. Юридичний журнал. 2008. № 12. С. 15–16.
206. Костенко О. М. Основне питання правознавства з позицій соціального натуралізму. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 71–88.
207. Костенко О. О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та прав авторів в Україні. Право України. 2010. № 9. С. 256–262.
208. Костенко О. Формула декриміналізації держави, або яким бути Національному бюро розслідувань. Урядовий кур'єр. 2005. № 130 (16 липня).
209. Кравчук В. Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу (іноземний досвід та пропозиції для України). Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 1. С. 115–120.
210. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник. /За ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.
211. Криміналістика: підручник для студ. вищ. навч. закл. /К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
212. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 31. [Електронний ресурс]. URL: www.rada.gov.ua.
213. Кримінальний процес: підручник /За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

214. Кримінальний процес: підручник /Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
215. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія. /За заг. ред. Ю.П. Аленіна. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.
216. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
217. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай та інші. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.
218. Кримінально-процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-13. Ст. 88. (Із змінами, внесеними згідно із Законами України № 5076-VI від 05.07.2012. ВВР. 2013; № 2548-VIII від 18.09.2018. ВВР. 2018; № 45. Ст.364). [Електронний ресурс]. URL: www.rada.gov.ua.
219. Кузьмічов В. С., Курта Е. О. Компромiс на досудовому слідствi (криміналістичний аспект): монографія. К: КНТ, 2007. 136 с.
220. Куріс Е. Стаття 18 Європейської конвенції з прав людини: підхід страсбурзького суду. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 2. С. 22–28.
221. Курс лекцій з кримінального процесу за новим КПК України /В. В. Рожнова та інші. К., 2012. Ч. 1. 398 с.
222. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 228 с.
223. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
224. Кучинська О., Черниченко І. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (in absentia) та відеоконференція: порівняльний аналіз. Право України. 2015. № 7. С. 43–50.
225. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: монографія. /За ред. О. В. Капліна. Харків: Право, 2018. 280 с.
226. Лебедь Н. Учимся «заочно»: несколько слов об осуждении in absentia. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakonua.com/publications/ukraina/uchimsja>.
227. Левендаренко О. О., Івашенко Д. В. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Форум права. 2012.

№ 4. С. 567–571. [Електронний ресурс]. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-4/12looukr>.

228. Леляк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 228 с.

229. Леляк О. О. Підстави та умови укладення угоди про визнання винуватості. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 40–48.

230. Лень В., Олійников Г. Незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв, пов'язаний із проведенням антитерористичної операції: окремі питання. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 205–206.

231. Леоненко В. В. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних. Киев, 1987.

232. Леоненко М. І., Коцар А. О. Кримінальне провадження на підставі угод: Україна і зарубіжний досвід. Держава та регіони. Серія: «Право». 2013. № 2. С. 153–156.

233. Леонова О. В. Держава і право. Спецвипуск № 4: Застосування прецедентної практики. К. 2005.

234. Лешукова І. Процесуальні особливості міжнародної співпраці слідчих органів внутрішніх справ України при розв'язанні питань про видачу (екстрадицію). Підприємництво, господарство і право. 2009. № 11. С. 175–180.

235. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (Теорія та практика): монографія. К.: Логос, 2004. 324 с.

236. Лисенко В. В. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: особливості початкового етапу розслідування. Прокуратура, людина, держава. 2005. № 2(44). С. 62–70.

237. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 244 с.

238. Лисюк Ю. В. Суд присяжних в Україні: шлях до відродження. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 1. С. 200–204.

239. Ліпінський В. В., Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Шиян А. Г. Дізнання в міліції та митних органах. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. 452 с.

240. Літвінов В. І., Сачко О. В. Угоди в кримінальному судочинстві. Право і суспільство. 2016. № 6. С. 184–190.

241. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник. К.: Істина, 2005. 456 с.

242. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Реформа досудового розслідування і статусу слідчих. Біла книга. Проект для обговорення. Американська асоціація юристів «Ініціатива з верховенства права». Київ, 2010. 41 с.

243. Лук'яненко Ю. В., Юхно О. О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: монографія. /За ред. О. О. Юхна. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Панов, 2016. 264 с.

244. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Удосконалення системи негласних слідчих (розшукових) дій. Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах: матер. круглого столу (м. Київ, 4 квітня 2014 року). К.: ФОП Ліпкан О. С., 2014. С. 29–33.

245. Лукашевич В. Г., Узунова П. П. Використання практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя в Україні. Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. статей. Юридичні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2006. № 3. С. 142–146.

246. Лук'янчиков Е. Д., Письменний Д. П. Разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях несовершеннолетних. К., 1987.

247. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2014. № 9-1. С. 1–17.

248. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Зняття інформації з каналів зв'язку – засіб формування судових доказів. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2012. № 1(5). С. 1–10.

249. Луспенік Д. Д. Інститут дифамації і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Право України. 2006. № 2. С. 62–65.

250. Лутковська В. В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. К.: Праксіс, 2005. 480 с.

251. Лутковська В. Європейський Суд з прав людини: аналіз справ. Адвокатура. К. 2007 № 1. С. 4–5.

252. Мазур М. Н. Захист прав та законних інтересів осіб, які зазнали незаконного кримінального переслідування чи (та) засудження в кримінальному процесі: законодавче регулювання і практика застосування. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 254–259.

253. Макаренко Є. І. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні. Вісник Академії митної служби України. 2012. № 1. С. 123–131.

254. МакБрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. 2-ге вид. К.: К.І.С, 2013. 576 с.
255. Максимів Л. В. Деякі аспекти видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2013. № 7. С. 272–277.
256. Максимус Д. О., Юхно О. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: навч. Посібник. Х.: НікаНова, 2013. 102 с.
257. Мамка Г. М. Презумпція невинуватості та обов'язок доказування вини. Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 42-43.
258. Мамка Г. М. Рівність перед законом і судом – конституційна засада кримінального провадження, її сутність і зміст. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 9-2(2). С. 108-111.
259. Мамка Г. М. Генезис та сучасний стан доктрини засад (принципів) у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. 29(2). С. 113-116.
260. Маланчук П. М., Маслак О. В., Воронкова М. Ю. Актуальні проблеми участі захисника у кримінальному провадженні. Правові горизонти. 2017. № 3. С. 82–85.
261. Маликов С. В. Расследование преступления в боевой обстановке (правовое обеспечение, организация, методика): дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03. Воен. ун-т. М., 1998.
262. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. К.: Ін Юре, 2004. 544 с.
263. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. Право України. 2004. № 9. С. 3–12.
264. Маринів В. Конституційні гарантії забезпечення права людини на свободу й особисту недоторканність та їх реалізація в кримінально-процесуальному законодавстві України. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 1.
265. Маринів В. Проблеми оскарження судових рішень, прийнятих у заочному (спеціальному) кримінальному провадженні. Право України. 2015. № 7. С. 75–81.
266. Маслюк О. В. Адвокатське розслідування у кримінальному судочинстві: міжнародний досвід та світові стандарти. Право і суспільство. 2017. № 3. С. 97–101.

267. Маслюк О. В. Спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Випуск 2. Т. 3. С. 90–94.

268. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет «Юридична академія ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 226 с.

269. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособие. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.

270. Махов В. Н., Пешков М. А. Юристы США о сделке о признании вины. Право и политика. 2002. № 7. С. 73–82.

271. Махов В., Пешков М. Сделка о признании вины. Российская юстиция. 1998. № 7. С. 17–19.

272. Мережко О. Співвідношення міжнародного і національного права. Юридичний журнал. 2009. № 2. [Електронний ресурс]. URL: <http://justinian.ua/article.php?id=3137>.

273. Мисливий В. А. Кримінальний проступок: новела чи реформація. Юридична Україна. 2017. № 9-10. С. 83–84.

274. Митрофанов И. И. Механизм реализации уголовной ответственности: монография. Кременчуг: Изд. ЧП Щербатых А. В., 2011. 616 с.

275. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 211–216.

276. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник. К., 2010. 722 с.

277. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. У кн.: Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992. С. 36–62.

278. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навч. посібник. /Л. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. Київ: УкрДГРІ, 2016. 276 с.

279. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_230.

280. Мірошниченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. Актуальні проблеми політики. 2014. Випуск 51. С. 331–333.

281. Молдован А. В., Кацавець Р. С. Прокуратура України: навчальний посібник. К.: Алерта, 2016. 270 с.
282. Молдован А. В., Молдован В. В. Слідчі (розшукові) дії: навчально-практичний посібник. К.: Алерта, 2018. 310 с.
283. Молдован В. В., Молдован А. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 400 с.
284. Морквін Д. А. Історичний аспект кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. Харків, 2004. Випуск 25. С. 71–77.
285. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Держ. фіскал. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2015. 240 с.
286. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків. 2018.
287. Мудряк Т. О., Омельчук А. А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Випуск 4-5. С. 87–92.
288. Мудрецька Г. В. Правове регулювання застосування інституту спеціального досудового розслідування в межах кримінального провадження. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 3. С. 103–107.
289. Нагорнюк-Данилюк О. О. Умови спеціального судового провадження в кримінальному процесі України. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3(9). 2015. С. 306–309.
290. Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. Право і Безпека. 2015. № 2(57). [Електронний ресурс]. URL: <http://oaji.net/articles/2016/2258-1452250729>.
291. Назаров В. В. Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 18 с.
292. Назаров В. В. Засада невтручання у приватне життя як засіб для захисту особи у кримінальному провадженні. Юридичний вісник. 2012. № 3(24). С. 114–118.
293. Назаров В. В., Лахманік Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 102–106.

294. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування. Публічне право. 2013. № 1(9). С. 375–380.
295. Наливайко Є. Суддівський розсуд під час застосування угод у кримінальних проступках. Вісник прокуратури. 2015. № 11. С. 99–104.
296. Натрус О. П. Представництво прокурором у суді законних інтересів держави: наук.-практичний посібник. /О. П. Натрус, О. В. Драган, Ю. А. Турлова, О. А. Казак, І. І. Брус. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 261 с.
297. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року. /За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
298. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. /За заг. ред. Чернея В. В. та Чернявського С. С. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 976 .
299. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. /С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.
300. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчальний-практичний посібник. /С. С. Кудінов, Р. М. Шеховцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х.: Оберіг, 2013. 344 с.
301. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій /Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. та ін.; за заг. ред. проф. Д. Й. Никифорчука. К. НАВС, 2012. 176 с.
302. Негласні слідчі (розшукові) дії: навчальн.-наоч. посібник /Севрук Ю. Г., Шамара О. В. Столітній А. Н. та ін. К. Національна академія прокуратури України, 2017. 110 с.
303. Несінов О. М. Складові успіху у кримінальному процесі. Харків: «Права людини». 2018. 292 с.
304. Несінов О. Про деякі спірні і суперечливі положення КПК України та їх використання для посилення позиції захисту. Вісник НААУ. 2016. № 7-8(25). С. 32–36.
305. Нескороджена Л. Л. Мирова угода та угода про визнання вини: можливість їх застосування в кримінальному процесі України. Вісник Верховного Суду України. 2001. № 1. С. 58–60.
306. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. /Укладачі Я. Я. Яременко, О. М. Сліпущко. Т. 4. Київ: Видавництво «Аконіт», 2009. 944 с.

307. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т./ Укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 3. Київ: «Аконіт», 2000. 862 с.

3089 Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. /Укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 2. Київ: «Аконіт», 2000. 912 с.

302. Нор В., Бобечко Н. Кримінально-процесуальне право України: надбання, загрози, очікування. Law of Ukraine . 2017, Issue 5, p. 112-121. 10 p.

310. Нотатка для заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.echr.coe.int/Documents/Application>.

311. Оверчук С. В. Обшук житла адвоката та приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність: прецедентна практика Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2018. № 2(18). [Електронний ресурс]. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18osvzpl>.

312. Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: «Право». 2016. № 1(13). С. 1–43.

313. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. Правова позиція. 2016. № 2(17). С. 170–175.

314. Однолько І. Проблеми визначення ролі прокурора у координаційних повноваженнях щодо протидії злочинності. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 81–89.

315. Ольховська М. М. Застосування стороною захисту правових висновків Європейського суду з прав людини при апеляційному оскарженні ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: ВД Гельветика, 2017. № 25. С. 113–116.

316. Омельчук Л. В. Клітинська А. Р. Європейський досвід організації органів прокуратури. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. Випуск 1. С. 199-204. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_34.

317. Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми. Київ: Атіка, 2002. 244 с.

318. Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності). Право України. 2013. № 9. С. 176–192.

319. Оніщенко Н. М. Принцип верховенства права та верховенства закону: взаємовиключення чи взаємозумовленість? Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2010. № 3. С. 3–7.

320. Оніщик Ю. Особливості застосування правових норм щодо екстрадиції осіб під час розслідування фінансових правопорушень транснаціонального характеру. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 2. С. 100–105. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_2_20.
321. Опришко Л. Основи судової журналістики: посібник. К.: 2016. 152 с.
322. Орзих М. Ф. Личность и права. Одесса: Юрид. литература, 2005. 3012 с.
323. Осипова Н. П. Компроміс. Юридична енциклопедія: в 6 т. /за ред. Ю. С. Шемшученко та ін. К.: Вид. «Українська енциклопедія» ім. П. М. Бажана, 2001. Т. 3. С. 196–197.
324. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина: навчальний посібник /В. А. Савченко, Я. І. Соловій, В. І. Фелик, В. Д. Юрчишин. Х.: Право, 2017. 372 с.
325. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 175 с.
326. Остапенко В. В. Судові гарантії конституційних прав людини: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2018. 226 с.
327. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 20 с.
328. Паславський С. І. Практична доцільність укладення угоди про визнання винуватості для сторони захисту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридична». 2014. Т. 3. Випуск 3. С. 182–187.
329. Пашковський М. І. Дистанційне кримінальне правосуддя: міф чи реальність? Вісник Верховного Суду України. 2001. № 5. С. 36–40.
330. Петков С. Кодекс про публічний порядок: необхідність розробки та прийняття. Обозреватель. [Електронний ресурс]. URL: <http://my.obozrevatel.com/life/52083-kodeks-pro-publichniy-poryadok-eobhidnist-rozrobki-ta-prijnyattyu.htm>.
331. Петришин О. Соціально-юридична природа права. Право України. 2012. № 1-2. С. 23–24.
332. Петришин О. Верховенство права як принцип дії права. Українське право. 2006. С. 49–57.
333. Песцов Р. Г. Інститут заочного провадження кримінальних справ в рішеннях Європейського Суду з прав людини та Ради Європи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: «Економіка і право». 2015. Випуск 29. С. 142–146.

334. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.0.09. Київ, 2012. 191 с.
335. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2012. 191 с.
336. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
337. Письменний Д. П. Слідчий органу досудового розслідування: проблеми правової регламентації в проекті Кримінального процесуального кодексу України. Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 жовтня 2011 року). Х., 2011. С. 182–186.
338. Письменний Д. П. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2013. Випуск 3. Т. 2. С. 143–146.
339. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 353–358.
340. Побережник А. О. Проблемні питання визначення системи та структури гарантій забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2015. № 4-2. С. 198–205.
341. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання. Право України. 2009. № 2. С. 29-35.
342. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 52 с.
343. Погребняк С. П. Принцип пропорційності у судовій діяльності. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 49–55.
344. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. Право України. 2013. № 9. С. 217–218.
345. Подорожна Т. Правова реформа як форма проведення модернізації правової системи України. Віче. 2014. № 14. С. 17–20.
346. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», затверджене наказом МВС України від 09.08.2012 р. № 686. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1769-12>.

347. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, затверджене наказом МВС України від 09.08.2012 р. № 696. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

348. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального Прокурора від 17 серпня 2012 р. № 69. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

349. Пономаренко Д. В. Тактичні питання захисту в кримінальному провадженні. Книга перша: практичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 112 с.

350. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.

351. Попелюшко В. О. Провадження *in absentia* у кримінальному процесі Німеччини. Право України. 2015. С. 34–42.

352. Порфімович О. Л. Проблеми координації діяльності засобів масової інформації та правоохоронних органів України (за матеріалами української преси періоду незалежності): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.08. К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т журналістики, 2000. 201 с.

353. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України): навчальний посібник /звернення до читачів Голови Конституційного Суду України (VII. 2010-VII. 2013 роки) Головіна А. С.; заг. ред. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. К., 2013. 376 с.

354. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України /Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Х.: Право, 2013. 864 с.

355. Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд /О. М. Дроздов, О. В. Дроздова; за заг. ред. О. М. Дроздова, М. С. Ковтун, В. І. Ковтуна. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2018. 624 с.

356. Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 206 с.

357. Прилуцький П. В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України. Бюлетень Міністерства юстиції України: Офіційне видання. 2013. № 4. С. 128–135.

358. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у 2-х кн. /За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. 458 с.

359. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія. /За заг. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.

360. Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя. Резолюція Економічного та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 26 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU13168.html.

361. Принцип non bis in idem (не дважды за одно и то же) и проблемы его реализации в России и зарубежных странах / [Щерба С. П., Смирнов П. А., Четвертакова Е. Ю., Чашина И. В.] ; под ред. С. П. Щербы. Москва: Юрлитинформ, 2017. 210 с.

362. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 351 с.

363. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076- VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.

364. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. Офіційний вісник України. 2006. № 12.

365. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 51. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

366. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.

367. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2014. № 50-51. Ст. 2057.

368. Про Національну поліцію України: Закон України. Науково-практичний коментар. Станом на 22 вересня 2015 року. /За заг. ред. Петкова С. В. /С. В. Петков, М. В. Лошицкий, А. А. Манжула та інші. К.: Центр учбової літератури, 2015. 240 с.

369. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303 (зі змінами відповідно до Законів № 5463-VI (5463-17) від 16.10.2012; № 1798-VIII (1798-19) від 21.12.2016. ВВР. 2017. № 7-8, Ст. 50; № 1965-VIII (1965-19) від 21.03.2017. ВВР. 2017. № 16. Ст. 199; № 2505-VIII (2505-19) від 12.07.2018. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

370. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 766-VIII від

10.11.2015. ВВР. 2015. № 52. Ст. 482; № 1420-VIII від 16.06.2016. ВВР. 2016. № 31. Ст. 546; № 2268-VIII від 18.01.2018. ВВР. 2018. № 10. Ст. 54; № 2396-VIII від 05.04.2018).

371. Про реабілітацію осіб на виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 12. Ст. 194.

372. Про судову експертизу: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. Ст. 232) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 662-IV (662-15) від 03.04.2003. ВВР. 2003. № 27, Ст. 209; № 1992-IV (1992-15) від 09.09.2004. ВВР. 2005. № 1. Ст. 14; № 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012. ВВР. 2013. № 21. Ст. 208; № 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012. ВВР. 2013. № 14. Ст. 89; № 213-VIII (213-19) від 02.03.2015. ВВР. 2015. № 22. Ст. 145; № 580-VIII (580-19) від 02.07.2015. ВВР. 2015. № 40-41. Ст. 379; № 911-VIII (911-19) від 24.12.2015. ВВР. 2016. № 5. Ст. 50; № 1774-VIII (1774-19) від 06.12.2016. ВВР. 2017. № 2. Ст. 25; № 2147-VIII (2147a-19) від 03.10.2017. ВВР. 2017; № 48. Ст. 436; № 2148-VIII (2148-19) від 03.10.2017. ВВР. 2017; № 40-41. Ст. 383; № 2249-VIII (2249-19) від 19.12.2017).

373. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.

374. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 47. Ст. 2051. (Із змінами, внесеними згідно із законами № 77-VIII від 28.12.2014. ВВР. 2015. № 11. Ст. 75; № 198-VIII від 12.02.2015).

375. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 1. Ст. 2. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1021-VIII від 18.02.2016. ВВР. 2016. № 11. Ст. 129; № 1404-VIII від 02.06.2016. ВВР. 2016. № 30. Ст. 542).

376. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 6. Ст. 55. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 889-VIII від 10.12.2015. ВВР. 2016. № 4. Ст. 43; № 1355-VIII від 12.05.2016. ВВР. 2016. № 22. Ст. 453.

377. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 року. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 1. Ст. 1. (із змінами, внесеними згідно із Законами № 2353-XII (2353-12) від 15.05.92. ВВР. 1992. № 32. Ст. 456; № 2803-XII (2803-12) від 19.11.92. ВВР. 1993. № 2. Ст. 9; № 107-VI (107-17) від 28.12.2007. ВВР. 2008. № 5-6. № 7-

8. Ст. 78; № 1760-VI (1760-17) від 15.12.2009. ВВР. 2010. № 8. Ст. 62; № 5477-VI (5477-17) від 06.11.2012. ВВР. 2013. № 50. Ст. 693).

378. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24.01.1995 р. Відомості Верховної Ради. 1995. № 6. Ст. 35.

379. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

380. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

381. Про медіацію: проект Закону України від 27 березня 2015 р. № 2480. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>; Про медіацію: проект Закону України від 09 квітня 2015 р. № 2480-1. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.

382. Про статус слідчих: довідка Верховного Суду України про розгляд проекту Закону України. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.scourt.gov.ua/clients/vs>.

383. Процесуальне керівництво прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями: наук.-практ. посіб. /Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Мухін В. В. та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 304 с.

384. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2004. Випуск 59. С. 179–181.

385. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Інститут присяжних: історичні аспекти й сьогодення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2014. Випуск 6-2. Т. 4. С. 126–129.

386. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2006. № 1. С. 34–40.

387. Резнікова О. О., Дрьомов С. В. Деякі законодавчі аспекти протидії сепаратизму в Україні. Стратегічні пріоритети. 2016. № 3(40). С. 18–25.

388. Резолюція Економічної і соціальної ради ООН 2000 № 14 від 27 липня 2000 року «Основні принципи застосування програм відновлювального правосуддя в кримінальних справах». Відновне правосуддя в Україні. 2005. С. 48–52.

389. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи №№2245 від 12 жовтня 2018 року щодо мінімальних стандартів при застосуванні угод в кримінальних провадженнях.

390. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (99)19 «Про посередництво (медіацію) у кримінальних справах» від 15 вересня 1999 року. Відновне правосуддя в Україні: спецвипуск. 2005. С. 53–56.

391. Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальній справі. Адвокат. 2011. № 7(130). С. 35–40.

392. Рішення Європейського суду з прав людини «Чанєв проти України» (остаточне рішення від 09.01.2015 р.). Рішення Європейського суду з прав людини. [Електронний ресурс]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.

393. Рішення Європейського Суду з прав людини від 24 листопада 2011 року «Загородній проти України» (заява № 27004/06). Офіційний вісник України від 18 травня 2012 року № 35.

394. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Каверзін проти України». [Електронний ресурс]. URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/25576>

395. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яллог проти Німеччини». [Електронний ресурс]. URL: <http://hand-help.ru/documents>.

396. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» (остаточне рішення від 5 квітня 2005 року). [Електронний ресурс]. URL: <http://hand-help.ru/documents>.

397. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (заява № 36650/03). [Електронний ресурс]. URL: <http://hand-help.ru/documents>.

398. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року). [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.nau>.

399. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білий проти України» (заява № 14475/03). [Електронний ресурс]. URL: <http://document.ua/sprava-bilii-proti-ukrayini-doc48214.html>.

400. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Данкевич проти України» (заява № 40679/98, рішення від 29 квітня 2003 року). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19619>.

401. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Луценко проти України» (рішення від 19.11.2012). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.

402. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Х та Y проти Нідерландів» від 26 березня 1985 року. [Електронний ресурс]. URL: http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/x_y_nd.htm.

403. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шабельник проти України». [Електронний ресурс]. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.

404. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яременко проти України». [Електронний ресурс]. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.

405. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

406. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-17/2000 за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 47. Ст. 2045.

407. Рішення у справі «Круслен проти Франції». Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2001. № 4. С. 145–168.

408. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

409. Рогатинська Н., Вакіряк В. Діяльність органів прокуратури у забезпеченні процесуального порядку екстрадиції. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 164–168.

410. Рокунь С. В. Проблеми визначення правового статусу особи, яка надає правову допомогу свідку в кримінальному провадженні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 157–158.

411. Рокунь С. В. Юридична визначеність повноважень та процедури діяльності детектива в кримінальному провадженні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 2. Т. 2. С. 98–102.

412. Романюк Б. В. Удосконалення досудового провадження в Україні. К.: МНДЦ, 2011. 228 с.

413. Романюк Т. Не зовсім присяжні. Віче. 2013. № 15. С. 20–21.

414. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 1. С. 160–168.

415. Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування. Право України. 1999. № 7. С. 71–73.

416. Савельєв І. В. Окремі проблемні питання щодо розслідування злочинів, вчинених в зоні АТО. Судова та слідча практика в Україні. 2016. Випуск 1. С. 71–73.

417. Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: монографія. Київ. Видавничий центр «Кафедра». 2017. 216 с.

418. Савонюк Р. О. Загальна декларація прав людини та проблеми забезпечення прав суб'єктів кримінального процесу. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 6. С. 51–57.

419. Савчин М. В. Механізм правового захисту конституційних прав і свобод в Україні. Правова держава, 2005. № 6. С. 282–291.

420. Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 254 с.

421. Саєнко Г. Ю. Юридичний зміст кримінального провадження на підставі угод. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 172–177.

422. Сачко О. В. Історія становлення та розвитку інституту безпосереднього виявлення злочину. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 103–197.

423. Сачко О. В. Контрольна поставка і контрольна закупка як ефективні методи безпосереднього виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Право і суспільство. 2013. № 5. С. 144–149.

424. Сачко О. В. Дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів: тактико-криміналістичний аспект. Право і суспільство. 2014. № 5. С. 234–240.

425. Сачко О. В. Правове регулювання дослідчої перевірки інформації про незаконний обіг наркотичних засобів в Україні. Право і суспільство. 2014. № 2. С. 211–216.

426. Сачко О. В. До питання персональних даних як елемента системи інформаційного забезпечення державної виконавчої служби України. Право і суспільство. 2015. № 1. С. 161–166.

427. Сачко О. В. Процесуальні й тактичні проблеми проведення слідчих дій під час розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Право і суспільство. 2015. № 3. Ч. 1. С. 213–218.

428. Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 136–139.

429. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права під час застосування спрощених та інших особливих форм і режимів кримінального провадження. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 6. Т. 1. С. 133–135.

430. Сачко О. В., Літвінов В. І. Угоди у кримінальному судочинстві. Право і суспільство. 2016. № 6 С. 184–190.

431. Сачко О. В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск. 2017. Ч. 1. С. 212–215.

432. Сачко О. В. Проблеми дієвості інституту захисту в кримінальному процесі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 2. Т. 2. С. 130–132.

433. Сачко О. В., Богатирьов І. Г. Насильство в сім'ї як порушення прав та законних інтересів людини, громадянина в Україні. Право і суспільство. 2017. № 6. С. 156–160.

434. Сачко О. В. Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання. Актуальні проблеми держави і права. 2018. № 81.

435. Сачко О. В. Верховенство права при застосуванні інституту дізнання щодо кримінальних проступків. Приватне та публічне право. 2018. № 4.

436. Сачко О. В., Тертишник В. М., Кошовий О. Г. Принципи права в інтеграційній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. С. 66–70.

437. Сачко О. В. Європейські стандарти верховенства права та доктринальні проблеми провадження на підставі угод у кримінальному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 3.

438. Сачко О. В. Інтегративний принцип верховенства права в удосконаленні процесуальної форми кримінального провадження. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. № 5.

439. Сачко О. В. Реалізація європейських стандартів в удосконаленні спрощених та інших особливих форм та порядків кримінального провадження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2018. Том. XXII.

440. Сачко О. В. Проблеми кримінального провадження щодо осіб зі статусом недоторканості, адвокатів та інших посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12.

441. Сачко О. В. Повідомлення про підозру особам, які користуються статусом недоторканості та підвищеним ступенем захисту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2018. № 35.

442. Сачко О.В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні / Міжнародна наукова конференція в рамках VII-х читань пам'яті В.М. Корецького «Актуальні проблеми вітчизняного права» 21-22 квітня 2017 року м. Дніпро Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України та Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

443. Сборник законовъ о волостномъ и мировомъ судъ. С.-Петербургъ: Типографи «Ш.Буссель», 1914. 519 с.

444. Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 5. С. 207–212.

445. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 222 с.

446. Свириденко С. В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 6. С. 151–159.

447. Селиванов В. О. Верховенство права в конституційному правосудді. Аналіз конституційної юрисдикції. К. Х.: Парну, 2006.

448. Сербін М. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз. Право і суспільство. 2008. № 5. С. 89–92.

449. Сербулов В. А. Проблемні питання повідомлення про підозру в КПК України. Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах: матеріали круглого столу (Київ, 4 квітня 2014 року). К.: ФОП Ліпкан О. С., 2014. С. 77–82.

450. Сизоненко А. Відеозв'язок як засіб проведення слідчих дій за межами України. Право України. 2003. № 3. С. 96–99.

451. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 272 с.
452. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Харків: НикаНова, 2011. 272 с.
453. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
454. Скрипнюк А. В. Світовий досвід функціонування органів прокуратури: порівняльно-правовий аналіз. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 4. С. 290–294.
455. Скрябін О. М. Участь захисника в окремих кримінальних провадженнях: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 380 с.
456. Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15–23.
457. Сливич І. І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві України: визначення та доцільність застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2015. Випуск 31(3). С. 97–100.
458. Сливич І. І. Спеціальне провадження як самостійна форма кримінального судочинства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. Part 1. P. 164–170.
459. Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на формування положень нового КПК України. Новації кримінально-процесуального законодавства. Дніпропетровськ: Асоціація адвокатів України. 2012. С. 9–23.
460. Слободенюк В. Особливості спеціального досудового розслідування (in absentia) в кримінальному провадженні. Підприємство, господарство і право. 2017. № 4. С. 171–174.
461. Слущька Т. І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності: навчальний посібник. К.: КНТ, 2007. 168 с.
462. Слущька Т. І. Окремі істотні порушення, констатовані Європейським судом з прав людини у кримінальному провадженні (Протокол від 24.07.2017 р.). [Електронний ресурс]. URL: <http://protokol.com.ua//ru/slutska>.
463. Смирнов А. В., Калиновський К. Б. Уголовный процесс: учеб. для вузов. 2-е изд. /Под общ. ред. А. В. Смирнова. СПб.: Питер, 2005. С. 29–30.

464. Смоков С. М., Горелкіна К. Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України: монографія. Одеса: Астроринт, 2012. 152 с.
465. Соловій Я. І., Дутка В. В., Дутка В. В. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Івано-Франківськ: Надвірнянський друк, 2008. 231 с.
466. Співак О., Чередніченко В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості за новим КПК: перший досвід у справах з економічних злочинів. Юридична газета. 2013. № 8/9. С. 36–37.
467. Справа № 127/10793/16-к, провадження № 1-кп/127/915/16. [Електронний ресурс]. URL: https://protocol.ua/ua/dergavniy_vikonavets.
468. Справа «Родіонов проти Росії». Практика ЄСПЛ. Український аспект. Документ у перекладі президента Спілки адвокатів України Олександра Дроздова та директора АБ «Дроздова та партнери» Олени Дроздової. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-rodionov-proti-rosii-pres-reliz>.
469. Ставнічук М. «Ми до вас, професоре, і ось у якій справі...», або Рік правової «швондеризації» країни. «Дзеркало тижня. Україна». 2016. № 50. [Електронний ресурс]. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/mi-do-vas-profesore>.
470. Ставнічук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Право України. 2012. № 8. С. 146–153.
471. Стандарты справедливого правосудия: международные и национальные практики /Воскобитова М. Р., Диков Г. В., Насонов С. А. и др.; под ред. Т. Г. Морщаковой. Москва: Мысль, 2012. 583 с.
472. Стратонов В. М., Стратонова О. В. Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: «Юридична». 2015. № 1. С. 174–186.
473. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. М.: Наука, 1970. 516 с.
474. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 440 с.
475. Тагієв С. Р. Судовий контроль при негласному обстеженні житла чи іншого володіння особи. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 2. С. 128–138.
476. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: пер. з англ. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

477. Татаров О. Реально ли посадить украинского депутата? Факт один – мнения разные. Закон і Бизнес. Выпуск № 43 (1237). [Электронный ресурс]. URL: <http://zib.com.ua/ua/pda/119350.html>.

478. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Київ, 2012. 639 с.

479. Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2014. Випуск 29. Ч. 2. Т. 2. С. 125–130.

480. Татаров О. Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 7. С. 113–122.

481. Татаров О. Ю. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми протидії злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 25–32.

482. Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремих категорій осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2015. Випуск 2-3. Т. 1. С. 205–208.

483. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 77–83.

484. Татаров О. Ю. Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю. Закон і бізнес. [Електронний ресурс]. URL: <http://zib.com.ua/ua/119240>.

485. Теорія доказів: підручник / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров. /За заг. ред. В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.

486. Тертишник В. М. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства. Юридичний журнал. 2004. № 11. С. 116–118.

487. Тертишник В. М. Верховенство права і закону. Право України. 2010. № 6. С. 87–92.

488. Тертишник В. М. Деякі питання створення Національного бюро розслідувань та удосконалення статусу слідчого. Юридичний журнал. 2005. № 10. С. 114–117.

489. Тертишник В. М. Компромiс у кримінальному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 107–112.

490. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ, ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

491. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Д.: Юрид. акад. МВС України, Арт-Прес, 2002. 432 с.

492. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 474 с.

493. Тертишник В. М. Конституційна реформа: пошук нової парадигми українського конституціоналізму. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 6. С. 52–59.

494. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 440 с.

495. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 420 с.

496. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.

497. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид., доп. і переробл. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 1120 с.

498. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доп. і перероб. К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.

499. Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: підручник. /За заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с.

500. Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини. Правова позиція. 2018. № 1(10). С. 146–153.

501. Тертишник В. М. Презумпція невинуватості: інтегральна правнича засада та її застосування при виконанні функції захисту. Правова позиція. 2018. № 2(11). С. 146–153.

502. Тертишник В. М. Проблеми незалежності слідчого. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 5. С. 117-123.

503. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. Правова позиція. 2016. № 1(16). С. 7–13.

504. Тертишник В. М., Одинцова І. М. Правнича допомога та захист в кримінальному процесі: концепти та колізії правових реформ. Наше право. 2017. № 4. С. 164–171.

505. Тертишник В. М., Сачко О. В., Кошовий О. Г. Принципи права в інтегративній доктрині вдосконалення кримінального законодавства. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. Випуск 3. С. 66–70.

506. Тертишник В. М., Сачко О. В., Уваров В. Г. Контроль за вчиненням злочину: зміст, форма та юридична визначеність. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 132–135.

507. Тертишник В. М. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 8. С. 99–103.

508. Тертишник В. М. Розшукується слідчий. Особливі прикмети: незалежний, самостійний та недоторканий. Урядовий кур'єр. 2006. № 115. С. 17.

509. Тертишник В. М. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. Право України. 2012. № 7. С. 274–278.

510. Тертишник В. М. Удосконалення процесуального статусу слідчого: старі та нові проблеми. Вісник прокуратури. 2002. № 1. С. 38–44.

511. Тертишник В., Тертишник О. Проблеми міжнародного співробітництва у сфері правосуддя: екстрадиція та конфіскація. Юридична Україна. 2003. № 6. С. 34–39.

512. Тертышная О. А. Уголовно-процессуальный механизм досудебного соглашения о сотрудничестве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 2014. 206 с.

513. Тертышник В. М. Без суда и следствия: острые углы судебно-правовой реформы. Держава. 2000. № 41. С. 87–95.

514. Тертышник В. М. Верховенство права в сфере правосудия: алгебра процесса, или мои права моё богатство. Защита прав человека: научно-практическая конференция (Молдова-Болгария). Комрат. 2018. С. 225–232.

515. Тертышник В. М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений. Харьков: Университет внутренних дел, 1994. 56 с.

516. Тертышник В. М. Уголовный процесс. Изд. 3-е дополненное и переработанное. Харьков, 2000. 528 с.

517. Тертышник В. М., Марченко А. В., Тертышник А. И. Защита прав и свобод человека: научно-практическое издание. Харьков: Арсис, 2000. 288 с.

518. Тертышник В. Мои процессуальные права – мое богатство. Юридическая практика. 2004. № 11. С. 20–21.

519. Тертышник В. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процессуального института и нового следственного действия). Право и политика. 2004. № 5. С. 113–118.

520. Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві: монографія. Донецьк, 2005. 244 с.

521. Тіщенко В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження / В. В. Тіщенко, Ю. П. Аленін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська, А. В. Торбас, Ю. М. Немно, А. О. Панасюк, М. В. Шкрибайло, О. А. Земляна. Наукові праці НУ ОЮА. 2014. Т. XVII. С. 106–157.

522. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навчальний посібник. /Авт. кол.: М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький; відп. ред. В. М. Карпунов. Луганськ: РВВ ЛУВС, 2006. С. 255–256.

523. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва, К.: «Хай-Тек Пресс», 2013.

524. Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. К.: Консум. Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 368 с.

525. Толочко О. Гуманізація процедури екстрадиції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 50–55.

526. Топчій В. В. Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Випуск 2. С. 170–174.

527. Топчій В. В. Принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ під час розкриття й розслідування злочинів. Право і суспільство. 2015. № 3(2). С. 191–196.

528. Топчій В. В., Татаров О. Ю. Проблеми слідчої діяльності та шляхи їх вирішення. Проблеми законодавства та правоохоронної діяльності. 2010. № 2. С. 307–309.

529. Топчій В. В., Шкелебей В. А., Супрун Т. М. Публічно-правова протидія корупції: навчальний посібник. Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 208 с.

530. Точицький М. Європейський правовий простір: сучасні функціональні та інституційні. Право України. 2012. № 3-4. С. 301.

531. Трихлеб К. А. Верховенство права: современные интерпретации. Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: «Юридические науки». 2013. Т. 26(65). № 2-1. Ч. 1. С. 152–163.

532. Трубніков В. М., Слінько С. В. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право». Харків, 2014. № 1137. Випуск 18. С. 177–181.

533. Туркота С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві. Право України. 2001. № 12. С. 69–71.

534. Тюменцев А. Н. Организационно-правовые и тактические вопросы использования средств массовой информации при расследовании и профилактике преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2000. 238 с.

535. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія. /За заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпропетровськ, 2012. 268 с.

536. Уваров В. Г. Парадигма функцій та засада юридичної визначеності в розвитку прокуратури як державної інституції. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Спецвипуск. Ч. 2. С. 31–34.

537. Уваров В. Г. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Право України. 2012. № 1-2. С. 307–328.

538. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2009. 442 с.

539. Уваров В. Г. Реформування інституту затримання підозрюваного в контексті Європейських стандартів та Конституції України. Право України. 2012. № 6. С. 157–161.

540. Уваров В. Г. Проблеми реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Право України. 2012. № 1-2. С. 307–312.

541. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Минск: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 2000. 333 с.

542. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. [Электронный ресурс]. URL: <http://parlament.md/lawarchive/Irm/march 2003/ru>.

543. Уголовно-процессуальный кодекс Франции 1958 г. (с изменениями и дополнениями на 1 января 1966 г.). /Пер. с фр., предисл. С. Боботова, В. Каминской. М.: Прогресс, 1967. 323 с.

544. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ. /Пер. Германского фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе. Днепропетровск: Юридическая академия МВД, 2004. 528 с.

545. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февраля 2003 г. (объявлен постановлением Президента Республики от 3 марта 2003 г. № 393). [Электронный ресурс]. URL: <http://hot.ee/estonianlegislation/0301.htm>.

546. Уголовный процесс /Аширбекова М. Т., Будников В. Л., Быков В. М., Глебов В. Г., Гречишникова О. С., Кабельков С. Н., Квасница С. Е., Кругликов А. П., Медведева О. В., Назаров С. Д., Очередин В. Т., Павленко А. В., Печников Г. А., Посник В. С., Сердечная Р. Г., Тумашов С. А., Шматов В. М., Шматов М. А., Шуман В. И. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 2003. 512 с.

547. Уголовный процесс европейских государств (Criminal Procedure of European States): монография. /Под ред. Самарина В. И., Луцика В. В. (Ed. Vadzim Samaryn and Vasyl Lutsyk). Москва (Moscow): Проспект, 2018. 660 с.

548. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: монографія. К.: КНТ, 2010. 192 с.

549. Удалова Л. Д., Письменный Д. П. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. Право України: Юридичний журнал. 2015. № 7. С. 51–57.

550. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод /Мищенко С. М., Єленіна Ж. М., Слуцька Т. І. К. 2014.

551. Узунова О. В. Міжнародно-правові договори України як джерела кримінально-процесуального права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2008. 233 с.

552. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс. Київ, 2001. 128 с.

553. Фаринник В. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Юридичний вісник України. 2012. № 29 (21-27 лип.). С. 4.

554. Фаринник В. Особливості додержання гарантії недоторканності у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. Юридичний вісник України. 2012. № 43 (27 жовт.-2 листоп.). С. 4.

555. Фаринник В. Угоди у кримінальному провадженні. Юридичний вісник України. 2012. № 30 (28 лип.-3 серп.). С. 4.

556. Фаринник В. Негласні слідчі (розшукові) дії. Юридичний вісник України. 2012. № 26 (30 черв.-6 лип.). С. 4.

557. Федеральні правила кримінального процесу. Federal Rules of Criminal Procedure. Printed for the use of The committee on the Judiciary House of representatives u.s. government printing office. Washington, 2009. 67 p.

558. Федченко В. М., Лучко О. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності: кримінальний процесуальний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 178–180.

559. Філяніна Л. А. Інститут видачі злочинців в угодах держав СНД: проблеми та перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ. 2011. 22 с.

560. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Х.: НікаНова. 2014. 232 с.

561. Фрич В. І. Проблемні питання міжнародного співробітництва під час видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції). Наше право. 2015. № 1. С. 80–84.

562. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., доп. К., 2015. 208 с.

563. Фулей Т. І., Сіроткіна М. В. Затримання та взяття під варту: особливості застосування.: навч.-метод. посіб. К.: АДЕФ-Україна, 2011. 160 с.

564. Фулей Т. І. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. Право України. 2003 № 7. С. 24–29.

565. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія /Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. К.: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.

566. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». К., 2007.

567. Хавронюк М. І. Деякі проблеми угоди про визнання винуватості. Юридичний вісник України. 2012. № 29. С. 6–7.

568. Хавронюк М. І. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Київ: Парламент. 1999. 544 с.

569. Хахановський В. Г., Лугіна Н. А., Тупчій В. В. Особливості порядку виклику та повідомлення про підозру осіб, що перебувають у зоні АТО або на тимчасово окупованій території України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Випуск 1. С. 87–92.

570. Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2015. № 6-2. С. 196–200.

571. Хитра А. Я., Ратнова А. В. Домашній арешт у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 108 с.
572. Холодило П. В. Інститут угод як прояв диференціації кримінальної процесуальної форми в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». 2014. Випуск 5-2. Т. 3. С. 209–211.
573. Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 296 с.
574. Холодило П. В. Угода про визнання винуватості. Поняття, зміст та особливості укладання. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Чернівці, 2016. Випуск 2. С. 434–444.
575. Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання: навчальний посібник. Ірпінь. 2001. 179 с.
576. Цимбал П., Діков І. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3(45). С. 109–114.
577. Цимбал П. В., Кимлик Н. В., Ляшенко М. М. Попередження корупційних злочинів. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2012. № 4(59). С. 211–216.
578. Цимбал П. В., Омельчук Л. В., Калініченко Л. Л. Напрями вдосконалення електронного судочинства в Україні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Випуск 4-5 (8-9). С. 150–155.
579. Цуцкірідзе М. Практичні проблеми застосування норм чинного КПК України. Право України. 2013. № 11. С. 88–94.
580. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.
581. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т . внутр. справ, 2010. 304 с.
582. Ченцов В. В., Тertiшник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ: Правова єдність, 2016. 324 с.
583. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2018. 179 с.

584. Черкова В. Ю. Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: «Юридична». 2012. Випуск 4. С. 457–468.

585. Черниченко І. В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України: теорія і практика: монографія. /За заг. ред. О. П. Кучинської. К.: Алерта, 2015. 272 с.

586. Чернова А. К. Концептуальні аспекти проекту закону «Про тимчасове затримання особи». Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні». Дніпропетровськ, 2008. С. 160–162.

587. Чернова А. К. Процесуальні проблеми визначення підстав затримання підозрюваного. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України. 2002. № 3. С. 178–186.

588. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. К.: «Хай-Тек Прес», 2010. 624 с.

589. Чернявський С. С., Петков С. В., Удалова Л. Д., Стратонов В. М. Зразки процесуальних документів у кримінальному судочинстві. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 92 с.

590. Черхавський М. В., Абламський С. Є. Окремі проблемні питання законодавчої регламентації затримання народного депутата України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2018 року). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 247–252.

591. Черноус Ю. М. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 143–150.

592. Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія. К.: Скіф, 2012. 448 с.

593. Чумак К. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим vs. угода про примирення: проблеми розмежування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 135–141.

594. Шандула О. О. Особливості правового статусу прокурорів військових прокуратур. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 173–181.

595. Шаранич С. С. Депутатський імунітет та кримінальна відповідальність: європейський досвід. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 73. С. 462–467.
596. Шаренко С., Шило О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. Право України. 2015. № 7. С. 58–65.
597. Швидка А. С. Деякі питання оскарження порушення розумних строків за новим кримінально-процесуальним законодавством України. Актуальні проблеми застосування нового кримінально-процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Харків 5 жовтня 2012 року). МВС України; Харк. нац. ун-т. внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2012. С. 588–591.
598. Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. Наше право. 2017. № 1. С. 114–121.
599. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 132.
600. Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2007. № 5. С. 110–112.
601. Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. Право України. 2010. № 3. С. 52–61.
602. Шевчук С. Європейський Суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики. Право України. 2011. № 7. С. 88–91.
603. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-ге вид., випр., доп. К., 2007.
604. Шепітько В. Ю. Криміналістика. К.: Концерн Видавничий Дім «ІнЮре», 2004. 728 с.
605. Шемшученко Ю. С. Вибране. К.: Видавництво «Юридична думка», 2005. 592 с.
606. Шехавцов Р. М., Банчук О. А. Спеціальне досудове розслідування. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. /За ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2016. 496 с.

607. Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 27–28.
608. Шкарупа В. К., Забарний Г. Г. Деякі питання щодо екстрадиції в Україні. Науковий вісник Дніпропетр. юрид. інституту МВС України. 2001. № 1. С. 155–160.
609. Шкарупа В. К., Філонов О. В., Титов А. М., Кінаш Ю. Я. Адвокатура України: навчальний посібник. /За ред. В.К. Шкарупи. 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2008. 398 с.
610. Шкелебей В. А. Угоди про примирення й визнання винуватості у кримінальному процесі України та інших країн: порівняльний аналіз. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 6. С. 179–188.
611. Шумило М. Є., Рудей В. С. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Х.: СПДФО Бровін О. В., 2012. 208 с.
612. Щерба В. М. Суд присяжних в Україні: окремі питання становлення та розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 4. С. 62–65.
613. Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних: монографія. /За заг. ред. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 274 с.
614. Щерба С. П. Расследование и судебное разбирательство по делам лиц, страдающих физическими и психическими недостатками. М., 1975.
615. Щербак Г. Розслідування злочинів в зоні збройного конфлікту – що треба зробити в першу чергу? Українська Гельсінська спілка з прав людини. [Електронний ресурс]. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/rozsliduvannya-zlochyniv-v-zoni-zbrojnoho-konfliktu>.
616. Щербак І. Види підозри за новим Кримінальним процесуальним кодексом. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 3. С. 132–134.
617. Щербакова О. Процес відмивання грошей, і як у нього втягнуто Україну. Вісник податкової служби України. 2002. № 30. С. 35–37.
618. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина. К., 2013. С. 89–91.
619. Юридична енциклопедія: в 6 т. /Ю. С.Шемшученко. Т. 2, 5. К.: «Укр. енцикл.», 1999. 744 с.
620. Юркова Г. В. Провадження з примирення сторін у кримінально-процесуальному праві України: порівняльний аналіз. Право і Суспільство. 2013. № 6-2. С. 362–365.

621. Юрченко Л. В. Повідомлення про підозру: новела кримінального процесуального законодавства. Актуальні проблеми публічного та приватного права: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 03 жовтня 2012 року). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. С. 355-357.

622. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: «Родовід», 2013. 307 с.

623. Юхно А. Проблемные вопросы правового обеспечения досудебного расследования преступлений в сфере деятельности журналистов. *Legea si viata = Закон и жизнь: междунар. научн.-практ. журн.* 2018. № 1/2 (Ianuarie). P. 131–136.

624. Юхно О. О. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2018 року). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018.

625. Юхно О. О. Актуальні проблеми компромісу в досудовому розслідуванні при застосуванні нового Кримінального процесуального кодексу України. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь».* 2012. № 8. С. 17–22.

626. Юхно О. О. Окремі аспекти законодавства та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві. *Вісник ХНУВС.* 2013. № 2(61). С. 169–178.

627. Юхно О. О. Процесуальний статус детектива: порівняльно-правовий аспект національного і зарубіжного законодавства. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2018 року). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 225–227.

628. Юхно О. О. Теоретичні та прикладні аспекти застосування нового Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному судочинстві. *Митна справа.* 2012. № 4. С. 82.

629. Юхно О. О., Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Даниленко А. В., Кочура О. О., Романюк В. В., Сичов С. О., Чича Р. П. Методичні рекомендації щодо особливостей досудового розслідування стосовно окремої категорії осіб. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік. /За заг. ред. С. М. Гусарова. Харків: НікаНова, 2014. С. 173–192.

630. Юхно О. О., Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Єдин Р. В., Захарченко О. В., Романюк В. В., Тучак Р. М., Фоміна Т. Г. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до

Кримінального процесуального кодексу України стосовно спрощення порядку проведення досудового розслідування кримінальних проступків. Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік. /За заг. ред. С. М. Гусарова. Харків: НікаНова, 2014. С. 347–348.

631. Ямпольський В. «Не винуватий я!», або дещо про угоди про визнання винуватості. [Електронний ресурс]. URL: <http://blog.liga.net/user>.

632. Яновська О. Г. Окремі питання забезпечення адвокатом ефективного захисту прав людини на стадії досудового розслідування. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 2. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_35.

633. Яновська О. Г. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування. Право України. 2014. № 10. С. 124–132.

634. Dressler, Joshua: Understanding Criminal Procedure. 2 ed., repr. New York: Bender. 1998. 480 p. P. 406–407.

635. Tertysznik V. Prawda po za wszelka watpliwosc – doktrynalne problemy prawa dowodowego. KELM. Wydawca. 2017. № 1(17). S. 267–277.

636. Tertysznik W. Nezalezność sledcego: zasada-marzenie oraz jej mimikria. KELM. Wydawca: Fundacja «Oswiata I Nauka Bez Granic PRO FUTURO». 2014. № 4(8). S. 313–323.

637. Silver and Others v. The United Kingdom, Judgment of 2 August 1984. Series A. N 82. Para 84. [Електронний ресурс]. URL: <http://miskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp/action>.

638. Gaston Stefani, Georges Levasseur, Bernard Bouloc Procedure penale. – Paris Editions Dalloz, 2000. P. 85–119.

639. Arthur Weinreb Canada eliminates house arrest for serious and violent crimes (22 November. 2012). [Електронний ресурс]. URL: <http://digitaljournal.com/article/337458>.

640. Sachko O. V. Of European standards of rule of law and doctrinal problems of production on the basis of agreements in criminal proceedings. The scientific heritage. 2018. № 30. P. 32–36.

автор:

Сачко О. В.

название:

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБЛИВИХ ФОРМ
ТА РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Підписано до друку 20.03.19. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 20,87. Обл.-вид. арк. 18,62. Зам. № 750.
Наклад 100 прим.

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 49018 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 7761
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com

Віддруковано на базі поліграфічно-видавничого центру «Адверта»
тел. (066)-55-312-55, (056)-798-22-47
E-mail: 7984722@gmail.com
www.adverta.com.ua
www.facebook.com/adverta.Izdatelstvo

